

**Міністерство освіти і науки України**  
**Рівненський державний гуманітарний університет**  
Наукове товариство здобувачів вищої освіти та молодих учених



## **МАТЕРІАЛИ**

***XVI Всеукраїнської науково-практичної  
конференції здобувачів вищої освіти та молодих  
учених***

**«НАУКА, ОСВІТА, СУСПІЛЬСТВО ОЧИМА  
МОЛОДИХ»**

**19 травня 2023 року**

**м. Рівне**

ББК 72 НАУКА, ОСВІТА, СУСПІЛЬСТВО ОЧИМА  
УДК 001+37+316.3 МОЛОДИХ: Матеріали XVI Міжнародної  
Н-34 науково–практичної конференції здобувачів вищої освіти  
і молодих науковців. Рівне: РВВ РДГУ. 2023. 161 с.

Програмний комітет:

**Постоловський Руслан Михайлович** – канд. іст. наук, проф.– *голова оргкомітету*;

**Дейнега Олександр Вікторович** – д-р екон. наук, проф. – *заступник голови оргкомітету*;

**Сачук Роман Миколайович** – д-р вет. наук, проф. – *заступник голови оргкомітету*;

**Павелків Роман Володимирович** – д-р психол. наук, проф.;

**Петрівський Ярослав Борисович** – д-р техн. наук, проф.;

**Сойчук Руслана Леонідівна** – д-р пед. наук, проф.;

**Войтович Ігор Станіславович** – д-р пед. наук, проф.;

**Юхименко-Назарук Ірина Анатоліївна** – д-р екон. наук, проф.;

**Павелків Віталій Романович** – д-р психол. наук, проф.;

**Виткалов Сергій Володимирович** – д-р культ., проф.;

**Грицай Наталія Богданівна** – д-р пед. наук, проф.;

**Михальчук Роман Юрійович** – канд. іст. наук, проф.;

**Гамза Анна Володимирівна** – канд. пед. наук, доц.;

**Шамсутдинова Маріам-Софія Бахудирівна** – здобувач ступеня PhD спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки;

**Мовчко Олег Петрович** – здобувач вищої освіти IV курсу психолого-природничого факультету;

**Задерейчук Оксана Олегівна** – здобувач вищої освіти III курсу факультету математики та інформатики.

**Важлива інформація:** відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та дотримання норм академічної доброчесності несуть автори публікацій. Оргкомітет конференції залишає за собою право незначного редагування та скорочення поданих для публікації чи опублікування матеріалів.

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 6 від 25 травня 2023 р.).

## СЕКЦІЯ І. МОЛОДИЙ ПЕДАГОГ

### ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Матюх О.С. здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Ціпан Т.С. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти (2022) зазначається: «Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. ... Тому важливим завдання є «забезпечення у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, поваги до національних, історичних, культурних і духовних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови та державних символів України, турботи про спільне благо, природу, збереження та шанування національної пам'яті» [1].

Вирішення цього освітньо-виховного завдання, яке розглядається у розрізі запиту суспільства, неможливе без вивчення рідного краю, того соціально-природного середовища (місцевості), де дитина народилася, зростає і оволодіває надбаннями української спільноти.

Пізнання краю і його удосконалення відбувається в результаті людської діяльності, яка називається краєзнавством.

Краєзнавство як сфера педагогічної науки досліджується різнобічно. Наприклад, загальні цілі та завдання шкільного краєзнавства, його виховна роль у формуванні підростаючого покоління висвітлена в роботах вітчизняних дослідників: Г.Гриневича, О.Малька, С.Василенка, Р.Проня та ін.; ефективні форми і методи організації виховної роботи з краєзнавства описані в дослідженнях В.Волоса, Р.Кошолопа, Н.Цимко, М.Фалко та ін.

Нині потреба у вивченні краєзнавства і його виховного значення набуває своєї актуальності у зв'язку з гуманітаризацією процесу освіти і виховання; пошуками новітніх шляхів соціалізації і виховання учнівської молоді; актуалізацією проблеми формування національної свідомості і самосвідомості у зв'язку з воєнними подіями в Україні; потребою виховання в молодого покоління шанобливого ставлення до історико-культурного надбання українського народу.

Педагогічне осмислення цих питань тісно пов'язане з аксіологічним аналізом сутності шкільного краєзнавства, що повною мірою відповідає потребам сучасної освітньо-виховної практики.

Смисл і значення краєзнавства тісно пов'язаний із соціально-культурною, етнічною та екологічною самоідентифікацією особистості. Це дає нам можливість виокремити педагогічний потенціал шкільного краєзнавства, який, на нашу думку, полягає у такому. Шкільне краєзнавство – це: шлях дитини до пізнання і розвитку себе як особистості; спільний шлях учня та вчителя в осмисленні суті самовідчуття себе жителем певної місцевості, яка має суспільно-виховне значення; цілісне сприйняття природи, людей, особливостей економічного, демографічного, культурного розвитку місцевості та розуміння на цій основі історичної традиції у житті свого краю; уміння дбайливо використовувати надбання історії і культури рідного краю, усвідомлювати той факт, що духовні й матеріальні цінності, накопичені народом, мають бути не лише затребувані, а й примножуватися у щоденній суспільно-корисній праці.

Краєзнавство у закладі загальної середньої освіти розглядається нами як системна діяльність педагогічного колективу на виховання, розвиток і соціалізацію зростаючої особистості. Воно тісно пов'язане з вихованням любові до рідного краю, відповідальним ставленням до його історії, архітектури, мистецтва, природних багатств, жителів населеного пункту. Краєзнавча діяльність - це системна діяльність, яка в умовах закладу загальної середньої освіти передбачає: пізнання рідного краю, узагальнення результатів пізнання, подання узагальнених матеріалів, поширення їх серед учнів, батьків, населення для впровадження нової інформації у культурний досвід краю та досягнення мети краєзнавства в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти.

«Краєзнавча робота забезпечує адаптацію дитини в соціальному і природному середовищі рідного краю, створює умови для розширення світогляду школяра, системи знань, моральних поглядів і переконань, які визначають ставлення до рідного краю та розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості» [3, с.7].

«Цінності - це те, що особливо важливо для людини. Їх усвідомлення та реалізація дають їй можливість сформуватись як особистість, відчуття задоволення від праці. Цінності - джерело мотивації діяльності. Вони багато в чому визначають трудові дії працівників, їх трудову поведінку, а значить, і результати роботи організації. Цінності людей значною мірою визначають цінності організації й у цілому її культуру. Тому вивчення цінностей створення умов для їх реалізації є важливою справою» [2].

«Цінності – це те, що ми хочемо розвивати у своєму житті і у собі, що хочемо відстоювати. Вони задають напрямок нашого життя. Цінності не мусять бути чимось, що нав'язує нам суспільство чи середовище, ми обираємо їх вільно. В АСТ визначають цінності, як «обрані характеристики постійних дій» [5].

Цінності краєзнавства - це значущі для культури об'єкти та процеси у галузі краєзнавства. У контексті загальної середньої освіти цінності краєзнавчі виступають значущими для навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти, тому що в активній краєзнавчій діяльності ця значимість стає особистісною.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, досвіду освітньо-краєзнавчої діяльності закладів загальної середньої освіти Рівненщини (зокрема Володимирецького, Сарненського районів) дозволяє нам узагальнити такі цінності краєзнавства з позиції їхнього змісту і педагогічного потенціалу: інформаційні, культурологічні, дослідні. Інформаційні цінності краєзнавства є значущими для реалізації освітньо-виховних цілей, які ми отримуємо в процесі вивчення рідного краю. Культурологічні цінності краєзнавства є значущими для реалізації освітньо-виховних цілей елементів культурного досвіду, народної культури, які пізнаються і набувають у

процесі краєзнавчої роботи. Дослідницькі цінності краєзнавства є значущими у розвитку в особистості дослідницького досвіду (оволодіння методами, вміннями, навичками дослідницької діяльності), який набувається у процесі пізнання рідного краю.

Вчені О.Малько, К.Шевчук виділяють такі види краєзнавчих цінностей: цінності сім'ї (члени сім'ї і родичі, сімейні традиції і спосіб життя), цінності школи (історія закладу освіти і його традиції, випускники), цінності населеного пункту (історія, ландшафт, економіка, культура, історичні та архітектурні пам'ятки, традиції), регіону (історія, ландшафт, економіка, культура, своєрідність) [3].

Формування в школярів ціннісного ставлення до рідного краю вимагає збагачення змісту освіти й виховання різними моделями ціннісного вибору, залучення школярів до діяльності задля благополуччя інших та розвитку безкорисливих мотивів участі у ній; розвитку здатності до рефлексії та осмислення власної системи ціннісних ставлень до рідного краю, що, своєю чергою, актуалізує такі методи виховання ціннісних ставлень: спостереження та аналіз, дискусія, метод створення виховуючих ситуацій, а також метод залучення школярів до суспільно корисної діяльності з реалізації соціальних проєктів.

Ціннісна основа краєзнавчої діяльності виступає важливим педагогічним чинником впливу на формування зростаючої особистості. Цей вплив багатоаспектний і вирізняється у такому: виховання патріотизму; формування світоглядних орієнтирів; оволодіння новими знаннями, формування ціннісного ставлення до них; накопичення досвіду пізнавальних процесів; виховання моральних якостей: шанобливого ставлення до старшого покоління, людей творчості, спадщини минулого, звичок та стилю взаємин між людьми тощо; розвиток дослідницьких умінь та потреб; формування культурної спрямованості особистості; залучення до різних аспектів культури, стимулювання естетичного ставлення до об'єктів та традицій народної культури; розвиток природних обдарувань особистості; формування організаторських здібностей та умінь; спонукання до практичних справ для сім'ї, школи, населеного пункту (місяця проживання), регіону.

Отже краєзнавство містить у собі великий педагогічний потенціал, виступає ефективним засобом виховання учнів у контексті їх різнобічного розвитку, засобом виховання громадянськості і патріотизму, які на нинішньому етапі розвитку українського суспільства є дуже важливими.

#### **Список використаних джерел:**

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти (2022) URL: [5d52797ca746c359374718.pdf \(mon.gov.ua\)](https://mon.gov.ua)
2. URL: [Цінності людини – Освіта.UA \(osvita.ua\)](https://osvita.ua)
3. Шевчук К. Д. Формування у молодших школярів ціннісного ставлення до рідного краю. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ, 2009. 20 с.
4. Desired global qualities of ongoing action, Hayes, Bond, Barnes-Holmes, Austin, 2006.
5. URL: [Що таке цінності? | Fizis](https://fizis.com)

### **ФОРМИ І МЕТОДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Пишняк М.М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Стельмашук Ж. Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Основним чинником національно-патріотичного виховання у дітей та молоді є формування позитивного (за формою, моральністю, змістом, життєвим статусом особистості) ставлення до навколишньої дійсності та власної цінності. Виховні форми і методи, що засновані на українських народних традиціях, є найкращим надбанням вітчизняної та світової педагогіки і психології. Прикладами національно-патріотичного виховання є історія становлення України, українського козацтва, подвиги визвольного руху, досягнення в галузі політики, освіти, науки, культури та спорту [5].

Однак в умовах війни в Україні є потреба перегляду та оновлення змісту, форм і методів національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Гарантією успішності вирішення завдань національно-патріотичного виховання у практиці роботи початкової школи є їх доцільний підбір та втілення.

В Енциклопедії освіти (2008) зазначено, що «форми організації виховання – це поняття, що визначає зовнішнє виявлення процесу виховання» [1, с. 967].

Поняття «форма» в педагогіці визначається як спосіб організації виховного процесу, що відображає внутрішній зв'язок його елементів і характеризує взаємовідносини вихователів і вихованців [2, с. 241].

Форми виховної роботи розрізняють за методикою виховного впливу (словесні, практичні та наочні) та кількістю учасників (індивідуальні (вихователь – вихованець); групові (вихователь – група дітей); масові (вихователь – декілька груп, класів, паралель)). За суб'єктом організації їх поділяють на такі: організаторами вихованців виступають педагоги, батьки та інші дорослі; діяльність організована на основі співпраці між дорослими та вихованцями; ініціатива і її реалізація належить учням.

Метод виховання – це один з недовгих шляхів здобутку оптимальних результатів, які відповідають поставленій виховній меті. З метою національно-патріотичного виховання застосовуються методи формування свідомості особистості; методи формування досвіду поведінки; методи стимулювання поведінки і діяльності; методи самовиховання [3, с. 35], зокрема переконання, різноманітні форми заохочення та змагання, метод прикладу, переконання, метод виховуючих ситуацій, доручення, бесіда.

Сучасні форми і методи національно-патріотичного виховання в умовах війни можуть включати:

- проведення загальнонаціональної хвилини мовчання за загиблими, інтерактивних виховних бесід,

виховних годин у форматі зустрічей (онлайн-зустрічей) із воїнами та їхніми рідними, із волонтерами, із постраждалими під час війни РФ проти України, із внутрішньо переміщеними особами тощо;

- проведення майстер-класів за участю волонтерів, дітей та батьків, виготовлення сувенірів для бійців ЗСУ, плетіння маскувальних сіток, квітом тощо;
- спільний перегляд патріотичних мультфільмів, які розкажуть наймолодшим глядачам про Україну, її історію, найбільші здобутки та досягнення українців;
- організація флешмобів, акцій на підтримку Збройних Сил, виставок творчих робіт молодших школярів та їх батьків, невеликих концертів для біженців та військових тощо;
- залучення молодших школярів та батьків до спорту, танців та ігор;
- організація екскурсій з метою відвідування визначних історичних місць, ознайомлення з історико-культурними пам'ятками регіону або відвідування інших куточків країни онлайн;
- організація тематичних інформаційно-просвітницьких заходів.
- участь школярів у військово-патріотичних дитячих організаціях та навчальних зборах, спрямованих на формування самовідданих, сумлінних та відповідальних захисників Вітчизни [4].

Зважаючи на психолого-педагогічні вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, доречними будуть різні види ігор: історичні ігри-подорожі у часі, ігри-майдівки, спортивні ігри-змагання, ігри-змагання, свята (наприклад, «Козацькі забави»), ігри-драматизації за змістом казок, навчальні ігри на уроках з виховним навантаженням патріотичного характеру тощо. Окрім того, значний виховний потенціал мають години пам'яті, уроки мужності, тематичні лінійки, свята, тренінгові заняття, патріотичні квести й ін. Цінним буде залучення дітей до волонтерських проєктів, акцій, ярмарків, толок тощо.

Важливо зазначити, що в умовах війни особливу увагу потрібно приділяти психологічному супроводу дітей та підтримці їх емоційного стану. Ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми, методи і засоби у виховному процесі стимулюють самоорганізацію, самокерування та самовиховання дітей молодшого шкільного віку.

#### **Список використаних джерел:**

1. Енциклопедія освіти / АПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с., 967 с.
2. Марків В. М. Теорія виховання: навчально-методичний посібник. Кривий Ріг: КПП, 2015. 241 с.
3. Маценко Л.М. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 35 с.
4. Безлюдна Н. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268057> (дата звернення: 12.05.23).
5. Форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді у сучасності. URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-formi-metodi-i-zasobi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-ditey-ta-molodi-u-suchasniy-sistemi-vihovno-roboti-shkoli-100465.html> (дата звернення: 12.05.23).

### **ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ВЕБ-СЕРВІСІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ**

Дулевич Д.Ю., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Костолович М.І. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри екології, географії та туризму

*Рівненський державний гуманітарний університет*

У нашому сьогоденні інформаційно-комунікаційні технології розглядаються як необхідний елемент освітнього процесу. Сучасний учень на уроках потребує цікавих та зрозумілих пояснень, інтерактивності, можливості самостійно вивчати та досліджувати матеріал, навчатися за індивідуальною траєкторією, співпраці з однолітками та вчителем, застосовувати отримані знання та вміння для розв'язання життєвих проблем. За таких обставин необхідне сприятливе освітнє середовище, створене на основі оптимального поєднання особистіно-орієнтованого та компетентнісного підходів і впровадження нових інформаційних технологій, яке забезпечить особистісний розвиток учня та підготує його до успішної самореалізації в житті.

Серед новітніх технологій особлива увага приділяється мультимедійним веб-сервісам. Сьогодні вони набувають популярності, адже завдяки сучасному, креативному та цікавому представленню навчальних матеріалів та інформації можна активізувати навчально-пізнавальну та самостійну діяльність учнів. Для зацікавлення школярів географією, надання додаткових джерел інформації пропонуємо використовувати такі веб-сервіси:

1. Google Earth – безкоштовна програма від Google, яка дозволяє користувачам досліджувати планету Земля за допомогою супутникових знімків та карт [1; 2]. Це допомагає учням краще зрозуміти географію, оскільки вони можуть бачити різні географічні об'єкти на мапі та вивчати їх характеристики.

2. Seterra Online – безкоштовна онлайн-гра, де гравці через інтерактивні картографічні завдання вивчають географію світу [3]. Використання ресурсу на уроках географії сприяє:

- зацікавленості учнів у вивченні географії шляхом використання інтерактивних карт та завдань;
- індивідуальному навчанню для кожного учня, оскільки гра дозволяє вибирати окремі завдання та налаштовувати рівень складності;
- підвищенню мотивації учнів до самостійного вивчення географії поза класом;
- можливості проведення конкурсів та ігрових заходів, що може посилити інтерес учнів до географії та створити позитивний настрій;
- підвищенню рівня знань учнів з географії шляхом систематичного виконання та повторення завдань.

3. National Geographic Education – веб-сайт, який надає вчителям та учням доступ до безкоштовних ресурсів для вивчення географії, таких як: відео, картографічні матеріали, ігри тощо [4].

4. Quizlet – безкоштовна платформа для створення та навчання за допомогою онлайн-флешкарток, які можна використовувати для запам'ятовування географічних термінів та інформації [5].

5. MozaBook – інтерактивний програмний комплекс, електронний підручник, який містить багато інтерактивних елементів, а саме: відео, анімації, інтерактивні завдання, ілюстрації та ін. [6]. Він може бути корисним для вчителів та учнів на уроках географії з таких причин:

- інтерактивність «mozaBook» надає доступ учням до інтерактивного вмісту (навчальні відео, 3D-сцени), пов'язаного з навчальним предметом;

- візуалізація допомагає краще зрозуміти географічні поняття та розташування різних географічних об'єктів;

- навчальні ігри дозволяють весело та ефективно вивчати географію, включаючи ігри на визначення місцезнаходження, графіки, картографію та ін.;

- збереження часу: замість того, щоб витрачати час на створення презентацій для уроків географії, вчителі можуть використовувати «mozaBook» для ефективного викладання матеріалу через різноманітні форми подання, унаочнення ілюстративного матеріалу, представлення моделей різних об'єктів, явищ, процесів та взаємозв'язків між ними тощо. Підпорядкування технологій педагогічній задачі сприяє активізації уваги аудиторії;

- доступність: платформу можна використовувати на різних пристроях (комп'ютери, планшети, смартфони), що дає змогу учням вивчати географію у взаємній зручності.

6. Learningapps – платформа, яка дозволяє створювати різні інтерактивні завдання, головоломки, тести та ігри [7]. Learningapps можна використовувати на уроках географії для підвищення інтерактивної взаємодії у процесі навчання із виокремленням часу на самостійне освоєння матеріалу. Види вправ навчання географії:

- вправи на мапі: інтерактивні завдання для тестування знань учнів про географічні об'єкти, місця та їх характеристики. Школярі можуть перетягувати та розміщувати елементи на мапі, щоб відповісти на запитання;

- географічні тести як засіб контролю, оцінювання та корекції результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів;

- вправи на пошук та класифікацію допомагають учням відшукати географічні об'єкти на мапі та класифікувати їх за різними параметрами;

- інтерактивні географічні ігри для додаткового заохочення школярів до вивчення географії, успішного виконання навчальних завдань, дослідницького пошуку.

Для того, щоб врахувати всі аспекти освітньої діяльності в просторах сучасних мультимедійних технологій, варто виділити переваги та недоліки використання різних платформ на уроках географії.

Таблиця 1.

**Переваги та недоліки використання мультимедійних веб-сервісів на уроках географії**

<b>Переваги</b>	<b>Недоліки</b>
Можливість швидкого, зручного пошуку та візуалізації геоданих	Залежність від технологій: використання платформ на уроках географії вимагає від учителя спеціальних знань та навичок в роботі з різними програмами та обладнанням
Зручний та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс	Складний та неінтуїтивний інтерфейс деяких платформ
Можливість створювати власні карти та додавати свої дані	Необхідність платної підписки для доступу до деяких функцій платформ
Можливість аналізу та обробки геоданих	Відсутність оновлення даних в реальному часі
Інтерактивність та співпраця: мультимедійні платформи дозволяють учням робити власні відкриття та дослідження, розвивати критичне мислення. Сприяють співпраці між учнями, які можуть разом вивчати карту, додавати коментарі, обговорювати результати	Необхідний доступ до комп'ютера
Різнноманітність форматів та джерел	Величезна кількість інформації, відволікання від основного матеріалу

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що використання мультимедійних веб-сервісів на уроках географії може бути досить ефективним, оскільки це дозволяє вчителю використовувати різноманітні ресурси та інтерактивні можливості для покращення результатів освітнього процесу, візуалізує географічні поняття, розширює доступ до актуальної та різноманітної інформації. Крім того, використання інтернет-технологій активізує пізнавальну діяльність учнів, підвищує мотивацію до навчання, розвиває інформаційну компетентність.

Однак ефективність використання мультимедійних веб-сервісів залежить від здатності вчителя правильно використовувати інтернет-ресурси, належної підготовки учнів, матеріально-технічного забезпечення, грамотного підбору матеріалу з мережі Інтернет в якості навчального контенту. Тому, педагог має опанувати спеціалізоване навчально-демонстраційне, інтерактивне та інше програмне забезпечення, гармонійно поєднувати традиційні методи навчання географії з інформаційними технологіями, що допоможе створити оптимальне інформаційно-предметне середовище для задоволення особистих інтересів та прагнень кожного учня, уможливити індивідуальний підхід до навчання.

#### Список використаних джерел:

1. Google Earth. URL: <https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/>
2. Google Планета Земля. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.google.earth&hl=uk&gl=US&pli=1>
3. Seterra Географія. URL: <https://www.geoguessr.com/seterra/uk/1/wor>
4. National Geographic Education. URL: <https://education.nationalgeographic.org/>.
5. Навчальні інструменти, картки та рішення з підручників. Quizlet. URL: <https://quizlet.com/uk>.
6. MozaBook – Цифрова освіта та навчання від Mozaik. URL: <https://www.mozaweb.com/uk/mozabook>.
7. LearningApps.org - interaktive und multimediale Lernbausteine. URL: <https://learningapps.org/>.

#### ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Гурсьва В.С., здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня  
Ціпан Т.С., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Педагогічне спілкування відіграє важливу роль у нашому житті. Некоректне спілкування вчителя із школярем може призвести до погіршення знань, оскільки викликає страх та невпевненість, порушує ритм мовлення та знижує продуктивність роботи тощо. Дуже часто викладачі вдаються до монологу, що спричинене авторитарним ставленням до учнів, наслідок чого школяр повністю втрачає зацікавленість і увагу, знижуються його комунікабельні й аналітичні навички.

У словнику педагогічних термінів, вчені В.Приходько, В.Малий та В.Галицька визначають педагогічне спілкування як складну взаємодію між педагогом та учнем, що ґрунтується на різноманітних засобах та методах комунікації. Головною метою педагогічного спілкування є досягнення визначених цілей та задач в освітньо-виховному процесі. Взаємодія педагога з учнем в процесі педагогічного спілкування передбачає наявність специфічної міжособистісної взаємодії, що відіграє важливу роль у процесі опосередкованого засвоєння змісту матеріалу та становлення особистості учня [3, с.209]. Характеристики педагогічного спілкування включають якість комунікації, вміння вести діалог, емоційну спрямованість, використання різних методів та технологій навчання, виховання.

За словами В. Пасинка, педагогічне спілкування є взаємодією між суб'єктами педагогічного процесу з метою досягнення суттєвих змін у властивостях, станах і поведінці їх учасників. Ця комунікативна взаємодія відбувається між педагогом та учнями, студентами, їхніми батьками та іншими членами педагогічного колективу. Оптимальним результатом педагогічного спілкування є оптимізація освітньо-виховного процесу. За допомогою ефективного педагогічного спілкування, педагог може стимулювати учнів до активної участі в освітньому процесі, забезпечити їх розвиток та зростання, а також покращити взаємини з батьками та іншими членами педагогічного колективу.

Одною з найбільших психолого-педагогічних проблем є педагогічне спілкування. Педагогічне спілкування - професійний обмін інформацією між педагогом і всіма учасниками освітнього процесу з метою створення оптимальних умов для досягнення мети і завдань виховання та навчання. Цей процес вимагає від педагога спеціальної підготовки, яка включає не тільки знання технологій взаємодії, а й моральний досвід і педагогічну мудрість у взаєминах. Крім того, спілкування може слугувати засобом самовираження та самовдосконалення, а також воно допомагає забезпечити взаєморозуміння, співпрацю, координацію дій та вирішення конфліктів, що робить його невід'ємною складовою людського життя. Педагогічне спілкування є професійно-етичним явищем, яке підтримує взаєморозуміння, взаємодію, довіру та взаємовідповідальність між учасниками [3, с.210].

Спілкування, як таке не викликає труднощів але в контексті навчального процесу воно набуває інших функціональних значень та може привести до багатьох проблем. Викладач насамперед мусить дотримуватись правил педагогічної етики. Основні принципи педагогічної етики - це повага до прав та інтересів учнів, толерантність, справедливість, професійна компетентність, забезпечення безпеки учнів. Від успішності виконання своєї професійної діяльності, а також сформованої моральної культури педагога, залежать характер та доля багатьох людей. Важливо, щоб педагог був не лише кваліфікованим фахівцем у своїй галузі, але й проявляв доброту та вимогливість у стосунках зі своїми учнями. Такий підхід до викладання сприяє формуванню в учнів не лише знань, але й добрих моральних якостей [2, с.65]. Відповідальність педагога полягає у тому, щоб досягнути успіху не лише в академічних досягненнях, а й у розвитку особистості учнів та їх майбутньої успішної діяльності.

Організація діалогу є важливою складовою освітньо-виховного процесу, яка має відповідати загальним вимогам до нього. Водночас, цей процес вимагає спеціального обґрунтування не лише з позицій філософських теорій комунікації, але й з психолого-педагогічних аспектів [4, с.4]. Використання діалогу передбачає комунікацію через мову та взаємодію між людьми, які мають різні психологічні особливості. Для досягнення істини й гармонії в діалозі важливо зберігати рівноправність співрозмовників, що вимагає співвіднесення себе з «іншим». Комунікативний контекст не можна відокремити від філософського, тому його пріоритети потрібно визначати в дослідженнях лінгвістики та психології діалогу.

Гносеологічний контекст можна спостерігати в здатності особистостей до творчого мислення та зіткнення різних логік у процесі вирішення проблемних питань, завдань і розумових задач у діалозі. Організація діалогу повинна враховувати індивідуальні особливості кожного учасника навчального процесу, його психологічні потреби та можливості, що дозволяє забезпечити ефективність та результативність спілкування [1, с.182]. Особливості соціокультурного контексту, в якому відбувається діалог важливо врахувати, оскільки це може вплинути на його характер, тон або результат. Успішна організація діалогу між учасниками навчального процесу сприяє формуванню гармонійних взаємин, зміцненню взаєморозуміння, розвитку критичного мислення, розширенню світогляду та

активному залученню учасників до навчання та виховання.

Мовленнєві здібності є важливою частиною комунікативних здібностей, оскільки вони дозволяють вільніше висловлювати свої думки з точністю та виразністю. Для успішного спілкування необхідно вміти правильно вибирати мовленнєві засоби та мати логічну структуру мовленнєвої діяльності. У той же час, у педагога мають бути розвинені такі компоненти мовленнєвих здібностей, як ясна і чітка артикуляція, добра вербальна пам'ять, здатність логічно та образно викладати навчальний матеріал і орієнтуватися на співрозмовника.

Дослідження засвідчують, що для успішного спілкування необхідні емоційне благополуччя та бажання взаємодіяти з іншими людьми. Кількість та якість контактів, які має людина, залежать від розвинених комунікативних навичок та вмінь.

При вивченні педагогічного спілкування як психолого-педагогічної проблеми виникають різні його аспекти, для прикладу в своїх дослідженнях В.П. Казміренко, В.В. Приходько, В.В. Малий, В.Л. Галицька та В. Пасинка зосереджуються саме на цьому. В.П. Казміренко вважає, що спілкування має велике значення для взаємодії між людьми та формування спільних ідей та цінностей. В.В. Приходько, В.В. Малий та В.Л. Галицька визначають педагогічне спілкування як складну взаємодію між педагогом та учнем, що ґрунтується на різноманітних засобах та методах комунікації. Головною метою педагогічного спілкування є досягнення визначених цілей та задач у навчально-виховному процесі. Правильне використання спілкування може допомогти учням краще засвоювати матеріал, розвивати критичне мислення, формувати навички співпраці та самостійності, а недосвідчене педагогічне спілкування веде в протилежний бік, що призводить до зниження мотивації, навчання та розвитку самооцінки учнів.

#### Список використаних джерел:

1. Слюсар Т. А. Культура професійного педагогічного спілкування. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 27. С. 181–183.
2. Навчальний посібник з курсу «Професійна етика вищої освіти» для осіб, що навчаються в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи». / А.П. Алексеєнко, К.І. Карпенко, Л.О. Гончаренко, В.В. Дейнека. Харків: ХНМУ, 2015. – 77 с.
3. Слободяник Н. Спілкування як основа психолого-педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу. Психологічний журнал. № 4 (4), 2018. С.206–216.
4. Кончакова А. С. Психолого-педагогічна наука про сутність та особливості навчального діалогу. Наукові пошуки: зб. наук. пр. Сумського державного пед. ун-ту.–2013. Вип 9 (2013): 99-104.
5. Петров В. Ф. Розвиток умінь і навичок педагогічного спілкування – один із важливих компонентів іміджу сучасного вчителя. Вісник освіти. 2003.

#### ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПЕРЕКОНАНЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ

Колеснік А.О., здобувач ОС «бакалавр» спеціальності 014 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)»  
Сяська І.О., доктор педагогічних наук, професор кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

*Рівненський державний гуманітарний університет*

**Постановка проблеми.** Зараз людство переживає надзвичайно важкий час – період небаченого досі загрозливого стану для існування цивілізації, зростання впливу негативних факторів на навколишнє середовище. Це призвело до екологічної кризи, яка безпощадно нівечить природу. Розв'язання проблеми екологічного лиха є одним із найголовніших завдань для нашого суспільства. Від забруднення навколишнє середовище потерпає та страждає, від цього погіршуються умови життя живих істот і самої людини. Для того, щоб вижити, ми повинні навчитися берегти природу, жити у мирі і злагоді з нею. У зв'язку з реаліями сучасного життя жодна людина не може стояти осторонь проблем довкілля, оскільки кожний із нас – частина природного світу. Ми всі залежимо від середовища яке нас оточує, а воно залежить від нас.

**Виклад основного матеріалу.** Головне завдання сучасного закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) – надати учням не тільки глибокі та міцні знання основ наук, а й забезпечити всебічний розвиток кожної дитини на основі виявлення її здібностей, формування інтересу до навчання.

У Законі України «Про освіту», зазначається, що складовою екологічної компетентності є екологічна культура і дбайливе ставлення до довкілля, таким чином засвоєння знань про природу є частиною всебічного розвитку дитини [3].

Для того, щоб не допустити руйнування довкілля, потрібно добре знати закономірності розвитку природи і фактори, що згубно впливають на її існування, способи розумного використання сил природи в інтересах людства. Цьому потрібно вивчати все населення, особливо підрастаюче покоління.

Кожен педагог, незалежно від його спеціальності, може бути підготовлений, як теоретично так і методично до екологічного виховання учнів. Екологічне виховання означає формування в людини свідомого ставлення до навколишнього середовища з метою охорони та раціонального використання природних ресурсів.

Природа - це весь світ у різноманітні його форм, і сукупність космічних, геологічних, кліматичних, фізико-хімічних, біологічних та інших процесів, які протікають природним шляхом. Природа – наш великий будинок. І тут морально-етичний аспект сприйняття природи збігається зі знанням необхідності її збереження.

Екологічна освіта - це не просто знання, вміння та навички, це - світогляд, віра у пріоритет життя, в особливу роль людини - капітана та команди космічного корабля «Земля».

Екологічне виховання — системна педагогічна робота, спрямована на формування в учнів екологічних переконань. Завданням екологічної освіти є сприяння накопиченню знань, спрямованих на збереження природи; виховання любові до навколишнього середовища, прагнення берегти, примножувати її, формування вмінь та



навичок діяльності в природі.

Сформовані екологічні переконання передбачають усвідомлення істини світу природи — середовище в якому проживає людина. Яка, в свою чергу, повинна бути зацікавлена у збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі. Це передбачає уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. Естетична краса навколишнього світу веде до формування моральних почуттів обов'язку та відповідальності за її збереження, стимулює до природоохоронної діяльності.

Формування екологічних переконань проходить тривалий шлях, який можна поділити на три рівні:

*1 рівень.* Рівень емпіричних уявлень, що сформувалися шляхом досвіду природоохоронних умінь

*2 рівень.* Оволодіння комплексом знань та практичних природоохоронних умінь, що відповідає стійкій системі екологічних знань, морального ставлення до природи та відповідною поведінкою

*3 рівень.* Досягнення екологічної свідомості, коли вона перетворюється на світогляд особистості та визначає не тільки природоохоронну діяльність, а й будь-яку іншу діяльність. [1]

Результатом сформованості екологічної свідомості є екологічна поведінка. Ця поведінка завжди суворо індивідуальна та відображає неповторні особливості людини. Завдання школи в екологічній роботі полягає в тому, щоб сформувати у дітей екологічну свідомість, яка надалі сформує екологічну творчу поведінку.

Для реалізації цілей та завдань використовують такі методи та методичні прийоми, для підвищення рівня екологічних переконань:

- стимулювання учнів до постійного поповнення знань про довкілля (уроки – ділові ігри, уроки-конференції, семінари, бесіди, доповіді, реферати учнів, диспути, вікторини, КВК, свята);

- розвиток творчого мислення, вміння передбачати наслідки природо-творчої діяльності (бесіда, спостереження, досвід, лабораторна робота);

- розвиток дослідницьких навичок, умінь, прийняття екологічно доцільних рішень (проблемний підхід у процесі навчання – виховання);

- залучення учнів до практичної діяльності з вирішення проблем довкілля місцевого значення (організація екологічних стежок, експедицій, захист природи від руйнування, важливість екологічних знань – лекції, бесіди, свята, конференції). [2]

**Висновки.** Отже, формування екологічних переконань підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення, у зв'язку з тим, що погіршилась екологічна ситуація у світі, мало приділяється уваги охороні й збереженню довкілля. Виховувати у дітей відповідальне ставлення до природи – це складний і довготривалий процес. Його результатом повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями і уміннями, а й розвиток уміння та бажання активно захищати, покращувати природне середовище.

#### Список використаних джерел

1. Верзилін М. М., Корсунська В. М. Загальна методика викладання біології: Підручник для студентів біол. фак. пед. ін-тів. Київ: Вища школа, 1980. 352 с.

2. Глушаєва О. Екологічна робота на уроках та в позаурочний час. *Хімія. Біологія.* 2003. № 60. С. 7–10.

3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>.

## ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Гомонець М.В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Стельмашук Ж. Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Результат професійної діяльності майбутнього учителя початкової школи значною мірою обумовлений його здатністю попереджувати та ефективно вирішувати конфліктні ситуації, які є невід'ємною частиною освітнього процесу в НУШ.

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови (2005) поняття «конфлікт» означає зіткнення протилежних інтересів, поглядів; серйозні розбіжності; гостру суперечку [1].

Педагогічний конфлікт являє собою форму прояву стихійно загострених системних суперечностей у педагогічній діяльності, що формує негативне емоційне тло комунікації між усіма суб'єктами педагогічної діяльності та передбачає можливість конструювання процесів конфліктної взаємодії, розв'язання проблем і конструктивної комунікації [4].

У свою чергу, конфліктна ситуація – це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних тенденцій, окремого епізоду у свідомості, в між-особистій взаємодії, стосунків індивідів, груп людей, пов'язане з негативними емоційними переживаннями [2].

На підставі проведеного аналізу психолого-педагогічних досліджень конфлікт будемо розуміти як зіткнення двох сторін, де кожна має свою думку, інтерес, цілі, що суперечать іншій стороні, і кожна з них не йде на компроміс, відстоюючи свою позицію. Учителю необхідно знати те, що молодший школяр може бачити причину конфлікту, що виник, абсолютно відмінну від тієї причини, яку бачить педагог.

. Педагог має втручатися в конфлікти школярів, регулювати та сприяти їхньому вирішенню, – це може бути як залучення третьої сторони – адміністрації, так і проста добра порада.

Вчитель має знати, як правильно реагувати в разі виникнення конфлікту в класі, бо він є для молодших школярів прикладом. Саме тому роботу з педагогами можна розділити на чотири напрямки: робота, спрямована на

створення таких об'єктивних умов, які створюватимуть перешкоди для виникнення та деструктивного розвитку конфліктних ситуацій; удосконалення знань і вмінь педагогів, пов'язаних з оптимізацією організаційно-управлінських умов роботи школи, а також створення «ситуацій успіху» учнів як у навчальній, так і в позакласній діяльності; робота з викорінення соціально-психологічних причин, що сприяють виникненню конфліктів; блокування особистісних причин виникнення конфліктів.

Основною умовою вирішення конструктивного конфлікту вважаємо відкрите і ефективне спілкування конфліктуючих сторін, яке може приймати різні форми: висловлювання, що передають те, як людина зрозуміла слова і дії, і прагнення отримати підтвердження того, що вона зрозуміла їх правильно; відкриті і особистісно забарвлені висловлювання, що стосуються стану, почуттів і намірів; інформація, що містить зворотний зв'язок щодо того, як учасник конфлікту сприймає партнера і тлумачить його поведінку; демонстрація того, що партнер сприймається як особистість всупереч критиці або опору щодо його конкретних вчинків [3].

В конфліктній ситуації або в спілкуванні з дітьми слід використовувати такий підхід, який більшою мірою відповідав би конкретним обставинам і при якому ви могли б відчувати себе найбільш комфортно. Найкращими порадами у виборі оптимального підходу вирішення конфлікту є життєвий досвід і бажання не ускладнювати ситуацію, не доводити дитину до стресу. Можна, наприклад, домогтися компромісу, пристосуватися до потреб іншої дитини; наполегливо домагатися здійснення своїх справжніх інтересів в іншому аспекті; ухилитися від обговорення конфліктного питання, якщо він не дуже важливий для вас; використовувати стиль співпраці для задоволення найбільш важливих інтересів обох сторін. Тому найкращим способом вирішення конфліктної ситуації є свідомий вибір оптимальної стратегії поведінки.

Отже, для того, щоб попередження конфліктних ситуацій були ефективними і результативними, необхідні такі педагогічні умови: заходи мають бути спрямовані на знищення дратівливих чинників як у дитини, так і в соціальному природному середовищі, водночас необхідно створювати такі умови, у яких дитина, яка навчається, набуватиме досвіду для розв'язання проблем, що виникають; завдяки заходам учень повинен познайомитися і прийняти для себе навички, що допомагають досягати мети, яку він ставить перед собою, і зберігати здоров'я, як фізичне так і психологічне; навчитися розв'язувати й запобігати проблемам ще на стадії їхнього зародження.

#### Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Доктор Т.М. Конфліктна поведінка серед дітей молодшого шкільного віку. 2020. URL: <https://naurok.com.ua/konfliktna-povedinka-sered-ditey-molodshogo-shkilnogo-viku-254410.html> (дата звернення: 21.05.2023).
3. Качмар О., Крицак О. Попередження і вирішення конфліктів у молодшому шкільному віці. Гірська школа українських Карпат № 19 2018. URL: <http://surl.li/frkqu> (дата звернення: 10.05.2023).
4. Холковська І.Л. Етапи формування готовності майбутніх учителів до конструктивного розв'язання педагогічних конфліктів. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39(4). С. 300-305. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo\\_2013\\_39%284%29\\_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39%284%29_49) (дата звернення: 10.05.2023).

#### ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Фелістович Т.М., здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня  
Ціпан Т.С., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Праця - невід'ємна складова нашого життя. Праця для людини – це основний шлях до матеріального благополуччя, духовного збагачення, самовизнання та соціальної взаємодії.

Нині проблема ціннісного ставлення до праці у підростаючого покоління залишається доволі актуальною. Сучасне суспільство потребує ціннісного ставлення людини до себе, до людей, до речей та до праці. Ставлення людини до праці визначає не лише її особисте благополуччя, а й має вплив на життя суспільства, держави та впливає на подальший розвиток.

Важливість праці у вихованні та формуванні особистості є предметом дослідження багатьох вчених. Наприклад, Г. Ващенко С.Русова, В.Сухомлинський довели, що праця лежить в основі формування цілісної особистості та є джерелом саморозвитку і духовного збагачення. Народна педагогіка визначає працю першоосновою суспільства та головним засобом творення культури.

У тлумачному словнику поняття «праця» тлумачиться як: «діяльність людини; сукупність цілеспрямованих дій, що потребують фізичної або розумової енергії і мають своїм призначенням створення матеріальних та духовних цінностей» [1].

Формування ціннісного ставлення до праці тісно пов'язане із формуванням загальнолюдських цінностей особистості. Адже лише людина, яка поділяє моральні цінності суспільства, розуміє вплив та цінність власної праці для нього; людина формує власні моральні цінності, такі як працелюбність, повага, гідність, доброчесність, справедливність, відповідальність тощо) у праці.

Ціннісне ставлення до праці є важливою складовою змісту виховання особистості. Воно передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства та засобів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності [4]. Залучення учнів до різних видів праці займає важливе місце у процесі навчання та виховання молодших школярів.

Ціннісні ставлення людини формуються впродовж життя, вони можуть змінюватися залежно від кола спілкування, соціального статусу, виду діяльності та інших чинників. Ціннісне ставлення до праці також є довготривалим процесом, який може тривати впродовж всього життя. Проте, фундамент, основа правильного розуміння та сприйняття праці закладається ще в дитинстві.

Саме в цьому віці учні початкової школи проявляють інтерес до праці, відчувають задоволення від процесу діяльності та радість від результату власних зусиль. Вони переходять від дошкільного віку до статусу школяра, отримують задоволення від рівня відповідальності і готові шукати та виконувати роботу, яка буде приносити їм задоволення.

За І. Бехом особливістю розвитку особистості в молодшому шкільному віці є зміна її соціальної позиції: дитина приступає до систематичного учіння, стає членом шкільного і класного колективів. Змінюються стосунки з дорослими, головним авторитетом серед них стає вчитель. Діти молодшого шкільного віку, особливо першо- і другокласники, орієнтуються на норми поведінки та цінності вчителя більше, ніж на думки однолітків. Отже, вимагаючи необхідної поведінки від дитини, самим педагогам належить постійно суворо й прискіпливо стежити за своєю поведінкою, бути зразком для дитини[2].

Завдання педагога вчасно та правильно залучати учнів до цікавих та актуальних видів діяльності, давати можливість спробувати себе під час виконання різної роботи, дозволяти помилятися та робити нові спроби.

Ще одним завданням вчителя початкових класів є формування та виховання у здобувачів освіти інтересу та поваги до праці інших людей. Варто формувати у дітей розуміння цінності власної діяльності як для себе самого так і для соціуму (спочатку колективу свого класу, згодом школи, міста та держави).

Коли дитина приходить до першого класу, то її соціум та коло спілкування зосереджується навколо школи та сім'ї. На нашу думку, сучасна українська школа має навчитися ефективно співпрацювати з батьками адже один із принципів ефективного виховання – це єдність. Інколи школа аж надто тисне на батьків, насаджуючи свої переконання, або ж, перекладає усю відповідальність за виховання саме на батьків, а вчитель забезпечує лише академічну успішність учня. Інколи, батьки залишають виховання школі, а самі лише забезпечують дитину матеріальними благами, забуваючи про формування її особистості. Ефективній співпраці може заважати і низька педагогічна культура батьків або ж система взаємодії побудована на несистематичних впливах на дитину як з боку сім'ї так і з боку вчителя.

Отже, задля ефективного формування ціннісного ставлення дитини до праці необхідно налагодити систему взаємодії сім'ї та школи на засадах партнерства та взаємоповаги. Саме така педагогічна категорія як праця допоможе об'єднати навколо себе усіх учасників навчально-виховного процесу, знайти точки перетину у формуванні цінностей дитини та сформувати любов та повагу до праці, що стане основою свідомої особистості у майбутньому.

Основними видами праці, до яких залучаються учні початкових класів є розумова та фізична праця. До фізичної ми відносимо: самообслуговування, господарсько-побутова праця, праця в природі, ручна (художня) праця [3]. Кожен із названих видів праці має великий виховний потенціал, а використання та інтеграція певних видів праці в урок забезпечить формування позитивного ставлення до праці в майбутньому. Учні, які будуть залучені до різних видів праці у школі навчатися цінувати роботу інших людей, будуть відчувати цінність власної праці та навчатися взаємодіяти задля отримання спільного результату, що власне, і є нашою метою.

Довготривале та систематичне залучення дітей до трудової активності надасть можливість виховати любов та повагу до праці. Тоді у процесі подолання труднощів, власних перемог, набуття вмінь користуватися різними засобами задля отримання результату дитина відчуває задоволення від своєї праці. Важливо пам'ятати, що відповідні психологічні зусилля в учнів формуються лише після залучення їх до формулювання мети праці та планування її виконання, а не лише, коли вони виступають у ролі виконавця.

Отже, праця та моральні цінності – це два взаємопов'язані поняття. Людина, яка розділяє та розуміє моральні цінності суспільства може сформувати у собі ціннісне ставлення до праці, а також навпаки, людина, яка розуміє мету та цінність власної роботи формує під час праці моральні цінності та якості.

Завдання педагогів на сучасному етапі розвитку освіти пам'ятати про виховання ціннісного ставлення до праці у дітей. Адже свідомі діти – запорука успіху держави. Вчитель має пам'ятати, що усвідомлене ціннісне ставлення дитини до праці визначають певні мотиви, наприклад, мотив обов'язку перед суспільством, але й окрім цього мають розуміти працю, як необхідність. Якщо під час перших кроків дитини до праці педагог та батьки будуть діяти спільно і сформують позитивне ставлення дитини до праці, то в подальшому дитина буде формуватися та розвиватися в ході власної творчої трудової діяльності та буде отримувати від цього задоволення. Ціннісне ставлення до праці займало та займає чинне місце у формуванні особистості.

#### Список використаних джерел:

1. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. 2010. Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/pracija>.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2-х кн. Кн 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ :Либідь, 2003. 280 с.
3. Виховуємо у праці : методичний посібник / [Л.А. Гуцан, О.Л. Морін, З.В. Охріменко; за ред. Л.А. Гуцан]. Київ, 2019. 92 с..
4. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 124 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1243736-11#Text> .

## ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Ничипорчук Г.П., здобувач другого рівня вищої освіти «магістр»,  
Ціпан Т.С., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Формування ціннісних ставлень до самого себе, до інших, до оточуючого природного середовища – важлива проблема психолого-педагогічної науки. Визначаючи цілі, завдання, сутність, етапи духовно-морального виховання, ми спиралися на основні теоретичні положення психології та результати вивчення психологами природи духовності, духовних здібностей, смислотворення, психологічних механізмів виховання, різних періодів розвитку особистості та ін.

Проблема психологічної сутності духовності розглядається в наукових дослідженнях Б.С. Братуся, Н.А. Ковалья, В.А. Пономаренко, В. Франкла та ін. Дослідник проблеми В.В. Знаків виділив чотири основні напрями пошуку психологічної природи феномена духовності. Для нашого дослідження сутності духовно-морального виховання проаналізуємо дві з них.

Розглянемо сутність феномена духовності представниками першого напрямку. Наприклад, В.А. Пономаренко розглядає духовність індивіда як «результат його залучення до загальнолюдських цінностей, духовної культури» [5, с. 212]. На думку Н.А. Коваль, «духовність може бути розглянута як особистісне утворення, що виявляється в таких феноменах, як духовне поле та духовний простір індивіда. Духовність постає як результат прилучення особистості до загальнолюдських цінностей та духовної культури; вона виступає як ціннісний стрижень особистості» [3, з. 21]. Б.С.Братусь та В.І. Слободчиков вбачають залежність духовного багатства людини від становлення закріплених у суспільних нормах духовних цінностей як невід'ємної частини її духовного світу [6].

Як бачимо, психологи визнають важливим джерелом духовності особистості існуючі у суспільстві духовні цінності та етичні норми. Цінності та норми зафіксовані у духовному досвіді людства у вигляді мовних структур, знакових систем, символічних образів, мови мистецтва, схем, формул, які є носіями їхнього значення.

Отже, усвідомлення людиною духовних цінностей передбачає як освоєння їх значення для конкретної спільності людей (соціальної, етнічної, релігійної та інших), так і вилучення особистісного сенсу цих цінностей, що містить у собі суб'єктивне емоційно-оцінне ставлення до значень. Вибір цього становища в якості одного із завдань духовно-морального виховання обумовлений, по-перше, тією роллю, яку, на думку психологів, смисли відіграють у житті, прагнення якого сенсу, самовизначення, оволодіння життєвими цілями є умовами збереження духовного здоров'я.

Як засвідчив аналіз літератури, у психології виділено такі шляхи набуття вихованцями особистісних смислів духовно-моральних цінностей:

- навчання – «під час навчання певної предметної галузі викладач транслює на тільки об'єктивну структуру навчального предмета, а й свою суб'єктивну трансформацію її» [2, з. 167];
- активне перетворення знань у реально значиму для учнів діяльність;
- залучення школярів у діяльність, що «вимагає активнішого «спілкування» з відповідними об'єктами, розгляд несподіваних ракурсів їхньої «поведінки» [2, с. 168];
- участь дітей у шкалюванні об'єктів та ситуацій навчального матеріалу.

До умов заповнення смислів духовним змістом Н.А. Коваль відносить співвіднесеність сенсу з метою, що робить вибір доцільним, і вияв сенсу через самореалізацію особистості, що означає не стільки вилучення особистісного потенціалу, скільки його вичерпання в активному цілеспрямованому пошуку істини, добра, краси [3, с. 138 - 140].

Другий напрям пошуку психологічної природи феномена духовності духовність розглядається як принцип саморозвитку та самореалізації людини, звернення до вищих ціннісних інстанцій конструювання особистості.

Аналізуючи позиції представників двох напрямів у вирішенні проблеми сутності духовності, ми дійшли висновку про необхідність розглядати результати їх досліджень у взаємозв'язку. Духовні цінності лише тоді стають невід'ємною частиною духовного світу особистості, коли в цей процес включаються здібності людини до саморозвитку, самореалізації, самовизначенню. А духовний саморозвиток суб'єкта можливий, якщо визначено його спрямованість (мається на увазі його спрямованість на ту чи іншу систему цінностей).

Найважливішим моментом формування та розвитку духовних цінностей в морально-рефлексивній свідомості суб'єкта, що пізнає світ, представники цього напрямку вважають появу в нього почуття внутрішньої особистісної свободи, тобто природи. розвиток духовності як самореалізація особистості неможливий без почуття свободи. «Духовність – це здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі, здатність створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується сама тотожність людини, її свобода від жорсткої залежності перед змінами, що постійно змінюються» [4, с. 21 - 28].

Як відомо, засвоєння моральних понять ще не забезпечує формування моральної поведінки. Перетворення моральних знань на переконання вимагає їх закріплення у системі мотивів поведінки та відповідних їм звичок. У цьому психологи вважають за важливе пов'язувати практичну діяльність вихованців зі своїми емоціями, які підсилюють прагнення дітей до скоєння моральних вчинків.

Отже, виявлені психологами певні закони розвитку особистості, характеру її становлення на різних вікових етапах онтогенезу з урахуванням зони найближчого розвитку та особливих сензитивних періодів, коли зростаюча людина особливо чутлива до тих чи інших впливів, дозволяють орієнтувати педагогічну теорію та практику на побудову ефективної системи духовно-морального виховання, в процесі якого формуються ціннісні ставлення

Аналіз літератури засвідчив, що однією з найважливіших завдань психолого-педагогічної науки є дослідження механізмів, що лежать в основі виховання. Розглядаючи виховання у вузькому значенні, психологи характеризують його як цілеспрямовану діяльність, покликану формувати в дітей систему якостей особистості,

поглядів і переконань. В основі цього процесу лежать певні психологічні механізми.

Проаналізувавши результати психологічних досліджень у галузі механізмів виховання, ми дійшли висновку про необхідність відбору тих, які розкривають сутність процесів виникнення та розвитку якостей особистості і відповідають особливостям духовно-морального виховання. До них ми віднесимо інтеріоризацію, гру, зараження як несвідому, мимовільну схильність індивіда до певних психічних станів, ідентифікацію, наслідування, рефлексивне прийняття та освоєння соціальних ролей, відокремлення, що індивідуалізує поведінку, ціннісні орієнтації та мотиви людини, екстеріоризацію, за допомогою якої реалізуються потреби творення, що становлять основу мотиваційно-ціннісного ставлення особистості, механізм зсуву мотиву на мету, навіювання.

Ми вважаємо, що вибір механізмів, що є основою духовно-морального виховання залежить від низки умов. Першою з них, на наш погляд, є відповідність механізму виховання віковим особливостям духовного та морального розвитку дитини. Наприклад, ідентифікація як когнітивне та емоційне ототожнення себе з дорослими, однолітками та наслідування як відтворення індивідом певних рис, зразків поведінки, манер, дій та вчинків інших людей найбільш ефективні у молодшому шкільному та підлітковому віці.

Другу умову вибору механізму виховання ми сформулювали як забезпечення духовної безпеки особистості. Мається на увазі врахування особливого впливу на підсвідомість людини - навіювання як емоційно-вольового неаргументованого впливу однієї людини на іншу та зараження, яке проявляється не через усвідомлене прийняття етичної інформації, а через певний емоційний стан.

Третя умова вибору механізму виховання пов'язана з попередніми та стосується необхідності надання свободи вибору духовних цінностей та моральних норм. Цій умові повною мірою відповідають такі механізми, як гра, яку Л.С. Виготський назвав природним паростком майбутньої моральної поведінки; рефлексивне прийняття та освоєння соціальних ролей; механізми інтеріоризації та екстеріоризації.

Вище зазначені вчені вбачають причину повторюваності деяких психічних явищ у включенні дитини на кожному віковому етапі в нову соціальну групу, яка стає для неї референтною і, отже, визначає її цінності, моральні норми та форми поведінки. У зв'язку з цим на кожному такому етапі відбувається повторення таких фаз становлення особистості в групі, як адаптація, індивідуалізація, інтеграція. Залежно від спрямованості групи (соціальної чи асоціальної) у дитини формуються і ціннісні орієнтації, і норми взаємин з оточуючими, та способи поведінки.

Ми розглянули процес формування ціннісних ставлень золстаючої особистості з позиції духовно-морального виховання, окремі етапи якого характеризуються повторюваністю деяких психічних явищ, але на новому рівні. У кожній особистісній якості, яка проявляється у певному віці, уміщено глибинне ціннісне ставлення дитини до світу та самої себе. Це ставлення може бути позитивним, що пов'язане з прогресивним розвитком людини, і негативним, що викликає негативні зрушення у її розвитку.

#### **Список використаних джерел:**

- 1.Борисенко К.О. Ціннісні орієнтири сучасного школяра. Львів. Промінь. 2013. 128 с.
- 2.Гуманістичні виховні системи вчора і сьогодні. Київ: Промінь, 2008. 336 с.
3. Коваль Н.О. Духовність у системі професійного становлення спеціаліста. Київ, 2017. 423 с.
4. Кравченко Т.Р. Методологія педагогічного дослідження. Суми. 2014. 273 с.
5. Пономаренко В.О. Психологія духовності професіонала. Київ, 1997.
6. Реальність суб'єктивного духу. Початки християнської психології. Під ред. Б.С. Братуся та С.Л. Воробйова. Київ: Наука, 1995. С.122-138.

### **ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ**

Тарасюк Н.А., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти «магістр» Рівненського державного гуманітарного університету

Ціпан Т.С., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

В умовах інноваційних змін сучасної вітчизняної освіти великого значення мають заклади освіти усіх форм власності та напрямів діяльності, серед яких вагоме місце відводяться закладу позашкільної освіти, який у Законі України «Про позашкільну освіту» розглядається як «складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів» [1].

«Система позашкільної освіти включає заклади не тільки сфери освіти, а також культури і спорту, які підпорядковані відповідно Міністерству освіти і науки, Міністерству культури, молоді та спорту. Станом на 1.01.2019 р. в Україні діють заклади позашкільної освіти всіх сфер управління: 1. 1382 належать до галузі освіти (у сфері управління Міністерства освіти і науки); 2. 1309 належать до галузі культури та 1267 належать до галузі спорту (віднесені до сфери управління Міністерства культури, молоді та спорту). З числа цих закладів 549 мають так зване «подвійне підпорядкування» – Міністерству освіти і науки та Міністерству культури, молоді та спорту» [4].

Діяльність закладу позашкільної освіти розглядається як «безперервний, логічно побудований процес навчально-пізнавальної діяльності, як форма співробітництва дорослого і школяра у засвоєнні учнем досвіду минулих поколінь, як важливий вид усвідомлення особистістю. Навколишньої дійсності під час розв'язання навчальних, соціально-значущих завдань, які поступово ускладнюються від репродуктивного до творчого рівня їх вирішення. Продуктивною навчально-виховною роботою забезпечується ефективне формування наукового світогляду, інтелектуальний, духовно-моральний та фізичний розвиток особистості. Це забезпечує логічну єдність та

послідовність стадій навально-виховного процесу – від створення умов для творчої самостійності діяльності до забезпечення їхньої співпраці у творчому розв'язанні життєво важливих проблем» [2, с.326].

Позашкільна освіта дітей не має чітко визначених меж освітніх стандартів і реалізується за допомогою додаткових загальноосвітніх (загальнорозвиваючих) програм і послуг. Позашкільна освіта ґрунтується на вільному виборі дитиною сфер і видів діяльності, орієнтації на особистісні інтереси, потреби, здібності дитини, можливість її вільного самовизначення і самореалізації. В той же час освітній процес здійснюється не спонтанно, а відповідно до освітніх програм, тобто «єдиного комплексу освітніх компонентів, спланованих і організованих закладом позашкільної освіти для досягнення учнями, вихованцями, слухачами результатів навчання (набуття компетентностей). Освітні програми містять вимоги до вихованців, учнів, слухачів, які можуть розпочати навчання за цією програмою; перелік освітніх компонентів та їх логічну послідовність; загальний обсяг навчального навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти [1].

Складовими якості позашкільної освіти є: зміст навчальних програм; сучасне освітнє середовище; педагогічний працівник, що керується в освітньому процесі принципами педагогіки партнерства [4].

У розвитку творчих здібностей дітей і юнацтва великого значення має особистість педагога, який є провідником необхідних змін в освіті і професіоналізм якого великою мірою впливає на якість навчання, виховання, розвитку дітей і юнацтва як в закладах загальної середньої освіти, так і позашкільної. Професійна діяльність сучасного педагога позашкільної освіти відповідає загальним педагогічним вимогам, визначених в Законі України «Про позашкільну освіту». Відповідно до професійного стандарту педагога основною метою професійної діяльності педагога позашкільної освіти є організація діяльності дітей та юнацтва із засвоєння знань, формування вмінь і компетентностей; створення педагогічних умов для формування та розвитку творчих здібностей, задоволення потреб в інтелектуальному, моральному та фізичному вдосконаленні, зміцненні здоров'я, організації вільного часу, професійної орієнтації. Педагог не має можливості зупинити педагогічний процес чи відтермінувати його на певний період. Успішність реалізації освітньо-виховних завдань закладів позашкільної освіти багато в чому залежить від кваліфікації педагога, який здійснює керівництво тим чи іншим дитячим об'єднанням за інтересами.

У зв'язку із змінними умовами освітнього середовища, наявністю в ньому великої кількості важко прогнозованих невизначених ситуацій, у діяльності педагога не буває повторюваних моделей поведінки. Педагогічна діяльність вимагає часто миттєвої, але професійно вивіреної реакції. Педагог постійно перебуває в умовах високого рівня невизначеності. Крім того, великого значення має внутрішня мотивація педагога (це частково пов'язано з обмеженими можливостями зовнішньої мотивації).

Діяльність педагога позашкільної освіти ускладнюється цілою низкою суперечностей, серед яких: суперечності між основними суб'єктами (педагогами, учнями та їхніми батьками) освітнього процесу в уявленнях про мету й результати освіти (між уявленнями батьків про те, що має давати учням позашкільна освіта, з погляду батьків, та реальними можливостями закладу позашкільної освіти, між тим, що дає дитині сім'я з позиції організації позашкільної освіти, і тим, що саме повинен дати заклад позашкільної освіти дитині для всебічного розвитку).

Педагогу позашкільної освіти доводиться освоювати одночасно кілька професійних ролей: педагога, вихователя, дослідника, тьютора, підлеглого, колеги, і скрізь необхідно демонструвати професійну компетентність і вміння, і завжди бути на крок попереду своїх учнів. У рамках реалізації соціального проєкту «Позашкільна освіта для дітей та юнацтва Рівненщини» щорічно проводять опитування батьків з метою оцінки рівня задоволеності якістю позашкільної освіти.

КЗПО «Центр дитячої та юнацької творчості» Костопільської міської ради це багатопрофільний заклад позашкільної освіти, в якому функціонує 123 навчальні групи технічного, фізкультурно-спортивного, туристсько-краєзнавчого, соціально-педагогічного, мистецького спрямувань, у яких займаються 1023 учнів віком від 7 до 16 років. Очолюють навчальні групи 46 педагогічних працівників. У 2022 році в опитуванні взяли участь понад 860 батьків учнів, які навчаються центрі дитячої та юнацької творчості, більшість з яких зазначають, що діти завжди із задоволенням відвідують заняття. Найбільш значущими результатами занять дітей в закладі позашкільної освіти батьки вважають розвиток таланту і здібностей, а також набуття знань, умінь, практичних навичок – саме того, чого не навчають у школі, але що дуже важливо в житті [3]. Однак не можна залишити поза увагою бажання батьків і дітей про розширення та урізноманітнення освітніх послуг, відкриття нових напрямів. Така потреба назріла давно, бо новий час диктує нові вимоги. У Концепції Нової української школи, Концепції розвитку педагогічної освіти наголошується на необхідності розширення позашкільної освіти і її підтримки серед освітянської і батьківської громадськості.

Напрямами роботи з батьками в КЗПО «Центр дитячої та юнацької творчості» є: залучення батьків до управління закладом позашкільної освіти; підвищення педагогічної компетентності батьків; участь батьків в освітньо-виховній діяльності закладу. Однією з форм організації участі батьків у навчальній та виховній діяльності Центру є використання педагогами в освітньому процесі технологій відкритої освіти, однією з яких є технологія освітньої події [3].

Технологія виховання на основі виховних ситуацій (подій) дає змогу в межах освітнього процесу організувати спільну діяльність педагога, батьків та учнів. Батьки стають повноправними учасниками освітньо-виховного процесу та отримують можливість на практиці познайомитися з сучасними освітніми технологіями, що позитивно впливають на творчий розвиток їх дітей. Як результат, підвищується педагогічна компетентність батьків, а спільна діяльність розвиває соціальну та комунікативну компетентність учнів.

Форма участі батьків в подієвих заходах різна. Наприклад, організація спільної участі у фестивалях української народної творчості «Сонях» та спрямована на формування базових національних цінностей, які забезпечують духовно-моральний розвиток і виховання особистості учнів. Духовно-морального виховання найважливіша мета сучасної вітчизняної освіти та одним із пріоритетних завдань суспільства і держави.

Участь батьків у конкурсах «Спортивна сім'я» - здорова сім'я» підвищує їхню педагогічну компетентність у галузі виховання та використання в практичній діяльності норм і правил здорового способу життя. У танцювальних,

театральних і вокальних об'єднаннях батьки допомагають педагогу в організації освітньо-виховної події (звітні концерти, поїздки на фестивалі та конкурси різного рівня). Така форма роботи допомагає в естетичному вихованні та норм культури поведінки в соціумі. У студіях прикладної творчості та образотворчого мистецтва батьки стають членами журі виставок, організованих педагогами в межах дитячого творчого об'єднання. Це дає змогу не тільки спільно розвивати в учнів навички адекватної самооцінки, а й підвищити компетенції батьків у сфері об'єктивного оцінювання діяльності дітей.

Організація такої роботи дає змогу не тільки розширити межі освітнього простору та підвищити якість освітніх результатів, а й зробити батьків союзниками в досягненні головної мети - розвитку та виховання учнів. Одним із результатів можна вважати формування в учнів навичок моральної свідомості та поведінки на основі засвоєння загальнолюдських цінностей; дбайливого, відповідального та компетентного ставлення до фізичного та психологічного здоров'я, як власного, так і інших людей.

«Творчий розвиток дитини, вияв її активності у певній мірі залежав і залежить від створених умов, методів та форм організації позашкільної роботи, вміння педагогічного керівництва тощо. Забезпечення психологічного комфорту, атмосфери доброзичливості, співпраці, ситуації успіху, створення умов для задоволення потреб дитини і розвитку дитячої творчості було і залишається одним із основних завдань діяльності позашкільного навчального закладу» [5].

#### Список використаних джерел:

1. Закон України «Про позашкільну освіту». URL: [Про позашкільну освіту | від 22.06.2000 № 1841-III \(rada.gov.ua\)](#)
2. Енциклопедія позашкільної освіти, РДГУ, НМЦ інноваційних технологій виховного процесу НАПН України, РОІППО; головний редактор Г.П.Пустовіт. Рівне: О.Зень, 2017. 527 с.
3. КЗПО «Центр дитячої та юнацької творчості»/ URL: [КЗПО "Центр дитячої та юнацької творчості" Костопільської міської ради | Facebook](#)
4. Концепція розвитку позашкільної освіти. Проект. URL: [kontsepsiya-rozvitku-pozashkilnoi-osviti.pdf \(nus.org.ua\)](#)
5. Цвірова Т.Д. Розвиток дитячої творчості в умовах позашкільного закладу: сторінки історії та сучасність». URL: [<4D6963726F736F667420576F7264202D20D2E0ECE0F0E020D6E2B3F0EEE2E02E646F63> \(luguniv.edu.ua\)](#)

### ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

Пономаренко В.Ю., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Природничі науки)

Сяська І. О., д.пед.н., професор кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Освітні інформаційні технології – це додаток, який використовується для створення нових можливостей у навчальному процесі для передачі знань, сприйняття знань, оцінки якості освіти та розвитку особистості учня.

Для ефективного застосування інформаційних технологій у навчанні вчителям біології насамперед необхідно знайти відповідне програмне забезпечення.

Предметне навчання відповідає загальній тенденції розвитку освіти, відображає феномен зростання комплексних процесів і поглиблення диференціації навчання. Основа змісту предмета. Цьому значною мірою сприяє технологізація освіти в контексті широкого впровадження нових інформаційних технологій у практику навчання природничо-біологічного комплексу, зокрема.

Переваги використання цифрових освітніх ресурсів полягають у наступному: [1]

- Економія часу на пояснення матеріалу.
- Глибина занурення в матеріал.
- Підвищення ентузіазму учнів до навчання.
- Дає змогу диференціювати та персоналізувати роботу студента.
- Можливість одночасного використання аудіо-, відео-, мультимедійних матеріалів.
- Зробити можливим «накопичення» покращених оцінок.
- Дає змогу вийти за межі шкільних підручників, доповнити і поглибити їх зміст.

Цифрові методи навчання можуть бути самостійними програмними продуктами або частково реалізованими в одному з них. Їх інтеграція відбувається навколо спеціальної платформи для розміщення матеріалів. Така платформа є системою управління навчанням, яка дозволяє розміщувати електронні навчальні матеріали в різних форматах, обмежувати доступ до навчальних матеріалів, контролювати процес засвоєння навчальних матеріалів і виконання завдань, організувати взаємодію учасників навчального процесу через мережу комунікації, розробка електронних освітніх матеріалів [2, с.76].

Цифрові освітні ресурси поєднують освітні програмні засоби, електронні підручники, електронні тести, комп'ютерні моделі, віртуальні лабораторії, тренажери, навчальні ігри та стимулятори різного призначення, рівня складності, форми технології реалізації та типу інтерфейсу [3]. Поки що їх багато, але ми наведемо деякі з них, які вчителі біології можуть застосувати у своїх курсах.

**TeamLabBody** — найкращий у світі додаток для 3D-анатомії.

**Inspiration** — це програма, яка допомагає візуалізувати процес навчання. З учнями на уроці можна створювати діаграми, картки та діаграми.

**Plickers** — це мобільний додаток, який за лічені секунди «зчитує» спеціальні картки з відповідями учнів і .

**Moodle** — це навчальна платформа, яка надає викладачам, студентам і адміністраторам набір передових

комп'ютерних інструментів навчання, включаючи дистанційне навчання.

**Open edX** — безкоштовна система керування курсами.

**PhET** — це набір інтерактивних комп'ютерних моделей, заснованих на наукових дослідженнях, для викладання та навчання фізики, біології, математики та інших наук.

**Graasp** — це платформа, яка дозволяє вчителям створювати віртуальні дослідницькі та навчальні простори на основі різних етапів навчального процесу.

**Learningapps.org** - Ресурси для створення електронних тренажерів, тестів, опитувань.

**Service Google:** - Чудове онлайн-середовище для колективної роботи.

**Google Classroom** – це система управління віртуальною класною кімнатою.

**Kahyt! i Quizizz** – англійський сервіс, який дозволяє перетворити навчання на гру.

**Sway** — це програма для створення інформаційних бюлетенів, документів і презентацій за лічені хвилини.

**Scape** — це комунікаційний інструмент для безкоштовних дзвінків

**Office 365** — безкоштовний сервіс для викладачів і студентів.

**Thingling** — сервіс для створення інтерактивних плакатів.



Рис. 1. Ярлики цифрових освітніх ресурсів

Використання цифрових ресурсів у навчальному процесі можна розділити на три категорії: програмне забезпечення для створення електронних засобів навчання, платформи для публікації навчальних матеріалів і фіксації діяльності студентів, платформи для взаємодії учасників навчального процесу [4, с.9].

#### Список використаних джерел:

- 1.Елькін О. EdCamp Ukraine: Революція в освіті відбувається на шкільних уроках. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.imena.ua/blog/edcamp-ukraine-talks..>
- 2.Soroka V. Digital education in the international pedagogical discourse. Comparative Professional Pedagogy. 2016. Vol. 9(4). P. 74–81
- 3.Освітні ресурси Інтернету.[Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://sites.google.com/site/osvitnires/>.
- 4.Вуков V. Yu. Digital competence as a necessary condition for digital transformation of educational and scientific activities. Materials VII international scientific conference “Digital Education at Environmental Universities” (Kyiv, April 15–16, 2021). Kyiv : Dnipro “Serednyak TK”, 2021. P. 9.

### ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З МОТОРНОЮ АЛАЛІСІЮ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Ткачук Н.Г., здобувачка ступеня вищої освіти «Магістр» І курсу

Федорова Н.В., канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

На сьогодні в Україні, як і в багатьох країнах світу, зростає кількість дітей з розладами мовлення, що перешкоджає їхньому повноцінному спілкуванню і соціальній взаємодії. При порушеннях мовлення мають місце відхилення функціонування психофізіологічних механізмів мовлення, невідповідність рівня мовного розвитку віковій нормі. Мовленнєві дефекти подолати самостійно неможливо, відтак вони можуть негативно позначатися на психічному розвитку дитини.

Досить складною мовленнєвою вадою слугує алалія, за якої дитина практично позбавлена мовних засобів спілкування. Алалію (грец. α – без і λαля – розмова) трактують як відсутність чи недорозвиток мовлення, що



спричинений органічним ураженням мовленнєвих зон кори головного мозку внутрішньоутробно або в ранньому віці [1].

Згідно з статистичними даними алалія зустрічається приблизно в 1% дошкільників і 0,6-0,2 % дітей шкільного віку. При цьому алалія трапляється в два рази частіше у хлопчиків.

Слід зауважити, що при алалії мовлення зовсім не розвивається або розвивається з грубими відхиленнями. Весь процес становлення мовлення проходить в умовах патологічного стану центральної нервової системи дитини.

Упродовж розвитку логопедичної науки дефініція «алалія» замінювалася іншими, як-от: «слухонімота», «афазія», «вроджена афазія», «загальне недорозвинення мовлення» тощо.

Науковий доробок Р.Белової-Давід, Г. Гуцмана, В. Ковшикова, Р. Коєна, О. Корнєва, Р. Левіної, В.Орфінської, О.Правдіної, Ю.Рібцун, Є.Соботович, Л. Стахової, Н. Трауготт та інших присвячений розгляду механізмів, проявів алалії, їх аналізу та шляхів корекції.

Дослідники звертають увагу на патологічну структуру та особливості функціонування мовної системи в цілому та відзначають порушення формування всіх сторін мовлення (фонетико-фонематичної, лексико-граматичної, синтаксичної) у дітей-алаліків. Водночас спостерігається «мізерність» та аграматичність використовуваних дітьми фраз, численні порушення – як у звуковій та складовій структурі слів, так і в «формі», а при сенсорній алалії – і в «змісті» фрази.

Мовлення дитини з алалією малозрозуміле для оточуючих, тому не може повноцінно використовуватися в пізнавальній діяльності, спілкуванні, самоконтролі, що негативно відбивається на формуванні її пізнавальної та особистісної сфер.

Залежно від механізмів, проявів і ступеня вираженості недорозвинення мовлення розрізняють: експресивну (моторну); імпресивну (сенсорну) та змішану (сенсо-моторну) алалію з домінуванням порушення розвитку імпресивного або експресивного мовлення.

Моторна алалія – це загальний термін для низки станів із різною картиною проявів і з дещо відмінною локалізацією мозкового ураження, спільним для яких є недорозвинення експресивного мовлення, тобто утруднення в оволодінні активним словником і граматичним ладом, а також звуковимовою за відносно повноцінного розвитку розуміння мовлення.

Сенсорна алалія характеризується недорозвиненням імпресивного мовлення, коли прослідковується розрив між змістом і звуковою оболонкою слів. У дитини порушується розуміння мовлення навколишніх, незважаючи на збережений фізичний слух і здатність до розвитку активного мовлення.

Поведінка дітей з моторною алалією може виражатися гальмуванням або, навпаки, підвищеною збудливістю та чутливістю. Часто діти з цією формою алалії мають затримку інтелектуального розвитку, яка є вторинною та усувається з розвитком мовлення [2, с.139-146].

Крім немовленнєвої симптоматики, у дітей з моторною алалією виражена мовленнєва симптоматика. Так, формування зв'язного мовлення дітей з моторною алалією грубо порушено через недорозвинення лексичних, граматичних і фонетичних операцій. Потреба спілкування у зв'язній формі на початкових етапах формування мовлення в дітей із моторною алалією відсутня. Це зумовлено порушенням загальної і мовленнєвої активності. В зв'язку з цим дитина активно послуговується паралінгвістичними засобами: жестами, мімікою, пантомімою та інтонацією.

Діти не в змозі самостійно придумати розповідь. Їм важко обрати тему розповіді, послідовність подій вибраного сюжету та його мовну реалізацію.

Відповідно стрижневим завданням корекції мовленнєвих розладів у дітей молодшого шкільного віку з моторною алалією є розвиток зв'язного мовлення.

#### **Список використаних джерел:**

1. Алалія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 16.04.2023).
2. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Харків: Вид. група «Основа», 2013. 239 с.
3. Рібцун Ю. В. Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток. Львів: Світ, 2020. 264 с.

### **ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

Чєб М.П., здобувачка ступеня вищої освіти «Магістр» І курсу  
Рудюк О.В., канд. психол. наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

З-поміж актуальних проблем спеціальної освіти є висока поширеність і первазивність розладів аутистичного спектра в дітей. Аутистичні порушення трактують як спектр психологічних характеристик, що описують широке коло аномальної поведінки і труднощів у соціальній взаємодії та комунікаціях, а також жорстко обмежених інтересів та часто повторюваних поведінкових актів.

Роботи (С. Андрейчук, Я.Багрій, Н. Базима, К. Гілберг, Т. Дегтяренко, Л. Каннер, К.Лебединська, М.Ліблінг, В. Мануйленко, В. Олійник, К.Островська, Т. Пітерс, Т.Скрипник, Г.Смоляр, Г.Супрун, І. Сухіна, І.Трегубенко, Г.Хворова, Д.Шульженко та інші) присвячено вивченню проблем аутизму та розладів аутистичного спектра, їх діагностиці та корекції.

Зарубіжні дослідження (Е.Ornitz, В.Hermelin & N.O'Connor, F.Volkmar, Н.Tager-Flusberg, С.Lord, L. Wing та інші) фокусуються на специфіці психічного дизонтогенезу дітей з аутизмом, причинах і логіці аутичного розвитку.

Наголошується, що в дітей з РАС обмежена здатність до встановлення та підтримання взаємодії з соціумом, порушене мовлення, зокрема його комунікативна функція.

Науковцями (К. Гілберг, Т. Пітерс, Р. Паул), які вивчали порушення у сфері комунікативної діяльності дітей, вирізняють етапи її розвитку: довербальний (використання жестів, міміки, погляду, посмішки тощо) та вербальний (власне використання мовлення). Як зазначає Р. Паул, мовленнєвий розвиток дитини з аутизмом характеризується передуманням труднощів у невербальній комунікації.

Діти з РАС не спроможні вступати в контакт з іншими людьми. Зокрема, вони відчувають труднощі у спілкуванні з оточуючими і виявляють більший інтерес до неживих предметів, ніж до людей. Деякі аутичні діти так і не починають говорити, а в інших спостерігається затримка мовленнєвого розвитку, некомунікативність мовлення. Незважаючи на те, що дитина з РАС може говорити, вона відчуває труднощі при використанні мовлення для комунікації; відставлена ехोलалія. Повторення слів чи фраз через певний проміжок часу; перестановка особистих займенників. Дитина замість «я» вживає «ти». Наприклад, мати: «Ти хочеш яблуко?». Дитина: «Ти хочеш яблуко» [1].

Науковці К. Лебединська, О. Никольська виокремили чотири провідні властивості мовлення аутичних дітей перших двох років життя: 1) некомунікативність мовлення; 2) спотвореність мовлення: поєднання недорозвитку різних компонентів, які сприяють взаємодії з оточуючим, та акселерація афективного мовлення, спрямованого на аутостимуляцію; 3) нерідко присутність своєрідної вербальної обдарованості; 4) мутизм чи розпад мовлення [1].

Теоретичний аналіз літературних джерел дає можливість визначити низку специфічних рис комунікативної діяльності у дітей з РАС, як-от: мутизм, ехोलалія, використання однакових слів, фраз-штампів, фонографічне мовлення; відсутність цілеспрямованої комунікативної діяльності, її некомунікативність; відсутність або недостатня мотивація до спілкування; неспроможність у діалозі; неправильне використання особистих займенників (особливо «я»); вживання невизначеної форми дієслова (їсти, збирати); порушення семантики, граматичного ладу мовлення, зв'язності мовлення та спонтанності висловлювання, звуковимови, просодичних компонентів мовлення.

Найчастіше зустрічається мутизм – відсутність мовлення, що може бути спровоковано різними чинниками: недорозвитком інтелекту – розумовою відсталістю (діти мають у своєму анамнезі діагноз алалія), та (або) так званого регресу, коли до двох років дитина втрачала кілька слів із мовленнєвого запасу.

Мутизм – це не обов'язково повна відсутність мовлення: дитина може замовкнути зовсім або навпаки вокалізувати, щебетати, цмокати, скрипіти, інтонувати щось схоже на мовлення, «на своїй мові» і також поза комунікацією. В цьому буркотанні інколи прориваються змазані слова, раніше почуті цитати, фрази. Виділяють ще ехोलалії – повтори слів та (або) фраз. При РАС у деяких випадках ехोलалії несуть комунікативне навантаження: якщо дитина не згодна з тим, що їй пропонують (наприклад: «Хочеш їсти?»), то вона проігнорує звернення, якщо згодна – повторює його.

Слід зауважити, що особливості регуляційно-вольових процесів при РАС виражаються в порушеннях довільної діяльності, її цілеспрямованості. Прослідковується різниця між якістю виконання довільної та мимовільної діяльності, що виявляється у виконанні одного і того ж руху успішно у мимовільній діяльності та її невиконання у довільній. Такі порушення у цілеспрямованій діяльності безпосередньо впливають на оволодіння дітьми з РАС навичками комунікативної діяльності. Дитина, яка не в змозі вимовляти слова, фрази, вокалізувати, як правило, робить це без цілі повідомити щось, вступити у взаємодію. Йдеться про таку особливість мовленнєвого розвитку аутичної дитини як порушення цілеспрямованої комунікативної мовленнєвої дії. Відтак стрижневим завданням корекції мовленнєвих порушень дітей з РАС є розвиток і формування комунікативної функції мовлення.

#### **Список використаних джерел:**

1. Бочелюк В. Й. Психологія прояву комунікативних здібностей дітей з особливими потребами. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2012. 223 с.

## **МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Марушка Я. М., здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»,

Третяк О. М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Практична реалізація будь-якої новації в системі освіти цілком і повністю залежить від пересічного педагога. Отже важливо, щоб педагог Нової української школи не тільки засвоїв сутнісні характеристики критичного мислення, але й усвідомив його сенс як фундаменту побудови сучасного освітнього процесу, а головне – як сенс власної професійної діяльності. За таких умов особливою значення набуває формування творчої особистості із здатністю до критичного мислення та усвідомлення законів розвитку сучасного світу. Концепція «Нова українська школа» у відповідності із рекомендаціями освітніх інституцій Європейського Союзу (ЄС), основну роль в цих питаннях відводить побудові профільної освіти та запровадженню компетентнісної парадигми у навчально-виховний процес.

На сьогоднішній день завдяки дослідженням таких авторів як А. С. Байрамов, О. В. Белкіна-Ковальчук, А. З. Зак, Л. В. Занков, О. В. Запорожець, З. І. Калмикова, П. Ф. Каптерев, А. І. Ліпкіна, В. М. Сінельников, Г. А. Цукерман та ін. доведено, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку критичного мислення.

Насамперед, молодший шкільний вік характеризується високим рівнем допитливості (яка в умовах догматичного навчання, протилежного навчання на основі критичного мислення, поступово знижується, а в деякого з учнів навіть зникає). Безпосередній інтерес до нових фактів і цікавих явищ переростає в інтерес до пізнання істотних властивостей предметів і явищ, до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей. Значною

перевагою цього періоду є відсутність стереотипів мислення, – вони ще не встигли сформуватися. Відбуваються якісні зміни у процесі сприймання і пізнавальних процесах, завдяки яким з'являються внутрішні, об'єктивні умови для розвитку критичного мислення. У дітей шестирічного віку процес сприймання готовий до переходу на якісно інший рівень – виникає можливість формування складних еталонів, які ґрунтуються на взаємно підпорядкованих ознаках. Це полегшує впізнавання і категоризацію на основі не лише сенсорних, а й сутнісних характеристик об'єктів. Пізнавальні процеси стають усвідомленими й довільними. Дитина поступово вчиться управляти своїм мисленням. Крім того, у сучасних дітей якісно відрізняється мотиваційна сфера: діти зосереджуються не на причинно-наслідковій залежності між об'єктами і явищами, а їх цікавить сенс своїх вчинків, власної діяльності [2].

Визнання обґрунтованості зазначених вище наукових позицій знайшло своє відображення в Державному стандарті початкової освіти – критичне та системне мислення визнане спільним для всіх ключових компетентностей [3]. Визнання сензитивності молодшого шкільного віку для розвитку критичного мислення вимагає відповідного методологічного забезпечення. З нашої точки зору таке забезпечення розвитку критичного мислення, в тому числі у здобувачів початкової освіти, повинне включати: 1) наукові підходи; 2) методологічні принципи; 3) методи, техніки, стратегії.

Критичне мислення є складним процесом, який починається з ознайомлення з інформацією, а завершується прийняттям певного рішення та складається з кількох послідовних етапів: сприйняття інформації з різних джерел; аналіз різних точок зору, вибір власної точки зору; зіставлення з іншими точками зору; добір аргументів на підтримку обраної позиції; прийняття рішення на основі доказів [3].

Дуже часто з критичним мисленням плутають розуміння. У дитини, яка намагається зрозуміти чужу ідею, власне мислення стає пасивним: учень лише сприймає те, що створив хтось інший, а критичне мислення реалізує тоді, коли нові, уже зрозумілі ідеї перевіряють, оцінюють, розвивають й застосовують у власній практиці.

До основних характеристик і принципів критичного мислення відносять: самостійність та індивідуальність; інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення; критичне мислення завжди починається з постановки й усвідомлення проблеми, її логічного аналізу, пошуку шляхів можливого всебічного вирішення; критичне мислення забезпечує уміння переконливо аргументувати; критичне мислення є, перш за все, мисленням соціальним.

У Державному стандарті початкової освіти [1] зазначено, що одним із наскрізних умінь, яким учні поступово та систематично оволодівають під час вивчення всіх освітніх галузей є критичне мислення.

Отже, типовим для більшості людей є упереджене бачення дійсності такою, якою вони хочуть її бачити. Часто ми навіть викривлюємо реальність, пристосовуючи її до своїх, упереджень. Перекручення реальності є звичайним явищем людського життя. Еґоїзм і «вужкість мислення» дуже впливають на життя багатьох людей.

Виділимо основні наукові підходи до розвитку критичного мислення: 1) особистісно-орієнтованого навчання; 2) розвивального навчання; 3) проблемного навчання; 4) діяльнісного підходу; 5) інтерактивного навчання. Така сукупність підходів відповідає сутнісним характеристикам критичного мислення.

Що стосується принципів, то базовими в цій системі повинні бути принципи, які є природовідповідними, такими, що розкривають відповідність розвитку критичного мислення певним науково визначеним закономірностям. При цьому слід виходити з визнання аксіоматичним положення про синкретичну єдність в людині біологічного, психічного й соціального. Зокрема, американські нейропедагоги на основі нейрофізіологічних закономірностей діяльності мозку сформулювали ряд принципів навчання, порушення яких може призвести до послаблення або порушення природних механізмів діяльності мозку школярів.

Кожен педагог повинен пам'ятати, що використання будь-якого методу розвитку критичного мислення (як, взагалі, будь-якого методу навчання) не є метою освітнього процесу. Метод – це засіб реалізації мети. Освітній процес, побудований на методології критичного мислення, є природовідповідним, бо задовольняє природну допитливість дитини, при цьому враховується особливість сучасного покоління молодших школярів. Критичне мислення – це той вид мислення, в якому, як у фокусі, концентруються знання, інтелектуальні здібності, внутрішня мотивація, цінності, наполегливість та самоконтроль. Така його особливість не просто задовольняє об'єктивні потреби дитини, а й дозволяє їй усвідомити ці потреби й організувати власну діяльність, спрямовану на їх задоволення. Технологія критичного мислення забезпечує розвиток системи ключових компетентностей, розвиток особистості, становлення суб'єктності, її саморух від суб'єкта освітнього процесу до суб'єкта власної життєдіяльності й суспільних відносин.

Найважливішою умовою для розвитку критичного мислення учнів початкової школи є створення проблемних ситуацій під час навчання. Для цього доречно використати дидактичні матеріали, за допомогою яких учні зможуть ознайомитись із принципами, стратегіями та процедурами критичного мислення. Навчальний зміст в межах розвитку критичного мислення подається у вигляді проблемних завдань, тобто спершу поставлена мета досягається шляхом перетворення умов, які задані. Важливо, щоб заняття, що проводяться, були інтерактивними та передбачали діалог у процесі розв'язування проблемних завдань, а також проходили винятково у демократичному стилі. Активізує мислинневий процес проблемне завдання, яке передбачає існування суперечності, а його розв'язок вимагає використання, крім вже отриманих і нових знань. Учень у процесі роботи має розмірковувати, шукати логічні зв'язки та докази. Вчителю слід організувати урок так, щоб учні аналізували те, що читають, бачать, чують, щоб вони розмірковували над доказами і авторськими поглядами на проблему. Одна з найважливіших особливостей критичного мислення полягає в тому, що воно сприяє аналізу і конструюванню міркувань, отриманню нових знань та вмінню формувати висновки в загальному контексті дослідження.

Розвиток критичного мислення є складовим етапом особистісного розвитку. Критичне мислення вказує на здатність учня до самостійної оцінки явищ навколишньої дійсності, інформації, наукових знань, думок і тверджень інших людей, уміння бачити їх позитивні й негативні аспекти.

Теоретичний аналіз сучасних концепцій модернізації Нової української школи виявив суспільну потребу в серйозній увазі до розвитку критичного мислення в учнів початкової школи. Перспективу її розв'язання ми вбачаємо

в доцільному використанні методів і прийомів критичного мислення під час навчання у початковій школі. Наукове осмислення питання розвитку критичного мислення у початковій школі є актуальним і недостатньо вивченим у наш час [4].

#### Список використаних джерел:

1. Белкіна-Ковальчук, Олена Віталіївна. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.09 – Теорія навчання. Волинський державний університет імені Лесі Українки (Луцьк). Луцьк. 2006. 21 с.
2. Нова українська школа. Порадник для вчителя. URL: <https://osvita.ua/school/reform/59430/> (дата звернення: 10.05.2023).
3. Пометун О. І., Сущенко І. М. Основи критичного мислення : метод. посіб. для вчителів. Дніпро. 2016. 156 с. 11.
4. Тягло О. В. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі // Філософія освіти. 2017. № 2. С. 240–257.

### МЕТОДИКА РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СТЕРЕОМЕТРИЧНИХ ЗАДАЧ НА ДОВЕДЕННЯ

Синіцька Н. В., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри математики з методикою її викладання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

На сучасному етапі розвитку шкільної математичної освіти в умовах особистісно-орієнтованого навчання, рівневої та профільної диференціації перед вчителями математики постає проблема, більш доступного викладання матеріалу, що стосується розв'язування задач на доведення в курсі стереометрії.

Виникнення геометричних задач на доведення зумовлене насамперед практичною необхідністю в людських потребах. Викладання геометрії в середній школі побудоване таким чином, що учням дуже важко зрозуміти зміст матеріалу та сенс його вивчення. Учні не розуміють у яких сферах реального життя вони можуть використати отримані знання. Шкільна геометрія стала абстрактним предметом, в учнів не має мотивації до її вивчення. Саме на перших уроках систематичного курсу геометрії, учні ознайомлюються з логічною будовою геометрії, основними властивостями найпростіших геометричних фігур, першими твердженнями, що вимагають доведення [1].

Окремі підходи до доведення задач розглядали автори підручників М. Шкіль, З. Слєпкань, О. Дубинчук, Т. Колесник, Т. Хмара, Є. Нелін, О.М. Афанасьєва, Я.С. Бродський, О.Л. Павлов, А.К. Сліпенко та інші.

Головна увага у викладанні математики приділяється задачам, оскільки їх розв'язування є основним видом навчально-пізнавальної діяльності, у процесі якої школярі опановують вміннями та навичками математичної діяльності. Тому вивчення проблеми доведення задач по стереометрії, за зображеними просторовими геометричними фігурами, є досить актуальною і необхідною для розвитку образного мислення школярів.

Стереометричними задачами називатимемо геометричні задачі, в яких говориться про фігури тривимірного простору.

Залежно від вимог, які ставляться в стереометричній задачі, розрізняють задачі на обчислення, на побудову, на доведення і на дослідження. Ці задачі найпоширеніші. Не менш половини всіх стереометричних задач, які розв'язують в школі — на обчислення. І це не випадково, бо такі задачі є найприроднішими, і найдоступнішими для учнів загальноосвітніх шкіл. Задачі на обчислення бувають без параметрів і з параметрами. Розв'язавши задачу першого виду, дістають число або числове значення геометричної величини: довжини, площі, об'єму, міри кута. Розв'язком задачі з параметрами є вираз, функція від цих параметрів. Якщо серед параметрів задачі є і міри кутів, її майже завжди розв'язують, застосовуючи тригонометричні функції цих кутів. Саме такі стереометричні задачі уже кілька десятиліть пропонують на випускних екзаменах.

Проблема навчання школярів вмінню розв'язувати задачі на доведення в стереометрії неодноразово ставилася в психології та педагогіці. Однак, в психолого-педагогічній літературі немає поки єдиної термінології з названої проблеми, немає і єдиної точки зору на те, чому і як навчати учнів, щоб вони могли вирішувати завдання середнього та високого рівня, не за зразком, показаним вчителем, а прийти до розв'язання задачі самостійно. Ще однією проблемою є те, що задачі на доведення в стереометрії не мають єдиної схеми розв'язування, тому і викликають труднощі в учнів. Наприкінці 9 класу учні починають знайомитися з геометрією в просторі. В 10-х, 11-х класах учні вже поглиблюють свої знання новим матеріалом. Актуальність даної статті обумовлена тим, що підвищення якості навчання математики, зокрема геометрії, означає пошук шляхів ефективного управління пізнавальною діяльністю учнів і виявлення таких педагогічних умов, які забезпечували б активну творчу роботу мислення школярів, нижче розглянуто декілька основних методів розв'язування задач.

Тому вчитель математики, зобов'язаний допомогти учням досягти вершини абстракції в доступній для кожного з них формі, озброїти їх уміннями розв'язувати задачі на доведення. Це означає, що перед методикою навчання математики постають нові завдання, пов'язані з розвитком логічного мислення учнів. При свідомому засвоєнні математичних знань учні користуються основними мисленевими операціями такими як аналіз та синтез, порівняння, абстрагування та конкретизація, узагальнення; учні роблять індуктивні висновки, проводять дедуктивні міркування. Кожний вчитель математики повинен розуміти, що якщо під час розв'язування задач на доведення в курсі планіметрії навчити учнів правилам-орієнтирам проведення логічних міркувань, домогтися свідомого розуміння суті і логічної структури методів доведення тверджень, то рівень знань, умінь та навичок учнів значно підвищиться, що є необхідною умовою вміння учнів доводити твердження.

У шкільному курсі математики учні ознайомлюються з такими основними методами доведень: синтетичним, аналітичним, аналітико-синтетичним, методом доведення від супротивного, повної індукції, математичної індукції, методами геометричних перетворень (центральна симетрія, осьова симетрія, поворот,

паралельне перенесення, гомотетія і подібність), алгебраїчним методом, окремими випадками якого є векторний і координатний.

Кожне доведення можна представити у вигляді скінченної послідовності логічних міркувань. Довести твердження означає показати за допомогою логічних міркувань, що з істинності умови як логічний наслідок випливає істинність вимоги, а отже і того твердження, що доводиться. За способом проведення міркувань всі доведення поділяються на два основні види: прямі та непрямі доведення.

Для розв'язання задач на доведення найчастіше застосовується *геометричний метод*, використовуються теореми планіметрії та стереометрії. При цьому часто доводиться виконувати різні додаткові побудови. У деяких випадках крім зображення просторової фігури слід зробити рисунок розгортки поверхні тіла або проекцію на деяку площину. Необхідно звертати увагу на початковий етап розв'язання кожної задачі – аналіз, коли планується хід розв'язання, причому нерідко правильний шлях знаходиться не відразу, а після низки невдалих спроб. Виконавши креслення, слід уважно встановити зв'язки між даними і невідомими елементами фігури і спробувати пов'язати їх.

Одним з основних методів розв'язування задач на доведення в стереометрії можна вважати аналітичний метод, який має два різновиди: *метод поетапного розв'язання* і *метод складання рівнянь*. Іншим важливим методом є геометричний, до якого відносять і *метод геометричних перетворень*. При розв'язуванні конкретної завдання часто користуються і тим, і іншим методами. Наприклад, спочатку доводять, що дана фігура має певну властивість, а потім роблять обчислення, користуючись вже відомими формулами або методом складання рівнянь. У такому випадку можна говорити про розв'язання задачі *комбінованим методом*.

При розв'язуванні геометричних задач, крім традиційних методів з використанням алгебри і тригонометрії, можуть застосовуватися й інші методи, зокрема, *векторний*.

Деякі задачі зручно розв'язувати за допомогою *методу координат*. Це насамперед задачі, в яких мова йде про куб, прямокутний паралелепіпед або тетраедр з прямим тригранним кутом. Прямокутна система координат у просторі зв'язується з цими многогранниками, при цьому серед координат їх вершин багато нулів, що спрощує обчислення. Наведемо правило-орієнтир за яким можуть діяти учні, розв'язуючи будь-яку задачу на доведення:

1. Виділіть, що дано в умові задачі, а що необхідно довести.
2. Введіть всі необхідні позначення, виконавши рисунок, що відповідає заданій умові задачі.
3. Запишіть умову і висновок задачі у символічній формі.
4. Проаналізуйте рисунок, відмітьте на ньому всі рівні елементи, прямі кути тощо.
5. Співставте з умовою та її висновком кожен із властивостей, за допомогою якої можна довести те, що вимагають.
6. Якщо обрати необхідну властивість не вдається, поміркуйте над тим, які ще властивості об'єкта, необхідні для доведення, можуть бути задані в умові.
7. Звертайтеся до умови задачі та наслідків, що з неї випливають, під час всього процесу розв'язування задач.

Пошук вірної відповіді – найважливіший компонент творчого мислення школярів. Керуючий вплив вчителя спонукає учнів чинити тільки так, а не інакше, що позбавляє їх ініціативи, гальмує розвиток умінь здійснювати пошук не на основі прикладів вже розв'язаних задач.

Задачі на доведення займають незначне місце в шкільному курсі стереометрії, незважаючи на їх важливість для розвитку логічного та аналітичного мислення. Саме тому доцільно розширити шкільний курс з стереометрії, доповнити існуючу систему задач з стереометрії додатковими задачами на доведення, причому усе сказане стосується всіх рівнів і профілів.

Зростання вимог до рівня сформованості основних математичних компетентностей учнів зумовлює необхідність побудови оновленої методичної системи вивчення геометричних тіл.

Важливими складниками методичної системи навчання учнів розв'язування задач на доведення є цільовий (мета і завдання навчання), змістовий (зміст теоретичного матеріалу, система задач) і методичний (система методів і методичних прийомів). Під час дослідження розроблено такі складові методики навчання учнів розв'язувати задачі на доведення з шкільного курсу стереометрії: дібрано зміст задач на доведення з стереометрії, методику навчання учнів розв'язування задач на доведення з стереометрії, методику застосування тестів і метод роботи в парах під час розв'язування задач на доведення.

#### Список використаних джерел:

1. Гордієнко І. Формування просторових уявлень в учнів під час навчання стереометрії. *Математика в сучас. шк.* : наук.-метод. журн. 2013. №10. с.7-12.
2. Залавська А. С. Задачі на доведення у стереометрії. *Фізико-математична освіта* : збірник наукових праць / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, Фізико-математичний факультет ; редкол.: Ф. М. Лиман, В. С. Іваній, М. В. Каленик [та ін.]. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. Вип. 1 (6). С. 21–25.
3. Кірман В.К., Харлаш Л.М. Формування готовності вчителів математики навчати проведення обґрунтувань у стереометричних задачах. Вісник післядипломної освіти. Випуск 12(41) «Серія «Педагогічні науки». С.106-127 : веб-сайт. URL: [http://umo.edu.ua/images/content/nashi\\_vydanya/visnyk\\_PO/12\\_41\\_2020/Bulletin\\_12\\_41\\_Pedagogika\\_Kirman\\_Kharlash.pdf](http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/12_41_2020/Bulletin_12_41_Pedagogika_Kirman_Kharlash.pdf) (дата звернення 08.05.2023 р.)
4. Слєпкань З.І. Методика навчання математики: Підручник. К.: Вища шк., 2006. 582 с.

## ОСВІТНИЙ МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ваколюк А.М. доцент кафедри теорії і методики виховання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Позашкільна освіта – унікальне середовище для учнівської молоді, де можна вільно спілкуватися з однолітками на цікаві теми, де ефективно формуються гуманістичні цінності, де відбувається соціалізація та професійне самовизначення. Основою позашкільної освіти є комплексний, всебічний розвиток особистості. Роль закладів позашкільної освіти виражається через розвиток здібностей та інтересів особистісного та професійного самовизначення учнівської молоді.

Позашкільна освіта є мотивованою освітою, що дозволяє дітям творчо розвиватися, максимально реалізувати свої уподобання та захоплення, поглиблювати знання з улюбленого предмета. Пріоритетними завданнями позашкільної освіти як унікальної освітньо-виховної галузі є не тільки навчання, хоча це одна з найважливіших цілей, а й виховання молоді особистості насамперед як громадянина, розвиток її талантів, творчих здібностей, формування духовного світу, практичних навичок соціально значущої, морально зорієнтованої й відповідальної діяльності в суспільстві.

На цей час питання якості надання освітніх послуг набуває особливого значення, виникає необхідність наблизити сучасні освітні стандарти до європейських. У науці є різні підходи до визначення змісту поняття «якість освіти». Оцінка якості освіти передбачає оцінку якості досягнень учнів і оцінку якості надання освітніх послуг та організації освітнього процесу загалом. Під якістю освіти розуміється інтегральна характеристика системи освіти, що відображає ступінь відповідності реальних освітніх результатів, що досягаються, нормативними вимогами, соціальним і особистісним очікуванням [2, с.203].

Наразі необхідним постає оновлення і підвищення якості змісту позашкільної освіти. Сучасна позашкільна освіта піддається оцінюванню як з боку споживачів послуг (батьки, вчителі), так і з боку держави. Одним з основних механізмів оцінки якості позашкільної освіти є моніторинг діяльності закладів позашкільної освіти, хоча в сучасній українській педагогічній науці недостатньо розроблені підходи до виявлення критеріїв якості освіти, механізмів моніторингу та процесів його використання, відсутні сучасні аналітико-діагностичні технології здійснення зворотного зв'язку. Моніторинг якості освіти – це збір, обробка, зберігання та розповсюдження інформації про стан освіти, інтерпретація зібраних фактів та прогнозування на їх основі динаміки і основних тенденцій її розвитку та розробка науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування освітньої галузі. Будь-яке моніторингове дослідження – це складний і тривалий процес, який потребує ретельної підготовки, дотримання певних правил і процедур.

Виділимо основні принципи моніторингу: 1) об'єктивність – максимально об'єктивне оцінювання діяльності закладу, врахування позитивних і негативних результатів; 2) систематичність та послідовність – проведення моніторингу визначеними етапами; 3) гуманістична спрямованість – передбачає орієнтацію на вчителя, учня, врахування потреб вихованців, гідне самотвердження педагога, створення умов доброзичливості. Функції моніторингу: інформаційна; пошуково-дослідницька; діагностична; корекційна; прогностична [5, с.83]. Всі функції моніторингу підпорядковуються загальній меті – підвищенню ефективності діяльності закладу освіти, і спрямовані на забезпечення наукового підходу в управлінні освітнім процесом. Сьогодні має йтися про створення та функціонування моніторингу як системи, як цілеспрямованої взаємодії керуючої та керованої підсистем для досягнення запланованих результатів.

Моніторинг функціонування системи закладів позашкільної освіти ще не став постійним складником системи позашкільної освіти, але є тим інструментом, який дасть можливість місцевим органам управління освітою приймати ефективні управлінські рішення на покращення діяльності закладів. Вирішення питання про результативність освітньої діяльності дозволить судити про ефективність, корисність, соціальну значущість як усієї системи позашкільної освіти, так і кожного конкретного закладу.

Метою проведення моніторингу є виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти в країні, на окремих територіях, у закладах освіти, встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, оцінювання причин відхилень від цілей. Державною службою якості освіти, як органом, що має змогу здійснювати контроль за якістю освіти, були подані для обговорення напрями, критерії та індикатори організації та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості позашкільної освіти. Під час визначення напрямів, критеріїв та індикаторів важливо орієнтуватися на прогнозований результат та враховувати, що запропоновані напрями, критерії та індикатори дозволять зробити об'єктивні, аналітичні висновки про діяльність закладу, організацію освітнього процесу, надання освітніх послуг, зорієнтованих на розвиток кожного вихованця закладу позашкільної освіти. Підхід до оцінки якості позашкільної освіти повинен сприяти створенню можливостей та умов кожній дитині гарантувати якісну і загальнодоступну освіту в позаурочний час, гармонійний розвиток здібностей та інтересів, реалізації своїх потенційних можливостей, вільного особистісного розвитку творчих інтересів, соціального і професійного самовизначення. Запропонований державною службою якості освіти України проєкт щодо організації та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості позашкільної освіти дозволяє вирішити комплекс завдань: – оцінити освітнє середовище закладу позашкільної освіти; – проаналізувати систему оцінювання здобувачів освіти; – оцінити діяльність педагогічних працівників закладу; – визначити ефективність управлінської діяльності закладу. До ряду індикаторів оцінювання варто було б внести деякі уточнення. Без сумніву, заклади позашкільної освіти повинні бути забезпечені навчальними, наочними посібниками та технічними засобами навчання відповідно до освітньої та навчальних програм. Наразі навчальні програми закладів позашкільної освіти часто не відповідають сучасним принципам навчання: науковості, доступності, ґрунтовності, зв'язку навчання з практичною діяльністю. Більшість учнів та їх батьків вважають, що навчальні програми в позашкільній освіті застаріли, а матеріал, який опрацьовується, не розвиває інтереси та здібності дітей. Варто працювати над тим, щоб у

нормативних документах щодо функціонування позашкільля була переглянута процедура затвердження навчальних програм.

Актуальним залишається і питання оновлення та модернізації матеріально-технічного забезпечення закладів позашкільньої освіти, оскільки нинішнє фінансування позашкільньої освіти не забезпечує їй належний розвиток відповідно до зростаючих потреб вихованців. Якщо моніторингові дослідження проводяться регулярно, то це дозволить своєчасно визначити негативні фактори й упущення в роботі, прогнозувати подальший розвиток освітньої установи, розробляти і здійснювати заходи з удосконалення практики навчання й виховання. Результати моніторингових досліджень дають змогу створювати оптимальні умови для кожного учня, кожного педагога, кожного суб'єкта освітньої діяльності. Критерії оцінювання якості освіти «повинні визначатись відповідно до цілей функціонування освітньої установи, їх кількість має бути мінімальною, але достатньою для оцінки найбільш суттєвих параметрів. Оцінка результативності можлива лише у взаємозв'язку критеріїв».

Моніторингові дослідження закладів позашкільньої освіти варто проводити регулярно, це дозволить своєчасно визначити негативні фактори і упущення в роботі, прогнозувати подальший розвиток освітньої установи, розробляти і здійснювати заходи з удосконалення практики навчання та виховання. Результати моніторингових досліджень дають змогу створювати оптимальні умови для кожного вихованця, педагога, кожного суб'єкта освітньої діяльності. Таким чином, моніторинг в освіті – це сучасний механізм управління якістю освіти. За його допомогою можна відстежувати і своєчасно коригувати будь-який процес в освіті. Проведення освітнього моніторингу стимулює позитивні перетворення та мотивує до якісних змін учасників освітнього процесу.

### **Список використаних джерел:**

1. Єльнікова Г.В. Адаптивне управління: сутність, характеристика, моніторингові системи : Кол. монографія / Г.В. Єльнікова, Т.А. Борова, О.М. Касьянова, Г.А. Полякова та ін. / За загальною та науковою редакцією Г.В. Єльнікової. Київ : 2009., 480 с.
2. Книга методиста : Довід.-метод. видання / Упоряд. Г.М. Литвиненко, О.М. Вернидуб. Харків, 2006. – 672 с.
3. Кретович С.С. Наукові засади моніторингу розвитку вищого навчального закладу I-II рівня акредитації : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2012. 20 с.
4. Моніторинг стандартів освіти / За ред. Альберта Тайджмана і Т. Невіллы Послтвейна. Львів : Літопис, 2003. 328 с.
5. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О.І. Локшиної. Київ: К.І.С., 2004. 128 с.
6. Москаленко Л.М. Організація методичної роботи у позашкільних навчальних закладах у 2005–2006 навчальному році. Управління школою. 2005. № 22–24, серпень.

## **ОСНОВНІ ФОРМИ І МЕТОДИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Кравчук М.Ю., здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

Шалівська Ю.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Однією із провідних концептуальних ідей ХХІ століття, яка набула широкого розповсюдження і значущості як у світовому співтоваристві в цілому, так і для кожної конкретної країни і особистості зокрема, стала ідея прав людини, а відтак і правового виховання дітей молодшого шкільного віку. Серед основних причин, які обумовлюють його необхідність є такі: розуміння правового виховання як неперервного та систематичного процесу, що обумовлюється психологічним механізмом інтеріоризації – формуванням внутрішніх структур особистості людини через засвоєння системи морально-правових цінностей та привласнення життєвого досвіду; ступенем засвоєння дітьми елементарних правових знань, умінь, навичок у найбільш сприятливий сенситивний період соціалізації – старший дошкільний та молодший шкільний вік.

У педагогічній науці проблема правового виховання школярів стала актуальною у вісімдесятих роках. У наукових працях названих авторів достатньо мірою розкрито зміст та методику правового виховання учнів середніх та старших класів загальноосвітньої школи. Окремі питання правового виховання молодших школярів висвітлені І.Козубовською, В.Оржеховською, М.Фіцулою[5]. Однак названі автори не розглядають проблему правового виховання молодших школярів як систему діяльності початкової школи.

Важливим періодом формування правової культури є молодший шкільний вік. З одного боку цей вік сприятливий до засвоєння норм життєдіяльності у суспільстві, а з іншого, школярі початкових класів ще не здатні сприйняти складні юридичні терміни, здійснювати аналіз та давати належну юридичну кваліфікацію тим чи іншим діям. Складність правової освіти у цей період визначається відсутністю у початковій школі самостійної навчальної дисципліни правового спрямування.

У Концепції Нової української школи зазначено: «У центрі освіти має перебувати виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут нашої країни», а також актуальним є «забезпечення свободи і права дитини в усіх проявах її діяльності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини» [4].

Враховуючи особливості дітей молодшого шкільного віку слід виходити з наступних принципів їх правового виховання:

- зв'язку правового виховання з практичними життєвими ситуаціями;
- врахування наявного життєвого досвіду молодшого школяра;

- поєднання колективного та індивідуального підходу у вирішенні проблем учнів, гнучкого, оперативного реагування на перспективні потреби учнів;
- єдності правового і морального виховання;
- діловий підхід у розкритті необхідності дотримання норм у суспільстві, недопущення моралізування;
- логічної послідовності правового виховання: від одержання знань про норми, до засвоєння їх на практиці і надалі до формування усвідомленої установки щодо необхідності дотримання їх кожною людиною;
- пріоритету ігрових методів правового навчання та виховання з метою активації інтересу до засвоєння норма проживання у суспільстві.

Реалізація завдань і змісту правового виховання учнів здійснюється передусім у процесі навчання. Вивчення гуманітарних предметів спрямоване на формування в них високих ідеалів, морально-правових якостей, непримиренності до аморальних явищ, правопорушень і злочинності.

Широкі можливості щодо здійснення правового виховання молодших школярів є у позаурочній роботі. У позакласній роботі вчитель має можливість використовувати самі різні форми і методи правового виховання.

Виховні години – це перш за все виховання дітей. Виховання – це творчість, найвища коштовність, про яку класний керівник повинен постійно дбати. Найбільш поширена форма проведення класних годин: бесіда. За допомогою бесіди учні і вчитель можуть вести розмову на задану тему, висловлювати свої думки, ділитися певними враженнями.

У залежності від мети та обставин на виховних годинах можуть використовуватися роз'яснення, розповіді, аналіз життєвих ситуацій, обговорення літературних героїв, газетних статей і повідомлень з відповідною правовою оцінкою, того, що трапилось, читання художніх творів, конкурси, вікторини, створення спеціальних педагогічних ситуацій вибору, екскурсій, ділові ігри тощо.

Правильна організація правового виховання у початковій школі, поряд із загальним процесом виховання, сприяє формуванню розуміння школярами необхідності і доцільності закону, його гуманності і справедливості. Разом з тим формує явлення про права як систему загальних правил, за допомогою яких держава встановлює норми поведінки людей, визначає міри можливого, дозволеного і міру обов'язкового, встановлює правові заборони, порушення яких спричиняє відповідальність. Правове виховання сприяє і розширенню загального кругозору учнів, їх уявлень про життя суспільства, про діяльність нашої держави, про основні норми взаємовідносин людей, про допустиме і неприпустиме.

#### Список використаних джерел:

1. Запорожан І.Г. Педагогічні основи правовиховної роботи з молодшими школярами: Дис. канд. пед. наук. / Запорожан І.Г. – Тернопіль, 2002. – 273 с.
2. Запорожан І.Г. Правовиховна робота з молодшими школярами у позаурочний час // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2001. – № 9. – С.39–43.
3. Зарицький О. Л. Правове виховання як доміант формування правової культури / О. Л. Зарицький // Європейські перспективи. – 2011. – № 2, 1. – С. 98–102.
4. Концепція Нової української школи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Трикутник партнерства: педагоги – батьки – діти. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2008. – 240 с.

#### ЗМІСТ І ФОРМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Рожко О.С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
 Стельмашук Ж. Г., кандидат педагогічних наук, доцент  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Волонтерський рух є надзвичайно поширеним у багатьох країнах світу, в тому числі й в Україні. Добровільна допомога поширюється майже на будь-яку сферу діяльності.

В освітньому середовищі добродійна діяльність має свої особливості. Особливо актуальною є волонтерська діяльність в кризові періоди розвитку суспільства, що власне спостерігається сьогодні в Україні. Тому важливим є питання залучення до волонтерської роботи якомога більше учасників, включаючи учнівську молодь, в тому числі й молодших школярів [1, с.1].

Соціально-значущі якості особистості можуть формуватися у різних видах добродійної діяльності: творчій, продуктивній, міжособистісній, міжгруповій, а рівень їх сформованості перевіряється як у різних видах групової добродійної діяльності, так і у системах різних ставлень: до себе, до іншого, до соціального оточення, до Батьківщини, до якості виконання соціальних ролей, до суспільно корисної праці тощо.

У найбільш загальному вираженні вони відображають рівень сформованості гуманістичної свідомості, ціннісні ставлення та соціально-ціннісний характер конкретної діяльності.

Основна соціально-педагогічна ідея організації добродійної діяльності школярів полягає в тому, щоб сформулювати мотивацію і залучити до неї різні вікові групи дітей та учнівської молоді, виховувати у них чуйне ставлення до потреб і проблем інших людей, навчати компетентісному поведінню у різних життєвих ситуаціях і з різними суб'єктами соціальної взаємодії [2, с.10].

Сьогодні набули поширення серед школярів такі форми і зміст учнівської добродійності:

- підготовка і проведення ярмарків з метою збирання коштів для придбання іграшок та книжок дітям з інтернатних закладів, закупівлі діагностичного медичного обладнання для місцевих лікарень, комп'ютерної техніки для осіб з обмеженими фізичними можливостями;



- пошиття одягу для немовлят і передавання його у Дім маляти;
- видання збірки віршів хворого ровесника;
- виступи з самодіяльними виставами і концертними програмами у лікарнях, притулках, територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг), перед учасниками бойових дій;
- написання листів підтримки, виготовлення оберегів, дитячих малюнків;
- допомога по господарству самотнім;
- догляд за похованнями учасників війни і жертв голодомору, загиблих під час антитерористичної операції на сході України;
- вшанування учасників бойових дій і героїв Небесної сотні;
- психологічна підтримка осіб з особливими потребами;
- поповнення фондів бібліотек;
- збір теплих речей, іграшок і канцтоварів;
- сприяння у соціальній адаптації дітей-сиріт.

Різні форми і зміст добродійної діяльності важко і не потрібно порівнювати за соціальною значущістю – всі вони безцінні для тих, хто потребує допомоги і підтримки [2, с.17-18].

Незамінними є такі форми волонтерської роботи з дітьми молодшого шкільного віку: свято, благодійний концерт, акція, благодійна акція, агітбригада, пошукова стежка, виставки-ярмарки, групова справа, операція, толока, проєкти, флешмоби, виготовлення сувенірів, малюнків, листів, відвідування інших, збір коштів, речей, плетіння сіток та ін.

В сучасних умовах популярними серед дітей є акції «Посади дерево миру», «Діти – дітям», «За чисте довкілля», «Книжка в подарунок дітям Донеччини», «Не дамо згасити свічу пам'яті», «Збирай кришки на протези для воїнів», «Допомога безхатнім тваринам», «Малюнок солдату», «Подаруй бібліотеці книжку»; проєкти «Напиши листа солдату», «Якщо не ти, то хто?» (допомога дітям з обмеженими можливостями), «Твори добро» (збір коштів); допомога у відновленні лісових насаджень.

Молодшим школярам дуже подобається бути активними учасниками різних соціальних добродійних проєктів, що може слугувати прикладом для інших дітей. Це сприяє наповненню їхнього ресурсу певним видом діяльності, відволікає від шкідливих звичок і поганих думок, допомагає у подоланні різних видів залежностей. На сьогоднішній учнівська молодь, зокрема молодші школярі, роблять дуже багато добрих справ. Завдяки цьому у їх характері формуються високоморальні чесноти.

Завдання педагогів – підтримувати, наставляти і допомагати учням реалізувати себе у волонтерській діяльності.

#### Список використаних джерел:

1. Козубовська І. В., Козубовський Р. В. Участь молодших школярів у волонтерській діяльності. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24901/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%86%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf> (дата звернення: 12.05.23).
2. Добродійна діяльність школярів : методичні рекомендації / Т. Ф. Алексєєнко, А. П. Данілова, А. І. Конончук, Т. Ю. Куниця / під заг. ред. Т.Ф.Алексєєнко. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2015. 104 с.

### ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Маринич А. І., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
 Баліка Л. М., кандидат педагогічних наук, доцент  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

В сьогоднішніх умовах перед закладами вищої освіти стоїть завдання підготовки сучасного вчителя, який знає своє коріння, свою історію та культуру, здатний здійснювати педагогічну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави.

Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадянина [2].

Проблема національного виховання учнів і молоді досліджувалась у різних напрямках, а саме: ознайомлення дітей в дошкільних навчальних закладах з українським народознавством (А. Богуш, Н. Кирста, Н. Лисенко, Н. Луцан, О. Макарєнко, Л. Плетеницька, Н. Рогальська та ін.); виховання духовної культури дітей дошкільного і молодшого шкільного віку (Н. Барабаш, І. Бужина, Я. Журецький, Г. Майборода, Н. Чернуха); залучення дітей до української народної творчості (В. Зелюк, Г. Кловак, Е. Павленко, І. Таран); виховання учнів і молоді на засадах народної педагогіки (І. Зайченко, О. Макарєнко, О. Соколовська, М. Стельмахович); залучення учнів до українських національних звичаїв і традицій (О. Батухніна) та ін.

У наш час дослідження проблеми підготовки майбутніх вчителів до національного виховання є актуальним. С. М. Паршук вважає, що підготовка студентів до національного виховання учнів буде ефективною, якщо реалізувати такі педагогічні умови: актуалізація знань національно спрямованої потужності як підрунтя усвідомлення їх вагомості у професійній діяльності вчителя; забезпечення міждисциплінарних і міжциклових зв'язків у викладанні психолого-педагогічних і фахових дисциплін; органічна єдність компонентів навчально-виховного процесу студентів [3].

С. О. Лавриненко досліджувала підготовку майбутніх вчителів початкових класів засобами мистецтва. Вона дійшла висновку, що мистецтво було і залишається одним із найважливіших засобів національного виховання, оскільки саме в мистецтві зафіксувалися історична пам'ять, знання, культура, ідеали і цінності українців [4].

Однією із загальних потреб сучасного українського суспільства є формування у молодого покоління національно-патріотичної почуттів, активної життєвої позиції й соціальної відповідальності. Ефективність цього процесу зростає за умови залучення школи та сім'ї, які є найважливішими суб'єктами виховання. Успішне здійснення виховання молодших школярів передбачає глибоке знання вчителями початкової школи і врахування в своїй роботі вікових та індивідуальних особливостей, тенденцій розвитку школярів в сучасних умовах, які вимагають формування громадянина, патріота правової, демократичної держави.

С. Лопатюк у публікації висвітлює військово-патріотичне виховання молоді в освітньому процесі. Під патріотичним вихованням автор розуміє систематичну й цілеспрямовану роботу закладів освіти із формування національно-патріотичної самосвідомості, почуття вірності своїй Батьківщині, усвідомлення традицій [4].

Ю. Зоря у своїй розвідці розкриває організаційно-педагогічні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій у національно-патріотичному вихованні у позашкільній діяльності [4].

В свою чергу, Н. Скотна, аналізуючи сучасний стан та особливості національно-патріотичного виховання в сучасному українському суспільстві, виділяє кілька причин нагальності проблеми національно-патріотичного виховання: системна криза ідентичності, економічна дезінтеграція та соціальна диференціація; відсутність єдиної оцінки та трактування найважливіших історичних подій. Сьогодні, за словами дослідниці, стан патріотизму в Україні територіально обмежений, споглядальний та латентний. Його об'єктом виступає не Вітчизна взагалі, а Батьківщина – тобто місце, де людина народилася, її рідний край [1].

Становлення національно-патріотичної компетентності особистості пов'язано з формуванням базових цінностей української та світової культури, які визначають її патріотичну самосвідомість. Формування національних ціннісних орієнтирів ґрунтується на соціокультурних досягненнях багатонаціонального народу, народів інших країн, культурних та історичних традицій рідного краю. Національне виховання молодших школярів у сучасній початковій школі повинно здійснюватися на засадах системного підходу відповідно до вікових і пізнавальних можливостей учнів. Підґрунтям для національного виховання є політичне, правове та моральне виховання, що реалізується шляхом організації навчальних занять, проведення позакласної роботи та створення відповідного демократичного середовища, формування соціальної та комунікативної компетентності у освітньому процесі.

Отже, підготовку майбутнього вчителя учнів початкової школи до національного виховання визначимо як усвідомлений особистісно значущий та внутрішньо сприйнятий процес формування готовності здобувачів вищої освіти здійснювати національне виховання учнів початкової школи. Успіх реалізації програми національного виховання в Україні буде значною мірою залежати від того, як педагог зуміє перебудувати свої взаємовідносини в освітньому процесі на основі співробітництва і співдружності, творчого мислення і педагогічного пошуку, глибокого розуміння багатства особистості учня.

#### **Список використаних джерел:**

1. Бех І. Д. Патріотизм: сучасні ознаки та орієнтири виховання. Київ : *Рідна школа*. 2015. №1-2. С. 3–6. З.
2. Мета національного виховання. Реферат. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14424/> (дата звернення 13.05.2023)
3. Паршук С. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. Д. Ушинського. Одеса, 2006. 187 с.
4. Якименко С. І., Якименко П. В. Професійна компетентність майбутнього вчителя як загальна умова його педагогічної діяльності. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу: науковий посібник для вищих навчальних закладів*. Київ, 2011. С. 24–63.

### **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Гордусенко М. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Стельмашук Ж. Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Війна в Україні викликає стрес, що негативно впливає на особистість. Діти молодшого шкільного віку є особливо вразливими до стресу через нестабільний емоційний фон та недостатню здатність контролювати свої емоції.

Розглянемо тлумачення поняття у психолого-педагогічній літературі.

Слово «стрес» у його нинішньому значенні не використовувалося до 1920 року. Біологи та психологи іноді використовують поняття як синонім психічної напруги або шкідливого фактора навколишнього середовища, який може призвести до захворювання.

Г. Сельє відкрив неспецифічну, тобто не пов'язану з конкретною причиною, узагальнену реакцію організму на зовнішні впливи (особливо патологічні), що вимагає змін. Пізніше він назвав це «загальним адаптаційним синдромом» – ряд загальних захисних реакцій, що виникають в організмі під впливом зовнішніх і внутрішніх подразників значної сили та тривалості. Ця реакція сприяє відновленню порушених балансів і стабілізує внутрішнє середовище організму з метою підтримки гомеостазу [4].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття стрес тлумачиться як «реакція організму на подразники зовні або зсередини, яка може викликати ряд фізіологічних і психологічних змін в організмі людини. Відповідно до цього тлумачення, стрес вважається нормальною реакцією на подразники, яка може

бути корисною для мобілізації організму на дії, але водночас, при тривалому або надмірному стресі може стати причиною різних захворювань та проблем зі здоров'ям» [1].

У «Сучасному тлумачному психологічному словнику» (2007) стрес трактується як «складний фізіологічний та психологічний процес, що виникає внаслідок зіткнення організму з різноманітними внутрішніми та зовнішніми факторами, які викликають психологічний або емоційний дискомфорт» [5].

У свою чергу С. Гончаренко в «Українському педагогічному енциклопедичному словнику» (2011) розглядав стрес як «емоційний стан організму, який виникає у напружених обставинах у відповідь на незвичні для організму подразнення» [2].

Стрес – стан психічної напруги, що виникає у людини під час складної діяльності, зумовленої специфічними умовами (наприклад, під час польоту в космос, надзвичайної ситуації, пожежі, під час підготовки до складного іспиту тощо); адаптаційний синдром, що різним чином впливає на стан організму. Будь-яка життєва ситуація може бути стресом лише тоді, коли вона не байдужа для людини. Якщо подія зачіпає вас, виводить з рівноваги й змушує замислитися над її причинами та наслідками, вона стає джерелом нового досвіду [3].

Механізм виникнення стресу можна описати наступним чином: дія подразника (фізична загроза, емоційний конфлікт, соціальний тиск, труднощі на роботі або в особистому житті), реакція організму (після сприйняття подразника організм реагує на нього за допомогою активації гормональної системи, яка містить вироблення адреналіну та кортизолу. Ці гормони підвищують рівень енергії та готовності організму до дії, що може призвести до збільшення пульсу, артеріального тиску, дихання та потовиділення) та реакція на емоційному рівні (страх, тривога, роздратування або невпевненість). Ці емоції можуть бути корисними, якщо вони допомагають людині зосередитися на проблемі та швидко реагувати на неї. Однак, якщо стресова ситуація триває довше, ніж необхідно, то емоції можуть стати негативними та призвести до погіршення здоров'я).

Отже, стрес включає сильний негативний вплив на організм, фізіологічні та психологічні реакції на дію несприятливих для організму стресорів, як позитивних, так і негативних.

У стані стресу людина робить помилки в розподілі та перемиканні уваги, відбувається порушення пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення), порушення координації рухів, недостатність емоційних реакцій, дезорганізація і загальмованість будь-якої діяльності [6].

Але це і корисний досвід, у результаті якого організм пристосовується до стресора та самостійно бореться з ним. Користь стресу полягає в тому, що він підвищує рефлексії людини, дозволяючи їй діяти швидко. Він може сприяти мобілізації людини, підвищувати її розумову працездатність, покращувати роботу імунної системи. Невеликий стрес може допомогти вам досягти ваших цілей або стати кращими, наприклад, під час іспиту, співбесіди або спортивної події.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу нам уточнити сутність поняття «стрес» як складний процес, який включає в себе різноманітні фізіологічні, психологічні та соціальні реакції людини на подразники зовнішнього або внутрішнього середовища, що спричиняють негативні наслідки для функціонування організму.

#### Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. В 11 томах. Том 9. Київ: Видавничий центр «Академія», 2014. 1344 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доповн. й виправлене. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
3. Психологічна енциклопедія. Степанов С.І. Київ: Академвидав, 2006. 423с
4. Сельє Г. Стрес без дистресу. Адаптація та хвороба. Київ: Наш формат, 2019. 288 с.
5. Сучасний тлумачний психологічний словник. Віктор Шапар. Харків: ПРАПОР 2007. 640с.
6. Український педагогічний словник. Київ: Генеза, 2003. 832 с.

### ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗФПО ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НУШ

Яремівич М. А., здобувач ступеня доктора філософії PhD Рівненського державного гуманітарного університету, викладач, методист

*КЗ ЛОР «Бродівський фаховий педагогічний коледж імені Маркіяна Шашкевича» м. Броди, Україна*

Сойчук Р. Л., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Процес реформування галузі освіти є однією із складових розвитку інформаційного суспільства в Україні. Міністерство освіти і науки України трактує поняття «Цифрова трансформація у сфері освіти і науки», як: «комплексну роботу над побудовою екосистеми цифрових рішень у сфері освіти та науки, включно зі створенням безпечного електронного освітнього середовища, забезпеченням необхідної цифрової інфраструктури закладів та установ освіти і науки, підвищення рівня цифрової компетентності, цифровою трансформацією процесів та послуг, а також автоматизацією збору і аналізу даних» [2].

Перебудова освітнього середовища на засадах його цифровізації, потребує переосмислення та переоцінки наявних методів, засобів та технологій навчання, розвитку та виховання. Поява цифрових технологій та їх вплив на освітнє середовище є беззаперечним. Цифрові технології в освіті відкривають нові можливості, які роблять процес

навчально-пізнавальної та виховної діяльності набагато ефективнішим, мобільнішим, зручнішим. Одним із найголовніших завдань цифрової трансформації освітнього простору є підготовка сучасних конкурентоспроможних фахівців, які з легкістю адаптуватимуться до нових професійних умов. ЗФПО у контексті обставин, які складаються, при підготовці майбутніх учителів початкових класів НУШ повинні бути включені у процес побудови інформаційного суспільства. З цією метою освітня діяльність педагогічних ЗФПО повинна відповідати потребам сучасного цифрового суспільства, що включає в себе активне впровадження цифрових інструментів освітньої діяльності.

Попри наявність відвертих переваг цифровізації освітнього середовища, маємо також враховувати і ризики, зокрема: розмитість базових цінностей у студентської молоді; відсутність критичної оцінки інформації; відсутність чітко визначеного виховного потенціалу освітнього простору; кібер-булінг; питання збереження фізичного, соціального, духовного та фізичного здоров'я студентської молоді; проблематичність інклюзивного виховання в умовах цифровізації освіти тощо [1].

Говорячи про виховну діяльність ЗФПО, а саме про формування громадянської солідарності майбутніх учителів початкових класів НУШ, через призму цифрової трансформації освітнього середовища розуміємо, що цей процес є важливим і водночас суперечливим.

Сформулюємо основні думки щодо цього питання:

По-перше. Формування громадянської солідарності майбутніх учителів початкових класів НУШ в умовах використання нових інформаційних (цифрових) технологій спрощує доступ до інформаційного наповнення, урізноманітнює його, проте разом з тим розсіює увагу здобувачів освіти. Для того аби виправити таку ситуацію надавачі освітніх послуг повинні акцентувати увагу здобувачів освіти на матеріалі, що необхідно засвоїти.

По-друге. Поняття громадянської солідарності – специфічна категорія у масиві виховного процесу. Почуття громадянської солідарності формується у здобувачів освіти ще із молодших класів, нашаровуючись і кристалізуючись у свідоме сприйняття особистістю себе як активного учасника громадянського суспільства своєї держави. Тому цифрова трансформація освітнього середовища, при певних умовах, може нівелювати або спотворити цей процес. Пояснимо. Активне і часто бездумне використання цифрових технологій може підмінити ціннісне наповнення виховного процесу, акцентуючи увагу здобувачів освіти лише на практичній, матеріальній складовій.

По-третє. Майбутні учителі початкових класів НУШ та почуття їх громадянської солідарності є запорукою успішної громадянської освіти молодших школярів. Розуміємо, що саме учителі початкових класів у головах своїх вихованців засівають зерна громадянської свідомості, які продовжують проростати упродовж усього свідомого життя особистості. В умовах цифрової трансформації освіти – некомпетентне використання інформаційних технологій часто сприяє розсіюванню уваги здобувачів освіти. Також спрощений, вільний доступ до інформації дуже часто формує у студентської молоді спотворену картину сприйняття світу, що сприяє розмиттю їх громадянської та національної ідентичності та свідомості.

По-четверте. З метою ефективного формування громадянської солідарності майбутніх учителів початкових класів НУШ необхідно чітко визначити структуру і особливості виховної педагогічної діяльності надавачів освітніх послуг (у нашому випадку ЗФПО та його науково-педагогічні працівники); надавачі освітніх послуг, зокрема педагоги ЗФПО повинні здійснювати аналіз та самоаналіз своєї педагогічної діяльності в умовах цифрової трансформації освітнього середовища, володіти цифровою компетентністю, здійснювати активну взаємодію та активну комунікацію у цифровій освіті.

Отже, резюмуємо. Процес формування громадянської солідарності у майбутніх учителів початкових класів НУШ в умовах цифрової трансформації освітнього середовища потребує перегляду методів, засобів, підходів, прийомів та технологій щодо його реалізації. Також перегляду та змін потребує саме змістове наповнення виховного впливу на студентську молодь в умовах розвитку інформаційного суспільства.

#### Список використаних джерел:

1. Сисоева С. Цифровізація освіти: педагогічні пріоритети. Освіта і суспільство. 2011. № 10-11. С. 8 – 9.
2. Цифрова трансформація у сфері освіти і науки URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-ta-nauki> (дата звернення 14. 05. 2023).

### МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ «БІОЛОГІЇ І ЕКОЛОГІЇ» В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Барчук М.П., здобувач вищої освіти ступеня «магістр»

Грицай Н.Б., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри природничих наук з методиками навчання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

На сьогодні в освіті України почали активно проводити різноманітні реформи для того, щоб остаточно викоринити рудиментарні залишки авторитарної радянської освіти з України, зміцнити фундамент української освіти, а також орієнтуватися на освіту європейських країн.

В українських школах розпочалося впровадження з 5-го класу інтегрованих курсів природничої освітньої галузі, зокрема «Пізнаємо природу», продовженням якого у базовій і старшій школі будуть такі дисципліни, як хімія, фізика, географія, біологія і екологія. В Новій українській школі основною метою є не запам'ятати велику кількість інформації, а навчити школярів мислити, діяти у критичних ситуація, вміти застосовувати здобуті знання на практиці, вміти помилятися та правильно виходити із даної ситуації.

У старшій школі в учнів повинні вже бути сформовані поняття про живу та неживу природу, екологічну культуру, відповідальне ставлення до природи та навколишнього середовища, вони мають уміти використовувати

здобути у попередніх класах знання для дотримання здорового способу життя тощо.

На уроках екології та біології спостерігається чіткий зв'язок з іншими предметами, який досить легко помітити, оскільки спостерігається переплітання тем, які на кожному уроці із цих предметів учні вивчають з нового боку. Саме тому потрібно про це не забувати розповідаючи ту чи іншу тему з біології, а обов'язково звертати увагу учнів на міжпредметні зв'язки.

Теоретичним підґрунтям дослідження міжпредметних зв'язків під час вивчення «Біології та екології» в старшій школі є наукові праці Я.А.Коменського, Дж.Локка, А.Дістервега, К.Д.Ушинського, Г.Г. Ващенко тощо.

Зокрема, модель інтеграції Дж. Локка базувалася на формуванні розуму дитини через міжпредметні зв'язки, розвиток її вмінь та навичок. Педагог стверджував, що поєднання предметів дасть змогу урізноманітнити знання про всі аспекти життя. Отже, потрібно замислитися над тим, щоб навчити сучасне покоління розрізняти міжпредметні зв'язки та вміти використовувати отримані знання у реальному житті.

**Мета статті:** з'ясувати, які міжпредметні зв'язки виникають між природничими предметами та навчитись розпізнавати міжпредметні зв'язки на уроках біології і екології.

Ідея вивчення міжпредметних зв'язків виникла вже дуже давно. У науковій літературі можна побачити понад 30 визначень, що таке міжпредметні зв'язки. Кожен автор трактує це поняття по-своєму.

У дослідженні О. Войтович зазначено, що міжпредметні зв'язки – «це творче перенесення понять, об'єктів, явищ і процесів, які вивчаються на різних предметах і включаються в зміст навчального процесу» [1].

Польські науковці Е. Гожлінська, Ф. Шльосек дотримуються думки, що однією з форм інтеграції навчальних предметів є об'єднання знань, здобутих учнями шляхом кореляції (інтеграції) різних предметів [3]. Отже, остаточно прийнятого варіанта, який дотримувалися всі вчені та педагоги ще не сформовано.

Міжпредметні зв'язки природничих предметів виконують низку функцій, серед яких виділяють конструктивну, загальноосвітню, методологічну, розвивальну, виховну. За допомогою цих функцій вчитель навчає учнів аналізувати, думати, усвідомлювати та застосовувати на практиці здобуті знання [2].

У старшій школі міжпредметні зв'язки виявляються під час роботи з діаграмами, графіками, ментальними картами, таблицями, малюнками, онлайн-виставками, онлайн-екскурсіями, проєктною діяльністю тощо.

У школярів на цьому етапі завершують формуватися ключові компетентності випускника, зокрема: культурна, громадянська та освітня, екологічна, інформаційна, інноваційна, математична, природознавча, підприємливість та фінансова грамотність та інші.

Сучасний вчитель повинен створити безпечне середовище освітнього процесу, допомагати учням засвоювати здобуті знання на уроках, формувати відчуття відповідальності, розвивати вміння працювати у колективі, допомогти учню зрозуміти, які саме можливості та здібності він має, розвивати їх у реальному житті, надавати консультацію учням під час пошуку інформації або додаткового пояснення навчального матеріалу тощо.

Також не можна забувати, що в українській освіті спостерігається інтеграція навчальних предметів. Інтеграція сприяє об'єднанню ідей, наукових тенденцій, технологій навчання, формуванню наукового світогляду, засвоєння системних знань, підвищенню рівня практичних вмінь та навичок, розвитку ключових компетентностей.

Важливим етапом вивчення міжпредметних зв'язків є аналіз державного стандарту, модельних програм, навчальних програм, змісту підручника. Без ґрунтового аналізу нормативних документів та підручників розповідати про зв'язки між предметами неправильно, адже це показує некомпетентність педагога та його неорієнтованість в досліджуваному питанні.

На уроках біології і екології в старшій школі міжпредметні зв'язки можна реалізовувати під час вивчення таких тем пов'язаних з такими дисциплінами, як-от:

1) Хімія, за допомогою якої можна зрозуміти різноманітні хімічні процеси, що відбуваються в живих організмах, молекулярну та йонну будову живих організмів. Наприклад, учням може бути цікаво вивчити теми з біології, які пов'язані з цією дисципліною, таких як: «Будова та біологічна роль білків», «Загальна характеристика обміну речовин та енергії», «Біосинтез білків», «Порушення клітинного циклу та їх наслідки. Онкологічні захворювання» тощо.

2) Географія, за допомогою якої школярі можуть з'ясувати та зрозуміти взаємозв'язки між природою та суспільством, вивчити, які вимоги має навколишнє середовище для існування певних видів рослин та тварин, а також як людські діяльності можуть впливати на природу та біорізноманіття. Наприклад, учням може бути цікаво вивчити теми з біології, які пов'язані з цією дисципліною, таких як: «Рівні організації біологічних систем та їхній взаємозв'язок», «Стратегія сталого розвитку природи та суспільства», «Сучасні концепція та критерії виду», «Гіпотези виникнення та початкові етапи розвитку життя на Землі», «Розвиток життя протягом палеозойської ери», «Розвиток життя протягом мезозойської ери», «Ґрунт та живі організми як середовище життя», «Біосфера та її межі. Роль організмів у біосфері» тощо.

3) Фізика, за допомогою якої можна вивчати біологію з огляду на те, що деякі життєві процеси можуть бути пояснені за допомогою законів фізики. Наприклад, це спостерігається у темах: «Особливості ембріонального розвитку людини. Ембріотехнології», «Рівні організації біологічних систем та їхній взаємозв'язок», «Сучасні концепції та критерії виду», «Екологічні фактори та їхня класифікація. Закономірності дії екологічних факторів на організми та їхні угруповання» тощо.

4) Математика, зв'язок з якою може бути корисним для біології через те, що біологічні процеси відображають у вигляді математичних моделей, учні можуть вивчити, яким чином можуть бути використані моделі для дослідження популяцій видів та їх екологічних взаємозв'язків. Наприклад, це спостерігається у темах: «Генетика статі. Успадкування, зчеплення зі статтю», «Методи генетичних досліджень», «Рівні організації біологічних систем та їхній взаємозв'язок», «Сучасні концепція та критерії виду» тощо.

5) Дисципліни соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі допомагають розвинути в учнів відповідальне ставлення до свого здоров'я, застосовувати різні заходи для його покращення. Наприклад, це спостерігається у трьох розділах («Репродукція та розвиток», «Біологічні основи здорового способу життя»,

«Застосування результатів біологічних досліджень у медицині, селекції та біотехнології») з таких тем: «Спадкова мінливість: комбінативна та мутаційна», «Медична генетика. Спадкові хвороби людини», «Діагностика спадкових хвороб людини. Медико-генетичне консультування» тощо.

Отже, обов'язок кожного вчителя показати та дослідити з учнями міжпредметні зв'язки під час вивчення «Біології та екології». Оскільки школярі не завжди можуть зрозуміти, що це таке та їх побачити під час вивчення певної теми. Отримані знання учні неодмінно зможуть використати на практиці у дорослому житті.

**Висновки.** Під час вивчення «біології та екології» в старшій школі простежуються можливості для реалізації міжпредметних зв'язків. Сучасний вчитель повинен формувати в учнів на уроках позитивне ставлення до природи та навколишнього середовища, розвивати інтерес учнів до навчання, формувати уміння, що допоможуть підвищити рівень знань природничого циклу тощо.

#### Список використаних джерел:

1. Войтович О. П. Міжпредметні зв'язки у навчання фізики як засіб розвитку творчих здібностей учнів основної школи: автореф. дис. ... кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізика). Київ, 2010. 20 с.

2. Грицай Н. Б. Методика навчання біології: навчальний посібник. Львів: Новий світ–2000, 2019. 312 с.

3. Gozłiriska E., Szlosek F. Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego. Radon, 1997. 157 s.

### ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ляниця Б-І. І., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Руденко Н. М., кандидат психологічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти ім. проф. Т. І. Поніманської  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Сьогодні неабиякої актуальності набуває проблема становлення національної ідентичності майбутнього громадянина країни на основі суспільних цінностей, як передумови виховання у дітей ціннісного ставлення до своєї родини, свого народу, його історії, звичаїв та культури, патріотизму, утвердження активної громадянської позиції.

У державному стандарті дошкільної освіти (2021) соціально-громадянську компетентність дитини визнано як ключову [1], основи якої закладаються в дошкільному віці, який є найсприятливішим часом для гармонійної соціалізації дитини.

Соціально-громадянську компетентність дошкільника розуміють як здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в різних соціальних заходах та подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, та спрямовані на поліпшення суспільного життя. Сформованість зазначеної компетентності має виражатися в ціннісному ставленні дитини до себе, своїх прав та обов'язків, міжособистісній взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми, повазі до культурних надбань як українського народу, так і інших культур тощо [1;2].

Відповідно до розуміння сутності соціально-громадянської компетентності, психолого-педагогічних характеристик та вікових особливостей дошкільників ми виділяємо такі її структурні компоненти: емоційно-ціннісний, знанневий, діяльнісний (формування життєвих навичок). Тому важливо залучати дітей до таких видів діяльності, які б мали змогу сформувати свій потенціал на розвиток усіх складових соціально-громадянської компетентності. Зазначимо, що особливе місце у розвитку соціальних навичок займає ігрова діяльність дитини. Завдяки імітації та перевтіленню можуть створюватися ігрові ситуації, у яких розкриваються моделі й норми суспільної поведінки, взаємовідносини між дітьми і дорослими. Розглянемо, які основні завдання мають розв'язувати ігрові технології, аби сприяти соціально-громадянському розвитку дошкільників.

*Емоційно-ціннісний компонент.* Колективні ігри змінюють характер і зміст діяльності дошкільника. Під час ігрової діяльності дитина відображає емоційно-ціннісне ставлення до себе та інших, формується інтерес до взаємодії з однолітками, посилюється активність у ігровій діяльності; виховується повага до партнерів гри, їхніх прав, формується здатність виражати почуття, співпереживати, співчувати; розвиваються особистісні якості, такі як: самостійність, відповідальність, ініціативність, справедливість, креативність, активність.

*Знанневий компонент.* Ігрова діяльність спрямована на формування уявлення про себе, свою сім'ю, дошкільний заклад, Батьківщину, знань про звичаї та традиції сім'ї, народу, народні ігри, втілення в ігрову діяльність народних казок, мультфільмів, здатність відтворювати емоції персонажів, розуміти їх, конструювати моделі поведінки, дотримуватися правил у групових іграх; уявлення про можливість вибору, відповідальності.

*Діяльнісний компонент.* Ігрові технології сформовані на формування життєвих навичок дошкільника: здатності відстоювати свою думку, узгодження особистісних потреб з потребами однолітків, членів сім'ї, культури поведінки, поваги до партнерів, участі в ігровій діяльності, організації ігор, здатності йти на поступки, поважати думку більшості.

Важливу роль у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей відіграє безпосередня участь батьків у спільній ігровій діяльності, що сприяє розширенню кола творчих ігор. Пояснення і обговорення поведінки, вчинків, емоцій персонажів, людей, демонстрування власного позитивного прикладу, підтримання бажання дитини грати з іншими дітьми, вибирати гру, іграшки, виховує відповідальність за свій вибір та поведінку. Проведення свят у колі сім'ї, спільних прогулянок, екскурсій до магазину, розважальних центрів, відвідування творчих заходів сприяє набуттю дітьми індивідуального досвіду життя в суспільстві, встановленню соціальної взаємодії у майбутньому.

Отже, визначальними для соціально-громадянської компетентності є сформованість у дошкільника не лише

відповідних знань та вмінь, але й емоційного ставлення до суспільних цінностей - основи для формування життєвої позиції в майбутньому. Спільна взаємодія дітей, педагогів та батьків, організація ігрового освітнього простору, в якому передбачається участь усіх учасників навчально-виховного процесу у створенні норм, правил спільного життя, наявність колективних справ та проєктів дозволяють створити нестандартну модель організації освітнього процесу, що спонукає дітей до соціальної активності.

#### Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 1.05.2022).
2. Косенчук О. Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*, 2021, №4. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2021/Pidvyshchennya%20kvalifikatsiyi/15.04/Dv\\_2021-04-Kosenchuk.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2021/Pidvyshchennya%20kvalifikatsiyi/15.04/Dv_2021-04-Kosenchuk.pdf) (дата звернення: 4.05.2022).

## ІНФОРМАЦІЙНЕ НАСИЛЛЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Акімов В. Ю., здобувач ступеня доктора філософії PhD,

Сойчук Р. Л., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Освітнє середовище закладу вищої освіти (далі – ЗВО) в ідеалістичному розрізі передбачає його позиціонування як найкращого способу організаційно-педагогічної та наукової взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що уможливує набуття майбутніми фахівцями різних сфер діяльності професійної компетентності. Втім останнє не переключило логіки представлення освітнього середовища ЗВО з його структурованою системою організаційних і дидактичних заходів як сприятливого для формування негативного «мікроклімату» виникнення виявів інформаційного насильства.

Концепт «інформаційне насильство в освітньому середовищі ЗВО» видається перспективним науково інтерпретувати на засадах комплексності та гіпотетично-дедуктивного методу. Річ у тім, що як окремий концепт це явище науковій інтерпретації не підлягало, тож максимально вичерпне й усебічне його осмислення уможливило узагальнення характеристик складників останнього.

Можна задекларувати, що підходи до інтерпретації проблеми інформаційного насильства стосуються його змісту та першопричин виникнення переважно у сфері соціально-гуманітарних і поведінкових наук. На наш погляд, раціональним буде вивчення «інформаційного насильства освітнього середовища ЗВО» в дещо іншому дискурсі з огляду на специфіку механізму організації освітнього процесу у ЗВО, вікові особливості учасників освітнього процесу, форми їхньої взаємодії.

Інформаційне насильство визначає «не роль інформації при здійсненні насильницьких актів, а інструментальне призначення новітніх засобів масової інформації у продукуванні насилля, специфіку трансформації насилля у інформаційному суспільстві загалом» [3, с. 26]. Тобто основними інструментами реалізації інформаційного насилля слугують інформаційні впливи, зокрема з використанням новітніх засобів розповсюдження інформації.

Так, В. Слюсар потрактує «інформаційне насильство» як «соціально-культурне насилля, яке здійснюється у латентній формі на основі репрезентації недостовірної картини світу» [3, с. 31], а Дж. Штейн – як передусім неправомірний інформаційний вплив на особу або групу осіб із метою маніпулювання їхньою свідомістю [4].

У вузькому сенсі О. Дзьобань називає інформаційне насильство несилловим впливом (дією) на ментальну сферу, що суперечить закономірному перебігу подій [1, с. 147].

Явище «інформаційне насилля» є досить малодослідженим і позбавленим усталеного наукового підґрунтя. Тому безпосереднє дослідження виявів інформаційного насилля в освітньому середовищі вимагає аналізу потенційних ризиків його виникнення та форм вияву.

Інформаційне насильство в закладах освіти, зокрема ЗВО, не має чіткого юридичного визначення. Так, у статті 54 Закону України «Про освіту» зазначено, що педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники, інші особи, які долучаються до освітнього процесу, зобов'язані:

- захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від усіх форм фізичного та психічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти, запобігати вживанню на території закладів освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів, іншим шкідливим звичкам;
- повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, яких залучають до освітнього процесу, свідком якого вони були особисто, або інформацію про які отримали від сторонніх, вживати невідкладних заходів для припинення булінгу (цькування) [2].

Річ у тім, що гарантії попередження інформаційного насилля серед учасників освітнього процесу в ЗВО залишаються без чіткого нормативно-законодавчого регламентування – на відміну від безпосередніх виявів агресії. Тому для окреслення морфологічних особливостей інформаційного насильства в умовах освітнього середовища ЗВО видається доцільним ідентифікувати його учасників та особливості їхньої взаємодії.

Стереотипне бачення об'єктом насилля в закладах освіти тільки студента вже давно втратило актуальність. Безумовно, освітнє середовище ЗВО вирізняється оптимальними умовами для вчинення насильницьких дій проти здобувачів освіти, але таке твердження було би певною мірою об'єктивним у контексті класичних виявів насилля

(цькування, приниження, булінг тощо). Тож те, що учасники освітнього процесу в ЗВО – особи повнолітні, вносить певну рівноправність в їхні стосунки й уможливує мінімізування виявів насилля з позиції сили. Загалом вияви фізичного насилля для освітнього середовища ЗВО – на відміну від закладів загальної середньої освіти – не є притаманними, що породжує умови для виникнення інших видів насилля.

Ступінь зв'язку учасників освітнього середовища ЗВО відзначається різною вираженістю, тривалістю й регулярністю. Водночас те, що суб'єкти й об'єкти інформаційного насилля мають певні вікові категорії, важелі формального чи інформального впливу один на одного, ускладнює ідентифікацію жертв і агресорів. У такому ключі імпонує думка С. Жижека [5] про вираженість, тривалість і регулярність інформаційного насилля, диференційованого за трьома видами.

Перший – суб'єктивне насилля. Вирізняється виявами соціального насилля, що «лежать на поверхні», легко помітні, їх ідентифікує більшість людей.

Другий вид – системне. Переважно є латентним, непомітним, але постійно наявним у людському суспільстві (й тим ще небезпечніше). Це «нерідко катастрофічні наслідки спокійної роботи організаційно-бюрократичних систем (політичних, економічних)».

Третій – символічне насилля. Здебільшого втілене в мові, загальному мовленні. Це не лише очевидні випадки мови-ненависті, а більш фундаментальна форма насилля, яка зумовлена й ґрунтується на організації соціальних спалахів через інформаційні «вкиди» резонансного виміру.

Уточнення ролей учасників освітнього процесу в контексті потенцій виникнення інформаційного насилля вимагає аналізу інформаційного аспекту системи освітнього середовища ЗВО, що передбачає ідентифікацію механізмів взаємодії учасників освітнього процесу, їхньої регулярності та тривалості.

Отож, «інформаційним насиллям в освітньому середовищі ЗВО» вважаємо «активний вплив на свідомість учасників освітнього середовища ЗВО не в силовий спосіб, без їхньої згоди й із порушенням інформаційної свободи особистості, що суперечить закономірному перебігу подій».

Проведені й описані наукові пошуки не розкривають повною мірою сутність концепту «інформаційне насилля в освітньому середовищі ЗВО», однак їхні результати виступають вектором подальших досліджень у царині профілактики інформаційного насилля у ЗВО.

#### Список використаних джерел:

1. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Інформаційне насилля та безпека: світоглядно-правові аспекти: монографія / за заг. ред. проф. В. Г. Пилипчука. Харків: Майдан, 2011. 244 с.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 21.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page#Text>. (Дата звернення: 29.11.2021).
3. Slyusar V. M. Informational violence in the symbolic exchange and modern media reality: the modus dimension. *Філософські науки*. 2019. С. 25.
4. Stein G. Information War – Cyberwar – Netwar. URL: [www.infowar.com/mil\\_c4i/steinl](http://www.infowar.com/mil_c4i/steinl).
5. Žizek Slavoj. Violence. Profile Books. 2009. 224 pp.

## ВИВЧЕННЯ ЗАКОНУ ОМА ДЛЯ ПОВНОГО КОЛА У ФОРМІ НАВЧАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Єрис О.В., здобувач вищої освіти  
Галатюк Ю. М., кандидат педагогічних наук, професор  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Державний стандарт базової середньої освіти, навчальні програми з фізики визначають результативність освітнього процесу на основі компетентнісного підходу: формування ключових компетентностей [3; 5]. Зокрема компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій передбачають формування наукового світогляду; здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи; набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, зумовлених людською діяльністю; відповідальність за наслідки такої діяльності [3].

У цьому контексті актуальним є застосування активних методів навчання, зокрема дослідницького методу, а також поєднання емпіричного і теоретичного у вивченні окремих тем, законів та явищ.

У діючих навчальних підручниках [4; 6] закон Ома для повного кола виводиться із рівняння теплового балансу на основі теоретичних міркувань без посилання на експеримент. Це зумовлює існуючу практику вивчення цього матеріалу, яка не завжди забезпечує реалізацію основних дидактичних принципів: наочності, активності, свідомості тощо.

Одним із способів, який дає можливість реалізувати вищезазвані дидактичні принципи, є організація вивчення цієї теми у формі навчального дослідження. Учням пропонується експериментальне навчально-дослідницьке завдання, хід виконання якого відображає творчий цикл процесу пізнання в фізиці: *узагальнення експериментальних фактів* → *висунення гіпотези* → *формулювання логічних наслідків* → *теоретична перевірка наслідків*.

#### Зміст завдання

Дослідити залежність сила струму в колі від характеристик джерела і опору зовнішнього навантаження.

Зупинимось коротко на основних етапах дослідження.

1. Виконання експерименту. Нагромадження експериментальних фактів.

Під час виконання цього етапу досліджується залежність сили струму в колі від

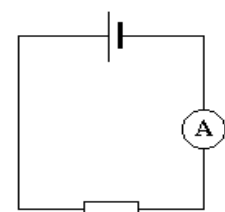


Рис. 1



джерела (рис.1). Зовнішнім навантаженням у колі є магазин опорів. Не змінюючи опорів, до нього підключають сухий гальванічний елемент з ЕРС 1,5 В, потім батарею з ЕРС 4,5 В. Спостерігають, що в другому випадку амперметр показує більший струм. Потім, не змінюючи джерела струму, досліджують залежність сили струму від опорів зовнішньої ділянки кола. Результати досліду показують, що із збільшенням зовнішнього опору сила струму в колі зменшується, але строго обернено пропорційно залежності між силою струму  $I$  та опором  $R$  не спостерігається.

### 2. Актуалізація опорних знань. Аналіз результатів експерименту.

У ході цього етапу дослідження, на основі актуалізації знань, аналізуються результати виконаного досліду. На їх основі робиться припущення, що джерело чинить опір електричному струму і є сенс говорити про внутрішній опір джерела. Конкретизується проблема дослідження. Зміст її полягає у встановленні формули, яка виражає залежність між силою струму в колі і характеристиками елементів кола: ЕРС джерела, його внутрішнім опором і опором зовнішньої ділянки.

### 3. Висунення гіпотези.

На основі актуалізації знань про фізичний зміст ЕРС джерела струму, закону Ома для ділянки кола ( $I = \frac{U}{R}$ ), методу найменшань одиниць розмірностей фізичних величин висувається гіпотеза, що формула сили струму для замкнутого кола має вигляд:

$$I = \frac{E}{R+r} \quad (1)$$

### 4. Формулювання наслідку з гіпотези.

З формули (1) отримується формула

$$U = E - Ir, \quad (2)$$

де  $U = IR$  – напруга на зовнішній ділянці кола.

Якщо характеристики джерела струму ( $E, r$ ) є постійними величинами, то графіком залежності між  $U$  та  $I$  є пряма лінія. Залежність (2), яка є наслідком з гіпотези, перевіряється експериментально.

### 5. Експериментальна перевірка наслідку з гіпотези.

Для виконання експерименту складається коло (рис. 2). Джерелом струму є сухий гальванічний елемент. Змінюючи опір реостата, фіксують декілька "цілих" значень сили струму і вимірюють відповідні їм значення напруги. В системі координат з осями  $U$  та  $I$  зображають відповідні точки, з'єднавши які, отримують прямолінійний графік (рис.3).

Точки перетину графіка з осями координат дають значення ЕРС джерела ( $U=E, I=0$ ) і значення струму короткого замикання, за яким визначають внутрішній опір джерела:  $r = \frac{E}{I_k}$ .

Експериментальне підтвердження формули (2) вказує на правильність висунутої гіпотези.

Наступним кроком є обґрунтування формули (1) на основі закону збереження і перетворення енергії.

Електричний струм в колі чинить теплову дію. Згідно закону Джоуля-Ленца, кількість теплоти, що виділяється

$$Q = I^2Rt + I^2rt, \quad (3)$$

де  $R$  і  $r$  – зовнішній та внутрішній опори.

Якщо врахувати, що електричний заряд  $q$ , який проходить в колі за час  $t$ :  $q = It$ , то

$$Q = IRq + Irq. \quad (4)$$

У колі одночасно виконують роботу і кулонівські, і сторонні сили, тому загальна робота

$$A = A_{кул} + A_{ст}. \quad (5)$$

Проте кулонівські сили є потенціальними – їхня робота на замкнутому контурі дорівнює нулю:  $A_{кул} = 0$  (на зовнішній ділянці кола кулонівські сили виконують додатну роботу, на внутрішній ділянці – від'ємну) [\*\*]. Отже, енергія виділяється тільки завдяки роботі сторонніх сил:

$$Q = A_{ст}. \quad (6)$$

Оскільки  $A_{ст} = Eq$ , то з (4) і (6) слідує, що  $Eq = IRq + Irq$ . Відповідно  $E = IR + Ir$ . Звідки:  $I = \frac{E}{R+r}$ .

**Висновок.** Розглянута модель вивчення закону Ома для повного кола у формі навчального дослідження сприяє досягненню інтегрованої дидактичної мети в процесі вивчення фізики, яка передбачає:

1. Засвоєння учнями елементів фізичних знань: теорій, законів, явищ, формул, величин тощо.
2. Оволодіння узагальненими дослідницькими вміннями і навичками.
3. Формування позитивних мотивів дослідницької діяльності.
4. Ознайомлення з методологією фізичної науки та науковими методами пізнання.
5. Формування високого рівня самоорганізації учнів.

Практика показує, що вивчення законів постійного струму на основі поєднання емпіричних і теоретичних підходів не тільки сприяють глибшому їх розумінню, але й формують методологічну культуру учнів. Теоретичне обґрунтування емпіричних законів у навчанні фізики знайомить учнів з методологією науки: з методами теоретичного й емпіричного рівнів пізнання. Запропонована дидактична модель вивчення законів постійного струму є актуальною для профільних класів з поглибленим вивченням фізики, а також для елективних курсів в середніх освітніх закладах.

### Список використаних джерел:

1. Галатюк Ю.М. Закони постійного струму: пропедевтика і наступність у вивченні окремих питань шкільного курсу фізики. *Фізика*. 2006. №1(265). С.2-5.

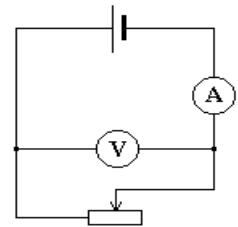


Рис. 2

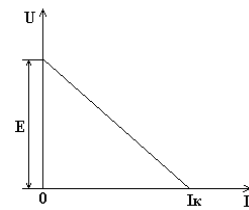


Рис. 3

2. Галатюк Ю.М., Журба М.В., Принцип наочності під час вивчення умов виникнення постійного струму у замкнутому колі. *Пошук молодих. Випуск 5. Зб. матеріалів Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції "Освітнє середовище як чинник підвищення ефективності навчання природничо-математичних дисциплін"*. Укладач: Шарко В.Д. Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. С.42-44.

3. Державний стандарт базової середньої освіти. *Урядовий портал*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 11.05.2023).

4. Засєкіна Т.М. Фізика (профільний рівень, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом Локтева В. М.) : підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / Т.М. Засєкіна, Д.О. Засєкін. Київ. : УОВЦ «Оріон», 2019. – 304 с.

5. Фізика. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів.10-11 класи. *Освітні програми*: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 12.05.2023).

6. Фізика / Бар'яхтар В.Г., Довгий С.О., Божинова Ф.Я., Кірюхіна О.О. ; за ред. Бар'яхтара В.Г., Довгого С.О. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с.

## УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ З ФІЗИКИ НА ОСНОВІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ

Зеленчук О.В., здобувачка вищої освіти  
Галатюк Ю. М., кандидат педагогічних наук, професор  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Реформування повної загальної середньої освіти на основі концепції Нової української школи ґрунтується на діяльнісному, компетентнісному та особистісно зорієнтованому підходах до навчання. Згідно концепції нової української школи особливе місце у цьому контексті займають компетентності, що стосуються природничої освіти, а саме: уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати [6; 7].

Серед дидактичних функцій, які виконують лабораторні роботи, не тільки закріплення і поглиблення теоретичних знань, розвиток практичних умінь і навичок, але й розвиток пізнавального інтересу, творчих здібностей, формування ціннісних та комунікативних аспектів навчального пізнання. Тому діяльнісна теорія навчання і заснований на ній діяльнісний підхід, як методологічна основа організації освітнього процесу, залишаються актуальними у теорії та методиці навчання фізики, незважаючи на велику кількість публікацій і проведених досліджень [2; 3; 4; 5].

Актуальність даного питання зумовлена ще й тим, що в самій педагогічній психології діяльнісна теорія навчання, що була започаткована і розроблялася в радянські часи психологами П.Я. Гальперінім, Н.Ф. Талізіню, О.М. Леонтєвим та ін., не була завершена до кінця. Існує думка, що діяльнісна теорія навчання не була завершена з тієї причини, що в радянські часи сфери впливу в гуманітарних науках були поділені. З часом інтерес у психологів до цієї тематики з різних причин пропав. Мабуть вони вважали, що справа вже завершена. Як наслідок, методологічні та теоретичні обґрунтування діяльнісного підходу в навчанні у завершеному вигляді сформульовані не були. Не були також доопрацьовані механізми реалізації даного підходу в освітньому процесі, і в результаті педагогіка швидко зруйнувала недобудовану споруду діяльнісного навчання, забалакавши його [1].

Діяльнісний підхід у навчанні ґрунтується на загальній психологічній теорії діяльності. Як зазначав один із її засновників О.М. Леонтєв, життя людини – це сукупність, точніше система діяльностей, що змінюють одна одну.

З погляду діяльнісного підходу процес навчання – це ініціювання та організація навчально-пізнавальної діяльності та засвоєння способі цієї діяльності її суб'єктом – учнем. Тобто йдеться про розвиток навчально-пізнавальної компетентності учня – його здатності організувати і виконувати цю діяльність.

У контексті викладеного наша мета полягає в дослідженні й теоретичному обґрунтуванні способів моделювання та організації навчально-пізнавальної діяльності у процесі виконання фронтальних лабораторних робіт.

Проблема полягає в тому, що при традиційній організації лабораторної роботи з фізики діяльнісний підхід лише декларується, а не реалізується. Теоретичний аналіз проблеми засвідчує, що його треба реалізувати не з позицій наївно-побутового рівня, на зразок: учень виконує якісь практичні чи розумові дії, отже – це і є діяльнісний підхід. Психолого-педагогічний аналіз суті навчально-пізнавальної діяльності, системно-структурний підхід, засновані на ньому методи моделювання та проектування, перевірка розроблених моделей на практиці є методологічною основою нашого дослідження [2; 4].

На нашу думку, реалізувати діяльнісний підхід треба, виходячи з основних психолого-педагогічних засад, що лежать в основі цього підходу, як основного методологічного принципу дидактики. Йдеться, насамперед, про наступні концепти:

- освітній процес – це взаємодія двох діяльностей, навчальної, суб'єктом якої є учень, і навчаючої, суб'єктом якої є учитель;
- учитель організує, проектує і керує навчальною діяльністю учня;
- учень є одночасно суб'єктом і об'єктом навчальної діяльності;
- навчальна діяльність має задачний характер, тобто є процесом розв'язування навчальних задач;
- продукти навчальної діяльності – це ті психологічні новоутворення, які виникають в учня у результаті її здійснення, а отже, вони не можуть бути відчуженні від суб'єкта цієї діяльності.

– навчальна діяльність є багатограним, але цілісним системним утворенням, що має власну структуру і допускає різні способи її декомпозиції.

Вищеназвані – це ще не усі особливості навчальної діяльності. Але, в даному контексті, для нас актуальним є процесуальний аспект. Як відомо, процес будь якої діяльності, у тому числі й навчальної, має такі складові: *орієнтувальна частина, виконавська, контрольно-коригуюча.*

Суть орієнтувальної частини полягає у тому, що перед тим як здійснювати практичну діяльність суб'єкту необхідно зорієнтуватися в ситуації, тобто сформуванню орієнтувальної основи. Адже діяльність виконується суб'єктом за певних відносно нього умов як зовнішніх, так і внутрішніх.

Орієнтувальну основу діяльності формує сам суб'єкт. Відповідно в умовах навчальної діяльності орієнтувальну основу формує учень, як правило, під навчаючим впливом учителя. Орієнтувальна основа діяльності має дві складові: “загальну” і зорієнтовану на “на виконання”. Перша забезпечує аналіз і оцінку ситуації, вибір адекватних засобів, друга спрямована на розробку плану виконання діяльності [3]. Орієнтувальний етап складає теоретичну частину діяльності, а інші два етапи – її практичну частину.

Розглянемо процес розв'язання експериментальної задачі. Як відомо, розв'язування експериментальних фізичних задач – одна з активних форм організації навчально-пізнавальної діяльності. Розв'язуючи експериментальні задачі на основі застосування лабораторного обладнання, учні самостійно спостерігають за протіканням фізичного явища, самостійно експериментують, а тому процес навчального пізнання для них набуває пошукового, дослідницького характеру.

Розв'язок експериментальної задачі містить п'ять важливих етапів [5]. Зупинимося на них детальніше:

1. З'ясування і усвідомлення умови задачі.
2. Розробка теоретичної моделі розв'язку, отримання робочої формули.
3. Розробка моделі експерименту. Складання плану експериментування на основі теоретичної моделі.
4. Здійснення наміченого плану.
5. Оцінка результатів експерименту.

На останньому етапі учні перевіряють правдоподібність відповіді, аналізують отримані результати, здійснюють пошук альтернативних способів розв'язку експериментальної задачі.

Як бачимо, тут представлені усі процесуальні частини діяльності: орієнтувальна частина (1 і 2 етапи), виконавська (3 - 4 етапи), контрольно-корегувальна частина (5-й етап).

Виділення зазначених етапів дає можливість розробити механізм проектування навчально-пізнавальної діяльності у процесі виконання лабораторних робіт, заснованому на розв'язуванні експериментальних задач [5].

Лабораторну роботу ми моделюємо як процес розв'язування творчої експериментальної задачі. Ключовим творчим моментом такої навчальної діяльності є необхідність пошуку та теоретичного обґрунтування самого алгоритму, тобто послідовності дій, а також відповідних засобів організації й проведення фізичного досліду.

Така сукупність експериментальних засобів і дій називається моделлю фізичного експерименту. Моделювання експерименту і його реалізація є основними етапами творчої лабораторної роботи в структурі розв'язання експериментальної задачі.

**Висновки.** Як показали результати проведеного нами педагогічного експерименту, такий підхід до організації фронтальних лабораторних робіт, дає можливість значно активізувати пізнавальну діяльність, сприяє засвоєнню способів діяльності, формує пізнавальну мотивацію, підвищує інтерес до предмету. Він дає можливість проектувати навчально-пізнавальну діяльність, виділяючи її ключові структурні компоненти: суб'єкт діяльності, предмет, процедуру, продукт (результат), зовнішні умови, наповнюючи їх реальним змістом у контексті розв'язування конкретної експериментальної задачі. Як бачимо, експериментальна задача є засобом проблемно-змістового забезпечення та ініціювання навчально-пізнавальної діяльності.

#### Список використаних джерел

1. Атанов Г. О. Теорія діяльнісного навчання. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2007. 186с.
2. Галатюк Ю.М., Галатюк М.Ю. Технологія проектування навчально-пізнавальної діяльності у процесі навчання фізики. *Фізика та астрономія в рідній школі.* – 2014. – № 6. – С. 14 – 19.
3. Галатюк Ю.М. Творчі лабораторні роботи фізичного практикуму. *Фізика та астрономія в школі.* 2002. №2. С. 32-34.
4. Галатюк Ю.М., Тишук В.І. Організація творчої пізнавальної діяльності з фізики на основі навчального дослідження. Навчальний посібник. Рівне: РВВ РДГУ, 2012. 253 с.
5. Галатюк Ю.М., Галатюк М.Ю. Теоретичні аспекти розвитку навчально-пізнавальної діяльності у процесі виконання лабораторних робіт. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна.* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. Вип. 15. С. 270-272.
6. Державний стандарт базової середньої освіти. *Урядовий портал:* веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standarti-v-povnoyi-zagalnoi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 10.05.2023).
7. Нова українська школа. *Міністерство освіти і науки України:* веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.05.2023).

## МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ

Михаревич Є.В., здобувачка вищої освіти  
Галатюк Ю.М., кандидат педагогічних наук, професор  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Фізика є одним із ключових предметів природничої галузі – однієї з дев'яти освітніх галузей, якими, згідно державного стандарту базової середньої освіти, визначаються вимоги до результатів навчання [4].

Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються на основі компетентнісного підходу, який ґрунтується на понятті компетентності. Під компетентністю розуміють динамічну комбінацію знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [5].

Компетентнісний потенціал кожної освітньої галузі розкривається крізь призму ключових компетентностей. Ключові компетентності – це ті компетентності, які є необхідними для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [5]. Відповідно результатом вивчення фізики у загальноосвітніх навчальних закладах має стати набуття учнями компетентностей, завдяки яким молоді люди зможуть самовизначитися в сучасному постіндустріальному суспільстві, отримають можливості подальшого інтелектуального, морально-психологічного, культурного розвитку [4; 5].

Однією з ключових компетентностей є екологічна компетентність. Як будь-яка ключова компетентність, вона є інтегральним, динамічним утворенням, яке об'єднує собою відповідні знання, уміння, навички, ціннісні орієнтири, ставлення, естетичні уподобання тощо. Зокрема:

- *усвідомлення* учнями основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності та важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства;

- *уміння*: визначати та аналізувати проблеми довкілля, відповідально та ощадно використовувати природні ресурси, реагувати на виклики, пов'язані із станом довкілля, ініціювати розв'язання локальних екологічних проблем, реалізовувати екологічні проекти, прогнозувати екологічні наслідки результатів діяльності людини;

- *ставлення*: усвідомлення важливості раціонального природокористування, оцінювання власних дій у природі з позицій безпеки життєдіяльності, етичних норм і принципів сталого розвитку суспільства, цінування розмаїття природи, визнання життя як найвищої цінності [4; 6; 7].

Таким чином, реалізація цілей екологічного виховання учнів у навчанні фізики на сучасному етапі розвитку школи передбачає з'ясування стану розробки проблеми формування екологічної компетентності школярів на рівні теорії навчання і виховання та методики навчання фізики. Ключовим питанням у цьому контексті є з'ясування методологічних засад вирішення цієї проблеми.

Виділення основних методологічних засад формування екологічної компетентності учнів у процесі вивчення фізики обумовлено її складністю, міждисциплінарним характером та необхідністю системного підходу до організації навчального процесу, орієнтованого на досягнення цієї мети.

Враховуючи, що до складу методологічних засад вирішення проблеми входять дидактичні закони, закономірності, принципи навчання (теоретична основа), а також методологічні підходи (методологічна основа), в якості теоретичної основи формування екологічної компетентності учнів було обрано принципи екологічної освіти та виховання, що детермінують системний, діяльнісний та аксіологічний підходи, які становлять методологічні засади дослідження. Необхідність обґрунтування вибору цих підходів обумовлена наступним:

- системний підхід – спрямований на усвідомлення екологічної компетентності як системного утворення, яке має певну структуру і зв'язки між структурними компонентами; навчального процесу з фізики як системного об'єкту, що включає урочну і позаурочну види робіт; методичної системи як предмету дослідження;

- діяльнісний підхід – орієнтований на формування в учнів основної школи екологічної компетентності через діяльність, що вимагає урахування особливостей психічного розвитку учнів цієї вікової групи та знання основних положень теорії діяльності;

- компетентнісний підхід – визначає відмінності традиційної системи навчання від компетентнісно-орієнтованої;

- аксіологічний підхід – пов'язаний із необхідністю дослідження феномена «цінності» як складової екологічної компетентності (особистісний компонент) та процесу її формування.

Як показує аналіз наших розвідок, саме такі підходи є методологічною основою у визначенні дидактичних умов формування екологічної компетентності та культури учнів [2; 3; 8], у розробці технології проектування навчально-пізнавальної діяльності [1].

Зупинимось детальніше на з'ясуванні особливостей системного підходу.

Системний підхід припускає застосування таких ідей до об'єкта дослідження:

- кожен елемент вивчається й описується з урахуванням його місця в системі;

- кожен елемент системи має різні характеристики;

- у будові системи спостерігається ієрархія;

- властивості системи виникають із властивостей елементів і навпаки;

- як ціле система протиставляється середовищу (умовам її існування);

- невід'ємною рисою поведінки систем є доцільність;

- джерело перетворення системи перебуває в самій системі.

У якості методологічної основи дослідження процесу формування екологічної компетентності учнів під час вивчення фізики ми використовували такі положення (принципи) системного підходу:

- принцип єдності – система формування екологічної компетентності учнів це цілісне утворення;

- принцип зв'язку – формування екологічної компетентності учнів у структурному відношенні має характеризуватися зі статичних та динамічних позицій;
  - принцип цілісності – система формування екологічної компетентності учнів як цілісність, характеризується функціями, через які вона відноситься до більш складних систем; ці функції породжує структура, що обумовлює функції системи в цілому, а також її підсистем і компонентів;
  - принцип функціональності – пріоритет функцій над структурою, відповідно до якого створення або зміна структурного складу системи формування екологічної компетентності повинна відбуватися після визначення і з'ясування функцій кожного компонента даної системи;
  - принцип кінцевої мети – система формування екологічної компетентності учнів, як педагогічна система, характеризується прагненням до досягнення мети, що є одним з системоутворюючих факторів;
  - принцип розвитку – системі формування екологічної компетентності учнів притаманна ієрархічність будови, яка залежить від ступеня взаємозв'язку її частин і елементів, у ній розрізняють процеси функціонування і розвитку. Процеси функціонування відображають структуру стану, процеси розвитку - динамічну структуру.
- Підсумовуючи, зазначимо, що в основі компетентнісного підходу лежить ідея діяльнісного характеру освіти. Діяльнісний і компетентнісний підходи до організації освітнього процесу тісно пов'язані між собою. Компетентність є результатом і знаряддям навчально-пізнавальної діяльності, яка проєктується, організовується і управляється учителем. Таким чином, від характеру, змісту і структури діяльності залежить формування окремих структурних компонентів компетентності, якщо розглядати її як системну цілісність. А це нашою думкою, що одним з методологічних чинників формування екологічної компетентності є принцип системності.

#### Список використаних джерел:

1. Галатюк Ю.М., Галатюк М.Ю. Технологія проєктування навчально-пізнавальної діяльності у процесі навчання фізики. *Фізика та астрономія в рідній школі*. 2014. № 6.– С. 14 – 19.
2. Гузь В.В. Дидактичні умови формування екологічної культури старшокласників у процесі навчання предметів природничо-наукового циклу : автореф. дис. ... канд. пед. Наук: 13.00.09. Київ, 2011. 22 с.
3. Куриленко Н. В. Формування екологічної компетентності учнів основної школи під час вивчення фізики. *Наукові записки* [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка] . Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. 2016. Вип. 9(2). С. 144-150. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz\\_pmfm\\_2016\\_9\(2\)\\_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmfm_2016_9(2)_22) (дата звернення: 12.05.2023).
4. Державний стандарт базової середньої освіти. *Урядовий портал*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnovyi-zagalnovi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 12.05.2023).
5. Нова українська школа. *Міністерство освіти і науки України*: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 12.05.2023).
6. Фізика. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів.10-11 класи. *Освітні програми* : веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 12.05.2023).
7. Фізика. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 7-9 класи. *Освітні програми* : веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 12.05.2023).
8. Шарко В., Віриленко Н. Методика формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фізики: [навч.-метод. посібник]. Херсон. 2015. 156 с.

#### МІЖПРЕДМЕТНА ІНТЕГРАЦІЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Огієвич С.М., здобувачка вищої освіти  
 Галатюк Ю. М., кандидат педагогічних наук, професор  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Організація освітнього процесу в сучасній школі ґрунтується на компетентнісному підході до визначення обов'язкових результатів навчання на основі формування ключових компетентностей, серед яких математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність та ін. [4; 5].

Серед обов'язкових результатів навчання є групи, що охоплюють споріднені загальні результати, а також результати спільні для всіх рівнів загальної середньої освіти, через які реалізується компетентнісний потенціал тієї чи іншої освітньої галузі [4]. У цьому контексті однією з основ формування ключових компетентностей є міжпредметна інтеграція, яка розглядається як необхідна умова забезпечення якості навчання [5].

Механізмом міжпредметної інтеграції у процесі навчання фізики є реалізація міжпредметних зв'язків, які є відображенням у змісті навчальних предметів тих діалектичних взаємозв'язків, що об'єктивно існують у природі й пізнаються сучасними науками [1]. Таким чином, міжпредметна інтеграція – еквівалент міжнаукових зв'язків. Її потрібно розглядати, як творче перенесення понять, об'єктів, явищ і процесів, які вивчаються на різних предметах і включаються в зміст навчального процесу з фізики. Таке тлумачення поняття міжпредметної інтеграції зумовлено тим, що в процесі навчання функції міжпредметні зв'язки можуть проявлятися у різних формах: узгодження в часі вивчення дисциплін, передбачених навчальним планом; забезпечення наступності у вивченні різних дисциплін (розділів, тем); створення можливостей творчого перенесення предметних компетентностей, сформованих під час вивчення одного предмета на інший; розкриття зв'язків між об'єктами та їх властивостями, що вивчаються в різних дисциплінах, тощо.

У навчальному процесі, міжпредметна інтеграція є дидактичною умовою, яка сприяє підвищенню науковості і одночасно доступності навчання, значному покращенню навчальної діяльності учнів, покращенню якості їх знань, а також, як чинник, що дозволяє ефективно розвивати творчий потенціал учнів.

Міжпредметна інтеграція повинна відповідати таким вимогам, як науковість, актуальність і відповідність рівню розумового розвитку учнів, однозначність, точність трактування наукових понять, тверджень, законів, ідей, теорій, лаконічність, змістовність.

У зв'язку з необхідністю вдосконалення змісту шкільного курсу фізики відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти [4], у методиці навчання фізики посилюється увага до поглиблення зв'язків з астрономією, математикою, хімією, біологією, географією, основами здоров'я, трудовим навчанням і іншими предметами.

У методичній і педагогічній літературі немає єдиної класифікації міжпредметних зв'язків. Наприклад, виділяють зв'язки за змістом: за загальністю наукових фактів, теорій, законів, понять; за використанням наукових методів; за видом розумової діяльності. Розрізняють зв'язки внутрішньоциклові, наприклад, зв'язки фізики з біологією, фізики з хімією та міжциклові, наприклад, зв'язки фізики з історією, фізики з трудовим навчанням, фізики з математикою [2]. Проте, на нашу думку, доцільніше говорити про внутрішньогалузеві і міжгалузеві міжпредметні зв'язки, оскільки предмети шкільного циклу поділені на освітні галузі, згідно Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [4].

Ми підтримуємо думку окремих дослідників [1; 3], які виходячи із загальної структури навчальних предметів і основних компонентів процесу навчання, вказують на функції міжпредметних зв'язків, виділяючи такі їх види: *змістово-інформаційні; операційно-діяльнісні; організаційно-методичні.*

**Змістово-інформаційні** міжпредметні зв'язки в свою чергу діляться за складом наукових знань, відображених в програмах курсів фізики, на *фактологічні, понятійні, теоретичні і світоглядні.*

Міжпредметні зв'язки на рівні фактів (*фактологічні*) – це встановлення подібності фактів, використання загальних фактів, які вивчаються в курсах фізики, біології, хімії, та їх всебічний розгляд з метою узагальнення знань про окремі явища, процеси та об'єкти природи.

*Понятійні* міжпредметні зв'язки – це розширення та поглиблення ознак предметних понять і формування понять, спільних для споріднених предметів. До загальнопредметних понять в курсах природничого циклу відносяться поняття теорії будови речовин – тіло, речовина, склад, молекула, будова, властивість, а також загальні поняття – явище, процес, енергія та інші. Ці поняття поглиблюються, конкретизуються на фізичному матеріалі та набувають узагальненого, загальнонаукового характеру.

*Теоретичні* міжпредметні зв'язки – це розвиток основних положень загальнонаукових теорій та законів, які вивчаються на уроках зі споріднених предметів, з метою засвоєння учнями цілісної теорії. Типовим прикладом є теорія будови речовини, яка являє собою фундаментальний зв'язок фізики та хімії, а її наслідки використовуються для пояснення біологічних функцій органічних та неорганічних речовин, їх ролі в житті організмів.

*Світоглядні* міжпредметні зв'язки сприяють об'єднанню конкретно – наукових і філософських уявлень про світ. Формування в учнів наукового бачення світу реалізується через логічні знання, порівняння знакових засобів природних мов і мов науки, історію науки, що розкриває її соціальні функції і зміни стилів наукового мислення [1].

**Операційно-діяльнісні** зв'язки передбачають міжпредметне використання різних видів умінь:

*уміння оцінювальної діяльності* (оцінювати роль і суть фізичних явищ та процесів для природи і людини);

*пізнавально-методологічні вміння* (аналіз, узагальнення, порівняння, аналогія, абстрагування, асоціація);

*уміння практичної діяльності* (експеримент, спостереження, розрахунок, креслення); *комунікативні вміння* (пояснення причинно-наслідкових зв'язків явищ і процесів).

**Організаційно-методичні** зв'язки сприяють координації навчальної інформації і надають їй загальної спрямованості, стимулюють послідовний розвиток пізнавального процесу учнів. Організаційно-методичні зв'язки класифікують за способом реалізації міжпредметних зв'язків в навчальному процесі. Розглядають такі способи групування цих зв'язків: за способом засвоєння (репродуктивні, продуктивні); за широтою здійснення (внутрішньогалузеві, міжгалузеві); за часом реалізації (попередні, супутні, перспективні); за способом взаємозв'язку предметів (односторонні, двосторонні, багатосторонні, прямі і зворотні); за формою організації роботи (індивідуальні, групові, колективні); за частотою використання (епізодичні, систематичні); за формою організації навчального процесу (урочні, тематичні, наскрізні, комплексні).

Міжпредметні зв'язки виконують в навчанні фізики ряд функцій.

*Методологічна* функція виражена в тому, що лише на її основі можливе формування в учнів єдиних поглядів на природу, сучасних уявлень про її цілісність і розвиток, оскільки міжпредметні зв'язки сприяють відображенню в навчанні методології сучасного природознавства, яке розвивається по лінії інтеграції ідей та методів з позицій системного підходу до пізнання природи.

*Освітня* функція міжпредметних зв'язків полягає в тому, що за їх допомогою формуються такі якості знань учнів, як системність, глибина, осмисленість, гнучкість, що є основою творчої особистості.

*Розвиваюча* функція міжпредметних зв'язків визначається їх роллю в розвитку системного і творчого мислення учнів, у формуванні їх пізнавальної активності, самостійності та інтересу до пізнання природи.

Міжпредметні зв'язки допомагають перемогти предметну інертність мислення і розширюють світогляд учнів; *виховна* функція міжпредметних зв'язків виражена у їх сприянні всім напрямкам виховання учнів у навчанні фізики. Вчитель фізики, спираючись на зв'язки з іншими предметами, реалізує комплексний підхід до виховання учнів;

*Конструктивна* функція міжпредметних зв'язків полягає в тому, що за їх допомогою вчитель фізики вдосконалює зміст навчального матеріалу, методи та форми організації навчання. Реалізація міжпредметних зв'язків потребує спільного планування вчителями предметів природничого циклу комплексних форм урочної та позаурочної роботи, які передбачають знання ними підручників та програм суміжних предметів.

**Висновок.** Міжпредметна інтеграція є однією з умов досягнення якісних результатів навчання у контексті

компетентнісного підходу. У її основі лежать міжпредметні зв'язки. Сукупність видів міжпредметних зв'язків та їх функцій реалізується в процесі навчання тоді, коли вчителі фізики та інших предметів використовують всю різноманітність їх видів. Засвоєння учнями знань, умінь і навичок здійснюється поступово у процесі виконання окремих дій. Обмірковуючи ці дії, виконуючи їх, оцінюючи та усвідомлюючи потребу в них, учень тим самим розвиває компетентність у певній сфері діяльності (навчальній чи професійній).

#### Список використаних джерел:

1. Войтович О.П., Галатюк Ю.М. Міжпредметні зв'язки у навчанні фізики в основній школі: навчально-методичний посібник. Рівне: РВВ РДГУ, 2010. 122 с.
2. Вегера М., Галатюк Ю. Інтеграція навчання математики і фізики у сучасній школі. *Фізика. Нові технології навчання*. Збірник наукових праць студентів і молодих науковців. Випуск 7. Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2009. С.26 – 31.
3. Галатюк Ю.М., Савчук Н.С. Роль міжпредметних зв'язків у формуванні пізнавального інтересу та пізнавальної активності в процесі навчання фізики. *Збірник науково-методичних праць "Теорія та методика вивчення природничо-математичних і технічних дисциплін"*. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. Рівне: Волинські обереги, 2010. С. 199-203.
4. Державний стандарт базової середньої освіти. *Урядовий портал*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnovi-zagalnovi-serednovi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 10.05.2023).
5. Нова українська школа. *Міністерство освіти і науки України*: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.05.2023).

### ВЕКТОРНИЙ МЕТОД РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ

Деркач О. І, здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»,  
Синіцька Н. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики з методикою викладання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Один з основних принципів векторного методу полягає у тому, що кожен вектор можна задати завдяки його модулю та напрямку. Вектор можна застосовувати для описування точки в просторі, прямої, площини та інших геометричних об'єктів.

Вектор - це математичний об'єкт, який характеризується напрямком та довжиною. Вектор можна задати за допомогою координат, скажімо, в тривимірному просторі вектор можна задати як трійку чисел  $(x, y, z)$ . Вектори можуть бути рекомендовані у вигляді стрілок, довжина яких відповідає величині вектора, а напрямком - напрямку вектора. Вектор, який розпочинається в точці А і завершується в точці В, позначається як АВ. Вектор можна представити числовими значеннями його координат відносно системи координат.

Основні операції з векторами включають додавання, віднімання, множення на скаляр та векторний добуток. Додавання та віднімання векторів здійснюються компонентно, тобто додаються (віднімаються) відповідні складники векторів. Множення вектора на скаляр означає множення кожної компоненти вектора на задане число. Векторний добуток застосовується для побудови вектора, перпендикулярного до двох заданих векторів [1, с.267-268].

Векторний метод - це інструмент, який дає можливість представити геометричні об'єкти у вигляді векторів, інакше кажучи, напрямлених відрізків, що мають довжину та напрямком. Він застосовується в багатьох сферах науки та техніки, а також в математиці. Векторний метод є потужним інструментом для рішення різноманітних завдань у шкільному курсі математики, зокрема, у вивченні шкільної курсу вивчення геометрії та алгебри. Цей метод ґрунтується на використанні векторів - математичних об'єктів, які описують напрям та величину руху точки в просторі.

Однією з визначальних операцій векторного методу є векторний добуток. Векторний добуток двох векторів вказує новий вектор, який перпендикулярний до площини, утвореної векторами, та має величину, що дорівнює площі цієї площини. Векторний метод є потужним інструментом для розв'язування задач у шкільному курсі математики. Його практикують у різних галузях, включаючи фізику, геометрію, теорію чисел та інші.

У шкільному курсі математики векторний метод застосовується для розв'язання задач, що пов'язані з рухом, силою, електричними та магнітними полями, а також для розв'язання задач на просторову геометрію. Наприклад, за допомогою векторного методу можна знайти відстань між двома точками у просторі, знайти точку перетину двох прямих, знайти координати вектора, який є проекцією вектора на задану вісь та багато інших. Векторний метод можна успішно застосовувати при розв'язуванні задач на кут між площинами, площинами, які перетинаються прямою, на взаємне розташування прямих у просторі.

Векторний метод дає можливість розв'язувати задачі на більш високому ступені складності порівняно з класичними способами, такими як аналітична геометрія та тригонометрія. За допомогою векторного методу можна розв'язувати задачі, які стосуються руху, сили та роботи. Для прикладу, завдання про рух тіла може бути розв'язане за допомогою векторів, що представляють швидкість та прискорення тіла. Задача про силу може бути розв'язана завдяки векторам, що репрезентують напрямком та силу дії [2, с. 21].

У школі, векторний метод може бути викладений у 10-11 класах, здебільшого у межах курсу алгебри та початків аналітичної геометрії. Для результативного вивчення векторного методу, учням потрібно мати певний рівень знань з геометрії та алгебри, а також зуміти розв'язувати задачі на різних рівнях складності. Векторний метод є потужним інструментом в розв'язуванні геометричних задач, оскільки дозволяє перевести складні геометричні відношення на відносно прості алгебраїчні рівняння.

При вивченні векторного методу в школі, необхідно притримуватися послідовності та логіки у розгляді теорії та прикладних задач. Передусім учні повинні навчитися визначати значення векторів та їх властивості, такі як довжина, напрямок та проекція. Далі вони повинні запам'ятати правила додавання та віднімання векторів, а також множення векторів на скаляр. Для того, щоб учні могли використовувати векторний метод у розв'язанні задач, вони повинні навчитися переводити словесні умови в математичні вирази та рисувати схеми, що дають можливість зрозуміти задачу.

Використання векторного методу дає можливість застосовувати ідеї геометрії в різних галузях математики та фізики. До прикладу, для задач на рух тіла, можна аналізувати вектори швидкості та прискорення, а також вектори руху та відстані. Необхідно також дотримуватися певних правил у використанні векторного методу, таких як контроль правильності розв'язання задачі, обмеження на користування різних математичних операцій та оптимальний вибір методу вирішення задачі. Векторний метод дозволяє розв'язувати задачі за допомогою векторів, що забезпечує зручне і швидке розв'язання задач різного рівня складності.

У висновку, векторний метод є важливим інструментом у шкільному курсі. Векторний метод є важливою складовою шкільного курсу математики, а саме в курсі геометрії та аналітичної геометрії. Векторний метод дає можливість економно і зрозуміло розв'язувати задачі на взаємне розташування прямих і площин у просторі. У шкільному курсі математики вивчаються основні поняття векторів: модуль, напрям, спряжені вектори, векторні операції додавання та множення на число, скільки рівнянь, зокрема рівняння прямих та площин. Також, вектори використовуються для вирішення задач на нахил, відстань між точками, перпендикулярних та паралельних ліній та площин, трикутників, прямокутників та інших геометричних фігур.

Отже, векторний метод є необхідною складовою шкільного курсу математики, який допомагає у більш зрозумілому та простішому розв'язанні задач з геометрії та фізики.

#### Список використаних джерел:

1. Мерзляк А. Г., Полонський В. Б., Якір М. С. (2016). Алгебра: підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Харків: Гімназія. 267 с. [1, с.267-268 ]
2. Березовський С. В. Векторний метод розв'язування геометричних задач. *Математика в школі*. 2006. № 1. [2, с. 21 ]
3. Сеньків М. Т. Векторний і тензорний аналіз: лекції. Львів, 1991. 144 с.

### МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ КООРДИНАТНО-ВЕКТОРНОГО МЕТОДУ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОМЕТРІЇ

Собко В.О., здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»,  
Синіцька Н. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики з методикою викладання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

При вивченні даного питання, виявлено, що координатно-векторний метод дозволяє розв'язувати різноманітні геометричні задачі шляхом застосування алгебраїчних методів та формул, що має велике значення в математиці та є важливим інструментом для розв'язування геометричних задач та виконання різних обчислень.

У чіткій формі ідею методу координат у планіметрії запропонував видатний французький математик і філософ XVII ст. Рене Декарт. Застосування координат у стереометрії принципово нічим не відрізняється. Проте певні особливості все ж з'являються. Передусім вони пов'язані із суттєвим ускладненням опису такого важливого поняття, як напрям. Ефективний спосіб для вирішення цієї проблеми був знайдений лише в XIX ст., коли в результаті синтезу низки ідей з фізики та математики було створене векторне числення. Поєднання методу координат із векторним численням дало високоефективний координатно-векторний метод для розв'язування геометричних задач. Більше того, цей метод став джерелом для плідних геометричних ідей та аналогій в алгебрі й аналізі на основі геометричних інтерпретацій аналітичних співвідношень та операцій. Отже, координатно-векторний метод став тією основою, на якій було об'єднано до того розрізнені напрямки математичних досліджень, і таким чином він сприяв взаємному збагаченню кожного з них.

Для більш глибокого розуміння координатно-векторного методу, варто розглянути деякі його основні поняття та прийоми. Одним з найважливіших з них є поняття вектори. Вектор – це відрізок для якого визначений напрям. Вектори можуть додаватися та множитися на число, що дозволяє здійснювати різні алгебраїчні операції з ними. Ще одним важливим поняттям є скалярний добуток векторів, який визначається як добуток модулів векторів на косинус кута між ними. Цей добуток може бути використаний для визначення кута між двома векторами. Також координатно-векторний метод використовує декартову систему координат. Координатами взагалі називають упорядковані набори чисел, якими визначається положення точок у просторі або площині. В нашій системі координат вектор можна представити у вигляді різниці координат двох точок, а точку - у вигляді вектора з початком у початку координат і т.д. Сутність цього методу, полягає в тому, що геометрична задача перекладається на мову алгебри, і її розв'язання зводиться до розв'язання рівнянь, нерівностей чи їх систем. Щоб застосовувати координатно-векторний метод до розв'язання задачі, треба виконати три кроки:

- 1) Сформулювати задачу на мові векторів чи координат.
- 2) Перетворити алгебраїчний вираз.



3) Перекласти знайдений результат на мову геометрії.

Для розв'язання математичних задач з використанням векторів і координат векторів використовуються різні математичні операції, такі як додавання векторів, множення векторів на число, скалярний та векторний добуток векторів, векторний аналіз та інші. Для ефективного використання цього методу вам можуть знадобитися наступні кроки:

1) Визначення системи координат: перед початком розв'язання задачі, вам необхідно вибрати певну систему координат, яку ви будете використовувати.

2) Представлення векторів у вигляді координат: для того щоб застосувати координатно-векторний метод, необхідно представити всі вектори у вигляді координат.

3) Використання арифметичних операцій: для виконання різних операцій з векторами, таких як додавання, віднімання, множення на число, необхідно використовувати арифметичні операції над координатами векторів.

4) Використання властивостей векторів: вектори мають ряд властивостей, які можна використовувати для спрощення розв'язання задач.

5) Використання геометричних зображень: іноді, для зрозуміння задачі та її розв'язання, можна використовувати геометричні зображення векторів.

Загалом ефективне використання координатно-векторного методу в математиці вимагає від вас розуміння його основних концепцій, а також досвіду використання різних математичних операцій та властивостей векторів.

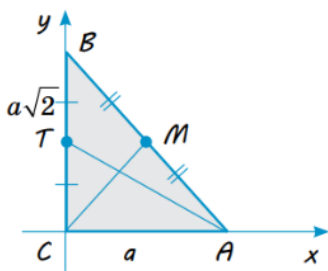
*Приклад*

У прямокутному трикутнику  $ABC$  ( $\angle C = 90^\circ$ )  $AC = a$ ,  $BC = a\sqrt{2}$ . Доведіть, що медіани, проведені з вершин  $A$  і  $C$ , взаємно перпендикулярні.

*Розв'язання:*

1. Якщо  $AT$  і  $CM$  — медіани даного прямокутного трикутника, то для доведення їх перпендикулярності достатньо довести, що скалярний добуток відповідних векторів дорівнює нулю, тобто довести, що  $\vec{AT} \cdot \vec{CM} = 0$

2. Уведемо систему координат так, як зображено на рисунку. Тоді точки  $A$ ,  $C$ ,  $B$ ,  $T$ ,  $M$  ( $T$  — середина  $CB$ ,  $M$  — середина  $AB$ ) мають координати:  $A(a; 0)$ ,  $C(0; 0)$ ,  $B(0; a\sqrt{2})$ ,  $T(0; \frac{a\sqrt{2}}{2})$ ,  $M(\frac{a}{2}; \frac{a\sqrt{2}}{2})$ .



1:

3. Запишемо координати векторів, вибраних на кроці

$$\vec{AT} = (-a; \frac{a\sqrt{2}}{2}), \vec{CM} = (\frac{a}{2}; \frac{a\sqrt{2}}{2}).$$

4. Знайдемо скалярний добуток цих векторів:

$$\vec{AT} \cdot \vec{CM} = -a \cdot \frac{a}{2} + \frac{a\sqrt{2}}{2} \cdot \frac{a\sqrt{2}}{2} = -\frac{a^2}{2} + \frac{a^2}{2} = 0$$

Але ця рівність і означає, що вектори  $AT$  і  $CM$  перпендикулярні, тобто медіани  $AT$  і  $CM$  взаємно перпендикулярні.

Отже, координатно-векторний метод є важливим інструментом для вирішення математичних задач, особливо тих, які пов'язані з геометрією. Використання цього методу дозволяє зробити розв'язання задач більш зручним та ефективним.

#### Список використаних джерел:

1. В.О. Тадесв. Геометрія. Геометричні тіла. Векторно-координатний метод у стереометрії. Тернопіль: навчальна книга – Богдан. [ с. 7]
2. В.О. Швеця. Практикум з методики навчання математики. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. [ с.6]
3. Приклади застосування координат і векторів до розв'язування геометричних задач. URL: <http://interactive.ranok.com.ua/theme/contentview/pdrychniki/geometrya-proflniyi-rven-pdrychnik-dlya-10-klasy-zakladv-zagalno-seredno-osvti-neln-p/10907-dodatкова-nformatsya/prikladi-zastosyivannya>

### ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

Шимчук Б.Р., здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»  
Велесик Т.А., канд. екон. наук, доцент кафедри екології, географії та туризму  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Однією з характеристик сучасного українського суспільства є швидко наростаюча різноманітність економічного розвитку окремих регіонів і областей, яскраве виявлення їх культурних, національних і історичних особливостей. У цих умовах зростає необхідність того, щоб місцеве населення і, особливо молодше покоління, добре знали свій край, його історію та культурні традиції, природу, господарство, природні ресурси, екологічну ситуацію, плани соціально-економічного та культурного відродження і розвитку тощо [3, с. 16].

Не можна переоцінити всеосяжне значення малої Батьківщини для виховання молодших школярів як місця, де вони живуть, навчаються і безпосередньо спілкуються з природою, так чи інакше, впливаючи на неї. Поняття «краєзнавство» означає всебічне вивчення певної частини країни, міста, села, вулиці, місцевих поселень, для яких ця територія вважається рідним краєм [6, с. 106].

Взагалі, в термін «краєзнавство» вкладався різний зміст. У 30-х роках ХХ ст. воно розглядалося як метод комплексного вивчення будь-якої конкретної, що виділяється по адміністративним, політичним або господарським ознакам, невеликої території. У 40-х роках краєзнавство визначалося як «громадський рух, що об'єднує місцеве трудове населення, яке активно співпрацює у вивченні всього краю на основі загального його опису» [5, с. 35].

А.С. Барков говорив, що «краєзнавство - це комплекс наукових дисциплін, які відрізняються за змістом, методами дослідження, але є основним у своїй сукупності до наукового і всебічного вивчення рідного краю в інтересах соціалістичного будівництва» [1].

Краєзнавством займаються історики, природознавці, лінгвісти, архітектори, митці. Отже, «краєзнавство може бути різним: історичним, природно-історичним тощо, аж до археологічного» [5]. Але ні в якій іншій науці воно не знаходить для себе настільки придатних методів вивчення, як в географії. А.С. Барков вважав, що «об'єкт і методи вивчення географії та краєзнавства схожі. Останнє повинне розглядатися подібно «малій географії або по-іншому, як мале країнознавство». Л.С. Берг називає краєзнавство географією рідної землі [1].

У 1761 р. у М.В. Ломоносова виникла ідея залучити дітей селян до пошуків невідомих руд, дорогих металів і каменів. Великий вчений вважав, що дитяча допитливість допоможе у вивченні певної території [7].

Спроба обгрунтування цінності ознайомлення учнів з навколишньою природою була здійснена відомим вченим початку ХVІІІ століття – Н.І. Новіковим. У статті «Про виховання та настанови для дітей» він рекомендував показувати дітям, як «обробляються багатства землі, як вони готуються до використання на користь людей, щоб діти могли бачити головні знаряддя, які використовуються при обробці землі і поважати людей, які займаються такою працею» [1].

У 1863 р. К.Д. Ушинський запропонував ввести в початкову школу предмет, подібний «Країнознавству». Він назвав його «Краєзнавство». З викладанням «Краєзнавства» К.Д. Ушинський пов'язував не тільки поверхневе знайомство з елементами географії, історії та природознавства, але і вивчення рідної мови, традицій. Ушинський виступав за широке використання «місцевого» матеріалу і в середній школі. У вивченні учнями свого краю він справедливо вбачав одне з важливих засобів патріотичного виховання молодого покоління [4].

Видатним методистом природознавства другої половини ХІХ століття є А.Я. Герд. Він вперше впровадив в шкільну практику екскурсії, а також демонстраційні досліди на уроках і практичних заняттях. А. Я. Герд став провідником в шкільну практику так званого краєзнавчого принципу [2].

Слід розрізнити краєзнавство і краєзнавчий принцип в навчанні. Під шкільним краєзнавством розуміється всебічне вивчення учнями свого краю. Поняття «рідний край» не має чітко окреслених меж. Це можуть бути і околиці свого населеного пункту, і адміністративний район, і область.

Визначення меж свого краю залежить від віку учнів, від дидактичних і виховних цілей краєзнавства. Як вказує Ю.К. Бабанський, поняття «шкільне краєзнавство» визначається як найбільш масова форма краєзнавчої роботи, яка має, крім загальнокраєзнавчих завдань, мету навчально-виховного характеру» [1].

Сутність краєзнавства полягає у всебічному вивченні учнями, в навчально-виховних цілях, певної території свого краю, за різними джерелами, і головним чином - на основі безпосередніх спостережень під керівництвом викладача. Шкільне краєзнавство здійснюється учнями і розвивається відповідно до навчальних і виховних завдань школи.

Одна з умов шкільного краєзнавства - керівна участь в ньому вчителя, виходячи з програми, складу учнів класу і місцевих можливостей. Педагог визначає об'єкти для дослідження, види і методи роботи, організовує курс на вивчення краю учнями і скеровує їх працю. Тому успішні результати шкільного краєзнавства багато в чому залежать від того, наскільки компетентний вчитель, як краєзнавець, і як він зуміє зацікавити своїх учнів [5].

Краєзнавство в школі вивчається в різних формах: на уроках з різних навчальних дисциплін; на факультативних заняттях; у позаурочній та позашкільній діяльності; як самостійний інтегрований курс.

Краєзнавство тісно увійшло в загальноосвітню школу, і є важливим засобом підвищення якості знань, сприяє формуванню в учнів наукового світогляду. Шкільне краєзнавство - важливий фактор морального, патріотичного, трудового, естетичного, екологічного та фізичного виховання учнів; воно сприяє загальній освіті, розширює кругозір і розвиває пізнавальні інтереси учнів, залучає до творчої діяльності, формує практичні та інтелектуальні вміння, допомагає у виборі професії.

Створюючи виховну систему, багато педагогічних колективів основним напрямком в роботі вибрали краєзнавство. Працюючи над темою «Моя мала Батьківщина», учні шкіл здійснюють походи по рідному краю, відвідують історичні місця, збирають багатий матеріал. В школах створені: «Червона книга природи мого краю», «Книга пам'яті», альбоми, карти, де відзначені історичні місця, зниклі села і т.д.

Досить часто з метою вивчення історії культури краю (звичаїв, традицій, народних промислів, архітектури, живопису, музичного та театралізованого мистецтва), пропонують використовувати різноманітні форми проведення позакласних заходів: екскурсії в музеї, по місту; перегляд відеофільмів, прослуховування музичних творів; зустрічі з діячами літератури і мистецтва; виступи учнів з доповідями і т.д.

Це все сприяє моральному та естетичному вихованню школярів, розвитку кругозору.

Завдяки творчості вчителів краєзнавства, їх зацікавленості та самовідданості, любові до рідного краю, більшість дітей проявляють пізнавальний інтерес до предмету, освоюють вимоги, які пред'являються освітніми стандартами.

Варто відмітити, що краєзнавчий принцип дає можливість побудувати навчання географії у профільних класах згідно дидактичного правила: «від відомого до невідомого», «від близького до далекого». Маючи представлення про природу та її закономірності, а також про населені пункти та господарство рідного краю, легше

засвоювати інформацію про географічне розташування більш віддалених районів усієї країни, а також зарубіжних країн.

Конкретний приклад прояви різного роду фізико - хімічних процесів розвиває географічні уявлення та допомагає формувати правильні уявлення про різні предмети та явища, що відбуваються у географічній оболонці Землі, у тому числі про ті, які недоступні для безпосереднього спостереження.

Основне призначення краєзнавчого принципу полягає в тому, щоб дати можливість учням в знайомій місцевості, повсякденній обстановці спостерігати за географічною діяльністю у співвідношенні та зв'язках з окремими компонентами та результатами, що спостерігаються, за допомогою уроків для формування понять за отриманими реальними уявленнями, складеними на основі географічної науки. Завдяки цьому усувається абстрактність географічних понять та механічне їх усвідомлення [7, с. 27].

Краєзнавство дає можливість пов'язати багато питань між різними дисциплінами для подальшого їх практичного використання. Прикладом такого міжпредметного зв'язку може бути робота по картографуванню своєї місцевості, коли у вирішенні питань прив'язки географічних координат велику роль грає знання математики або робота над дослідженням місцевих ґрунтів, яка може дати хороші результати за умови знання хімії та біології. При краєзнавчій роботі досить часто пов'язується також географія та історія. Наукову цінність географічні дослідження, особливо в економічній географії, будуть мати виключно в тому випадку, якщо вони будуть проводитися в розрізі історії. Неможливо також представити, щоб одночасно з географічними дослідженнями не проводилось знайомство з історичними об'єктами рідного краю [5, с. 37].

Дотримання краєзнавчого принципу у викладанні допомагає пов'язати теоретичні знання, отримані в стінах школи, з їх практичним застосуванням. Наприклад: метеорологічні спостереження для сільськогосподарського господарства, спостереження за режимом для забезпечення безпеки при переправах, збору корисних дикорослих рослин і т. д.

Таким чином, теоретичні підходи на далеку перспективу повинні мати на меті реалізацію та залучення краєзнавчого матеріалу у зміст уроків і позаурочної діяльності, в результаті якої учні, які навчаються, отримають початкові знання про свою малу Батьківщину, про історію її створення. Організація краєзнавчої діяльності учнів сприяє вирішенню великих і складних завдань морального, патріотичного, толерантного виховання підростаючого покоління. Шкільне краєзнавство створює сприятливі умови для всебічного розвитку особистості, формування і розвитку громадських інтересів учнів.

#### **Список використаних джерел:**

1. Бабакова Т. А. Эколого-краеведческая работа с младшими школьниками. Начальная школа. 1993 № 9. с. 16-18.
2. Бахарева Л. Н. Интеграция учебных занятий в начальной школе на краеведческой основе. Начальная школа. 1991. № 8. с.48-51.
3. Вавілова Є.В. Економічна географія і регіоналістика: навч. посібник для вузів. М.: «Видавництво КноРус». 2011. 224 с.
4. Гайворовская Н., Краеведческий И. Кружок как средство развития личности младшего школьника. Начальная школа 2009. № 6. С. 90-95.
5. Губанова Е.Н, Махина Н. С. Использование на уроках материалов исторического краеведения. Начальная школа 2002. № 6. с. 35-40.
6. Демідієнко О.Я., Іонова О.М., Кузнєцова В.І. Основи краєзнавства. К. 2001. 321 с.
7. Ермолаева Л. К. Краеведение в начальной школе: проблемы, поиск. Начальная школа. 1999. № 1. с. 27-40.

#### **ВИТОКИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЛАГОДІЙНИХ ПРАВОСЛАВНИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ**

Дмитрієвич В. В., здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота»

Левчук І. Б., кандидат педагогічних наук, доцент

*Рівненський державний гуманітарний університет*

У сучасному світі благодійність стає все більш популярною, а благодійні організації відіграють важливу роль у соціальному розвитку суспільства. Вони допомагають забезпечувати рівність та справедливість, розвивають культуру та освіту, зберігають природні ресурси та підтримують уразливі групи населення.

Благодійність є давнім явищем, яке було присутнє в різних культурах та релігіях. Наприклад, у християнстві благодійність має велике значення і заснована на вченнях про любов та милосердя до бідних і потребуючих. Для того, щоб здійснювати свою діяльність, благодійні організації можуть отримувати фінансову підтримку від різних джерел, таких як державні органи, приватні особи, корпорації, фонди, фірми, товариства з обмеженою відповідальністю та інші організації. Більшість благодійних організацій мають статус неприбуткової організації, що означає, що отримані кошти не розподіляються між власниками організації та використовуються тільки на досягнення благодійних цілей. Така організація має звітуватись за використані кошти [4, с. 80].

З розвитком індустріалізації відбувалося зростання соціальної нерівності, а отже, з'являлася потреба у благодійності. У XVIII столітті в Англії з'явилися перші благодійні товариства, засновані для допомоги бідним і безробітним. Подібні організації швидко поширилися в Європі та США [3, с. 52].

У XIX столітті благодійність стала популярним серед багатих підприємців, які бажали віддати частину своїх прибутків на допомогу тим, хто жив у бідності. Наприклад, Андрю Карнегі, один з найбагатших людей свого часу,

заснував фонд, який надавав грошову допомогу та підтримку наукових досліджень [2, с. 69].

У XX столітті з'явилися нові форми благодійності, зокрема меценатство мистецтва та науки. На початку століття в США з'явилися перші благодійні фонди, а також організації, спрямовані на боротьбу зі зловживанням алкоголем та наркотиками. Українське законодавство визначає меценатську діяльність як благодійну діяльність у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки та наукових досліджень [1, с. 83]. Найяскравішим прикладом меценатства є митрополит Петро Могила. Саме через його протекцію було відновлено храм Софії у Києві, а також великі кошти було передано на підтримку Київської братської школи, що отримала статус університету.

Наприкінці 19 - на початку 20 століть відомими меценатами в Україні були релігійні інституції і діячі. У Києві центром доброчинності був православний Свято-Покровський монастир. Монахиня із знатного царського роду заснувала у Києві монастир та створила при ньому численні доброчинні організації: лікарні для бідних, аптеку, церковну школу для дівчат, майстерні, притулки для сиріт, бідних дітей та одиноких. У Галичині найбільшим меценатом 20 століття вважають митрополита Андрея Шептицького, котрий походив із графського роду. Високодуховна і освічена людина розумілася на усіх проблемах не лише духовного життя, але й суспільного. За сприяння митрополита в Галичині розвинулася мережа українських національних кооперативів, були відкриті безкоштовні шпиталі для бідних. В 1905 році митрополит придбав для церковного музею приміщення. Нині це Український національний музей. З усієї Європи привозив митрополит картини, ікони. Сьогодні музей може похвалитися найбільшою у Європі збіркою іконопису. Саме Шептицький заснував у 1928 році Львівську богословську академію. Під пильною опікою глави церкви були сиротинці та бідні люди [3, с. 112].

У сучасному світі благодійність стала важливою складовою корпоративної соціальної відповідальності, і багато великих компаній заснують власні благодійні фонди. Благодійність є проявом гуманізму та соціальної відповідальності, а благодійні організації допомагають розвивати благодійність та сприяють покращенню життя людей, які потребують допомоги [4, с. 91]. Одним з видів благодійності є благодійні товариства, які займаються благодійною діяльністю від імені та за рахунок своїх членів та прихильників. Україна, як і багато інших країн світу, має досить розвинуту мережу благодійних товариств, серед яких особливе місце належить православним благодійним товариствам.

Дослідження православних благодійних товариств в Україні є актуальним та новим напрямком у дослідженні благодійності та благодійних організацій в Україні. У роботі було проаналізовано історія виникнення та розвитку православних благодійних товариств в Україні, їх види діяльності та соціальні проекти, а також результати діяльності та перспективи їхнього розвитку [3, с. 227].

Історія Православної Церкви в Україні не може бути розглянута без звернення уваги на її благодійну діяльність. Православні благодійні організації в Україні здійснювали різноманітні види допомоги: від матеріальної підтримки бідних та хворих до освітньої та культурної діяльності. Благодійність в церковному житті в Україні завжди була тісно пов'язана з релігійними практиками та традиціями, а також з розвитком місцевої економіки.

Православні благодійні організації в Україні виступали не тільки як джерело матеріальної підтримки для бідних, але й як центри культурної та освітньої діяльності, сприяючи розвитку освіти та національної свідомості.

У період радянської влади діяльність православних благодійних організацій на Україні була заборонена або сильно обмежена [2, с. 345].

За даними Олександра Гриценка, в Україні в період до 1917 року діяли більше 400 благодійних товариств, що мали різноманітні спрямування. Найпоширенішими з них були товариства допомоги бідним, хворим та інвалідам, а також товариства підтримки національних шкіл та закладів освіти [1, с. 56].

Гриченко розкриває ключові принципи діяльності православних благодійних товариств, зокрема, принцип добровільної участі в діяльності, принцип безплатності допомоги та принцип соціальної справедливості. Особливу увагу приділяється питанню фінансування благодійних проектів, а також впливу благодійних товариств на розвиток громадських інституцій.

Книга Олександра Гриценка «Православні благодійні товариства в Україні: становлення та розвиток» є важливим джерелом для вивчення історії благодійної діяльності в Україні та ролі зазначених товариств у формуванні громадянського суспільства. Результати дослідження допомагають краще зрозуміти специфіку діяльності православних благодійних товариств та їх вплив на суспільний розвиток України [1, с. 93].

Зараз українське суспільство стикається зі значними викликами у сфері соціального розвитку, зокрема з питань біженців, бездомних, інвалідів та інших категорій населення. У цьому контексті благодійність може стати важливим інструментом для забезпечення соціальної допомоги та підтримки цих людей. Православні благодійні товариства можуть відігравати ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи необхідні ресурси та фінансову допомогу для виконання соціальних та благодійних проектів.

Крім того, православні благодійні товариства можуть бути важливими для економічного розвитку країни. Завдяки таким товариствам можуть розвиватися різні сфери, такі як туризм, культура, освіта, медицина та інші.

Зокрема, православні монастирі та церкви можуть стати важливими туристичними об'єктами, які привертають увагу іноземних туристів та сприяють розвитку туристичної галузі в Україні.

Отже, православні благодійні товариства можуть мати важливу роль у соціальному та економічному розвитку країни. Для їх успішного розвитку необхідно сприяти залученню більшої кількості людей та компаній до благодійної діяльності, а також розвивати ефективний механізм управління та координації благодійних проєктів. Для цього можна використовувати різні інструменти, такі як соціальні мережі, медіа-кампанії, організацію благодійних заходів та інше.

Також важливим є сприяння зміцненню партнерських відносин між православними благодійними товариствами та державними структурами. Уряд може надавати підтримку та створювати сприятливі умови для розвитку благодійної діяльності, такі як спрощення процедур реєстрації благодійних організацій, забезпечення податкових пільг та інших пільг [1, с. 196].

Узагальнюючи, зазначимо, що православні благодійні товариства можуть відігравати важливу роль у соціальному та економічному розвитку країни. Для їх успішного розвитку необхідно сприяти залученню більшої кількості людей та компаній до благодійної діяльності, розвивати ефективний механізм управління та координації благодійних проєктів, а також зміцнювати партнерські відносини з державними структурами.

#### **Список використаної літератури:**

1. Гриценко, О. Православні благодійні товариства в Україні: становлення та розвиток / Олександр Гриценко. - Київ: Видавничий дім "КМ-БУКС", 2015. - 240 с.
2. Краснобаєв, О. Історія Православної Церкви в Україні / Олександр Краснобаєв. - Київ: Український центр духовної культури, 2012. - 480 с.
3. Рембовський, І. Православні благодійні товариства Галичини в 1860-1939 рр. / Ігор Рембовський. – Львів: Каменяр, 2012. - 376 с.
4. Тронько П. Т. Красназнавство у відродженні духовності та культури / П. Т. Тронько. – Київ: Рідний край, 1994. – 107 с.

### **СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 5 КЛАСУ**

Філімонов Д. В., здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота», групи СР-41;  
Левчук І. Б., кандидат педагогічних наук, доцент  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Перехід здобувача освіти від молодшої до середньої ланки під час вступу до п'ятого класу – відповідальний і достатньо важкий період, пов'язаний зі зміною навчального та соціального середовища. Тому вчасне забезпечення успішної адаптації дитини до нової системи навчання сприяє перспективності подальшого її особистісного розвитку. Подразником, що впливає на успішність переходу до основної школи, є зміна форм організації та умов навчання, а саме:

- проведення уроків різними вчителями, які відрізняються індивідуальними особливостями поведінки і діяльності, рівнем вимог, неузгодженим оцінюванням;
- невміння, а іноді небажання, вчителів-предметників враховувати індивідуальні та вікові особливості дітей;
- кабінетна система навчання, що вимагає від дітей дисципліни і організованості та зменшує час на відпочинок і, як наслідок, посилює втомлюваність і знижує працездатність п'ятикласників;
- збільшення навчального навантаження: поява нових навчальних дисциплін, зменшення ролі наочності, перехід до нового, теоретичного, рівня викладання матеріалу, збільшення як кількості, так і інтенсивності та інформативності уроків;
- можлива зміна класу чи школи у зв'язку зі спеціалізацією навчального закладу, що означає зміну усталених стосунків з однокласниками та вчителями;
- зміна режиму дня. [1, с. 41-42].

Необхідність швидко пристосуватися до нових вимог, виправдати очікування вчителів та батьків щодо навчальної успішності при різкій зміні умов навчання – вже є стресогенним фактором і викликає ризик виникнення дезадаптації.

У системі освіти України відповідно до статті 76 Закону України «Про освіту» діє психологічна служба, що забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей. Працівники психологічної служби, практичний психолог та соціальний педагог, сприяють створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти, соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я. [2].

Одним із основних завдань соціального педагога є налагодження зв'язків між всіма учасниками освітнього процесу, пошук конструктивних форм взаємодії вчителів, здобувачів освіти, їх батьків та громадськості з метою надання соціально-педагогічної підтримки відповідно до цілей та завдань системи освіти.

Відповідно до Положення про психологічну службу у системі освіти соціальний педагог закладу освіти

здійсноє:

- соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, колективу та мікрогруп, виявлення осіб, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах;
- просвітницьку та профілактичну роботу серед учасників освітнього процесу з питань запобігання та протидії булінгу та домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, злочинності, алкоголізму, наркоманії тощо;
- вивчення та аналіз соціальних умов розвитку здобувачів освіти, мікроколективу (класу чи групи), молодіжних і дитячих громадських організацій.

Бере участь у :

- роботі педагогічної ради, психолого-педагогічних консилиумів, семінарів і засідань методичних об'єднань;
- плануванні і реалізації завдань соціалізації здобувачів освіти, адаптації їх у новому колективі і соціальному середовищі;

- наданні допомоги дітям і сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах або потребують посиленої педагогічної уваги чи мають особливі освітні потреби, в тому числі постраждалим від насильства та військових конфліктів.

Сприяє:

- взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам (законним представникам);

- захисту прав здобувачів освіти від будь-яких видів і форм насильства, представляє їхні інтереси у правоохоронних і судових органах тощо;

- формуванню у здобувачів освіти відповідальної поведінки, культури здорового способу життя, збереження репродуктивного здоров'я;

- попередженню конфліктних ситуацій, що виникають під час освітнього процесу, запобігання та протидії булінгу та домашньому насильству. [6].

- У рамках здійснення діагностичного напрямку соціальний педагог виявляє причини труднощів у навчанні, шкільній соціально-психологічній адаптації, вивчає та визначає індивідуальні особливості динаміки розвитку особистості, потенційних можливостей в освітньому процесі та подальшому професійному самовизначенні [6].

Профілактичний напрям діяльності забезпечує своєчасне попередження відхилень у розвитку та становленні особистості, формуванні міжособистісних стосунків, запобігання конфліктним ситуаціям в освітньому процесі.

Шляхом застосування корекційних впливів усуває виявлені труднощі соціально-психічного розвитку здобувачів освіти, знижує ризики проблем адаптації до освітнього середовища, схильності до узалежнень та правопорушень, різних форм девіантної поведінки [5, с. 24-25].

Застосовує у своїй професійній діяльності консультування – багатофункціональний вид індивідуальної та групової роботи, спрямований на вирішення запитів, з якими звертаються учасники освітнього процесу [4].

Щодо зв'язків з громадськістю, то це діяльність соціального педагога, спрямована на досягнення взаєморозуміння, співпрацю між окремими особами, колективами, соціальними групами, організаціями, державними органами управління з метою організації оптимального освітнього простору та створення умов для всебічного розвитку здобувачів освіти та реалізації їхніх соціальних потреб та запитів.

Просвітницька діяльність соціального педагога освітнього закладу спрямована на формування соціальної компетентності учасників освітнього процесу. [6].

Формування шкільної адаптації здійснюється у два етапи [3, с. 35]:

*I етап – робота з випускниками початкової школи:*

1. Виявлення дітей, що мають труднощі в навчанні, проблеми в поведінці, ознаки емоційних розладів:

- бесіди з класним керівником 4 класу;
- спостереження у класі;
- анкетування учнів;
- бесіди і консультації батьків.

2. Визначення причин труднощів учнів «групи ризику»:

- індивідуальні бесіди із батьками дітей «групи ризику»;
- визначення типу «групи ризику»;
- аналіз соціального середовища дитини, виявлення головних причин труднощів.
- соціальний патронаж

3. Відпрацювання можливих шляхів подолання труднощів:

- переадресування до спеціалістів (ПРЦ, логопед, дитячий психоневролог, психіатр, соціальні служби),
- розвивальна робота з учнями (групова чи індивідуальна);
- рекомендації батькам щодо змін стосунків у сім'ї, стилю виховання;
- рекомендації батькам з приводу занять з дитиною;
- рекомендації учителю щодо вибору індивідуального педагогічного стилю;
- зниження вимог до виконання навчальних програм.

4. Профілактика дезадаптації випускників 4 класу під час переходу до середньої школи:

- соціально-педагогічні методи підготовки учнів до нових умов навчання (періодичні проведення уроків іншими вчителями, відвідування уроків майбутнім класним керівником, бесіди з учнями про нові вимоги у 5 класі, розігрування нових шкільних ситуацій);

- просвіта батьків і вчителів щодо вікових особливостей соціалізації дітей;
- психолого-педагогічний консилиум [3, с. 36].

*II етап – робота з п'ятим класом*

1. Виявлення загальних зон труднощів:

- бесіди з учнями і вчителями;
  - спостереження за поведінкою на уроках та перервах.
  - відвідування батьківських зборів.
  - співпраця із практичним психологом закладу, вивчення психологічного клімату;
  - бесіди із класним керівником, створення Соціального паспорту класу
2. Скринінгові дослідження:
- діагностика особистісної адаптації школярів (м-ка Фурмана);
  - «Анкета на визначення ступеня адаптації» №1
3. Виявлення причин дезадаптації і труднощів у навчанні і поведінці окремих учнів у разі виявлення дезадаптації :
- індивідуальна діагностика;
  - спостереження за поведінкою під час індивідуального обстеження;
  - бесіди і консультації батьків;
  - бесіди з учителями.
4. Профілактика та корекція дезадаптації учнів 5 класу:
- робота з педколективом: бесіди, консультації за результатами анкетувань, рекомендації щодо вибору адекватних методів педагогічного впливу на клас і окремих учнів, учнів «групи ризику»;
  - робота з батьками: виступ на батьківських зборах про віковий період, необхідність допомоги батьків дітям з різними індивідуально-психологічними особливостями; індивідуальні консультації щодо налагодження дитячо-батьківських стосунків, переадресування до інших спеціалістів;
  - робота з соціально-неблагонадійними сім'ями;
  - корекційні заходи з учнями: групові і індивідуальні бесіди, застосування елементів соціально-психологічного тренінгу, розгляд кризових ситуацій у колективі класу, пошук конструктивних форм вирішення ситуацій.
5. Контроль перебігу адаптації на початку II семестру:
- «Анкета перевірки шкільної адаптації у 5 класі» №2
  - планування подальшої роботи із п'ятикласниками з урахуванням результатів повторної діагностики,
  - рішення про доцільність продовження корекційних впливів [3, с. 37].
- Підсумовуючи, дослідження ролі соціального педагога у формуванні шкільної адаптації здобувачів освіти 5 класу є важливим для розуміння та покращення процесу адаптації учнів. Використання різних джерел інформації, методів дослідження та аналізу дозволить отримати більш повне уявлення про роль соціального педагога та розробити ефективні підходи для підтримки шкільної адаптації учнів 5 класу. [7].
- Отже, можемо зробити такі висновки:
1. Роль соціального педагога у формуванні шкільної адаптації здобувачів освіти 5 класу є надзвичайно важливою. Він забезпечує підтримку учнів у процесі адаптації до нового шкільного середовища.
  2. Соціальний педагог виконує різні функції, включаючи підтримку соціальної адаптації, психологічну підтримку, співпрацю з батьками, роботу зі шкільним колективом та організацію профілактичних заходів.
  3. Дослідження ролі соціального педагога у формуванні шкільної адаптації можуть базуватися на науковій літературі, нормативних документах, результатів попередніх досліджень, спостережень та аналізу практичної діяльності.
  4. Вивчення ролі соціального педагога у формуванні шкільної адаптації включає розгляд особливостей розвитку підлітків, впливу родинного середовища, соціокультурного контексту, інноваційних підходів та оцінку результативності програм та інтервенцій.
  5. Результати дослідження ролі соціального педагога у формуванні шкільної адаптації можуть бути використані для покращення практики роботи соціальних педагогів та підтримки успішної адаптації учнів 5 класу.
  6. Усвідомлення ролі соціального педагога та вивчення теоретико-методологічних засад дослідження допоможуть розширити знання про важливість роботи зі шкільною адаптацією учнів 5 класу та сприятимуть покращенню процесу навчання.

#### Список використаних джерел:

1. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах [упоряд. Т. Червона]– К.: А28 Шк. Світ, 2008. – С. 35-78.
2. Закон України «Про освіту». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Зайченко М. Інструментарій соціального педагога. / Київ «Шкільний світ» 2011р – с. 35-37.
4. Капінус Н. Коваленко О. Розв'язання проблем адаптації учнів у 5-му класі. / інтернет-ресурс Освіта.ua, Виховання. 05.08.2008 <https://osvita.ua/school/method/upbring/1169/>
5. Особливості адаптаційного періоду учнів п'ятих класів до навчання у шкільній ланці. Інформаційно-методичний посібник. Вінниця, 2013. 34 с.
6. Положення про психологічну службу системи освіти України. / Наказ МОН України № 509 від 22.05.2018. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-psihologichnu-sluzhbu-u-sistemi-osviti-ukrayini>
7. Шляхи успішної адаптації п'ятикласників до навчання в середній ланці / Матеріали семінару. Електронний ресурс. – Режим доступу : [http://trypillia-school.edukit.kiev.ua/storinka\\_psihologa/seminar\\_shlyahi\\_uspishnoi\\_adaptacii\\_pyatiklasnikiv\\_do\\_navchannya\\_v\\_serednij\\_lanci/](http://trypillia-school.edukit.kiev.ua/storinka_psihologa/seminar_shlyahi_uspishnoi_adaptacii_pyatiklasnikiv_do_navchannya_v_serednij_lanci/)

## ЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРИ В ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОМУ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ

Романюк А.Л., здобувач вищої освіти

Шадюк О. І., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Сьогодні, математика виправдано займає найважливіше місце в розвитку сучасної дитини дошкільного віку. За допомогою математики, дитина відточує розум, розвиває гнучкість мислення, вчиться логіці [1].

Останнім часом отримала розвиток ідея навчання дітей дошкільного віку найпростішої логіки, введення їх у сферу логічних математичних уявлень на основі використання серії спеціальних «навчальних ігор» розроблених А. Столяром. Ці ігри цінні ще й тим, що в них реалізується і розвивається прихований інтелект дитини. Н. Баглаєва за визначення дефініцій «логіко-математичний розвиток» та «логіко-математична компетентність», які покладено в основу змістової лінії базового компоненту дошкільної освіти. в Україні [5, с. 194].

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології все більше впроваджуються в усі сфери життя і стають невід'ємною частиною сучасної культури, в тому числі й в освіті. Використання інформаційно-комунікаційних технологій змістовно доповнює традиційні форми роботи сучасного закладу дошкільної освіти, розширюючи можливості його взаємодії з іншими учасниками освітнього простору. Варто констатувати, що інформаційно-комунікативні технології, що стрімко увірвались у наше життя, принесли суттєві зміни у сьогодення, прискорюючи його і вимагаючи від нас гнучкості, переналаштування на новий рівень, постійного підвищення рівня самоосвіти у різних галузях, засвоєння і використання нових можливостей технічного розвитку [3]. Логіко-математичний розвиток дітей дошкільного віку є актуальною проблемою сучасної дошкільної освіти. Варто зазначити, що «Логіко-математичний розвиток» і «логіко-математичні здібності» є складовими сучасної математичної освіти дітей дошкільного віку [6]. З постійно зростаючою потребою педагогів у дослідженні використання освітніх комп'ютерних програм – науковці стурбовані найвищими потребами педагога. Універсальність комп'ютерних засобів визначається тим, що вони можуть бути застосовані не тільки як практичний посібник на математичних заняттях у сучасному закладі дошкільної освіти, а й як засіб розширення можливостей освітньо-виховного процесу.

Комп'ютерні ігри допомагають дітям бути більш творчими, надаючи їм інструмент для застосування своїх умінь та навичок. Ці ігри цікаві та доступні дітям старшого дошкільного віку; вони містять не тільки способи і засоби вирішення поставлених завдань, а й мету і мотив їх вирішення. Працюючи за комп'ютером, дитина може бачити результати своєї роботи на екрані. Це допомагає їм зрозуміти, що вони можуть створити щось відчутне.

Експерти сходяться на думці, що використання комп'ютера в дошкільних закладах підвищує їх освітню ефективність. Крім того, ця технологія може покращити управління дошкільними закладами та краще розповісти вихователям про те, що вони викладають. Маючи доступ до комп'ютерів, освітяни можуть також розвинути вищий рівень навичок спілкування та обміну інформацією [7].

Використання комп'ютерних ігор у навчальній діяльності є природним для дітей і є ефективним засобом підвищення мотивації та забезпечення індивідуалізації навчання та розвитку індивідуальних здібностей. У грі дитина оперує своїми знаннями, досвідом і враженнями, які відображаються в способі ігрових дій, формі ігрових символів, які вона набуває в смисловому полі гри [3].

Комп'ютерні ігри для дошкільнят повинні приносити задоволення, розвивати концентрацію, швидкість реакції, тренувати пам'ять формувати логіко-математичні здібності. Виконання всіх ігрових завдань має навчити дитину аналітично мислити в нестандартних ситуаціях, класифікувати й узагальнювати поняття, розвивати дрібну моторику рук і зорово-моторну координацію. Крім того, ігри мають бути змістовними, простими та мало агресивними[4].

Під логіко-математичним розвитком дітей дошкільного віку розуміють якісні зміни в пізнавальній діяльності дітей, що відбуваються внаслідок формування основних математичних уявлень і пов'язаних з ними логічних операцій. Логіко-математичний розвиток – важлива складова у формуванні світогляду дошкільника. Зважаючи на це, найважливішим завданням педагогів і батьків – розвивати у дітей дошкільного віку інтерес до математики. Залучення до процесу математичної діяльності в ігровій цікавій формі допоможе дитині надалі швидше і легше засвоювати шкільну програму [5, с.195].

У відповідності до програмових вимог, діти дошкільного віку обов'язково повинні отримати елементарні логіко-математичні уявлення.

Провідним видом діяльності дітей дошкільного віку є гра, вона є засобом всебічного розвитку дитини, а також, відіграє важливу роль у формуванні логіко-математичних здібностей дошкільнят.

На сьогоднішній день існує як мінімум три підходи до використання комп'ютера в сучасних закладах дошкільної освіти, а саме: формування у дітей початкових навичок роботи з комп'ютером; використання комп'ютера як засобу навчання (читання, письма, математики тощо); використання комп'ютера як засобу впливу на розвиток пізнавальних процесів дітей: (мислення, уяви, пам'яті, мови).

Звичайно, комп'ютерні ігри ніколи не замінять звичайних ігор і занять, але при правильному використанні вони доповнюють одне одного, збагачуючи процес розвитку новими можливостями. Тому комп'ютерні ігри можуть бути потужним «зряддям» в руках досвідчених і творчих педагогів[3].

Комп'ютерні ігри для дітей дошкільного віку є важливою складовою їх розвитку. Разом з ними діти вчаться орієнтуватися в часі та просторі, розрізняти фігури та форми. Комп'ютерні ігри для дошкільнят часто можуть розвивати здібності та навички цих дітей. І навіть більше: у багатьох іграх, дошкільнята також вчаться читати, рахувати, розвивають логічне та творче мислення. Потреба дотримуватися правил гри розвиває у дітей дисциплінованість, а спільна гра вчить працювати в команді[2].

Сам по собі комп'ютер сьогодні є необхідною річчю, джерелом інформації та комунікації. Однак освоюючи



комп'ютер, дошкільник, зазвичай, насамперед захоплюється комп'ютерними іграми. За твердженням більшості вчених, дорослим слід розумно, доцільно, контрольовано й дозовано використовувати цей потенціал [3].

Комп'ютерні ігри забезпечують сучасні заняття в закладі дошкільної освіти завдяки додаванню навчальних матеріалів, таких як графіки та ілюстрації. Поміщаючи дитину в ігрове середовище та надаючи дидактичну допомогу за допомогою комп'ютерних програм, вихователі можуть удосконалити методи навчання та позитивно змінити здатність дітей контролювати свій розпорядок дня.

Ігри, спрямовані на розумовий розвиток дитини дошкільного віку. Для формування логіко-математичної компетенції у дітей старшого дошкільного віку розроблена велика кількість ігрових методів серед яких вагоме місце займають комп'ютерні ігри. Так, для формування у дітей дошкільного віку навичок логічного мислення вихователі використовують комп'ютерні ігри не тільки на заняттях, а і в повсякденному житті [1].

Отже, технології, які використовують вихователі закладів дошкільної освіти, дуже впливають на розвиток їхніх вихованців. Дітям дошкільного віку потрібні засоби навчання, які сприятимуть їх пізнавальному, особистісному та інтелектуальному розвитку. Якщо педагоги будуть використовувати відповідні методи навчання та технології автоматизованого навчання, то розвиток їхніх вихованців буде ефективнішим. Дошкільна освіта з використанням цього методу є успішною у всьому світі.

#### Список використаних джерел:

1. Барабаш Н.В., Халабуда Т.В. Розвиток логіко-математичних здібностей дітей старшого дошкільного віку через ігрові заняття за тематичними тижнями.
2. Комп'ютерні ігри для дітей дошкільного віку. URL: [http://dnz279.edu.kh.ua/navchaljno-vihovnij\\_proces/vikoristannya\\_ikt-tehnologij/kompyuterni\\_igri\\_ta\\_diti\\_doshkiljnogo\\_viku/](http://dnz279.edu.kh.ua/navchaljno-vihovnij_proces/vikoristannya_ikt-tehnologij/kompyuterni_igri_ta_diti_doshkiljnogo_viku/) (дата звернення 03.02.2023)
3. Кугузова В.В. Використання комп'ютерних дидактичних ігор для розвитку когнітивної сфери дошкільників. Первомайськ, 2017.
4. Навчальні комп'ютерні ігри. URL:[http://dnz279.edu.kh.ua/navchaljno-vihovnij\\_proces/vikoristannya\\_ikt-tehnologij/navchaljni\\_kompyuterni\\_igri/](http://dnz279.edu.kh.ua/navchaljno-vihovnij_proces/vikoristannya_ikt-tehnologij/navchaljni_kompyuterni_igri/)(дата звернення 02.02.2023)
5. Підліпняк І. Ю. Логіко-математичний розвиток дітей дошкільного віку: особливості освітньо-виховного процесу. *Науковий вісник ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Випуск 2 (41). С.194-196.
6. Позднякова В. В., Заплаткіна Н. В. Логіко-математичний розвиток дошкільнят: інноваційні аспекти альтернативної технології математичної освіти.
7. Розвиток логіки математичних уявлень за допомогою комп'ютера у дошкільників.

## СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

Кононець В.С., здобувач вищої освіти

Шадюк О.І. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т.І. Поніманської, співавтор публікації  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Сьогодні в сучасному суспільстві періоду раннього дитинства надається надзвичайно важливий акцент у житті людини, який донедавна вважався проміжним і малозначущим періодом у становленні особистості дитини. Важливість цього періоду полягає в тому, що в цей час закладаються і поступово розвиваються всі психологічні процеси, що має велике значення для нормального і всебічного розвитку особистості в майбутньому.

На даному етапі розвитку дитини питання сенсорного виховання є надзвичайно актуальним, оскільки сучасні дослідження пропонують багато шляхів вирішення цієї проблеми, а проблемою залишається вибір найбільш ефективного. У своєму дослідженні ми спираємось на таке визначення сенсорного виховання – це система навчального систематичного впливу, спрямована на формування сенсорного пізнання, сенсорних еталонів, удосконалення відчуттів і сприймань.

Варто зазначити, що багато вчених сенсорним розвитком дитини вважають розвиток її органів чуття і сприймання, формування уявлень про зовнішні властивості предмета: його форму, колір, розмір, просторове розташування тощо. Сенсорний розвиток має основне значення для розумового розвитку дошкільників, особливо на етапі раннього дитинства.

На нашу думку, сенсорний розвиток дитини раннього віку, має винятково важливе значення на цьому етапі розвитку дитини. Провідними ж завданнями сенсорного виховання є: формування у дітей системи перцептивних дій; формування системи сенсорних еталонів; уміння самостійно застосовувати сенсорні еталони у подальшій власній діяльності [3].

На думку Т. Поніманської, сенсорне виховання – це система виховного впливу, спрямована на розвиток сенсорних еталонів і вдосконалення відчуттів та сприйняття. Основним завданням сенсорного виховання вчена вважає виховання у дітей сенсорно-дійової системи, а також уміння оволодівати сенсорними еталонами цієї системи та самостійно використовувати їх у власній діяльності [4].

Слід зауважити, що сенсорний досвід, який накопичений дитиною під час маніпулятивної діяльності суб'єкта, приводить її до сприйняття сенсорної інформації в її сенсорний апарат. На цьому етапі для педагога дуже важливо дотримуватись декількох принципів, а саме: підтримувати спонтанну діяльність дитини; заохочувати ініціативу та зусилля дитини незалежно від результату її діяльності; підтримувати високу словесну активність в називанні властивостей і відношень предметів; за потреби пропонувати дітям допомогу; виправляти помилки, не засуджуючи їх тощо.

Тому педагогічний супровід сенсорного навчання дітей раннього віку може забезпечити позитивний розвиток

їхньої сенсорної культури. Заняття в ігровій формі можуть допомогти дітям раннього віку перейти від простого сприйняття предметів до поступового усвідомлення їх значення [3].

Також науково доведено, що маленькі діти можуть розвинути здатність розрізняти предмети різних форм, розмірів, кольорів і відтінків. Так, зокрема, виявилось, що з семи тижнів дитина може дуже добре стежити за рухомими предметами, розрізняти кольори. Тримісячні діти можуть розрізняти об'ємні фігури. Враховуючи це, можна стверджувати, що сенсорну освіту для дошкільнят слід починати з раннього віку, щоб максимально розвинути природні здібності дитини.

Науково доведено, що сенсорний розвиток пов'язаний не тільки з формуванням розумових здібностей дітей і розвитком мови, а й впливає на формування сенсорних почуттів. З усіх органів чуття, які справляють найяскравіші враження і тим самим позитивно впливають на розвиток органів чуття, на першому місці стоять зір і слух [1].

Слідуючи логіці нашого дослідження, сенсорний розвиток ми розглядаємо як процес засвоєння соціального досвіду й оволодіння відповідною стандартною системою, тобто деякими зразками якості предметів, створених людиною в процесі суспільно-історичного розвитку.

Для вивчення та виявлення особливостей сенсорного розвитку дітей раннього віку нами було здійснено діагностику рівнів сенсорного розвитку дітей. Для цього, нами було виокремлено критерії ( здатність дитини орієнтуватися в кольорі та розрізняти кольори; розпізнавати об'єкти та форми; здатність співвідносити об'єкти з критеріями форми; здатність дитини визначати розмір об'єктів і розрізняти більші та менші об'єкти на основі розміру; здатність дитини розпізнавати об'єкти за допомогою смаку, звуку та дотику) та рівні (високий, середній, низький) сенсорного розвитку дітей раннього віку і відповідно до них, підібрано систему діагностичних завдань, які кожна дитина виконувала індивідуально [2].

Так, з метою визначення рівня мислення дітей за основними сенсорними еталонами форми (трикутник, коло, квадрат) та еталонами кольору (жовтий, зелений, червоний) нами було проведено діагностичне завдання «Знайди схоже та відмінне».

Для виявлення здатності дитини орієнтуватись за розміром предметів та вміння розрізняти найбільші та найменші предмети, а також, підібрати кольори для розфарбування квітів нами використане діагностичне завдання «Галлявина». Щоб виконати дане завдання, дітям потрібно було на аркуші паперу, якому намальовані чорно-білі квіти, визначити, яка квітка найбільша та розмалювати її жовтим кольором, обравши його із запропонованих; потім визначити найменшу квітку та розмалювати її червоним кольором.

З метою виявлення рівня уявлень дітей про овочі та фрукти, їх смакові якості та інші сенсорні властивості ми провели діагностичне ігрове завдання «Скуштуй та впізнай». В якості стимулів для гри ми обрали скибочки сирої моркви, капусти, цибулі, помідору, яблука, апельсина, лимона та банану.

Перед дитиною стояло завдання понюхати і спробувати на смак шматочок овоча (фрукта). Важливо, що робити це дитина повинна із закритими очима. Після куштування, дитина повинна була розповісти, що вона скуштувала і який має смак цей овоч чи фрукт. Коли дитина вгадає смак, вона повинна назвати колір овоча (фрукта). Для тих дітей, які вагалися, ми заздалегідь підготували зображення овочів і фруктів як підказки.

Для виявлення вміння дітей раннього віку розпізнавати різних тварин за звуком було проведено цікаве діагностичне завдання «Видиуйкай звірятко». Для стимульного матеріалу ми обрали зображення тварин, з якими вже були знайомі діти раннього віку, а саме: кішка, собака, корова, курка, півень, поросля.

З метою виявлення вміння дітей розрізняти тактильні органи чуття було проведено діагностичне завдання «Чарівна торбинка». Стимулом до цього завдання стали різні предмети, заховані в яскравому мішечку. До таких предметів відносяться: клубки ниток, цукерка, кубики, носові хустинки, гребінець тощо.

Отже за результатами експериментального дослідження було констатовано, що у дітей 3 року життя є значні потенційні можливості сенсорного розвитку, які не до кінця використовуються в освітньому просторі сучасного закладу дошкільної освіти.

#### **Список використаних джерел:**

1. Гураш Л. Раннє дитинство: специфіка, особливості. *Дошкільне виховання*. 2002. №1. С.24.
2. Денисенко Т. А. Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку, як передумова формування обдарованої особистості. Київ: Освіта та розвиток обдарованої особистості, 2013. № 11. С. 47–52.
3. Кравченко М. Специфіка формування сенсорних еталонів у дітей раннього віку засобами дидактичних ігор. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/kravchenko.pdf> (дата звернення 09.01 2023)
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. 3-є вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 447 с.

### **ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІРШІВ ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Денищук С.О. здобувач вищої освіти

Шадюк О.І кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології (дошкільної та корекційної) імені проф. Т.І.Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Державні вимоги та концептуальні положення щодо мовної освіти громадян України, які містяться в нормативних документах, а саме: «Закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту»; основні компоненти дошкільної освіти, вказуючи, що всі заклади дошкільної освіти спрямовані на мовний розвиток дитини дошкільного віку та вказують на необхідність вирішення одного з ключових завдань дошкільного виховання – збагачення словникового запасу дошкільників [6].

На сучасному етапі суспільного розвитку важливим завданням розвитку мовлення дітей дошкільного віку є формування мовленнєвої особистості дошкільнят, тобто активних і комунікабельних мовців. Зміст формування мовленнєвої особистості дошкільника визначається планом розвитку мовлення дітей та основними компонентами дошкільної освіти. [1].

Мовний розвиток і процес навчання рідної мови дітей на всіх етапах дошкільного дитинства є предметом дослідження сучасних досліджень. Серед основних завдань розвитку мовлення дітей дошкільного віку виділено збагачення словникового запасу дітей. Збагачення словникового запасу є необхідною умовою розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку і є ознакою високого розвитку мовлення дітей [3].

Одним із основних завдань вихователя сучасного закладу дошкільної освіти є збагачення словника дітей. Варто зазначити, що формування «лексичного ядра» відбувається у дітей дошкільного віку, тоді як семантичне і граматичне ядро – до шести-семи років не проходить етап формування, відбувається лише уточнення значення слів. Це пов'язано з тим, що діти засвоюють не лише поняття, а й закономірні зв'язки між словами та словосполученнями, формують розуміння естетичної функції слів [6].

Розділом мовознавства є лексикологія, наука про словниковий склад мови, у якій слово вивчається не лише ізольовано, але й у певному зв'язку з іншими словами. Проблема слова належить до однієї з найбільш дискусійних лінгвістичних проблем, оскільки є основною одиницею мови. Основним будівельним матеріалом для речень, за допомогою якого здійснюється спілкування між людьми, є слова [3].

Зрозуміти значення слова – складне завдання для дітей дошкільного віку. Дитина, вивчивши будь-яке слово, не завжди розуміє його справжнє значення, а тлумачить його по-своєму, виходячи зі свого обмеженого досвіду.

Сукупність усіх наявних в українській мові слів об'єднується в поняття «словник». Відповідно до словникових джерел, термін «словник» означає «словниковий склад мови»; «набір слів даної мови, регіону чи соціального діалекту»; «набір слів будь-якої мови»; «сукупність слів, що використовуються в будь-якій мові; набір слів у мові; словниковий запас»; «сукупність слів у мові, зібраних за певними ознаками»; «будівельний матеріал мови» [6].

Таким чином, поняття «словник» відноситься до набору слів у мові, який постійно розвивається і дозволяє дошкільникам спілкуватися, навчатися та успішно мислити.

Словниковий запас – це набір слів, яким володіє дитина. Словниковий запас, зазвичай, розширюється з віком, і слугує як практичний і фундаментальний інструмент для спілкування та здобування знань [3].

Особливості формування та розвитку словника дітей дошкільного віку вивчали вчені: В. Коник, Н. Кирста, Н. Кудикіна, Н. Луцан, Ю. Ляховська, І. Непомняща, Ю. Руденко, Н. Савельєва та інші. Різні аспекти словникової роботи розглядаються в дослідженнях лінгвістів (А. Богуш, Є. Тихеева, Л. Федоренко). Проблемі збагачення словникового запасу дітей була присвячена робота науковців В. Гербової, Ю. Ляховської, О. Струніної, О. Ушакової [1].

На основі узагальнення наукових джерел нами визначено критерії та показники рівнів сформованості словника дітей старшого дошкільного віку: змістовий критерій, показниками даного критерію виділено: наявність повного змісту лексики, відповідно до програми; репродуктивний критерій, показниками є: вживання в мовленні різних частин мови; творчий критерій, показником є: образність словника. Також, виділено три рівні сформованості словника дітей старшого дошкільного віку: високий, середній та низький.

Для виявлення рівня сформованості словника дітей старшого дошкільного віку, нами було використано такі діагностичні методики: діагностична гра «Знайди зайве слово» (для перевірки вміння дітей визначати значення слова); діагностичні завдання «Літери-підказки», «Склади слово», (для визначення запасу слів); діагностичне завдання «Назви правильно і вгадай квітку» (для діагностики лексичного розвитку).

Метою гри «Знайди зайве слово» було перевірити знання слів у дітей експериментальної та контрольної груп. Для цього, ми запропонували дітям розглянути аркуш із шістьма картинками.

Наступним кроком було визначити словниковий запас дітей старшого дошкільного віку. Для цього, нами було проведено діагностичні завдання «Літери-підказки» та «Склади слово».

Для діагностики лексичного розвитку, ми запропонували дітям діагностичне завдання «Назви правильно і вгадай квітку».

Здійснивши ґрунтовний аналіз усіх проведених нами діагностичних завдань, ми дійшли висновку, що словник дітей старшого дошкільного віку бідний та одноманітний. Переважна більшість дітей повільно виконували поставлені завдання та потребувала допомоги з боку дорослих. Нами виявлено, що лише 16,7 % дітей експериментальної та 17,6 % дітей контрольної груп показали високий рівень сформованості словника. Середній рівень сформованості словника показали 44,4 % дітей експериментальної та 41,2 % дітей контрольної груп. Низький рівень сформованості словника зафіксовано у 38,9 % дітей експериментальної та 41,2 % дітей контрольної груп.

Для виявлення стану проблеми використання віршів як засобу збагачення словника дітей старшого дошкільного віку ми використали бесіду із дітьми та анкетування вихователів.

Результати проведеної нами індивідуальної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку засвідчили, що у даному ЗДО недостатньо приділяють увагу віршам як засобу збагачення словника дітей старшого дошкільного віку. Діти мало обізнані з поетичними творами. Вихователям слід приділити більшу увагу розвитку словника дітей старшого дошкільного віку засобом віршованих творів.

Отримані нами результати анкетування вихователів, дають можливість вважати, що у експериментальному закладі дошкільної освіти ведеться активна робота щодо збагачення словника дітей старшого дошкільного віку, однак, більша частина вихователів у своїй роботі використовують поетичні твори рідше ніж того б хотілося. Також, варто зазначити, що педагоги не проявляють творчість у використанні сучасних поетичних творів, яких сьогодні є дуже багато.

Отже, нами доведено, що важливу роль у роботі закладів дошкільної освіти займають поетичні твори. Це не тільки потужний і дієвий засіб розумового, морального, естетичного виховання дітей, а й засіб розвитку та

формування мовлення дітей дошкільного віку. Читання віршів дітям для слухового сприймання та вербалізації за змістом віршів, вони декламують вірші, драматизують, розігрують їх зміст [5].

Поетичні твори супроводжують дитину з перших років життя, показуючи і пояснюючи їй суспільне і природне життя, світ людських почуттів і взаємин, розвиваючи мислення і уяву дитини, збагачуючи її почуття, даючи чудові зразки літературної мови. Розширюючи знання про навколишній світ, поетичне слово впливає на особистість дошкільника, розвиваючи тонке сприйняття форм і ритмів рідної мови [2].

Вірші сприяють розвитку у дітей виразності, акуратності та точності мовлення, сприяють формуванню смаку до поезії, розвивають інтерес до краси української художньої мови. На віршах діти вчать української музичності, співу та ритму [5].

Варто зазначити, що кожне слово поетичного твору виступає у тісному зв'язку одне з одним, завдяки цьому воно набуває особливої емоційності та виразності. Зважаючи на це, поезія вважається найскладнішим видом словесного мистецтва. Важливо пам'ятати, що мова поезії вирізняється своїми художньо-естетичними якостями, а саме: яскравістю, красою, виразністю. Поезія (від грецьк. ποιέσις – творчість) – художньо-образна словесна творчість. Вживається воно і в переносному значенні як чарівність, привабливість, інколи навіть як синонім художньої літератури [4].

Відома дослідниця мовного розвитку дітей дошкільного віку Н. Гавриш запропонувала активно проводити навчання в сучасних закладах дошкільної освіти, а використання жартівливих віршів і цікавих віршів сприятиме вихованню у дітей виразності, влучності, акуратності в мовленні, а також сприятиме формуванню поетично-мальовничого колориту, вихованню інтересу до краси.

Науково доведено, що під час читання віршів слід використовувати більше прийомів, таких як: виділення слів із голосового потоку, пояснення змісту за допомогою малюнків (зображень), відображення тем, добір синонімів., антоніми, елементарний словотворчий розбір. Варто зазначити, що більшу частину словникового запасу дошкільнят складають іменики, прикметники, числівники, дієслова [2].

Варто також зазначити, що словниковий запас дітей дошкільного віку розширюється й уточнюється під час їх систематичного ознайомлення з поетичними творами. Завдання і зміст словникової роботи поступово ускладнюються відповідно до вікових особливостей дошкільників. У словник вводяться нові слова, що мають відповідати уявленням і поняттям дітей про оточуюче їх середовище [2].

Отже, вірші мають величезну здатність впливати на збагачення словника дітей дошкільного віку, при цьому важливим є врахування як індивідуальних вікових особливостей дошкільників, так і доцільність добору певних методичних прийомів, впливу того чи іншого жанру літератури на різні аспекти лексичного розвитку. Зважаючи на це, ми припускаємо, що систематичне використання поетичних творів у роботі з дітьми дошкільного віку буде сприяти збагаченню їх словника.

#### Література:

- 1.Алексєнко-Лемовська Л. В. Збагачення словника дошкільників у театральній-ігровій діяльності: педагогічні умови *Вісник Житомирського державного університету*. 2012. Випуск 65. Педагогічні науки.С.58-63
- 2.Горбунова Н. В. Художнє слово як засіб розвитку словника дошкільників. *Наука і освіта*. 2014. № 10. С.45-51
- 3.Івашко С. Збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексиною <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1481/1/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%BE%20%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82.%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0.pdf>
- 4.Ісько О. Особливості використання поетичного слова у роботі з дітьми дошкільного віку. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/isko.pdf>
- 5.Маліновська Н. В. Формування поетично-емоційної компетенції у художньо-мовленнєвій діяльності дітей. 2018. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/iryna\\_polishchuk.+%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0+%D0%9D.%D0%92..pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/iryna_polishchuk.+%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0+%D0%9D.%D0%92..pdf) (дата звернення 14.02.2023)
- 6.Перхулін С. Збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. URL: [https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3753/1/educ\\_2022\\_084.pdf](https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3753/1/educ_2022_084.pdf)

#### ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ ЗВУКОВИМОВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Гомон О.С., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Козлюк О.А. кандидат педагогічних наук, доцент  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Своєчасне оволодіння мовою – основа розумового розвитку дитини, запорука її повноцінного спілкування з однолітками та дорослими. Разом з тим, останнім часом в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку. Однією з найпоширеніших проблем у мовленнєвому розвитку дошкільників є порушення звуковимови.

Розробити якийсь універсальні методи роботи з дітьми, які мають порушення мовлення, зокрема порушену звуковимови не можливо. Тому корекційна робота потребує постійного пошуку ефективних шляхів, засобів для подолання цих порушень. Одним з таких засобів корекції порушень звуковимови є дидактичні ігри, оскільки вони є ефективним та цікавим способом привертання уваги дитини до освітньо-корекційного процесу.

Використання дидактичної гри як засобу корекції порушень звуковимови є доречним й з огляду на те, що гра є провідною діяльністю дитини дошкільного віку, відповідно є «потужним природовідповідним механізмом

становлення особистості» [2, с. 8]. Також сучасна тенденція до використання в корекційній роботі ігрових технологій навчання дозволяє покращити мотивацію дитини, а також інтерес до освітньо-корекційного процесу, що позитивно впливатиме на подолання порушень звуковимови.

Гра є провідною діяльністю дитини дошкільного віку, з огляду на це вона має великі освітні та корекційні можливості. Це підтверджується і науковими дослідженнями проблеми гри дітей дошкільного віку, у яких доводиться, що ігри дітей – це не просто розвага, веселощі, чи спосіб організації дозвілля дітей, а навпаки, гра виконує головну роль у розвитку, навчанні й підготовці до будь-яких викликів у світі сьогодні й завтра [2]. Сьогодні автори парціальної програми розвитку дітей від 2 до 6 років через гру «Творці майбутнього» [2] розглядають гру як наскрізний процес, спосіб взаємодії з дитиною з метою її всебічного розвитку [2, с.7]. Виходячи зі специфіки нашої теми можемо стверджувати, що використання гри, зокрема дидактичної, є найпоширенішою формою реалізації освітніх завдань, відповідно можемо припустити, що є і ефективним засобом корекції звуковимови.

Науковці А. Богуш і Н. Маліновська розглядають дидактичні ігри і вправи основ ним засобом порушення звуковимови [1, с.25]. Погоджуємось з цією думкою, оскільки вважаємо, що діти дошкільного віку засвоюють знання, уміння й навички набагато швидше, якщо їх подають у вигляді гри. А це актуально і в логопедичній роботі з дітьми під час корекційних занять.

Використання дидактичних ігор для корекції порушень мовлення, зокрема порушень звуковимови має вже чималий досвід у логопедичній роботі, і отримали назву «логопедичні ігри». Варто зауважити, що дидактичні ігри використовуються з моменту знайомства дитини та первинного обстеження і супроводжують усі етапи надання логопедичної роботи. У логопедичній роботі дидактичні ігри використовуються з метою:

- розвитку мовного дихання;
  - формування темпу, ритму та мелодики;
  - поповнення словникового запасу;
  - розвитку граматичної правильності мовлення;
  - корекції фонематичного слуху та розрізнення фонетично близьких звуків;
  - закріплення уявлень про особливості вимови звуків, що змішуються [3, с.4-5].
- Також логопед О. Бобко вважає, що дидактичні ігри в логопедичній роботі допомагають:
- ефективно засвоїти дошкільниками мовленнєві знання;
  - подолати гальмівний вплив одноманітної логопедичної роботи;
  - підвищити результативність логопедичних занять [4].

Ми погоджуємось з поглядами науковців та практиків (А. Богуш, О. Бобко, Н. Маліновської) щодо місця і ролі дидактичних ігор на логопедичних заняттях, зокрема під час подолання порушень звуковимови, а також вважаємо, що використання дидактичних ігор у корекції звуковимови є актуальним і важливим з огляду на такі причини:

1) дидактичні ігри стимулюють інтерес дітей до процесу навчання. Діти дошкільного віку досить активні та енергійні, тому навчання через ігрову діяльність допомагає зберегти їхню увагу та інтерес. Такий підхід до навчання сприяє підвищенню мотивації, що важливо у подоланні порушень звуковимови;

2) дидактичні ігри дозволяють забезпечити наочність навчального матеріалу, що дозволяє дітям більш якісно сприймати та запам'ятовувати інформацію. Такий підхід особливо важливий для дітей, що мають порушення звуковимови;

3) дидактичні ігри дозволяють створити сприятливу атмосферу для навчання. У дітей дошкільного віку часто виникає небажання щось вчити, чи страх, неувважність на навчального матеріалу, а ігровий підхід до навчання дозволяє уникнути цього, знизити рівень тривожності дитини та підвищити емоційний настрій дітей;

4) дидактичні ігри дозволяють максимально індивідуалізувати освітній процес, що особливо важливо у роботі з дітьми з порушеннями звуковимови, оскільки кожна дитина має свої особливості та потреба, тому використання дидактичних ігор дозволяє застосувати індивідуальний підхід до кожної дитини.

За визначенням А. Богуш та Н. Маліновської, гра дидактична (навчальна, освітньо-мовленнєвої спрямованості) – це цілеспрямована організація дітей для розв'язання мовленнєвих завдань в ігровій формі, за ігровими правилами для закріплення, уточнення, активізації мовленнєвих знань, умінь і навичок, набутих дітьми раніше в різних формах освітньо-мовленнєвої діяльності [1, с.43]

Таким чином, дидактична гра, на відміну від інших видів ігор, має свою специфічну структуру, що включає дидактичне та ігрове завдання, ігрові дії, правила та результат гри. Так під час гри дитина виконує запропоноване логопедом завдання, причому слід розпочати саме з ігрового завдання, оскільки дидактичне завдання по суті є дидактичною метою, тобто чого ми прагнемо досягнути. У цьому нам допоможе ігрова ситуація, казковий персонаж або дидактична гра.

У логопедичній практиці з дітьми дошкільного віку використовуються різноманітні дидактичні ігри, спрямовані на формування правильної звуковимови та розвитку фонематичного сприймання. Зокрема можна виокремити такі їх групи:

1) ігри на розвиток слухової уваги та фонематичного слуху («Тиша», «Телефон», «тиха і голосна музика», «Що як звучить», «Вігадай звук» тощо);

2) ігри для розвитку мовленнєвого дихання («Сніжинка», «Листочки», «Вітерець», «Дмухай сильніше», «Метелики» та ін.);

3) ігри для формування у дітей правильної і чіткої вимови звуків («Вимов так, як я», «Оркестр», «Крамниця», «Комар», «Жуки», «Виправ Виправ Незнайку», «Підкажи звук» та ін.);

4) ігри на автоматизацію звуків («Звукові доріжки», «Звукові ланцюжки», доміно «Звуки-друзі», «Сонце світить», «Ми дружимо», «Повтори речення» та ін.);

5) ігри на диференціацію звуків («По доріжці ти пройди, звуки правильно назви», «Веселі кнопки», «Знайди слово із заданим звуком», «Назви перший звук», «Знайди пару за першим звуком».

О. Бобко рекомендує дотримуватись таких принципів добору дидактичних ігор на логопедичні заняття:

- системності – передбачає послідовне ускладнення ігор за змістом, дидактичними завданнями, ігровими діями та правилами;
- повторюваності – передбачає багаторазовість повторення ігрових дій;
- індивідуальності – передбачає урахування індивідуальних особливостей дітей – в залежності від можливостей пропонувати простіший або складніший мовленнєвий матеріал;
- наочності – передбачає широке використання наочності під час ігор (яскравих іграшок, ігрових посібників, наочних матеріалів у поєднанні зі словом), що допомагає зацікавити дітей, викликати бажання виконувати дії з предметами [4].

Узагальнюючи викладений вище матеріал можна сформулювати низку рекомендацій щодо використання щодо використання дидактичних ігор з метою формування правильної звуковимови та розвитку фонематичного сприймання:

- 1.Тривалість дидактичних ігор під час заняття не повинна перевищувати 5-10 хв.
- 2.Повідомляти завдання потрібно дітям у спокійному темпі, щоб вони могли зрозуміти завдання, свідомо виправити можливі помилки, у разі потреби допомогти їм у цьому.
- 3.Включати до дидактичних ігор елементи змагальності, використовувати заохочення чи винагороду за правильно виконане завдання.
- 4.Матеріали дидактичних ігор мають бути яскравими, естетично оформленими і привабливими для дітей, що сприятиме зацікавленню дітей.
- 5.Забезпечити активну мовленнєву участь дітей в дидактичних іграх у поєднанні з руховою активністю.
- 6.Вчити дітей здійснювати контроль як за власним, так і за чужим мовленням.
- 7.Брати активну участь в дидактичних іграх. Ступінь участі логопеда визначається мовленнєвими можливостями дітей, складністю завдань та умов гри.
- 8.Використовувати дидактичні ігри не лише як частину корекційного заняття, а й як самостійне знання.

Таким чином, дидактична гра має великі потенційні можливості у корекції порушень звуковимови дітей дошкільного віку. Оскільки, як провідна діяльність, гра стимулює інтерес дитини, сприяє унаочненню навчального матеріалу та його розуміння, а також розвиває мовленнєві навички. Використання дидактичних ігор на логопедичних заняттях дозволяє забезпечити ефективну корекцію порушень звуковимови, знизити напругу та підвищити мотивацію до навчання.

#### Список використаних джерел:

- 1.Богущ А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Підручник. Вид.2-ге, перероб. та доповн. Київ: Видавничий дім «Слово», 2022. 334 с.
- 2.Парціальна програма розвитку дитини від 2 до 6 років через гру «Творці майбутнього» та методичні рекомендації / О.Ю.Рома, Г.В.Малевиц та ін.; The LEGO foundation. 2023. 109 с.
- 3.Фурман Н.В. Використання ігрових прийомів у подоланні тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку: Методичний посібник для вчителів-логопедів. Кам'янець-Подільський: 2017. 94 с.
- 4.Як провести дидактичні ігри на логопедичному занятті URL: <https://oplatforma.com.ua/article/1639-didaktichn-gri-na-korektsynih-zanyattyah> (Дата звернення: 06.05.2023).

#### ПАРТНЕРСТВО ЗДО І СІМ'Ї З ПИТАНЬ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зань З.П., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Козлюк О.А. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф.Г.І.Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Сучасна глобалізована ситуація в світі, зокрема збройні конфлікти, терористичні акти, екологічні катастрофи та інші загрози безпеці можуть негативно вплинути на психіку та моральний розвиток дітей дошкільного віку. Події, що відбуваються в нашій країні, пов'язані з військовою агресією росії, актуалізують потребу у формуванні у дитини стійких суспільно-значущих способів поведінки, здатності до самостійного критичного мислення, соціальної і моральної зрілості. Оскільки під час війни діти відчувають страх, тривогу, переживання, що також може позначитись на їхньому психічному здоров'ї. У таких умовах особливо важливо, щоб партнерство між закладом дошкільної освіти і сім'ї було ефективним, оскільки завдяки такій співпраці можна виховати морально стійких та відповідальних громадян своєї держави, здатних у подальшому приймати самостійні рішення у складних життєвих ситуаціях [3;1]. Як справедливо вказується в Базовому компоненті, підвищення культури відповідального батьківства посилює необхідність педагогічного просвітництва сімей, які опинилися перед численними соціальними, духовними, екологічними викликами сьогодення. У сучасних умовах педагогічний колектив закладу дошкільної освіти ініціює форми участі батьків в освітньому процесі, управлінні та громадському самоврядуванні закладу дошкільної освіти, а також соціально-педагогічний патронат сімей вихованців[1; 32].

Аналіз теоретичних джерел дозволив дійти висновку, що означена проблема була предметом вивчення багатьох науковців, які розглядали її як з педагогічної, так і психологічної точок зору. Зокрема вивчення цього питання займалися: С. Русова, В. Сухомлинський, А. Богущ, Т. Поніманська, Л. Врочинська Н. Гавриш, Л. Калуська, О. Козлюк, О. Кононко, В. Котирло та ін.

Нами була розроблена програма морального виховання дошкільників в умовах партнерства з сім'єю, що передбачала роботу як з дітьми, так і з батьками. Програма включала такі форми роботи з дітьми: заняття на теми: «Допоможемо звірятам образу подолати», «Квіти та дерева добра», також були організовані бесіди на морально-

етичні теми, діти переглядали повчальні історії, а саме «Сварка», «Заздрощі», «Ввічливість», «Жадібність» саме ці історії давали змогу продемонструвати дітям аспекти морального виховання та те, як необхідно себе поводити дотримуючись моральних норм; мультфільми, зокрема: «Подарунок» – зворушлива історія про дружбу, об'єднану спільним болем; «Лісова школа» – історія про силу любові, віри в себе та добро інших; «Який колір твого настрою» – у цьому мультфільмі описується, що навколо так багато злих людей. Усі вони поспішають, сваряться, кажуть одне одному образливі слова. Але подивіться, яким барвистим стане світ навколо, якщо кожен з нас зробить малесеньку добру справу для незнайомої людини. Після чого ми створювали малюнки «Перемоги» для наших військових, приймали участь у виставах та конкурсах.

Війна в країні вимагала посилення партнерства з батьками, які, по-перше, потребували психологічної допомоги, а, по-друге, мали за потребу розширити свої знання з питань морального виховання. Саме тому ми й організували спільну діяльність з сім'ями.

Зокрема, використовували такі форми роботи з батьками, як анкетування, вебінари, онлайн-консультації, тренінги, батьківські збори, конкурси-виставки, акції допомоги військовим, постійний зв'язок завдяки вайбер-групі чи офлайн, тренінги та ін. Також у роботі з батьками була запропонована така цікава форма культурного обміну як буккросин, при якій батьки із задоволенням обмінювалися книгами, які поглиблювали знання про моральне виховання дошкільників, протягом кількох місяців, а згодом ми організували «дружнє коло» з батьками, на якому обговорили усі аспекти роботи з дітьми під час морального виховання, з якими труднощами вони стикнулися з початком війни, чи вміють правильно пояснити дітям ті події, що відбуваються.

Серед форм партнерської взаємодії хочемо назвати волонтерські проєкти, благодійні акції, до яких біли залучені не лише батьки, а й діти. Так, нами було проведено акцію «Милосердя» на якій збирали речі, продукти харчування, ліки та відправляли нашим воїнам, а діти малювали малюнки для ...підтримки наших військових. Також спільно з батьками та дітьми було створено «Дерево перемоги», на якому розміщено ангелів жовто-блакитного кольору, що символізують, мир, любов та повагу і, звичайно, нашу довгоочікувану перемогу.

Часті тривоги, карантинні обмеження на відвідування батьками ЗДО не завжди дозволяли нам взаємодіяти з батьками в офлайн режимі, тому для полегшення нашої взаємодії і інформаційної підтримки нашого партнерства було створено сайт, на якому розміщувались новини, анонси заходів, різноманітні матеріали тощо в відкритому доступі.

Таким чином, в умовах воєнного стану посилюється потреба в партнерській взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у спільній справі – справі виховання підростаючого покоління. З цією метою можна використати різноманітні форми взаємодії, які можливі як в онлайн, так і в офлайн форматі.

#### **Список використаних джерел:**

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / Авт. група: О.М. Байер, О.К. Безсонова, О.Г.Брежнева, Н.В. Гавриш, Л. П. Загородня та ін.; під кер. Т.О. Піроженко. Київ, 2021.
2. Витовтова Л.М. Нові форми роботи з батьками дошкільників / авт.-упоряд. Л. М. Витовтова, В.О.Маренич. Харків : Вид. Основа, 2022. С. 159.
3. Козлюк О. А., Грипич З. П. Сучасні форми роботи з батьками в умовах воєнного стану та дистанційного навчання. XIX Міжнародна науково-практична конференція «Modern problems in science», 17-20 травня 2022 р., Ванкувер, Канада 4с.
4. Нікітіна І. І. Інтерактивні семінари для вихователів. Нові формати дошкільної освіти / Авт. –упоряд. І. І.Нікітіна Харків : Вид. «Основа», 2021. С. 174.

### **УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА ІГРАШКА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ДИТИНИ**

Покорська М.О., здобувачка вищої освіти  
Маліновська Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Важливим завданням закладу дошкільної освіти є використання народної іграшки, яка може виступати невичерпним джерелом матеріалу для патріотичного, розумового та морального виховання дітей. У Законі України «Про дошкільну освіту» підкреслюється необхідність формування у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, цінностей українського народу, а також цінностей інших національностей і народів, свідомого ставлення до себе, довкілля та оточення [3]. У цьому контексті народна іграшка є ефективним засобом для здійснення цих завдань, оскільки є унікальним та аутентичним явищем, притаманним традиційній культурі українського народу.

На важливість народної іграшки для формування особистості дитини вказували А. Богуш, Н. Лисенко, О.Найден, М.Стельмахович і Є. Сявавко та інші.

Народна іграшка – це специфічний витвір, який має пізнавальне значення для дітей, у зрозумілій формі відображає явища реального світу, несе інформацію, має естетичну привабливість та втілює оригінальні ідеї. Його використання в роботі з дошкільниками у різноманітне ігрову діяльність дітей, розширює сферу пізнання світу та його народів, розвиває традиційні навички національних культур. Діти сприймають народну іграшку як витвір мистецтва, який збагачує їхній досвід і знання. Тому українська народна іграшка посідає важливе місце в системі засобів формування творчої діяльності дітей, які своєрідно поєднують родинні, мистецькі, виховні традиції та утверджують нерозривність становлення особистості та людства. Народна іграшка дає дітям те, чого не можуть сучасні іграшки, вони співіснують, доповнюють один одного [1].

У наш час українська народна іграшка – це джерело культури, творчості та педагогічного матеріалу, на ґрунті якого відбувається виховання підростаючого покоління. Використання такої іграшки в роботі вихователя сприяє

засвоєнню у дітей духовних цінностей народу, збагачує у них інтерес до народної творчості, формує любов до своєї Батьківщини та збагачує активний словник дошкільника.

Окрім того, українська народна іграшка є предметом з великою художньою цінністю і завдяки цьому діти дуже емоційно сприймають такі іграшки. Вони є дуже різноманітними, тому можуть використовуватися на заняттях з розвитку мовлення, художньої діяльності, математики та народознавства. Дошкільники можуть запам'ятовувати нові слова, вчать історію рідного краю, України, та давні традиції, що відображені за допомогою різних засобів виготовлення іграшки. Діти можуть виготовити подібну іграшку самостійно, наприклад, ляльку-мотанку[4].

Виділяють такі функції народної іграшки:

- пізнавально-інформативна (іграшка виконує роль певного еталона предметів взаємодію з якими дитині слід засвоїти самостійно);
- виховна (за допомогою іграшки дитина формується як творча особистість);
- освітня (служить для розширення знань дітей про довкілля);
- естетична (розширення естетичного світогляду, формування у дітей естетичного ставлення до життя, вчить відрізняти гарне і потворне);
- трудова (діти пізнають елементарні ігрові дії в грі з народною іграшкою, які знадобляться у подальшому розвитку);
- ігрова (гра та іграшка тісно взаємопов'язані між собою);
- сенсорна (різні види, форми та різновиди народної іграшки розвивають у дітей різні сенсорні відчуття.);
- гедоністична (дитина отримує задоволення від гри з народною іграшкою);
- аксіологічна (в грі з народною іграшкою дитина засвоює та розуміє цінності українського народу, що формувалися багато століть);
- культурологічна (народна іграшка втілює в собі емпіричний досвід українського народу, його погляді та вірування, тому несе певне смислове навантаження) [5];

В іграх з народною іграшкою діти прилучаються до світогляду свого народу, творчої спадщини та характеру. За допомогою народних іграшок діти вивчають культуру, обряди та традиції українців. У них формуються уявлення про національний одяг і народні промисли. Коли дитина пізнає народну іграшку, вона описує її, розповідає про неї та порівнює з уже відомими іграшками, дізнається, чим вони відрізняються за зовнішнім виглядом, функціями, матеріалами. У процесі гри з народною іграшкою формуються повага до рідної землі, майстрів і їх робіт та мистецтва взагалі [2].

Таким чином, українська народна іграшка є неоціненним джерелом для вивчення дітьми української культури, скарбницею педагогічного матеріалу. Їй відведено важливе місце в освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти.

#### Список використаних джерел:

1. Василенко О. Українська народна іграшка як засіб виховання старших дошкільників. *Молодь і ринок*. 2017. № 6 (149), черв. С. 85-88.
2. Гнатюк М. Українська народна іграшка як засіб художньо-естетичного, трудового й національного виховання. *Mountain school of Ukrainian carpaty*. 2017. Т. 17, № 1. URL: <https://doi.org/10.15330/msuc.2017.17.81-90> (дата звернення: 16.02.2023).
3. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2234/> (дата звернення: 30.11.2022).
4. Колісник А. Українська народна іграшка в сучасному освітньому просторі дитини. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі*. Полтава, 2018. С. 99-103.
- Шкабура О. Використання народної іграшки у системі розвитку активного словника старших дошкільників. *Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації*: Матеріали I Всеукр. науково-практ. Інтернет-конф., м. Луцьк, 15 січ. 2023 р. С.

#### МЕТОДИКА КОРЕКЦІЇ ФОНЕМАТИЧНОГО СЛУХУ ТА ФОРМУВАННЯ СПРИЙМАННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ

Гуринчук А.В., здобувач вищої освіти  
Маліновська Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Однією з найважливіших умов всебічного та повноцінного розвитку дитини є її добре розвинене мовлення. Від того, наскільки багатим і правильним буде мовлення дитини, тим легше їй висловлювати свої думки, у неї буде більше можливостей у пізнанні оточуючої дійсності, тим змістовнішими та повноціннішими будуть її стосунки з однолітками та дорослими, тим активніше буде відбуватись її психічний розвиток [2].

Порушення мовлення в дітей – досить поширене явище. У дітей з порушеннями мовлення присутні порушення звуковимови, лексики, граматики, фонематичного слуху та сприймання тощо. Якщо всі ці порушення не виправити у дошкільному віці, то можуть виникнути труднощі у спілкуванні з оточуючими, результатом чого можуть стати певні зміни особистості, які виявляються у закомплексованості, заважаючи дітям вчитися та повною мірою розкрити свої природні здібності, інтелектуальні можливості.

М. Шеремет розглядає під загальним недорозвитком мовлення в дітей із нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом форму мовленнєвої аномалії, коли порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, які стосуються звукової, смислової сторін мовлення [5].

У фонетико-фонематичному недорозвитку дітей виділяють декілька ступенів вираженості:



*Легкий.* Характеризується недостатнім розрізненням та утрудненнями під час аналізу лише тих звуків, що вимовляються неправильно. Аналіз звукового та складового складу слів, які не містять неправильно вимовлених звуків, відбувається без труднощів.

*Середній.* Характеризується недостатньою диференціацією значної кількості звуків із кількох фонетичних груп, навіть за умов досить правильної їх вимови в усному мовленні. Звуковий аналіз у таких випадках порушується.

*Тяжкий.* Характеризується тим, що навички звукового та складового аналізу формуються зі значними труднощами, дітям важко диференціювати звуки. Вони відчувають труднощі у встановленні місця звука у слові, не можуть виокремити послідовність звуків.

Сучасні методики пропонують низку засобів і форм розвитку фонематичного слуху та сприймання. Однак проблема формування фонематичного слуху у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ розроблено недостатньо. Під впливом спеціально організованої роботи розвитку фонематичного слуху, формування сприймання у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення буде відбуватися ефективніше.

Корекційні впливи на першому етапі роботи спрямовують на розвиток слухових функцій та операцій-сприймання, уваги, пам'яті та контролю (на індивідуальних заняттях, за можливості, логопед уводить до завдань слова, що містять звуки, які дитина вимовляє неправильно); фонематичних процесів на основі еталонної вимови логопеда (фонематичне сприймання, аналіз і синтез).

Корекційні впливи на другому етапі роботи спрямовують на розвиток слухових функцій та операцій - сприймання, уваги, пам'яті, контролю (матеріал має містити звуки, які діти вимовляють неправильно); фонематичних процесів – сприймання (з опорою на еталонну вимову педагога), аналізу й синтезу (з опорою на власну вимову) та уявлення.

На третьому корекційному етапі (найвищий рівень складності) проводять роботу, спрямовану на вдосконалення слухових функцій та операцій (логопед уводить до завдань слова, фонетично насичені акустико-артикуляційно близькими звуками, а також складними за вимовою); фонематичних процесів – уявлення, аналізу та синтезу – лише за уявленням (без залучення слухової та артикуляційної аналізаторних систем).

Успішність розвитку фонематичних процесів залежить від своєчасно розпочатої корекційної роботи у дошкільний період, який є сензитивним періодом розвитку лінгвістичних і психологічних функцій та операцій, що складають основу для успішного опанування грамотою.

#### **Список використаних джерел:**

- 1.Льяна В.М. Подолання дислексій в учнів 2-4 класів загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання та виховання.* 2014. с. 18–27.
- 2.Кабельнікова Н. В. Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти): навчальний посібник. Херсон: Борисфен-про, 2017. 222 с.
- 3.Мілевська О. П. До проблеми пропедевтики фонетико-фонематичних умінь у старших дошкільників. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць.* 2019. Вип. 14 (Березень). С. 475-484.
- 4.Савінова Н. В., Берегова М. І. Психолінгвістика: Навчально-методичний посібник. Миколаїв: видавець Торубара В.В., 2020. 92 с.
- 5.Шеремет М. К. Дефектологічний словник: навчальний посібник/ за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Київ: МП Леся, 2011. 528 с.

### **ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО СУЧАСНИХ УМОВ ЗДО**

Колодій Т.М., здобувач вищої освіти

Шадюк О.І. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т.І. Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Важливим питанням у сучасних умовах є інтерес до адаптації дітей раннього віку до умов сучасного закладу дошкільної освіти. У зв'язку з цим процес адаптації до особливих потреб дітей, які часто фіксуються в ранньому дитинстві, набуває особливої гостроти та значущості, оскільки труднощі адаптаційного періоду призводять до тривалих порушень емоційного стану дітей раннього віку. Розуміння цих ментальних моделей необхідне для швидкої адаптації [4]. Воєнний стан в Україні впливає на всі сфери життя людини. Освітня галузь, особливо дошкільна, зазнає виняткових змін. Багато закладів дошкільної освіти перестали працювати, а деякі – приймають тимчасово переміщених осіб, що ще більше ускладнює адаптацію дітей, а особливо, це стосується дітей раннього віку [16].

Воєнний стан в Україні впливає на всі сфери життя людини. Освітня галузь, особливо дошкільна, зазнає виняткових змін. Багато закладів дошкільної освіти перестали працювати, а деякі – приймають тимчасово переміщених осіб, що ще більше ускладнює адаптацію дітей, а особливо, це стосується дітей раннього віку [16]. Поняття «адаптація» широко використовується в різних галузях науки як теоретичне поняття. Термін увійшов у педагогіку лише недавно. У міру розвитку поняття «соціальна адаптація» до поняття «адаптація» як поняття «приспособлення» до «залежності» почали вводити «приспособлення» особистості до умов життя та діяльності, поняття, яке передбачало виховання дітей, вміння приймати і розуміти їх такими, якими вони є, допомагати їм рости і розвиватися.

Адаптація – це пристосування організму до нового середовища. Заклад дошкільної освіти, безперечно, є абсолютно новим і незвіданим простором з новим середовищем і стосунками. Адаптація передбачає процес пристосування організму, який відбувається на різних рівнях: фізичному, соціальному та психологічному. Адаптація – це активне засвоєння соціально прийнятих норм, оволодіння відповідними формами спілкування та діяльності [3].

Комп'ютерні ігри допомагають дітям бути більш творчими, надаючи їм інструмент для застосування своїх умінь та навичок. У житті кожної дитини є момент, коли вона вперше йде в заклад дошкільної освіти. Адже дошкільна освіта є обов'язковою згідно зі ст.4, Закон України «Про дошкільну освіту».

Виділяють такі ступені адаптації [2]:

Легкий (фізіологічна, природна адаптація) ступінь адаптації – поведінка дитини нормалізується протягом 10 – 15 днів. На початку адаптації у дошкільника погіршується апетит та сон, він мляво грається з іншими дітьми. Але під час подальшого звикання до нових умов усе це проходить протягом першого місяця перебування дитини в закладі дошкільної освіти. Емоційний стан дитини нормалізується протягом місяця. Протягом цього часу дитина може відповідати на запитання та інструкції, якщо буде така можливість. При заохоченні дорослого активне мовлення дошкільника відновлюється через місяць. Діти повинні хворіти не частіше ніж раз на один-два місяці тривалістю менше десяти днів. [23].

Коли дитина раннього віку починає відвідувати заклад дошкільної освіти, у її житті відбувається багато змін: стабільний та незмінний режим дня, дев'ять і більше годин відсутності батьків, нові вимоги до поведінки, постійний контакт з однолітками, засинання без батьків тощо. Всі ці зміни з'являються одночасно в один момент та створюють для дитини стресову ситуацію, яка без допомоги дорослого та спеціальної підготовки дошкільника до умов ЗДО може спричинити невротичні реакції, такі як: вередування, страхи, депресії, плач, відмови від їжі, агресія, часті хвороби тощо. Для виявлення рівня адаптації дітей експериментальної та контрольної груп, нами було проведено спостереження за дітьми протягом дня в період адаптації.

Варто зазначити, що діти експериментальної групи проходять адаптаційний період дещо легше, ніж діти контрольної групи. Небажання дітей іти до закладу дошкільної освіти зникло не відразу, але через деякий час діти відпускали своїх батьків з посмішкою на обличчі. Емоційний стан дітей став покращуватися з другого тижня відвідин групи. У період раннього дитинства діти відчувають почуття самолюбства, яке формується під домінуючим впливом стосунків, у які дитина включена з раннього віку. Виняткову роль у становленні особистості дитини відіграють оцінні відносини – схвалення, повага, подяка, нарікання, гнів та ін. Під їх впливом формується оцінка дитиною своїх дій, учинків і себе самої, своїх якостей. Така оцінка є відображенням оцінок навколишніх людей і є формою прояву моральної самосвідомості [5].

Для адаптації до вимог закладу дошкільної освіти, дітям раннього віку потрібні певні внутрішні умови та відповідні зовнішні впливи. Звичайно, усі діти по-різному реагують на нові ситуації, однак, варто зазначити, що є і спільні риси. Зазвичай, найтяжче звикають до умов закладу дошкільної освіти дошкільники, які особливо надмірно опікувані, залежні від батьків, які звикли до виняткової уваги, невпевнені у собі.

Перше, що потрібно пам'ятати, це те, що у 2-3-річних дітей ще не сформовані комунікативні навички у спілкуванні з однолітками. Таким чином, дорослий служить для дитини товаришем по грі, прикладом для наслідування та доброзичливо задовольняє її потреби. Діти до 3 років не можуть швидко адаптуватися до умов закладу дошкільної освіти, тому що у них сильно виражена прихильність до матері і її зникнення може викликати бурхливий протест дітей, особливо у вразливих і емоційних дітей раннього віку [6].

Звичайно, усі діти по-різному реагують на нові ситуації, однак, варто зазначити, що є і спільні риси. Зазвичай, найтяжче звикають до умов закладу дошкільної освіти дошкільники, які особливо надмірно опікувані, залежні від батьків, які звикли до виняткової уваги, невпевнені у собі. До речі, хлопчики 3-5 років більш вразливі, ніж дівчатка, в плані адаптації, оскільки в цей період вони більш прив'язані до матері і болісніше реагують на розлуку з мамою. Навпаки, емоційно недорозвиненим дітям легко пристосуватися – вони не мають розвиненої емпатії до своїх матерів. Важливим питанням у сучасних умовах є інтерес до адаптації дітей раннього віку до умов сучасного закладу дошкільної освіти. У зв'язку з цим процес адаптації до особливих потреб дітей, які часто фіксуються в ранньому дитинстві, набуває особливої гостроти та значущості, оскільки труднощі адаптаційного періоду призводять до тривалих порушень емоційного стану дітей раннього віку.

Отже, вивчивши проблему адаптації дітей раннього віку до ЗДО, слід відмітити, що надзвичайно важливо заздалегідь підготувати дитину до життя в закладі дошкільної освіти, насамперед слід запровадити в родині схожий режим дня. Це можна зробити, подбавши про те, щоб їхні сімейні розпорядки були якомога ближчими до режиму дня закладу дошкільної освіти. Також, в період адаптації, варто враховувати особистісні особливості дитини, її досвід, звички та умови в сім'ї.

#### Список використаних джерел:

1. Адаптація дітей раннього віку до перебування в ДНЗ. [http://semenivka-dnz.edu.poltava.ua/nasha\\_gordistj/adaptaciya\\_ditini\\_do\\_dityachogo\\_sadka/](http://semenivka-dnz.edu.poltava.ua/nasha_gordistj/adaptaciya_ditini_do_dityachogo_sadka/) (дата звернення 27.01.2023).
2. Адаптація дітей раннього віку до перебування в ДНЗ. URL: <http://zolotiipivnik.in.ua/adaptatsiya-ditej-rannogo-viku-do-perebuвання-v-dnz.html> (дата звернення 26.01.2023).
3. Кутузова В.В. Використання комп'ютерних дидактичних ігор для розвитку когнітивної сфери дошкільників. Первомайськ, 2017.
3. Адаптація дітей раннього віку до умов дошкільного закладу. URL: <https://naurok.com.ua/adaptaciya-ditej-rannogo-viku-do-umov-doshkilnogo-zakladu-216969.html> (дата звернення 26.01.2023)
4. Адаптація дітей раннього віку до умов дошкільного навчального закладу. <https://vseosvita.ua/library/adaptacia-ditej-rannogo-viku-do-umov-doshkilnogo-navchalnogo-zakladu-846.html>
5. Костіна В. Нові підходи до адаптації дітей раннього віку. Дошкільне виховання. 2006. № 1. С.34 - 37.
6. Лист МОН № 1/3845-22 від 02.04.22 року Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні. URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/86206/> (дата звернення 27.01.2023)
7. Стреж Л. В. Адаптація дітей раннього віку до умов ДНЗ: семінар-практикум для психологів ДНЗ. *Психолог (Шкільний світ)*. 2007. № 43. С. 10-15.

## ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ПІД ЧАС ПОВІТРЯНОЇ ТРИВОГИ

Кравчук А.Л., здобувач вищої освіти

Шадюк О.І., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т.І. Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Тривожність визначається як психологічний стан, коли людина переживає підвищене занепокоєння та емоційну напругу. Це специфічне почуття, пов'язане з передчуттям небезпеки та загрози, особливо відносно власної особистості.

Тривожність є одним з основних факторів, що відрізняють людей один від одного. Зазвичай вона збільшується при нервових, психічних або серйозних соматичних захворюваннях. Крім того, тривожність може бути присутньою у здорових людей, які переживають наслідки психотравми.

Ключовим чинником у формуванні адекватної або неадекватної тривожності є психотравмуюча ситуація або подія. Це може бути будь-яка особисто значуща ситуація або явище, яке викликає негативний емоційний вплив на психіку людини. Якщо захисні психологічні механізми не розвинуті належним чином, - це може призвести до психічних розладів [4, с. 15].

Події, що загрожують життю та фізичній цілісності людини, вважаються психотравмуючими [2, с. 14]. Серед них можуть бути поранення, контузії, фізичне насильство, складні медичні процедури, втрата близьких людей, свідчення страшних сцен смерті, поранень та страждань, самогубства або вбивства, і таке інше. Мінімізація руйнівного впливу таких травматичних ситуацій та зміцнення психічного здоров'я особи в надзвичайних обставинах або після повернення з небезпечних зон потребує надання психологічної допомоги та підтримки постраждалим.

Повітряна тривога є стресовою ситуацією, особливо для дітей, які вже пережили негативний досвід, пов'язаний зі своїми травмами, втратою або пораненням близьких людей внаслідок ракетних або авіаційних атак.

Для подолання тривожності у дошкільників під час повітряних тривог необхідно дотримуватися законодавчих вимог, що стосуються перебування дітей у дошкільних навчальних закладах, а також слідувати рекомендаціям щодо забезпечення безпеки під час перебування дитини з батьками вдома, на вулиці або в громадських місцях.

Однією з основних форм діяльності для дітей дошкільного віку є гра. Різні можливості, види і засоби гри використовуються з різними соціально-освітніми та корекційно-розвивальними цілями для забезпечення психоемоційного комфорту дітей. Як в період адаптації в мирний час, так і в період воєнного стану, гра є ефективним засобом діяльності [5, с. 76].

Коли діти перебувають у ЗДО або укритті, вихователі залучають їх до різних активностей, наскільки це можливо та відповідне. Це допомагає переключити увагу дітей з тривожної ситуації та подолати їх хвилювання та напруженість.

Згідно Методичних рекомендацій про окремі питання діяльності ЗДО у 2022-2-23 н.р. (лист МОН від 27.07.2022 №1/8504-220) в укритті закладу облаштовані осередки для кожної групи де є необхідні матеріали для організації різноманітної діяльності дітей. Використовуються технічні засоби навчання, дидактичні, настільно-друковані ігри, різні види театрів, шашки, матеріали для художньої творчості [6].

Реакція дітей дошкільного віку на сигнали повітряної тривоги, вибухів, тремтіння стін значно відрізняється залежно від віку.

Діти 0-3 років стають дратівливими, плачуть, проявляють надокучливу чи агресивну поведінку, лякаються незрозумілих звуків, криків, різких рухів, вимагаючи потребують безпосередньої фізичної близькості батьків, тактильного контакту.

Діти 4-6 років переживають безпорадність і безсилля, страх розлуки з батьками, відображають тривожні прояви у іграх, уникають визнавати ситуацію тривоги, заглиблюються в себе, ігноруючи спілкування з дорослими й однолітками. Їх фруструє відчуття небезпеки, тому батьки повинні заспокоїти дитину, пояснивши, що безпечно і їм самим. і дитині водночас [1, с. 32].

Вихователю доцільно передбачити план роботи, спрямований на привернення уваги дітей та зменшення їх хвилювань, страхів і тривожності у випадку повітряної тривоги. Організація діяльності дітей в укритті повинна враховувати конкретну ситуацію та психологічний стан дітей. Надання психологічної підтримки дітям має велике значення під час сповіщення про небезпеку та під час повітряної тривоги. Для зняття напруження можна використовувати наступні методи:

- організувати співання пісень;
- читати дітям казки;
- промовляти жартівливі вірші про російську армію, застосовуючи позитивну мову, щоб розвіяти страхи та зменшити тривогу;
- здійснювати м'який масаж вух та легкі постукування у зоні навколо вух;
- практикувати дихальні вправи з акцентом на гучний видих;
- грати у терапевтичні ігри, які сприяють релаксації та підвищенню настрою;
- запропонувати дітям виконати позіхальні рухи;
- запропонувати солодощі (льодяники, сухофрукти або жувальні цукерки тощо) [7].

Важливо зазначити, що всі ці методи спрямовані на підтримку дітей у стресових ситуаціях і мають на меті забезпечити їхнє благополуччя та комфорт.

Важливим є оволодіння вихователями заспокійливими техніками.

Для того, щоб допомогти дитині подолати страх і навчити її адекватно реагувати на гучні звуки, такі як

сирени або гуркіт, рекомендується діяти за наступним алгоритмом:

1. Нормалізація: Дорослий спостерігає за дитиною і пояснює їй ситуацію. Наприклад, можна сказати: «Я бачу, що ти боїшся. Так, це дуже гучний і неприємний звук, який може лякати. Але коли ми чуємо сирену, це означає, що наші служби безпеки реагують на загрозу і займаються її усуненням. Цей звук показує, що наша безпека є важливою. А тому ми повинні перейти в безпечне місце».

2. Підтримка: Важливо надати дитині сигнал підтримки, вказавши, що ви з нею і будете поруч усім часом. Потім запропонуйте конкретну дію, яку вона може зробити. Наприклад, ви можете запитати: «Може я тебе обійму або підійму на руки? А можеш взяти свою улюблену іграшку?» Важливо, щоб дитина відчувала, що вона може впливати на ситуацію, наприклад, тримати іграшку, піклуватися про тварину, взяти воду або рахувати кроки. Це надасть їй відчуття власної сили.

3. Завершення: Після того, як загроза минула, важливо підкреслити цей факт. Скажіть дитині: «Все вже добре. Ми в безпеці. Дякуємо тобі, що був таким сміливим і міцним. Ми чули багато гучних звуків, але ми впоралися з ними» [1, с. 39].

Вихователю слід звернути уваги дитини на її силу волі, сміливість, відданість, зауваживши, що пишастесь її стійкістю і тим, як вона піклувалася про свою іграшку, про себе саму, чітко виконувала ваші вказівки тощо.

Головне правило інформаційної гігієни для дітей полягає у тому, що молодшим дітям необхідно повідомляти менше стресової інформації. Наприклад, з дво- або трирічними дітьми не варто говорити про війну взагалі. Проте, чотирирічна дитина може зрозуміти просте пояснення, що на кордоні нашої країни є погані люди, які хочуть почати війну, але наша армія захистить нашу країну, а батьки захистять їх [4, с. 17]. Якщо дитина не задає більше запитань, це означає, що наданої відповіді достатньо і продовжувати пояснення не потрібно.

Однак, якщо маленька дитина все ще тривожиться і повторює запитання, батькам варто бути послідовними і давати однакову відповідь. Ймовірно, вона шукає підтримки та бажає переконатися, що знаходиться в безпеці. Повторні відповіді про те, що дорослі забезпечують її захист і роблять все можливе, щоб вирішити ситуацію, сприятимуть стабілізації нервової системи дитини.

Крім того, в кризових ситуаціях важливо пам'ятати, що дитина підсвідомо усвідомлює, що її безпека залежить від батьків, тому для неї важливо знати, що батьки знають, що робити. Зазвичай, коли дитина відчуває цю впевненість, вона сама заспокоюється. Тому, якщо дорослий помічає, що у дитини продовжуються ознаки тривоги, йому слід звернути увагу на те, як він сам справляється зі своїми переживаннями і чи знає, що потрібно робити.

Основним критерієм для вирішення, чи потрібно продовжувати говорити з дитиною про війну, є її зацікавленість. Якщо дитина уникає розмови, не потрібно настоювати (завжди можна повернутися до цього питання в майбутньому, якщо буде потреба).

Також варто враховувати, що у дітей ще немає досвіду того, як правильно поводитися у критичних ситуаціях, тому важливо навчити дитину алгоритмів, які допоможуть їй впоратися зі своїми емоціями:

- пояснити, що тривожиться у такій ситуації – це нормально для всіх;
- запитати, як саме дитина дізнається про свої переживання і що робить з ними;
- навчати заспокоюватися – пояснити, як розпізнати симптоми тривоги (хвилювання, розгубленість, страх, погане самопочуття або думки). Тривожні симптоми у дітей включають біль в животі, головний біль, дряпання або обгризання нігтів. Слід м'яко звернути на це увагу дитини і разом подумати, що стало їх причиною;
- високу ефективність мають елементи арт-терапії;
- корисно підготувати підтримуючу рутинну роботу, яка дасть відчуття спільності, домовившись наперед з дитиною, що вона щодня робитиме, щоб зробити тривогу не такою страшною.

У випадку складних тривожних розладів у дітей дошкільного віку можна застосовувати психотерапію та лікарське лікування для подолання цих проблем. Існує різноманітність процедур і методів, які можуть бути поєднані для зменшення тривожності у дітей.

Один зі стандартних методів лікування - когнітивно-поведінкова терапія, яка базується на припущенні, що тривожні розлади часто виникають внаслідок нереалістичних думок, які дитина приймає за істину [5, с. 133]. Наприклад, дитина може вважати, що якщо сталася неприємна ситуація в минулому, то це обов'язково повториться у майбутньому. Когнітивно-поведінкова терапія є ефективним психотерапевтичним підходом до лікування тривожності, оскільки спрямована на зміну переконань і думок дитини, а також навчання нових навичок, які допомагають подолати тривогу.

Процедури терапії можуть включати розмови з психологом або терапевтом, завдання для розвитку позитивних мислень та способів розслаблення, а також вправи на зміцнення психологічних ресурсів дитини. У деяких випадках можуть бути рекомендовані ліки, які допомагають знизити тривожність і покращити настрій дитини. Важливо зазначити, що вибір методів і підходів до лікування повинен враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та консультуватися з фахівцем у галузі психіатрії чи психології.

Когнітивно-поведінкова терапія фокусується на трьох моментах:

1. Пізнання – те, що ми думаємо і в що віримо (що під час тривоги ракета обов'язково влучить у нас).
2. Поведінка – те, що ми робимо (ховаємося в укриття).
3. Емоції – те, як ми почуваємося й реагуємо (все одно боїмося, хоча укриття має бути надійним захистом).

Під час когнітивно-поведінкової терапії акцент звертається на виявлення та зміну негативних моделей мислення та поведінки, які впливають на життя дитини [2, с. 77]. Одним з прикладів такого процесу є усунення ірраціональних страхів або факторів, що викликають тривогу.

Наприклад, дитина має негативну думку: «Я скажу, що дуже боюся сигналів повітряної тривоги, і всі подумують, що я боюгуз». Ця думка свідчить про те, що дитина боїться того, чого насправді не трапилось. Терапевт вказує дитині на цю нелогічність і допомагає їй замінити цю думку на щось більш продуктивне, наприклад: «Якщо я проявлю тривогу, то люди просто помітять, що я хвилююся, і це зовсім нормально».

Психотерапія не обмежується лише сесіями з терапевтом. Дитині також потрібно буде застосовувати

отримані навички в різних ситуаціях - у дошкільному закладі та вдома. Протягом процесу терапії дитина буде змінювати своє мислення та поведінку. Однак без підтримки батьків досягнути цих змін може бути складно. Батьки відіграють важливу роль у допомозі дитині замінити негативні моделі поведінки на більш продуктивні.

2. Терапія прийняття й відповідальності спрямована на те, щоб дитина не опиралася думкам і почуттям, які викликають тривогу [5, с. 84]. Замість спроб контролювати або змінювати ці думки, дитину навчають розпізнавати їх і приймати, фокусуючись на теперішньому моменті. Коли дитина вміє розпізнавати негативні думки, вона може спробувати змінити їх.

3. Діалектична поведінкова терапія – це форма когнітивно-поведінкової терапії, яка зосереджена на зміні думок, дій і емоцій дитини [1, с. 93]. Головна мета цієї терапії полягає в корекції помилкових сприйнять. Діалектична поведінкова терапія також допомагає дитині розвивати її сильні сторони й можливості, тим самим підвищуючи її самооцінку.

4. Додатковими методами лікування для дітей, що мають тривогу, можуть бути зміни у способі життя і харчуванні. Альтернативні підходи до лікування включають в себе техніки розслаблення, медитацію, фізичні вправи, йогу та голковколвання. Ці методи можуть допомогти зменшити тривогу і поліпшити загальний стан дитини [5, с. 86].

5. Медикаментозне лікування може бути рекомендоване для дітей з тривожними розладами, якщо їх стан пов'язаний з біохімічними змінами у мозку. Якщо мозок виробляє певні гормони, що спричиняють тривожність, лікар може призначити антидепресанти. Часто використовуються селективні інгібітори зворотного захоплення серотоніну або ліки від тривожності [5, с. 89].

Медикаментозне лікування, як правило, супроводжується психотерапевтичною підтримкою. Комбінація медикаментів і психотерапії часто виявляється найефективнішим підходом до лікування тривожних розладів у дітей.

Корекція тривожних розладів у дітей не передбачає універсального методу лікування. Вибір підходу до лікування залежить від конкретного типу та тяжкості розладу. Незалежно від методу, успіх лікування залежить від підтримки та зусиль батьків, які повинні допомогти дитині подолати ситуацію. Заняття для дітей, що відчувають тривогу, мають бути простими і спрямованими на полегшення проявів тривожності. Ідея полягає у зменшенні неприємних емоцій. У цьому контексті ігри можуть бути найкращим варіантом.

#### **Список використаних джерел:**

1. Богданов, С., Гніда, Т., Залеська О., Лунченко Н., Панок В., Соловійова В. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навч.-мет. посіб. Київ: НаУКМА, ГЛІФ Медіа, 2017. 208 с.

2. Герило Г. М., Гніда Т. Б., Корнієнко І. О., Луценко Ю. А. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.

3. Допомога дітям, постраждалим внаслідок воєнного конфлікту: Довідник вихователя дошкільного навчального закладу / Н.В. Пророк, С.А. Гончаренко, Л.О. Кондратенко та ін., за ред. Н.В. Пророк. Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2015. 84 с.

4. Захарова Н. М. Соціально-педагогічний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових статей. Серія: Педагогічні науки. 2011. № 2. С. 15-18.

5. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних і дітей: практичний посібник / за наук. ред. Г. Циганенко. Київ : ЛОГОС, 2016. 202 с.

6. Про організацію освітнього процесу: Лист МОН № 1/3371-22 від 06.03.2022 р. URL: [https://osvita.ua/legislation/Ser\\_osv/86062/](https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/) (дата звернення: 05.05.2023).

7. Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні: Лист МОН № 1/3845-22 від 02 квітня 2022 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/624/b16/581/624b165811dd9015812979.pdf> (дата звернення: 04.05.2023).

## **ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІДНИМ МІСТОМ**

Федорук І.Д., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

Маліновська Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т.І. Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Патріотичні почуття зароджуються з пізнання свого рідного краю: своєї родини, рідної вулиці міста чи села, у якому людина народилася, тобто малої Батьківщини. Знайомство з краєзнавством слід починати у закладі дошкільної освіти, оскільки тоді здійснюється патріотичне виховання: від близького до далекого, від простого до складного, від часткового до загального, завдяки чому вирішуються важливі педагогічні завдання. Вважається, що для дітей дошкільного віку термін «краєзнавство» занадто складний, але ж малюки від народження досліджують рідний край. Протягом усього дошкільного віку вихователі та батьки ознайомлюють дітей з довкіллям, з особливостями природи рідного краю та суспільним життям у своїй місцевості [1].

Проблему ознайомлення дітей дошкільного віку з рідним краєм досліджували українські вчені й педагоги: О. Байер, А. Богуш, О. Брежнева, Л. Загородня, Н. Лисенко, О. Косенчук, Т. Піроженко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, А. Шевчук.

Краєзнавча робота в закладі дошкільної освіти складається з двох основних етапів: навчально-освітнього

(діти набувають базових знань про Батьківщину та навчаються працювати самостійно) та науково-дослідницького (діти колективно досліджують історію рідного краю). Вона має відповідати таким основним вимогам: науковість, доступність, послідовність і систематичність, наочність, емоційність, оптимальне поєднання пізнавально-пошукової і суспільно корисної праці, спілкування дитячих колективів з місцевими установами й організаціями, залучення до освітнього процесу фахівців, які мають безпосереднє відношення до краєзнавчої діяльності, поєднання самостійної краєзнавчої діяльності дітей з кваліфікованим керуванням з боку дорослих [1].

Виділяють дві форми краєзнавчої роботи з дітьми дошкільного віку: безпосередні (цільові прогулянки, піші переходи; екостежки; міні-подорожі спільно з батьками; екскурсії); опосередковані (бесіди про особливості своєї місцевості; читання та опрацювання творів про рідний край; перегляд фотоальбомів; перегляд відеоматеріалів; бесіди з цікавими місцевими жителями) [3].

Краєзнавчу роботу в закладі дошкільної освіти починають проводити з молодшої групи. Основами краєзнавства є постійне використання різноманітних форм усної народної творчості: лічилки, забавки, оповідання, колісанки. Через казки, пісні, прислів'я та приказки навіть наймолодші діти вивчають культуру свого краю й народу.

Щоб грамотно організувати краєзнавчу роботу, педагог повинен враховувати специфіку конкретного регіону. Якщо вихователь не достатньо підготовлений до організації цієї теми, то йому варто обмежитися заняттями з охорони пам'яток історії та культури.

Елементи краєзнавства варто використовувати під час художньо-продуктивної діяльності дошкільників. На заняттях з малювання чи аплікації необхідно вчити дітей зображувати фрагменти народних орнаментів. У середній групі закладу дошкільної освіти діти можуть викладати декоративні орнаменти з трикутників, а в старшій групі – вирізати з паперу симетричні фігури. На заняттях з конструювання дошкільники навчаються оздоблювати свої вироби елементами українського орнаменту. У процесі малювання дошкільники можуть зображати квіти, ягоди та листя знайомих їм місцевих рослин. На музичних заняттях можна запропонувати дітям викласти на підлозі традиційні українські віночки з елементів рослин [2].

Щоб ознайомити дітей старшого дошкільного віку з особливостями побуту та традиціями рідного краю, слід провести екскурсію в краєзнавчий музей, де ознайомитись з елементами побуту предків. Завершити таку екскурсію можна читанням творів чи фрагментів творів письменників та поетів рідного краю.

На заняттях з ознайомлення з природою потрібно розповісти про унікальну флору та фауну, які є в області, звичай, традиційні професії, які з ними пов'язані.

Заняття з краєзнавства будуть дійсно ефективними лише тоді, коли педагогічна діяльність буде цілеспрямованою і систематичною. Для ознайомлення дітей з рідним краєм доцільно використовувати не лише бесіди та наочний матеріал, а й екскурсії, дидактичні ігри, предмети місцевого мистецтва та інше. Важливо створити умови для забезпечення соціально-емоційного благополуччя кожної дитини та діагностики змін в її розвитку [4].

Отже, краєзнавча робота в закладі дошкільної освіти сприяє вихованню у дітей любові до Батьківщини, її природи, рідної мови, історії, культури, народу. Прилучення дітей до краєзнавства – важлива місія вихователя закладу дошкільної освіти.

#### **Список використаних джерел:**

1. Богуш А., Лисенко Н. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.
2. Грицишина Т. Проблема формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю у психолого-педагогічній літературі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 1. С. 5-8.
3. Дзівалтовська В. Околицями рідного міста. *Дошкільне виховання*. 2011. № 8. С. 23-25.
4. Лещенко О. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2003. № 9. С. 302.

### **ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ГРУПИ**

Антонюк К.В., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Маліновська Н.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Г.І. Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Алалія є одним із найскладніших мовленнєвих порушень, при якому дитина практично позбавлена мовних засобів спілкування.

Під алалією у сучасній науці розуміється відсутність чи системне недорозвинення мовлення в дітей при нормальному слухові і первинно збереженому інтелекті. Цей тяжкий мовленнєвий розлад на сучасному етапі представлений у дослідженнях українських вчених І. Засунько, К. Зелінської - Любченко, І. Марченко, Г. Парфьонової, Ю. Сорочан, В. Тищенко та інших.

В.Тищенко підкреслює таку визначальну ознаку алалії як повна неможливість артикулювання (на відміну від дислалії, що передбачає часткову нездатність артикулювання). Дослідник наводить низку термінів, які у різний час використовувалися в науці для позначення алалії: моторна слухонімота. сенсорна слухонімота. вроджена афазія, ідіопатична алалія тощо. У цих термінах, як бачимо, відображені обидві складові алалії: моторні розлади і сенсорні порушення (неможливість сприйняття мовлення на слух) [5].

Моторна алалія характеризується тим, що дитина розуміє звернену до неї мову, але сама не говорить. К.Зелінська-Любченко вважає, що моторна алалія – це важке недорозвинення експресивного мовлення, спричинене органічним ураженням вищих рівнів (мовленнєвого та гностико-практичного) мовленнєвої функціональної системи.

Для позначення моторної алалії застосовується дуже багато термінів, що відображає різні уявлення про неї і велику різноманітність цього розладу [1].

І. Марченко та І. Засулько акцентують увагу на тому, що при моторній алалії фіксується первинне порушення експресивного мовлення, а імпресивного (розуміння) – як вторинне. Алаліки не є особами із інтелектуальною недостатністю, оскільки домовленнєвий період онтогенезу проходить у них без істотних відхилень у розвитку[2].

Г. Парфьонова констатує, що алаліки активно гуляють, проходячи етап дитячого белькотіння та гуління, засвоюють елементарні немовленнєві поняття, зокрема, набувають початкових уявлень про кількість, простір і час. Крім того, дитину-алаліка відрізняє від дітей з порушеннями інтелектуального розвитку жвавість емоцій, зацікавленість у подіях життя, які привертають зазвичай увагу дітей: придбання нової іграшки, спілкування з тваринами, розгляд картинок у книжках, радість зустрічі з рідними, друзями [3].

При моторній алалії проводиться робота над стимулюванням мовленнєвої активності дітей, формуванням у них пасивного та активного словника, граматики, звуковимови та розвитку зв'язного мовлення.

Корекційна робота при моторній алалії поділяється В. Тищенко на 3 етапи [3]:

1. Етап формування початкових мовленнєвих навичок у ситуаціях діалогічного спілкування.
2. Етап формування висловлювання як основної одиниці мовленнєвої дії.
3. Етап формування комунікативних умінь та зв'язного мовлення[5].

Заняття з дитиною з моторною алалією логопед проводить мінімум двічі на тиждень впродовж року.

Мовленнєва робота починається з розвитку та збагачення усного мовлення. Логопед, показуючи дитині незнайомий предмет, ясно і чітко називає його сам. Після ознайомлення з новим предметом проводиться перевірка розуміння та засвоєння нового: дитині пропонується показати предмет чи картинку, що зображує цей предмет.

За словами І. Марченко та І. Засулько, вся робота з розвитку мовлення, яке сприймається дитиною, проводиться тільки наочно, шляхом показу реальних предметів або іграшок, щоб встановити міцний зв'язок між сприйманням слова і самим предметом. Якщо є можливість, то корисно показати реальні предмети. Під час вивчення тем «Сім'я», «Тварини» можна використовувати картинки [2].

Ю.Сорочан вказує, що заняття з розвитку усного мовлення проводяться за близькими для дітей темами: «Сім'я», «Одяг», «Взуття», «Іграшки», «Домашні тварини», «Птахи», «Дія предмета», «Якість предмета» [4].

Усі логопедичні заняття з дитиною доречно проводити у формі гри. До проведення цих занять також можна залучати батьків дитини. Подальша робота із збагачення і розширення словника, активізації мовлення дитини проводиться на матеріалі, що включає оволодіння всіма звуками мовлення. Насамперед працюють із звуками, які найлегше піддаються зоровому та тактильному сприйманню і легші за своєю артикуляцією ( [в], [ф], [п], [б], [т], [д] ) [4].

Заняття з розвитку загальної моторики слід починати з розвитку рухів, які доступні дитині, наприклад: звичайна ходьба, ходьба на носочках, на п'ятках. Після засвоєння цих рухів логопед переходить до розвитку рухів рук при ловінні м'яча, побудови фігурок за зразком, по пам'яті, складання та розкладання розбірних іграшок, пірамідок, складання елементів простих літер (п, т, х, ш) з лічильних паличок.

К. Зелінська -Любченко вказує, що розвиток артикуляційного апарату готує дитину до оволодіння звуками. У зв'язку з цим, всі логопедичні заняття варто розпочинати з артикуляційної гімнастики. Так, для розвитку мовлення проводяться вправи: рухи язика вгору, вниз, вправо, вліво, назад, вперед. Такі артикуляційні вправи забезпечують моторику артикуляційного апарату та підвищують інтерес до логопедичних занять [1].

Наступний етап корекційної роботи полягає у вихованні слухової уваги та диференційованого слуху для того, щоб привчити дитину слухати чуже мовлення, вловлювати окремі звуки мовлення та контролювати своє мовлення. Використовується цілий комплекс прийомів, що сприяють розвитку слухової уваги: слухання гри на музичних інструментах та їх впізнавання, а також впізнавання звуків, що виробляються ударами за різними матеріалами – деревом, склом, залізом [3].

Ю. Сорочан підкреслює, що після кожного заняття логопеду належить давати дитині домашнє завдання, що полягає у повторенні пройденого матеріалу, а також представлене щоденними артикуляційними вправами.

Отже, моторна алалія є системним недорозвиненням експресивного мовлення, головним чинником якого є ураження головного мозку. Корекційна робота при моторній алалії є поетапним процесом та розпочинається з формування початкових мовленнєвих навичок у ситуаціях діалогічного спілкування з переходом до формування висловлювання як основної одиниці мовленнєвої дії і завершується формуванням комунікативних умінь та зв'язного мовлення.

#### Список використаних джерел:

1. Зелінська-Любченко К.О. Теоретичні засади вивчення проблеми моторної алалії: історичний аспект. *Логопедія*. 2016. № 9. С. 29-34.
2. Марченко І.С., Засулько І.О. Науково-теоретичні основи проблеми комунікативного розвитку дітей із алалією. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Вип. 33. С. 36-42.
3. Парфьонова Г.І. Методика формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Постметодика*. 2015. №1 (120). С. 41-49.
4. Сорочан Ю.Б. До питання комплексного підходу у вивченні породження мовленнєвого висловлювання у дітей з моторною алалією. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 18. С. 239-243.

## ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ковальчук В.Л., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Янцур Л. А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти  
імені проф. Т.І.Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Проблема формування художнього образу перебуває під пильною увагою філософів, мистецтвознавців, психологів, педагогів упродовж тривалого часу, оскільки естетичне виховання пов'язане з культурою сприймання світу та формуванням художнього образу.

На думку В. Гриценка художній образ – це поєднання емоційного та раціонального у пізнанні, це відображення об'єктивної дійсності [1]. Є. Лисенко розглядає художній образ як загальні категорію художньої творчості, форму пізнання та освоєння світу з позиції певного естетичного ідеалу, шляхом створення об'єктів, які виявляють естетичний вплив [2]. Філософський енциклопедичний словник художнім образом називає явище, яке творчим способом відтворене в художньому творі [6].

В. Гриченко вказує, що художній образ – це образ мистецтва, який створюється автором художнього твору з єдиною метою – найповніше розкрити описуване явище дійсності. У той самий час, смисл художнього образу розкривається лише в певній комунікативній ситуації, і кінцевий результат такої комунікації залежить від особистості, цілей і емоційно-чуттєвої сфери людини, а також від конкретної культури, до якої вона належить [1].

У образотворчому мистецтві образ є чуттєво-конкретним, наочним виразом ідеї. О. Пісоцький та Л. Пісоцька вважають, що художній образ – це чуттєва думка, він володіє індивідуальністю, визначеністю й водночас містить якість, притаманні широкому колу соціально зумовлених явищ, притаманних певному часу. Художник у своїх творах здійснює образне відкриття життєвих явищ та висловлює своє ставлення до світу. Художній образ – це поєднання дійсності та творчої фантазії [4].

Людина сприймає світ образами, тобто тими суспільними уявленнями, які виникають у неї на основі різних звукових, слухових, зорових асоціацій. Зображує світ кожен художник по своєму, за допомогою різних технік: живопис – пензлі, фарби; графіка – олівець та перо; скульптура – глина, камінь, дерево.

Ці визначення художнього образу, які стосуються творів митців, на думку теоретиків та практиків дошкільної освіти О. Дронової [5], О. Пісоцької [3], Л. Пісоцької [3], О. Половіної [4], Г. Сухорукової [5], Л. Янцура [5], у повній мірі можна віднести і до творчості дітей старшого дошкільного віку під час становлення художньо-образного бачення.

Прилучення дитини до світу художньої культури є визнаним пріоритетом дошкільного виховання, адже мистецтво є сферою «високої» культури, яка доступна і відкрита дитині для освоєння. Мистецтво виступає взірцем активності особистості, персоналізації, фактором самовираження людини. Образотворення, художнє пізнання світу та себе у ньому – це шлях, який дає людині незалежність. Уміння щось зобразити, творити і виражати себе є однією з форм незалежності, яка все більше розвивається з віком дитини. У образотворенні діти формують те, що пізнається ними, самі. У процесі образотворення та його продукті – створеному художньому – внутрішній світ дитини стає видимим та зрозумілим для інших.

Проблема створення художнього образу у дітей старшого дошкільного віку визначається інтересом до вивчення особливостей дитячої образотворчої діяльності. Сучасна естетико-педагогічна література розкриває точку зору, згідно з якою сутність художньо-творчого розвитку складається з формування у дітей естетичного ставлення за допомогою розвитку вміння розуміти і створювати художні образи. Саме художній образ лежить в основі переданого дітям естетичного досвіду і є центральним, сполучним поняттям в системі естетичних знань. Естетичне ставлення може бути сформоване тільки в схильності до аналізу художніх образів і виразності явищ.

Питання формування художнього образу в дитячій творчості відображені в багатьох педагогічних дослідженнях, в яких наголошується, що розвиток особистості дитини безпосереднім чином пов'язаний з формуванням у неї естетичного ставлення до дійсності і високої художньої культури. У вітчизняній дошкільній педагогіці і психології питання формування художнього (виразного) образу розроблені досить широко. Дослідження в цій області показують, що діти старшого дошкільного віку здатні сприймати художню «мову» різних видів мистецтва і при відповідних умовах самостійно створювати виразні образи.

За словами Г. Сухорукової, О. Дронової, Л. Янцура, у ранньому віці безпосередність дитячих реакцій, їхня яскравість, емоційність свідчать про початкові етапи формування художньо-естетичного сприймання. Тому важливо, щоб у процесі образотворчої діяльності, дитина могла вільно користуватися різними художніми матеріалами, передаючи образи предметів, явищ оточуючої дійсності ритмом мазків, штрихів, кольорних плям, форм, розташовуючи їх на різних поверхнях [5].

О. Половіна вказує, що зображені олівцями, фарбами, мазками, штрихами, предмети, персонажі набувають образів, не зовсім зрозумілих дорослим. Однак те, що дорослим здається незрозумілим, для дитини якраз зрозуміле. Вона орієнтується у нагромадженні ліній, форм, може пояснити кожне зображення [4].

Поступово, навчившись зобразити різні форми, діти створюють цілу галерею образів. Особливо цікавими у них виходять образи людини. О. Пісоцький та Л. Пісоцька вважають, що образ людини близький дитині тим, що викликає в неї багато радісних почуттів. «Моя мама», «Мій тато», «Моя бабуся», «Мій дідусь», «Я» - чують дорослі часто від дітей. Ці зображення ще не досконалі, але у своїх роботах діти намагаються висловити своє ставлення до



своїх персонажів. Спостереження показали, що діти помічають виразність образу. При подальшій роботі вони зображують нові цікаві деталі, які увиразнюють образ [3]. При оцінці творчих робіт, діти старшого дошкільного віку на пропозицію вихователя, обрати уподобані роботи, обирають ті, в яких виразніша композиція, форма, лінії, кольорова гама.

Отже, оволодіваючи образотворчими навичками, діти водночас долучаються до творчої діяльності. Вони отримують можливість повніше передавати художні образи предметів та явищ навколишньої дійсності. Г. Сухорукова, О. Дронова та Л. Янцур констатують, що образотворча діяльність дітей проходить складний шлях розвитку від найпростіших дій олівцем, фарбою до процесів образного відтворення. Образ стає для дитини живим, відчутним. Цей процес протікає неоднаково навіть в дітей одного віку і залежить від його сфери сприймання, мовлення, мислення, емоційних проявів [5].

Як вважають О. Пісоцький та Л. Пісоцька, формуючи образотворчі уміння дітей, вихователь повинен опиратися на виразні особливості художніх матеріалів, залучати дітей до різних видів образотворчої діяльності [3]. Завдання вихователя – створити умови для творчої діяльності своїх вихованців, які б сприяли створенню художніх образів.

Незважаючи на теоретичне вивчення даної проблеми, в практиці роботи закладів дошкільної освіти виникла необхідність в нових підходах до організації навчання дошкільників створювати художній образ. Одним із таких шляхів, на нашу думку, являється використання різних виразних засобів для створення художнього образу. Це і визначило тему нашого дослідження: «Створення старшими дошкільниками художнього образу в образотворчій діяльності за допомогою різних виразних засобів». Мета дослідження: визначити шляхи створення художнього образу за допомогою різних виразних засобів в образотворчій діяльності старших дошкільників.

На констатувальному етапі експерименту, метою якого було вивчення стану роботи закладу дошкільної освіти з навчання старших дошкільників створювати художній образ в образотворчій діяльності, ми виявили, що в практиці роботи закладів дошкільної освіти недостатня увага приділяється в роботі зі старшими дошкільниками вирішенню основного завдання в образотворчій діяльності цієї групи - створення художнього образу. Вихователі більше уваги приділяють навчанню дітей зображення окремих предметів і створення сюжетних композицій. В той же час рівень технічних умінь і навичок дітей як експериментальної так і контрольної груп в основному середній і низький. Хоча практично всі діти (90%) виявляють інтерес до образотворчої діяльності. Основна маса дітей виконують роботу відповідно до завдань. Окремі діти виявляють самостійність у виборі образотворчих матеріалів і технічних прийомів зображення. Але організація занять в цих групах не дає можливість дітям використовувати різні матеріали, ускладнює творче застосування різних технік зображення. Тому рівень використання різних виразних засобів у створенні художнього образу досить низький. Не належним чином використовуються нетрадиційні техніки малювання (в основному самі по собі і не спрямовані на створення художнього образу), не використовується поєднання різних засобів виразності (малювання і аплікації), різних матеріалів в створенні художнього образу. Відповідно старші дошкільники часто не задоволені результатами своєї роботи, що спричиняє спад інтересу їх до даної діяльності.

Ми також спробували оцінити професійні вміння вихователів. Знання та вміння педагогів вивчалися в ході спостереження педагогічного процесу (перегляд і аналіз занять), а також за допомогою співбесіди з вихователем. Всі педагоги знають програмні завдання з даного розділу. Однак не завжди правильно здійснюють керівництво дитячою творчістю. Розуміють особисту готовність до заняття тільки як підготовку матеріалів, ознайомлення з методичними рекомендаціями, або вже розробленими конспектами занять. Найчастіше вихователі застосовують формальний, нетворчий підхід до організації занять образотворчою діяльністю. В основному використовуються одноманітні методи і прийоми навчання, не включаються ігрові прийоми і пошукові ситуації. Часто використовується безпосередній прямий показ способів зображення, в результаті чого у дітей створюється установка на те, що малювати, ліпити, або створювати аплікацію можна лише після того, як вихователь продемонструє, як це треба робити. Мало уваги приділяється аналізу дитячих робіт.

В планах навчально-виховної роботи відсутнє планування занять з образотворчої діяльності зі створення художнього образу, з навчання створення художніх образів із застосуванням доступних дітям старшого дошкільного віку технік і матеріалів. Ми не спостерігали занять зі взаємозв'язку видів образотворчої діяльності. Так як більшість дітей мають низький рівень технічних умінь і навичок в різних видах образотворчої діяльності, тому їм важко справитися із завданням створення художнього образу. В цьому плані доцільно було б використати нетрадиційні техніки як в малюванні, так і в аплікації, різні матеріали для малювання, ліплення, аплікації, засоби виразності (малюнок і аплікація), (ліплення і малювання), в їх поєднанні.

Тому формувальний етап експерименту буде спрямований на навчання старших дошкільників створювати художній образ в образотворчій діяльності за допомогою різних виразних засобів. Це зробить процес зображення доступнішим і виразнішим, що сприятиме більшій зацікавленості дітей результатом роботи.

#### Список використаних джерел:

1. Гриценко В.С. Повертаючись до розмови про художній образ. Стаття перша. *Гуманітарний часопис*. 2012. № 4. С. 24-31.
2. Лисенко Є.А. Образ, словесний образ, художній образ : уточнення понять. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика*. Херсон, 2018. № 34. С. 114-116.
3. Пісоцький О.П., Пісоцька Л.М. Основи образотворчого мистецтва та образотворча діяльність у дошкільному віці : навч. посіб. для студентів спеціальності «Дошкільна освіта». 2-е вид., доп. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 162 с.
4. Половіна О.А. Особливості змісту освітнього напрямку «Дитина у світі мистецтва». *Державний стандарт дошкільної освіти : особливості впровадження*. Видавництво «Ранок», Харків, 2021. С. 45-50.
5. Сухорукова Г.В., Дронова О.О., Голота Н.М., Янцур Л.А. Образотворче мистецтво з методикою

викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник. За заг. ред. Г.В. Сухорукової. 4-е вид. Київ : Слово, 2020. 376 с.

6. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

## ДО ПИТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ ОБРАЗОТВОРЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Рибік М.О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Янцур Л. А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т.І.Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Сучасні діти дошкільного віку мають естетичний досвід, сформований в умовах впливу інформаційних ресурсів, технологій, медіа засобів сучасного суспільства. Художнє виховання розглядається як безперервний, соціально контрольований, органічний процес «входження» дитини в соціум у процесі освоєння культурних засобів під безпосереднім керівництвом дорослого, вихователя, керівника гуртка, батьків, родини. У дошкільній освіті залишається невирішеним питання художньо-освітніх знань з образотворчого мистецтва, доступних дітям дошкільного віку, зміст яких має бути визначений в державних програмах розвитку дитини.

Багатоаспектні напрями досліджень естетичного виховання дітей дошкільного віку представлені в працях Н. Ветлугіної, Н. Горшко, Н. Кириченко, Т. Комарової, В. Котляра, Т. Науменко, Н. Сакуліної, Є. Фльоріної та інших. Значна роль у системі естетичного виховання дослідниками відводиться образотворчому мистецтву. Проблемі дитячої творчості приділяли увагу такі вчені, як Є. Фльоріна, Н. Сакуліна, Н. Ветлугіна, Т. Казакова.

Мета статті – визначити зміст поняття «художня освіта», проаналізувати освітні програми навчання образотворчого мистецтва в закладах дошкільної освіти, дослідити рівень художньо-освітніх знань дітей старшого дошкільного віку.

Художній розвиток особистості є способом передачі від покоління до покоління загальнолюдських цінностей, при сприйнятті і відтворенні яких відбувається етичний і творчий саморозвиток.

В умовах оновлення українського суспільства, відродження національної системи освіти особливої актуальності набуває естетичне виховання дітей дошкільного віку, що відображається в Законі України «Про дошкільну освіту» [1]. В ньому приділяється велика увага вихованню у дітей любові до України, шанобливого ставлення до Батьківщини, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; особистісно орієнтованому вихованню дитини, розвитку її творчих здібностей, набуттю нею власного соціального досвіду.

Питання про роль художньої освіти знайшли відображення в численних працях філософів, соціологів, психологів, мистецтвознавців, педагогів-вчених і практиків, творчих працівників, художників різних історичних епох (Платон, Т. Г. Грушевицька, Л. С. Виготський, Г. М. Агібалова, Л. Н. Мун, Н. К. Шабанова, А. І. Кравченко і ін.) [3, с. 69].

Саме мистецька освіта містить важелі розвитку тих якостей і властивостей людини, що визначають собою спосіб її буття у світі. Загальна культура особистості, моральне виховання, етичні орієнтири тощо отримують потужний поштовх для розвитку в процесі навчання мистецтва. Великого значення набуває мистецька освіта у формуванні світоглядних позицій дітей дошкільного віку. Мистецьке виховання особливо яскраво сприяє розвитку творчих здібностей дитини, спонукає її до евристичної діяльності.

Сьогодні освітнє значення образотворчої діяльності стало провідним чинником розвитку особистості і набуло соціокультурного змісту. Поняття «художня освіта» у своїх працях розглядають значна кількість вчених, щоправда інколи вказують його як поняття «мистецька освіта». На думку дослідника В. Григоренка воно трактується наступним чином: «мистецька освіта – процес і результат освоєння суб'єктом істотних властивостей навколишньої дійсності, відтвореної у художніх образах. Змістом мистецької освіти виступає спрямована на загальний і художній розвиток особистості система педагогічно адаптованих художньо-практичних умінь, навичок, знань, досвіду ціннісного ставлення до мистецтва, досвіду творчої діяльності» [2, с. 256].

На нинішньому етапі розвитку дошкільної педагогіки проблему дитячої творчості неможливо розглядати окремо від питань навчання зображувальної діяльності. У зв'язку з цим процес малювання, ліплення, аплікації потрібно розуміти не тільки, як засвоєння дітьми тих чи інших знань і вмінь, а виховання в них уміння естетично сприймати навколишній світ і передавати його в малюнках.

Образотворча діяльність є одним з найбільш доступних видів роботи з дітьми з розвитку творчих здібностей. Для дітей дошкільного віку в дитячому садку – це образотворча, художньо-продуктивна діяльність, яка створює умови для залучення дитини у власну творчість, в процесі якої створюється щось гарне, незвичайне. Крім того малювання є одним з найважливіших засобів пізнання світу і розвитку знань естетичного сприйняття, оскільки воно пов'язане з самостійною практичною та творчою діяльністю дитини.

Заняття образотворчою діяльністю сприяють розвитку творчих здібностей, уваги, спостережливості, художнього мислення і пам'яті дітей. Чим різноманітніші будуть умови, в яких протікає образотворча діяльність, зміст, форми, методи і прийоми роботи з дітьми, а також матеріали, з якими вони діють, тим інтенсивніше стануть розвиватися дитячі художні здібності.

На сьогодні в закладах дошкільної освіти використовують державні програми розвитку дитини. Сучасні варіативні програми виховання і навчання дітей дошкільного віку укладено з урахуванням провідних принципів і положень розбудови системи національної освіти:

- демократизації суспільних відносин;
- гуманізації цілей і принципів педагогічної роботи з дітьми;

- диференційованого підходу до процесу навчання, виховання і розвитку особистості;
- посилення естетичного і національного компонентів у змісті та засобах художньо-естетичного виховання.

Однак чинні програми відображають різні підходи авторів до визначення завдань і змісту образотворчої діяльності дітей та керівництва нею, співвідношення навчання і творчості в розвитку образотворчих здібностей.

Ми проаналізували основні програми з навчання образотворчому мистецтву дітей старшого дошкільного віку такі, як: Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» (2023), Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (2019), Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» (2017), Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (2003). У всіх цих програмах передбачено ознайомлення з образотворчим мистецтвом, зокрема з українським народним декоративно-ужитковим, живописом, скульптурою, графікою. Чітко виокремлено завдання з предметного, декоративного, сюжетного типів зображення в різних видах образотворчої діяльності.

Для формування та розвитку художніх знань у дітей старшого дошкільного віку з образотворчої діяльності в освітніх програмах закладу дошкільної освіти приділяється недостатня увага. Програмами передбачено формування умінь, пов'язаних з художньо-образним відображенням предметів і явищ у різних видах образотворчої діяльності. В них підкреслюється необхідність формування особистісної позиції під час сприйняття творів образотворчого мистецтва і в процесі образотворення; самостійного знаходження дітьми прийомів зображення за інтеграції видів образотворчої діяльності.

Автори програм визначають образотворче мистецтво як базову основу для розвитку образотворчої діяльності дітей. Проте художніх термінів, їх зміст в програмах не визначено.

Художньо-освітні знання – це знання в галузі образотворчого мистецтва і зображувальної діяльності. Це закони кольору, перспективи, композиції, технології і техніки живопису. Знання цих теоретичних питань допоможе дітям навчитися бачити і розуміти побачене, розвивати живописне бачення природи та оточуючого світу. Тому оволодіння елементарними художньо-освітніми знаннями, являється важливою умовою, яка забезпечує творче вирішення образотворчих завдань, розвитку здібностей до малювання.

Про те, що старші дошкільники можуть сприйняти засоби виразності (композицію, форму, колір) свідчать багато досліджень Н. О. Ветлугіної [4], Г. В. Сухорукової, О. О. Дронової, Н. М. Голоти, Л. А. Янцур [5]. Чим чіткіше діти засвоюють, якими засобами користується художник, тим глибше розкривається перед ними зміст твору, багатство думок і почуттів, відображених в ньому, тим більше вражень справить він на дошкільника.

На думку В. Б. Космінської, головне завдання – це оволодіння малювання пензлем, олівцем та іншими матеріалами. В процесі навчання особливо важливо правильно зрозуміти і засвоїти елементарні положення, послідовність створення зображення. Т. С. Комарової вважає, що погане володіння інструментом, своєю рукою, незнання матеріалів, способів малювання ними, викликають труднощі при вирішенні зображувальних завдань.

Тому оволодіння елементарними художньо-освітніми знаннями з техніки малювання, являється важливою умовою яка забезпечує успішний розвиток творчих здібностей старших дошкільників.

Експериментальне дослідження з визначення рівня художньої освіти дошкільників проводилось на базі закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №1 «Ромашка» комбінованого типу м. Березне Березнівської міської ради Рівненського району Рівненської області.

На констатувальному етапі експерименту нам важливо було визначити рівень художньо-освітніх знань з різних видів образотворчого мистецтва, зокрема живопису, графіки, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, і вивчити стан роботи закладу дошкільної освіти з організації образотворчої діяльності.

У результаті дослідження було виявлено, що не було жодної дитини ні в контрольній ні в експериментальній групі, які б розуміли твори образотворчого мистецтва, на достатньому рівні розрізняли їх види і жанри; володіли знаннями з композиції, кольорознавства; вільно користувалися б різними матеріалами; використовували б у своїх роботах різні техніки і прийоми малювання. Лише декілька дітей показали достатній рівень художніх знань. Найбільше дітей продемонстрували середній рівень художньої освіти з образотворчого мистецтва. Є діти і з низьким рівнем художнього розвитку, які характеризуються не зацікавленістю до зображувальної діяльності, не володіють знаннями про основні і похідні кольори, байдужі до творів образотворчого мистецтва.

Вважаємо, що такий рівень художньої освіти пояснюється тим, що існують недоліки в проведенні занять з зображувальної діяльності. У багатьох дитячих садках використовується одноманітний зображувальний матеріал. Для малювання в основному кольорові олівці і фарби. Для ліплення – пластилін. Для аплікації – кольоровий папір. З творами живопису, графіки, скульптури, як з творами мистецтва, дітей практично не знайомлять.

На основі проведеної нами роботи, можна зробити висновок, що художня освіта старших дошкільників на дуже низькому рівні, художні знання з образотворчої діяльності не подаються дітям в доступній формі.

Такий стан досліджуваної нами проблеми дав підстави для того, щоб відібрати художньо-освітні знання, які доступні дітям старшого дошкільного віку і апробувати їх на заняттях з образотворчої діяльності.

#### Список використаних джерел:

1. Закон України «Про дошкільну освіту» (2001). Доступно з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.
2. Григоренко В. Є. Особливості естетичного виховання старших дошкільників у процесі ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом: критерії і показники. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини*. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. Вип. 53. С. 255- 261.
3. Іванова В. В. Спілкування дітей старшого дошкільного віку в процесі занять образотворчою діяльністю. *Дошкільне виховання*. 2017. № 5. С. 68-70.
4. Система естетичного виховання у дитячому садку / Бібліотека дошкільного працівника; за заг. ред. Н. О. Ветлугіної. Київ: Радянська школа, 1977. 264 с.

5. Сухорукова Г.В., Дронова О.О., Голота Н.М., Янцур Л.А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник. За заг. ред. Г.В. Сухорукової. 4-е вид. Київ : Слово, 2020. 376 с.

6. Янцур Л. А. Художня освіта майбутніх вихователів як основа керівництва образотворчою діяльністю дошкільників. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне, 2012. Вип.4. С. 224-227.

## СЕКЦІЯ II. МОЛОДИЙ ПСИХОЛОГ

### ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕЙДЖИЗМУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Чорноус Я.М., здобувачка вищої освіти

Кулакова Л. М., кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології

*Рівненський державний гуманітарний університет*

У сучасних реаліях динамічної зміни життя спостерігається збільшення дистанції між молодими та літніми людьми, відстороненість їх один від одного. Передусім це виражається в різному рівні оволодіння інноваціями та нововведеннями, ставленні до досягнень новітніх технологій, прийнятті змінених морально-етичних норм цими віковими групами. Відтак нагальною проблемою стає подолання міжпоколінних бар'єрів, *встановлення взаєморозуміння та оптимізація процесів комунікації*.

У контексті вивчення уявлень молоді та літніх людей один про одного важливе місце посідає вивчення вікових стереотипів, які відображають стійкі змістовні та оцінні характеристики сприйняття віковими групами власної та інших демографічних верств населення. Крайнім ступенем прояву таких вікових стереотипів слугує ейджизм.

Емпіричне дослідження було спрямоване на вивчення психологічних особливостей прояву ейджизма у студентської молоді. Експериментальною базою виступив Рівненський державний гуманітарний університет. Вибірка налічувала 52 здобувача вищої освіти денної форми навчання психолого-природничого факультету віком від 18 до 23 років (38 осіб жіночої та 14 осіб чоловічої статі). На констатувальному етапі експерименту діагностика здійснювалась за допомогою опитувальника ейджизму Е. Palmore, проєктивної методики вільного опису ейджизма, тесту на виявлення ризиків ейджизму, методики вивчення міжпоколінної толерантності Г. Бардієр.

За результатами опитування («Опитувальник ейджизму Е. Palmore») низький рівень вікової дискримінованості зафіксовано у 30,8% студентів, середній рівень у 69,2% студентів. Найвищі бали студенти отримали за шкалою 5 («З Вами розмовляли поблажливо через Ваш вік?») та за шкалою 14 («Вам говорили: «Ви для цього вже старі/ще молоді!»), які належать до сфери міжособистісних відносин. За шкалою 2 («Вам дарували вітальну листівку, в якій були неприємні жарти про ваш вік?») не отримано позитивних відповідей. Ми пов'язуємо це зі зниженням популярності таких листівок.

Метод вільного опису ейджизма був обраний через його максимальну неструктурованість. Отримувана інформація тому більш релевантна думкам респондентів, ніж нав'язаний набір категорій.

До базових особистісних характеристик вікового стереотипу групи «молодь» ввійшли: «цілеспрямований», «активний», «відповідальний», «впертий».

Найчастіше студенти приписують літнім людям такі особистісні характеристики: «мудрий», «слабкий», «докучливий», «хворобливий».

Особливий інтерес представляє той факт, що ці характеристики не були заданими, а висловлювалися респондентами у вільній формі. Слід зазначити, що в характеристики, які приписуються, не входять прикметники «молодий» або «старий». Вони не зустрічаються ні серед часто приписуваних, ні взагалі серед згаданих характеристик. Хоча дихотомія «молодий – старий» є змістовною основою вікових стереотипів. Можна припустити, що вона має імпліцитний характер і не проявляється в семантичному просторі.

Тест на виявлення ризиків ейджизма показав, що лише 7,7% студентів не схильні до ейджизма, в 88,5% респондентів спостерігається ризик ейджизма, 15,4% – виявляють ейджизм.

Студентська молодь здебільшого позитивно й шанобливо ставляться до людей похилого віку. Так, більше половини (51,9%) студентів виявили середній рівень толерантності до літніх людей, 44,2% – низький і лише 3,9% – високий.

Таким чином, результати дослідження дають змогу стверджувати, що ставлення студентської молоді до людей похилого віку та старості потребує корекції. Відтак виникає необхідність розробки програми, що спрямована на формування позитивного ставлення до представників періоду геронтогенезу, зменшення явища ейджизму та підвищення рівня толерантності. Важливим є надання цілісної інформації про всі вікові періоди без фіксації на негативних сторонах, оскільки кожен етап онтогенезу має труднощі, а також продуктивні новоутворення. Крім того, освіта має сприяти підняттю загального культурного рівня студентів, прищепленню їм поваги та терпимості до оточуючих людей, створенню у їх свідомості образу реальної людини похилого віку, розкриттю сутності поняття самотності у старості, підвищенню рівня толерантності до неї, налагодження позитивної міжпоколінної взаємодії через спільну творчу діяльність. У суспільстві, в якому люди дослухаються до думки інших, поважають індивідуальність один одного, немає місця жодному виду соціальної дискримінації.

#### Список використаних джерел:

1. Печериця Н.М. Корекція ейджизму молоді як соціально-педагогічна проблема. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. №1 (315). С.101-109.
2. Познанська К.В. Соціальне становище літніх людей та ставлення до старості в українському суспільстві

очима молоді. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2017. Вип. 39. С.340-345.

3. Palmore E. The Ageism Survey. First Findings. *The Gerontologist*. 2001. Vol. 41. № 5. P. 572–575.

### СЕКЦІЯ ІІІ. МОЛОДИЙ ПРИРОДОДОСЛІДНИК

#### ТОПОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ НАНОСТРУКТУРОВАНОСТІ НАПОВНЕНИХ ПОЛІМЕРІВ

Зджанська Ю.А., здобувач вищої освіти

Шевчук Т.М. кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри фізики, астрономії та методики викладання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Особливості сучасного етапу розвитку фізики полімерів полягають в активних дослідженнях структури і динаміки складних полімерних систем, що дасть змогу побудувати концептуальну модель макромолекулярних систем. Проте сьогодні не вирішено ряд проблем фізики макромолекул, які лежать в основі подальшого вивчення та використання композитів. Перспективним напрямком встановлення взаємозв'язку «структура-властивості» для аморфних полімерів, як топологічно-фрактальних утворень, є синергетичний підхід. Уведення в полімерну матрицю наповнювача призводить до зміни не лише процесів структуроутворення, але й фізико-хімічних властивостей утворених гетерогенних систем. Оскільки наповнені полімери є термодинамічно невривноваженими системами, а структуроутворення відбувається завдяки нелінійним процесам, то для дослідження їхніх властивостей використовується фрактальний аналіз і принципи синергетики.

При аналізі процесів синтезу макромолекул і формування структури квазірівноважного стану полімерних систем, флуктуаційного вільного об'єму, макромолекулярних каркасів, параметрів порядку в дисипативних структурах, механічних та теплофізичних властивостей використовується моделювання в рамках фрактального формалізму. Структурна організація аморфних полімерів та її моделювання дозволяє розглядати їх як перколяційні кластери. Введення в такі полімери наповнювачів призводить до зміни міжмолекулярної взаємодії на їх межі. Наповнену систему можна розглядати як трьохкомпонентну: полімерна матриця (незмінні властивості)–міжфазний шар–наповнювач.

Найбільшого поширення для опису поведінки полімерів у силових і теплових полях знайшла використання модель флуктуаційного вільного об'єму. Для переміщення структурного елемента макромолекули, потрібно, щоб біля нього утворилась флуктуаційна «дірка». Народження такої «дірки» пов'язане з деяким критичним зміщенням структурного елемента з положення рівноваги. Розглядають такий структурний елемент як джерело випромінювання носіїв енергії, поздовжніх та поперечних фононів. При цьому, у системі координат, зв'язаній з таким елементом, носії розповсюджуються в усіх напрямках з однаковою ймовірністю. Виходячи з кінетики опису системи фононів, які розповсюджуються в полімерних системах, визначають середньоквадратичне зміщення структурного елемента макромолекули. Флуктуації, які виникають в такій системі, призводять до того, що відстань між сусідніми структурними елементами макромолекул може з деякою ймовірністю набувати значень відмінних від  $r_0$  (рівноважної відстані). Для визначення такої ймовірності використовують функцію розподілу найближчих сусідів при наявності виключеного об'єму. Виходячи з отриманих результатів, аналізують процеси утворення мікропорожнин («дірок») при  $T = T_c$ . В області температур склування утворення «дірки» можливе не тільки на межі локальний порядок-безлад, тобто у міжкластерних областях, а й у самих кластерах. При цьому елементарний акт руху зводиться до відриву від кластера структурного елемента, який відповідає за процес склування системи. У рамках концепції вільного об'єму він описується, як утворення флуктуаційної «дірки» об'ємом  $V_h$ . Як показують результати розрахунків для ПВХ при температурі склування  $V_h = 74 \cdot 10^{-30} \text{ м}^3$ ,  $\epsilon_h = 1,84 \cdot 10^{-20}$  Дж; ПВХ+3 об.%ФГ відповідно  $V_h = 79 \cdot 10^{-30} \text{ м}^3$ ,  $\epsilon_h = 1,85 \cdot 10^{-20}$  Дж. Порівняння отриманих результатів дає можливість висунути припущення про те, що процес утворення флуктуаційної «дірки» у наповнених ПВХ-системах відбувається не тільки у полімерній матриці, а й у межових шарах. При чому, при  $T \leq T_c$  цей процес поширюється і на більш щільні області межових шарів. Для лінійних аморфних полімерів та їх наповнених систем середній розмір мікропорожнин, що утворюються у кластерах при температур склування складає  $4 \div 6$  Å. Такі лінійні розміри флуктуаційних дірок за порядком величини рівні граничній пружній деформації міжмолекулярних зв'язків між сегментами макромолекул.

Якщо розглянути утворення флуктуаційної дірки у кластері, як дефект, то можна оцінити внутрішній радіус силового поля дефектів (дислокацій).

У рамках моделі наповненого полімеру та фрактального підходу (межовий шар у наповнених полімерах розглядається як наслідок взаємодії двох фракталів – полімерної матриці та поверхні наповнювача) визначали геометричні розміри межового шару ( $l_{m,ш.}$ ).

В рамках моделі перколяційного кластера (кластерної моделі аморфного полімеру) розглядали різні рівні структурної організації полімерних ауксетиків. Сукупність впорядкованих областей в полімерній матриці (кластерів) складає каркас перколяційного кластера (сітка фізичний зачеплень) і характеризує першу підмножину з критичним індексом перколяції  $\beta$ . Области безладу (розпушена матриця) полімеру – друга підмножина з критичним індексом перколяції  $\nu_0$ . Перколяційні індекси  $\gamma$ ,  $t$  характеризують частки наповнювача, його нескінченні гілки і каркас занурений в полімер.

## ВРАХУВАННЯ ВПЛИВУ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ АСИМЕТРІЇ МОЗКУ НА РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНИХ І ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ

Водько І. С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 091 «Біологія»  
Сяська І. О., доктор педагогічних наук, професор кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Розвиток асиметрії півкуль головного мозку триває від народження до зрілості людини. Якщо дитина у віці 2–3 роки може використовувати в грі обидві руки з однаковим успіхом, то з віком ця можливість змінюється. Вже у шкільному віці дитина починає використовувати одну з рук частіше, тобто відбувається латералізація. З віком процес латералізації набуває більш сильного характеру, і врешті, за досягнення дитиною зрілості – завершується. Daniel Kimura вважає, що в еволюційному плані саме розвиток руки як органу мови жестів, її маніпулятивних здібностей і призвело до формування особливих функцій лівої півкулі. Здатність руки до тонких маніпуляцій була передана артикуляційним органам [2].

Вважають, що ліва півкуля бере участь в основному в аналітичних процесах; ця півкуля – база для логічного мислення. Переважно вона забезпечує мовну діяльність, її розуміння і побудову, роботу зі словесними символами. Обробка вхідних сигналів здійснюється в ньому, мабуть, послідовно. Права півкуля забезпечує конкретно-образне мислення і має справу з невербальним матеріалом, відповідаючи за певні навички у поведженні з просторовими сигналами, за структурно-просторові перетворення, здатність до зорового і тактильного розпізнавання предметів. Інформація, що надходить до неї обробляється одночасно і цілісно.

Вивчення проблеми функціональної асиметрії мозку є дуже важливою для використання практичних знань в житті кожної людини. Шкільні методики, а в подальшому і університетські, тренують і розвивають головним чином ліву півкулю, при цьому розвивається лише половина можливостей дитини. Проте необхідно зауважити, що навчання ліво- і правопівкульних учнів не повинно бути однаковим [1, с.384].

Для того щоб досягнути бажаних результатів потрібно враховувати можливості дітей з різною латералізацією. Для правопівкульних учнів необхідно робити наголос на соціальну значимість того чи іншого виду діяльності, так як у них високо виражена потреба в самореалізації. Для них характерна орієнтація на високу оцінку і похвалу. Великий інтерес у правопівкульних школярів викликає естетична сторона предметів.

Для формування мотивації до навчальної діяльності у лівопівкульних учнів необхідно робити наголос на пізнавальні мотиви. Їх приваблює сам процес засвоєння знань. Їм властива висока потреба в постійній розумовій діяльності. Соціальним мотивом є можливість продовження освіти. Заняття шкільними науками розглядаються як засіб для розвитку мислення. У них яскраво виражена потреба у самовдосконаленні розуму і вольових якостей, що зумовлюється особливостями сенсорного сприйняття. Так, пізнавальна активність, яка виникає у лівій півкулі, запускає рух очей в праву сторону (і навпаки). Тому можна припустити, що ті, хто відводять очі вліво в процесі мислення, є правопівкульними, а в право – лівопівкульними.

Слід враховувати відмінність між розумінням алгебри і геометрії учнями з різним типом міжпівкульної організації. Так, правопівкульні більш успішні у вивченні геометрії завдяки її просторовій природі. Алгебра вимагає логіки, послідовного мислення, що є перевагою лівопівкульних учнів.

У звичайній школі легко вчитися дітям з низькою функціональною асиметрією півкуль (амбідекстрам), тобто тим, які під час розв'язання задач здатні використовувати не тільки лівопівкульні, але і правопівкульні можливості.

Учні з протилежними стилями навчання можуть реально допомогти один одному. Наприклад, учень правопівкульного типу мислення, працюючи в парі з лівопівкульним над завданням, може показати своєму товаришеві такі стратегії навчання, як синтез, застосування схем, залучення даних з контексту, виділення суті, пошук відомої інформації та зіставлення фактів. Лівопівкульний учень може поділитися зі своїм партнером способами виділення потрібних деталей, виявлення відмінностей, створення категорій.

Останнім часом існує тенденція замість освоєння учнями практичних навичок накопиченням теоретичних знань: збільшилася кількість теоретичних курсів, підвищився рівень абстрактності у вивченні навчального матеріалу, посилилася математизація і алгоритмізація матеріалу при вивченні гуманітарних дисциплін. У результаті знизилася загальна емоційність викладу, мова стала сухою, зменшилося використання яскравих виразних прикладів, рідко використовуються ритми – мовні та музичні, які самі по собі активізують емоційну і мимовільну пам'ять. Іншими словами, при навчанні активуються механізми лівої півкулі при недостатній активації правої півкулі.

Це призвело до того, що учні можуть тільки грамотно відтворювати вивчений матеріал, але виявляються безпорадними в практичному застосуванні знань. Таким чином, сучасна освіта є спрямована на теорію, а не практику. У західних країнах освіта орієнтована на практичне застосування отриманої інформації [2].

Для лівопівкульних учнів найбільш успішними будуть: вирішення завдань, письмові опитування з необмеженим терміном виконання, питання «закритого» типу. Письмове рішення завдань дозволяє лівопівкульним проявити свої здібності до аналізу, а на питання «закритого» типу вони успішно підберуть відповідь із

запропонованих варіантів.

Для правопівкульних учнів підійдуть методи усного опитування, завдання з «відкритими» питаннями, з фіксованим терміном виконання. Питання «відкритого» типу дають їм можливість проявити творчі здібності, продемонструвати власну розгорнуту відповідь.

Необхідно враховувати, що учні з різною міжпівкульною асиметрією роблять різні кількісні та якісні помилки. Найбільш грамотними є рівнопівкульні учні. Ліва півкуля у них бере на себе основну роботу з організації переробки зорової та слухової інформації, письма. Написавши диктант, діти цієї групи помічають і виправляють майже всі допущені помилки.

Отже, із зазначеного вище, можна зробити висновок про необхідність дослідження функціональної асиметрії півкуль головного мозку в школярів з метою врахування особливостей мозкової латералізації у застосуванні ефективних технологій, методів і засобів навчання учнів та покращення їхньої успішності.

#### Список використаних джерел:

1. Маруненко І. М., Неведомська Є. О., Бобрицька В. І. Анатомія і вікова фізіологія з основами шкільної гігієни. Київ: Професіонал, 2006. 480 с.
2. Kimura Daniel K. Symmetry and scale dependence in functional relationship regression. *Systematic biology*. 1992. 41(2). P. 233-241.

### ГІПЕРСПЕКТРАЛЬНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ

Федорчук М.О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Кривцов В.В., кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри фізики, астрономії та методики викладання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Гіперспектральне зображення – це масив даних, який містить спектральну інформацію про об'єкт в різних спектральних каналах. У порівнянні з традиційними кольоровими зображеннями, які мають три канали (червоний, зелений і синій), гіперспектральні зображення можуть містити сотні або навіть тисячі спектральних каналів. Кожен спектральний канал гіперспектрального зображення відповідає певній ділянці електромагнітного спектру. Це дозволяє отримувати детальну інформацію про спектральні характеристики об'єктів. Для отримання гіперспектральних зображень зазвичай використовують спеціальні прилади, відомі як гіперспектральні датчики або гіперспектральні камери. Ці прилади можуть захоплювати відбите або випромінюване світло в багатьох спектральних діапазонах, включаючи видиме, ближнє і дальнє інфрачервоне, ультрафіолетове та інші діапазони. Отримані гіперспектральні зображення є тривимірною матрицею, де дві просторові координати відповідають положенню пікселів на зображенні, а третя координата – спектральному каналу. Кожен піксель у цій матриці містить спектральну інформацію про відповідний об'єкт на зображенні. Обробка гіперспектральних зображень включає в себе такі задачі, як відокремлення сигналу від шуму, класифікацію матеріалів, виявлення змін, сегментацію об'єктів і багато іншого. Такі зображення мають значні переваги у порівнянні з традиційними зображеннями і можуть бути корисним інструментом для дослідження та аналізу різних явищ у природі і наукових дисциплінах. Для обробки гіперспектральних зображень використовуються спектральні бібліотеки Python або пакети MathLab для роботи зі спектральними зображеннями. Гіперспектральні зображення застосовуються у різних галузях науки та техніки, включаючи дистанційне зондування Землі, астрономію, медицину, аграрну науку, екологію та інше. Вони дозволяють виявляти і аналізувати різноманітні матеріали та об'єкти на основі їх спектральних властивостей, таких як хімічний склад, фізичний стан, рівень вологості та інші характеристики. Гіперспектральні зображення можна використати для виявлення та ідентифікації полімерних матеріалів. Гіперспектральна інформація дозволяє розрізнити різні матеріали залежно від їх спектральних властивостей. Наприклад, можна визначати і розрізнити конкретні полімерні матеріали у сумішах, визначати їхній хімічний склад або виявляти домішки у них. Спектроскопія поглинання або відбивання в інфрачервоній (ІЧ) області – швидкий і надійний метод ідентифікації полімерних матеріалів у промислових умовах. ІЧ-спектри основних типів полімерів: поліетилен (ПЕ), поліпропілен (ПП), полістирол (ПС), АБС-пластик (АБС), полівінілхлорид (ПВХ), поліметилметакрилат (ПММА), що знаходяться у побутових та промислових відходах відрізняються один від одного. Адсорбція світла у ближньому ІЧ-спектрі ( $14300\text{--}4000\text{ см}^{-1}$ ) проходить завдяки обертонам або комбінаційним коливанням структурних елементів макромолекули полімеру. Хімічні зв'язки С–Н, О–Н, N–H і С–О, що виявлені в ближньому ІЧ-спектрі, можуть бути однозначно співставлені конкретним полімерам. Основною системою ідентифікації у ІЧ-діапазоні є інфрачервона камера, яка здатна формувати гіперспектральне зображення окремої точки полімерного матеріалу. В процесі зйомки визначену область стрічки конвеєра або пластини із сумішшю частинок подрібнених полімерів опромінюють джерелом ІЧ-випромінювання. Відбите інфрачервоне випромінювання потрапляє на сенсор інфрачервоної камери, в якій формуються дані, що передаються на мікропроцесорний блок для побудови гіперспектрального зображення. Гіперспектральне зображення у даному випадку буде масивом даних для кожної точки з спектральною інформацією інтенсивностей поглинання хвиль всього ІЧ-діапазону, визначеної області стрічки конвеєра (пластини). Подальший аналіз та сегментація отриманих даних з використанням спеціального програмного забезпечення дозволяє ідентифікувати всі типи полімерів частинок суміші або віднести частинку до невизначеного типу, визначити її положення відносно стрічки конвеєра сепаратора для прийняття рішення про видалення. Для обробки гіперспектральних зображень можна вибирати три способи візуалізації спектрів та відповідно математичної його обробки: залежність логарифму амплітуди поглинання від довжини хвилі; перша похідна від логарифму амплітуди

поглинання по довжині хвилі; друга похідна від логарифму амплітуди поглинання по довжині хвилі. Кожний з цих трьох методів має свої переваги та недоліки. У даній роботі було використано алгоритм обробки гіперспектрального зображення з параметрами „Background” (визначає фон зображення) та „Treshhold” (визначає поріг чутливості). Встановлено, що найкраще зображення частинок багатокomпонентної суміші полімерних матеріалів отримується при використанні першої похідної від логарифму амплітуди поглинання по довжині хвилі. Вибір діапазонів для аналізу спектрів залежить від кількості визначених класів та складності моделі для ідентифікації типу полімерного матеріалу. Значення параметру „Background” при реалізації алгоритму обробки гіперспектрального зображення залежить від освітленості та типу полімерного матеріалу. Оптимальне значення параметра „Treshhold” визначає максимальну кількість пікселів (максимальну площу полімерної частинки) при її ідентифікації за визначеним класом. Такий алгоритм обробки може бути використаний для сепарації суміші полімерних матеріалів за допомогою універсальної сортувальної пневматичної машини.

## **СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ, ОСНОВ ЗДОРОВ'Я І ПРИРОДОЗНАВСТВА**

Жигалюк С.В., Береза М.В., вчителі біології  
*Рівненський ліцей «Гармонія» Рівненської міської ради*  
Сачук Р.М., доктор вет.наук, професор  
Рудь О.Г., к. вет.наук, доцент  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Освітнє середовище – сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. В умовах навчального закладу, цей термін трактується, як: частина життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, та виховання. Існують різні підходи до розуміння його складових. Зазвичай йдеться про екологічні, інформаційні і психологічні аспекти.

Безпечні і комфортні умови навчання біологічним дисциплінам, що об'єднують три окремі шкільні предмети: біологію, основи здоров'я і природознавство, мають свої особливості. Зупинимося коротко, на трьох безпекових аспектах, на прикладі досвіду учителів Рівненського ліцею «Гармонія».

1. Екологічний аспект. Кабінет біології, за вимогами, є комплексом, що об'єднує навчальну аудиторію, препаратську (лаборантську), живий куточок. В наших умовах сформовано ще й колекційний відділ, що включає близько тисячі експонатів, адже викладання предметів потребує значної наочності, зберігання якої фактором безпеки для здоров'я школярів. І саме у цьому напрямку доречним виявився досвід співпраці викладачами психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету. Власне біологічні об'єкти, як живі так і неживі, а також засоби їх консервації і реактиви, що використовуються на практичних заняттях, за неналежного використання і зберігання, можуть мати токсичний чи алергічний вплив на організм. Тому, крім загальних інструкцій з техніки безпеки, нами розроблені специфічні, наприклад, щодо роботи з гербаріями, вологими і колекційними препаратами. Окремі інструкції стосуються догляду за мешканцями зоокуточку. Оскільки усі препарати є об'єктом особливої уваги учнів, запорукою безпеки є демонстрація біологічних макетів і муляжів тільки під контролем учителя. І звісно у школі налагоджено належний контроль над їх зберіганням.

2. Інформаційний аспект. Ознакою сьогодення є вільний доступ до інформації, яку учні переважно отримують через особисті гаджети. Саме на уроках біології найчастіше доводиться спростовувати міфи і фейки. У першу чергу це стосується анатомічних та фізіологічних особливостей організму людини, вікових і статевих аспектів дозрівання. Інтернет-простір часто містить недостовірну інформацію навіть щодо зоологічних і ботанічних наук. Саме вчитель біології повинен направляти аудиторію на перевірені медійні ресурси, спростовувати недостовірну інформацію, допомагати розібратися з фейками. Наприклад, у дівчаток часто виникають питання щодо зовнішності, фігури, обміну речовин. Тому знання, авторитет і довіра до вчителя біології можуть запобігти впливу вулиці, Інтернету і телешоу.

Ще одним важливим засобом виховання, є постійна демонстрація педагогом негативного впливу на організм алкоголю, паління, вживання наркотиків. Крім спеціально відведених для цього годин, на уроках біології, основ здоров'я і природознавства часто виникають «супутні» можливості зачепити цю тему, і вчитель зобов'язаний їх використовувати.

Саме вчитель біології повинен бути джерелом правдивої інформації про безпеки інфекцій, що мають суспільне значення: ВІЛ, туберкульозу, гепатитів, коронавірусної пандемії; розповісти про засоби і заходи індивідуальної і колективної безпеки, наприклад, формувати розуміння необхідності вакцинації.

На уроках біології часто піднімаються «делікатні», пікантні теми, вживаються смішні, провокативні, з точки зору підлітків терміни, які можуть бути застосовані як образливі. Прикладом може слугувати образливе вживання слова «даун». Розкрити причини виникнення синдрому, пояснити про можливість соціалізації таких людей і сформулювати толерантне ставлення до людей з особливими потребами, а далі і одне до одного – завдання вчителя біології. Доводиться знаходити межу між сухим науковим викладенням і вуличним трактуванням термінів, подавати матеріал без лицемірства і фальшивого сорому, які діти легко вловлюють.

3. Психологічний аспект. Питання психологічної підтримки учнів, не оминають вчителя біології апіорі, хоча їх складність залежать від вікової категорії учнів. Це, і пошук свого місця в природі і суспільстві, і походження людини, і погляди в майбутнє. Але найбільшійою для дітей темою залишаються питання індивідуальності біологічного і психологічного підліткового дозрівання. Школярів часто хвилює, «а чому я не такий?», «а коли у мене з'являться...?». Тому, як на основах здоров'я так і на годинах фізіології, а іноді і індивідуально, доводиться делікатно, але наполегливо доносити інформацію про типи обміну речовин, про акселерацію і затримки в розвитку



тіла, пояснювати, що це не може бути предметом булінгу чи насмішок.

Загалом, постійна співпраця біологів-предметників Рівненського ліцею «Гармонія» і адміністрації закладу, щодо організації належного і безпечного середовища, помітна неозброєним оком: створено і обладнано сучасний кабінет природничих дисциплін, замінено меблі, виготовлено спеціальні шафи, поповнюється матеріальна база. Хоча не до кінця вирішені територіальні питання, зрозуміло що можливості для комфортної праці вчителя і належного навчання учнів уже закладені, тому розбудова кабінету, як частини безпечного освітнього середовища школи – триватиме.

Підсумовуючи сказане, зауважимо наступне:

- вчителю біології, за посадовими обов'язками, щодня доводиться шукати відповіді на незручні дитячі питання, які іноді довіряють йому а не батькам. тому і відповідальність за його дії дещо вища;
- знання і досвід педагога-біолога, як і в медицині, має базуватися на принципах - «не нашкодь» і «не відмовляй»;
- усі три предмети біологічного спрямування дають змогу брати активну участь у формуванні безпечного освітнього середовища;
- кабінет біології, безумовно, має стати найцікавішим місцем у школі, а зробити його ще й комфортним і безпечним – серед основних наших завдань.

#### **Список використаних джерел:**

1. Совгіра С. В. Проблеми екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі / Совгіра С. В. Гончаренко Г. Є. / IV Всеукраїнські наукові читання пам'яті Сергія Терещука : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Миколаїв, 23-24 квітня 2015 р.) / Чорноморський державний університет імені Петра Могили / редкол. Л.П. Клименко та ін. – Миколаїв : ФОП Швець В.Д., 2015. – С. 205–208.

### **РОБОЧЕ МІСЦЕ ВЕТЕРИНАРНОГО ФАХІВЦЯ**

Костів А.А., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Радзиховський М.Л., доктор ветеринарних наук, професор кафедри епізоотології, мікробіології та вірусології  
Мельник В.В., кандидат ветеринарних наук, доцент, завідувач кафедри епізоотології, мікробіології та вірусології  
Дишкант О.В., кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри епізоотології, мікробіології та вірусології

*Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Любов до професії ветеринарного лікаря визначається не лише ставленням до своєї професії, а й до робочого місця.

Людина, яка любить та поважає свою професію підтримує на робочому місці чистоту та порядок, а також стежить за своїм зовнішнім виглядом: ніколи не одягне брудний халат, завжди вчасно зробить необхідні позначки в журналі, буде прагнути дотримуватися свого робочого плану, хоча це й не завжди вдається; попри будь-які обставини. Варто зауважити, що на порядок та облаштування робочого місця ветеринарного фахівця ніяк не впливає його напрямок: сільськогосподарські тварини чи дрібні домашні. Сучасний рівень розвитку тваринництва вимагає високих вимог до ветеринарно-санітарної культури утримання тварин, а також передбачає комфортні умови для роботи ветеринарних фахівців. У таких умовах хочеться працювати, підтримувати чистоту та порядок. Людина, яка звикла до порядку на своєму робочому місці, добиватиметься таких самих умов і на тваринницьких фермах.

Господарства та ветеринарні лікарні мають бути забезпечені фіксуєчими верстатами, операційними столами, пристроями для масових обробок тварин та іншим необхідним обладнанням. Обов'язком ветеринарного лікаря є підтримка закріпленого обладнання в належному стані. Турбота про поліпшення матеріально-технічного постачання ветеринарних установ та створення нормальних умов для роботи ветеринарів - важливе завдання фахівців та керівників господарств. За останні роки в багатьох господарствах збудовано типові лікарні, відповідно оснащені для надання допомоги хворим тваринам. Це значно підвищило якість та ефективність лікувально-профілактичної роботи. Там постійно доводиться проводити великий обсяг лікувальної та профілактичної роботи: кожна тварина щорічно підлягає плановому ветеринарному обстеженню та обробкам 8 – 10 разів. Крім того, доводиться проводити велику кількість лікувальних маніпуляцій при маститах, метритах, хворобах копит, під час пологів і тощо.

Реальне робоче місце лікаря у сучасному господарстві може складатися з невеликої кімнати-ординаторської, окремої кімнати з холодильником, де містяться різноманітні препарати та стерилізатор. Всі маніпуляції ветеринарний лікар проводить відповідно у тваринницьких приміщеннях: стайнях, хлівах, свинарниках тощо. Важливо, щоб поруч проведення огляду тварини не було зайвих шумів двигунів чи інших сторонніх звуків, адже провести найпростішу аускультацию чи перкусію буде дуже важко і зайві звуки будуть, неабияк, заважати ветеринарному фахівцю. Важливо, щоб на територіях ферм чи господарств були окремої кімнати-ізолятора для хворих тварин.

Для злагожденної та ефективної роботи сучасної клініки, що спеціалізується з приймання дрібних тварин важливо правильно обладнати та підтримувати в порядку реєстратуру та зоомагазин, оглядовий кабінет та процедурну, діагностичний кабінет, кабінет для вакцинації, стоматологічний кабінет, передопераційну та операційну кімнати денного стаціонару.

#### **Список використаних джерел:**

1. Організація ветеринарної справи: Підручник для аграрних вищих навчальних закладів 1—II рівнів акредитації. В. О. Бусол, А.Ф. Євтушенко, Д.І. Бондаренко, В.А. Ситнік. К.: Культурноосвітній, видавничо-поліграфічний центр «ЗДатояр», 2005. 348 с.

2. Вербицький П.І., Достоевський П.П., Бісюк І.Ю., Євтушенко А.Ф., Ляшенко О.Т. Організація, управління та економіка ветеринарної справи. Довідник лікаря ветеринарної медицини / За ред. П.І.Вербицького, П.П. Достоевського. К.: Урожай, 2004. С. 3-36.

## **БІОІНДИКАЦІЙНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ВОДИ ОЗЕРА БІЛЕ**

Попадинець А. М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 091 «Біологія»  
Сяська І. О., доктор педагогічних наук, професор кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Моніторинг екологічного стану природних озер офіційно проводиться виключно за набором органолептичних та хімічних показників якості поверхневих вод. Науковці здебільшого оцінюють рекреаційний потенціал водойми, або ж вивчають структурні угруповання біоти, що мешкають у воді та заплаві озера [3; 4]. При цьому поза увагою лишаються підходи, які дозволяють виявити реакції водної екосистеми на рекреаційне навантаження, зокрема виявлення впливу біогенних речовин на екологічний стан озера Біле.

Більшість озер здатні акумулювати велику кількість органічної речовини. Внаслідок її трансформації до води надходять біогенні речовини, які можуть спричинювати евтрофікаційні процеси, які можуть мати як природне, так і антропогенне походження. Антропогенна евтрофікація передусім передбачає збільшення надходження у воду біогенних елементів і зростання біопродуктивності водних екосистем. Наслідком цього є збільшення швидкості накопичення біогенного осаду. В якості таких біогенних елементів, які контролюють евтрофікацію водойм, загальноприйнятими вважають такі речовини, як фосфор і азот, іноді ще вуглець [1; 3]. Джерела антропогенних речовин безпосередньо пов'язані з різними формами діяльності людини, такими як: промислове виробництво, сільськогосподарська діяльність, створення населених пунктів (включаючи всі форми урбанізації), та рекреаційна.

Евтрофікація сильно погіршує якість води, що призводить до збільшення каламутності, цвітіння ціанобактерій, втрати біорізноманіття, небезпеки для здоров'я, виснаження кисню, а також неприємного смаку та запаху [1]. Це, у свою чергу, створює соціально-економічні проблеми, такі як збільшення витрат на очищення води, труднощі з виконанням критеріїв для побічних продуктів дезінфекції та естетичних збитків.

Лойчик А. І. та Чижевська Л. Т. розглядаючи екологічний стан озера Біле Вараського району Рівненської області, наголошують про загрозу рекреаційної діяльності на посилення евтрофікаційних процесів [2]. Решта доступних нам наукових робіт, які вивчають сучасний стан оз. Біле також присвячені аналізу його рекреаційного значення або ж вивчають окремі угруповання чи природні комплекси території заплави озера. Однак, у літературі майже не зустрічається висвітлення результатів щодо безпосереднього вивчення вмісту біогенних речовин у воді озера та відстеження проявів евтрофікації у цьому унікальному природному водному об'єкті.

Цей факт доводить актуальність та важливість проведення біоіндикаційних досліджень трофічного стану озера Біле з метою відстеження тачасного життя заходів щодо попередження евтрофікації через надходження біогенних речовин, яке передбачає застосування таких методик: визначення якості води за видовим різноманіттям макрофітів з використанням інтегрального фітоіндикаційного методу, оцінку рівня сапробності за фітопланктоном методом Пантле-Букка в модифікації Сладечека.

За результатами проведеної біоіндикаційної оцінки загального ступеню забруднення води озера за видовим різноманіттям макрофітів у 2022 р. отримали показник 1,96, що відповідає дуже слабому ступеню забруднення водойми та дозволяє віднести її до 1 класу якості на межі переходу до 2 класу. Визначення індексу сапробності за видовим і чисельним складом фітопланктону озера Біле виявляє перехідний стан поверхневих вод від олігосапробності до β-мезосапробності. Всього було виявлено 12 видів фітопланктонних організмів. Серед мезосапробіотів було виявлено 5 видів, з них 2 види за індикаторною значимістю були α-мезосапробіонтами та 3 види - β-мезосапробіонтами. Представниками олігосапробіотів виявились 6 видів. Присутність індикаторів мезосапробності свідчить про початкову реакцію гідроєкосистеми на вплив біогенних речовин, і очевидно є наслідком рекреаційної діяльності людини.

Зведений аналіз отриманих результатів досліджень свідчить про мінімальне навантаження біогенних речовин на поверхневі води озера Біле та одночасно перехідний стан озера від оліготрофності до β-мезотрофності за гідробіологічними маркерами.

### **Список використаних джерел:**

1. Клименко М. О., Пилипенко Ю. В., Лянзберг О. В., Гроховська Ю. Р., Бедункова О. О. Гідроєкологія. Херсон: Гринь Д. С., 2015. 293 с.
2. Лойчик А. І., Чижевська Л. Т. Екологічні наслідки рекреаційного освоєння узбережних територій Білого озера Володимирецького району Рівненської області. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали ІV Міжнар. наук.- практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 квітня 2020 р.) / за ред. Ю. М. Барського, С. О. Пугача. Луцьк, 2020. С. 98-100.
3. Романенко В. Д. Основи гідроєкології. Київ: Генеза, 2004. 664 с.
4. Чорна Г. А. Флора водойм і боліт Лісостепу України. Судинні рослини. Київ: Фітосоціоцентр, 2006. 184 с.

## **ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ**

Касянчик А. В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,  
Демчук В. В., кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри природничих наук з методиками навчання

Активне впровадження в навчально – виховний процес дослідницько – пошукової діяльності дає значні можливості для творчого розвитку учнів та підняття освітнього рівня. Сучасна школа вимагає творчого підходу до викладання шкільного курсу біології, що створило б якісні передумови для підвищення зацікавленості учнів матеріалом. Урок біології не має права бути нудним, нецікавим. Вів покликаний будити живу думку, розум, почуття, спонукати до роздумів, творчості, викликати жагу до знань, стати провідником гуманістичних ідей, «екологічного способу мислення, здорового способу життя, формувати компетенції, яких потребує життя». Це той шкільний курс, у якому існують реальні можливості залучити учнів до дослідницької роботи, розвинути їх творчі здібності.

У сучасній педагогіці багато говориться про переорієнтацію освіти від передачі учням знань, умінь та навичок до формування компетентностей, здібностей, якостей. В сучасному світі ринкових відносин особливо важливо не тільки те, що людина багато знає, а те що вона вміє свої знання застосувати на практиці, готова і здатна це зробити. При цьому особливої цінності набувають уміння швидко і всебічно проаналізувати проблемну ситуацію, здатності знайти цікаве (нестандартне) рішення проблеми, взяти відповідальність за прийняття рішення.

Перед вчителями постає проблема навчити своїх учнів самостійній дослідницькій діяльності і створити при цьому середовище для розвитку творчої особистості.

Творча дослідницька діяльність, дозволяє повною мірою розкрити природні здібності учнів, допомагає знайти їм своє місце в житті, вчить ставити перед собою цілі й досягати їх. Дає можливість не лише поглибити знання конкретної галузі біологічної науки, а і набути конкретних вмінь та навичок вести спостереження, проводити експерименти, узагальнювати одержані дані; вона змінює світогляд учнів та самооцінку, має значний вплив на формування життєвих цінностей. У процесі організації дослідницької діяльності формується взаємна позитивна індукція творчого пошуку між учителем і учнями.

В навчанні біології на уроках і позаурочний час необхідно створювати атмосферу творчого пошуку, що допомагає школяреві якомога більш повно розкрити свої здібності. Для цього на уроках необхідно використовувати елементи розвиваючого навчання: проблемні ситуації, творчі завдання, застосовувати проектний метод, привертати школярів до самостійної науково-дослідної діяльності.

Поєднання декількох технологій, використаних вчителем на уроці, дозволяє зробити кожний урок захоплюючим і неповторним.

Організувати дослідну роботу в різних галузях біології вчителю нелегко. Тому складаються певні напрями досліджень. Ці напрями визначаються багатьма чинниками — перш за все, інтересами дітей, певною мірою, інтересами вчителя; можливостями школи. Головні напрями дослідної діяльності: широкомасштабні — дослідження місцевих екосистем; локальні — виявлення фізіологічних особливостей рослин та тварин, біоіндикація окремих вулиць; практичні — дослідження рослин шкільного подвір'я, визначення рівня здоров'я та захворюваності школярів тощо.

Результатом науково-дослідницької діяльності учнів 5 – 8 класів є виконання творчих проектів, участь у екологічних акціях. Діти навчаються проводити власне дослідження, робити висновки, оформляти результати. Публічно проводиться захист творчих робіт. Таким чином дитина долає першу сходинку у своїй дослідній діяльності.

У сьомих – дев'ятих класах особливу увагу приділяти формуванню таких компетенцій, як уміння самостійно проводити дослід, експерименти, працювати з джерелами інформації, брати участь у проектах. При вивченні теми «Стебло» у 7 класі учні самостійно проводять дослід, який демонструє рух води і мінеральних речовин по стеблу. Доцільно використовувати і біологічні експерименти. Наприклад, при вивченні теми уроку «Безумовні і умовні рефлекс» у 9 класі пропоную учням сформулювати умовні рефлекс у акваріумних риб.

При вивченні у 9 класі теми уроку «Харчування і здоров'я» учням пропонують створити проект «Харчові добавки у продуктах харчування та їх вплив на здоров'я людини.» на основі аналізу етикеток на різних продуктах харчування учні досліджують, які барвники, ароматизатори, консерванти, антиокислювачі, містяться у тих чи інших продуктах, та як постійне їх вживання може вплинути на здоров'я людини. У старшій школі звертати увагу на формування в учнів компетенцій самостійно експериментувати, моделювати біологічні процеси, проводити моніторинг явищ, здійснювати самостійний пошук та аналіз біологічної інформації, брати участь у створенні та реалізації дослідницьких проектів, писати науково – дослідницькі роботи. Наприклад, у 11 класі при вивченні теми «Популяція» пропоную учням презентувати власні дослідження популяцій ранньоквітучих рослин у різних мікрорайонах села: проаналізувати щільність популяцій, визначити причини зменшення кількості первоцвітів, запропонувати програму екологічних практичних дій, щодо збереження первоцвітів. При вивченні теми уроку «Колообіг та потік енергії в екосистемах» учні моделюють різні екосистеми (річку, акваріум, поле, ліс, луки) враховуючи правило екологічної піраміди. На підсумковому уроці з тема «Закономірності спадковості та мінливості» учні презентують проект «Генетика – це цікаво?» При виконанні якого, вдосконалюють вміння оперувати біологічними термінами; продовжують розвивати бажання працювати в групах, самостійно, з науковою літературою, формувати взаємоповагу, взаємовиручку, толерантність. Результатом такої роботи є наукове товариство «Юний дослідник», яке дає змогу учням оволодіти компетенціями наукової організації праці, роботи з науковою літературою, Інтернет – ресурсами і стати дійсними членами МАН, брати активну участь в олімпіадах, конкурсах учнівських науково-дослідницьких робіт, турнірах.

Формування в учнів навичок та умінь потребує цілого комплексу методів. Зокрема словесний метод, розповідь чи бесіда, формує в учнів знання. Використання натуральної чи образотворчої наочності, безпосередня демонстрація створює в дітей уявлення про те, яким чином виконувати дії та в якій послідовності, при якому положенні рук та інструмента. При самостійному повторенні завдань формуються в учнів відповідні практичні навички.

Важливо, при виконанні робочих задач, показувати школярам кращі роботи чи минулорічні результати праці учнів іншого класу. Це захоочує та зацікавлює дітей, формує в них самоконтроль та наполегливість.

У процесі навчання виникає міжособистісна взаємодія учнів між собою та з учителем. З огляду на це, оптимальною є форма навчання, коли учні у парах чи в групах, за допомогою вчителя працюють над вирішенням певного завдання. Учні мають можливість навчитися надавати психологічну допомогу і підтримку партнерам по групі, вдосконалювати свої комунікативні уміння та логічно обґрунтовувати свою позицію. На сьогодні різні методики навчання мають за мету забезпечити можливість для кожного учня досягати того рівня успіхів, який для нього є бажаним. Умовами, які це забезпечують, є насамперед, уважне відношення до праці кожного учня, обов'язкове та об'єктивне оцінювання всіх видів його діяльності, допомога під час виконання завдань [3, с.45].

Одним із основних положень для застосування змісту біологічної освіти в середній школі є практична спрямованість і прикладне значення біологічних знань та вмінь [1]. Компетентність – це здобута в процесі навчання інтегрована здатність, що складається з цінностей та умінь, що реалізуються на практиці, а предметна компетентність – це набутий учнями досвід у процесі навчання, специфічний для певного виду діяльності, пов'язаний із розумінням та застосуванням нових знань. Умовами, що формують предметну біологічну компетентність є внутрішні чинники, такі як вікові особливості школяра, його соціальний досвід і цінності, мотивація навчання та зовнішні, а саме: навчально-методичне забезпечення і матеріально-технічна база навчання біології [2]. У зв'язку з цим, для підвищення якості освіти учня, є ціленаправлений розвиток навичок та вмінь і можливість застосовувати їх практично. Підготовленість учня найкраще визначають уміння, що включають в себе розуміння зв'язків, умови способи їх виконання [4, с.34].

Одним із компонентів біологічної компетентності є діяльнісний складник, який зорієнтований на розвиток практичних та інтелектуальних навичок учнів під час виконання ними дослідів, лабораторних досліджень, практикумів та учнівських проєктів [4, 54 с.]. При цьому використовуються різні методи наукового пізнання, такі як: порівняння і спостереження за біологічними об'єктами, прогнозування, біологічний експеримент та опис його результатів, моделювання процесів і явищ тощо. Важливим є поступовий перехід від зовнішньо заданих до самостійно сформульованих алгоритмів виконання певних видів діяльності, а також формування понятійного апарату учнів, від репродуктивного відтворення визначень до самостійного їх формулювання. Діяльнісний складник є важливим для застосування біологічних знань у майбутній професійній діяльності та повсякденному житті.

Отже, важливим аспектом навчання дітей у середній загальноосвітній школі є не лише засвоєння теоретичних знань, але й правильне їх застосування в природному оточенні та різних сферах людської діяльності. Учні повинні вміти спрямовувати одержані знання, вмінь та навички на вирішення життєво необхідних та виробничих проблем. Необхідно частіше залучати учнів до практичної діяльності, визначити оптимальне співвідношення між теоретичною і практичною частинами у змісті біологічної освіти, взявши до уваги досвід зарубіжних країн.

#### Список використаних джерел:

1. Величко Л. Компетентнісний і «зунівський» підходи в навчанні: порівняння ознак. Біологія і хімія в рідній школі. 2017. № 4. С. 2-5.
2. Матяш Н. Ю. Практична частина навчальної програми з біології: проблеми її виконання. Біологія і хімія в рідній школі. 2015. № 6. С. 38-41.
3. Матяш Н.Ю., Коршевнюк Т.В., Рибалко Л.М., Козленко О.Г. Навчання біології учнів основної школи: метод. посіб. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2019. 208 с.
4. Шаповал Л.В. Уміння та навички як складова предметних компетентностей учнів 6-х класів у курсі «Біологія». Молодий вчений. 2018. № 1 (53). С. 403-407.

### ОСОБЛИВОСТІ ПРОЖИВАННЯ ОРНІТОФАУНИ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УРБАНІЗОВАНИХ УМОВАХ

Матеуш А.В., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Шевців М.В., кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії.  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

**Анотація** У роботі наведена інформація про виявлення нових птахів на території Рівненської області. У 2014-2017 рр. на Рівненщині зареєстровано 10 фактів альбінізму для шести видів птахів. Представлена орнітофауна в урбанізованому середовищі Рівненщини істотно доповнює дані про їх чисельність та поширення у регіоні.

#### **Ключові слова**

Рівненська область, птах, фауна, альбінізм, нові види, урбанізовані середовища.

Аналіз спеціальної літератури свідчить про те, що за останні два десятиліття спостерігаються випадки появи на території Рівненщини нових видів птахів [4]. Спостереження за орнітофауною показали, що у різних природних середовищах, зазвичай водних, зустрічаються види птахів зі зміненим забарвленням. Наводимо характеристику таких 11 видів, які виявлені у різних місцевостях упродовж 2018-2019 рр. [3].

**Чоботар синьонігий *Recurvirostra avosetta*.** 14.04.2019 р. спостерігали 2 особини на рибогосподарських ставках неподалік с. Коритне (рис. 1). Спостереження цього виду очікуване, оскільки для сусідніх областей уже відомі реєстрації [5], а для деяких, зокрема для Львівської обл., відомі й фактих гніздування [1, 3].

**Пляска гірська *Mottacilla cinerea*.** В околицях с. Пустоїване під залізничним мостом на кам'янистій ділянці р. Пляшівка 01.04.2018 р. спостерігали одну особину. Птах активно полював на комах у воді та біля неї.

**Підкоришник короткопалий *Certhia brachydactyla*.** 15.09.2018 р. на колицях с. Батьків зранку та після обіду

чули два рази характерний поклик, високотональне швидке повторення «тіі-тіі-тіі». Ця особина трималася зі зграєю синиць чорних *Periparus ater* (рис. 2). На відтворений аудіо запис із телефону птах не реагував [3].



Рис. 1. Чоботар синьоногий, ставки неподалік с. Коритне



Рис. 2. Пікоришник короткопалий на околицях с. Батьків

За період 2014-2017 рр. на території Рівненщини зареєстровано 10 фактів альбінізму для шести видів птахів: крижня *Anas platyrhynchos*, лиски *Fulica atra*, підорлика великого *Aquila clanga*, сорокопуда тернового *Lanius collurio*, галки *Corvus monedula* та грака *Corvus frugilegus*. Для крижня, галки і грака явище альбінізму на території Рівненщини описували й раніше [2], і воно є поширенішим явищем серед інших, згаданих у цьому спостереженні, видів. Детальні характеристики птахів у яких виявлено ознаки повного ( $n=2$ ) та часткового ( $n=8$ ) альбінізму.

**Крижень *Anas platyrhynchos*.** Про спостереження повного альбіноса крижня в гідропарку м. Рівне 24.10-03.12.2013 р. повідомлялося раніше [2, 7], однак 23.09.2014 р. птаха знову зустріли в тому ж місці. Крижень-альбінос тримався на великому ставі біля міського ринку «Дикого» у зграї з 14 крижнями типового забарвлення. Після цього його спостерігали 28.09, 09.10, 10.10, 15.10, 22.10.2014 р. на цьому та сусідньому ставках (рис. 3).



Рис. 3. Повний альбінос крижня



Рис. 4. Частковий альбінос лиски

**Лиска *Fulica atra*.** 15.07.2015 р. на Старомильському ставку, що зі східного боку м. Здолбунів, спостерігали дорослу особину лиски з трьома білими пір'їнами на крилі. Птах плавав серед латаття поблизу очеретяного «острова» окремо від інших лисок і час від часу чистив пір'я (рис. 4).

**Галка *Corvus monedula*.** Протягом 2015-2017 рр. виявлено три факти часткового та один повного альбінізму у галки. 26.01.2015 р. в смт Квасилів спостерігали галку з двома білими пір'їнами на лівому крилі. Білі пір'їни були розтріпані, причому все інше оперення птаха виглядало охайним (рис. 5). Птах тримався у змішаній зграї галок та граків. 28.04.2015 р. біля р. Устя в зеленій зоні м. Рівне спостерігали птаха у якого були білі пера, симетрично розташовані на плечах та одна пір'їна на правому крилі. Птах живився з ще однією галкою (рис. 6). У птаха була біла пір'їна на правому крилі та невелика кількість білих пір'їн навколо лівого ока, на плечах (симетрично), череві та шиї (рис. 7) [2, 7].



Рис. 5. Частковий альбінос галки (сmt Квасилів)



Рис. 6. Частковий альбінос галки (м. Рівне)

**Грак *Corvus frugilegus*.** У м. Рівне протягом 2017 року спостерігали два факти часткового альбінізму грака: 29.01 птаха з кількома білими маховими перами у парку ім. Т.Г. Шевченка (рис. 8), та 12.10.2017 р. грака з двома великими білими плямами зверху крил в гідропарку, що в центральній частині міста. Птаха помітили в польоті, плями розміщувалися симетрично. Повторно його спостерігали 24.10 та 29.10 у в тому ж місці. Грак активно харчувався та займався заготівлею корму. Білі плями на крилах птаха відкривалися під час його польоту, а коли крила були складені під час ходьби по землі – аномалії забарвлення не були помітні [7].



Рис. 7. Частковий альбінос галки (м. Рівне)



Рис. 8. Частковий альбінос грака

Результати аналізу літератури свідчать про поодинокі випадки зміни деяких ознак тіла птахів, зокрема забарвлення. Причин безліч, які впливають на певні ознаки тіла птахів. Для встановлення цих причин необхідні подальші всебічні дослідження.

#### Список використаних джерел:

1. Горбань І. Чоботар (*Recurvirostra avosetta* L.) – гніздовий птах Львівської області // Інформ. матер. Зах. відділ Укр. орнітол. тов. Львів, 1998. Вип. 9. С. 55-56.
2. Ільчук В.П. Випадки альбінізму у птахів // Troglodytes. 2013. Вип. 4. С. 88-90.
3. Ільчук В.П. Доповнення до орнітофауни Рівненщини // Troglodytes. 2020. Вип. 9-10. С. 129-130.
4. Ільчук В.П., Гринюк П.М., Добринський О.В., Журавчак Р.О., Франчук М.В. Нові види птахів у фауні Рівненської області // Troglodytes. 2017. Т. 26, вип. 1. С. 8-10.
5. Новак В. О. Кулики Хмельницької області. Хмельницький: Беркут, 1999. Т. 8, вип. 2. С. 137-140.
6. Статива А.И. Встреча частичного альбиноса обыкновенного жулана *Lanius collurio* в Сумской области // Русский орнит. журнал. 2014. Т. 23. Экспресс выпуск 968. С. 459-460.
7. Франчук М.В., Ільчук В.П., Добринський О.В., Кривульський Т.Ю., Гедзюк В.О. Нові дані про альбінізм птахів у Рівненській області // Troglodytes. 2017. Вип. 8. С. 80-83.

#### ДОСЛІДЖЕННЯ ФОТОМЕТРИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЗІР РІЗНИХ КОЛЬОРОВИХ ГРУП

Корнійчук Р.М., здобувач вищої освіти IV курсу факультету ДКМТ та Ф  
Мислінчук В.О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізики, астрономії та методики викладання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Дивлячись на небо, з першого погляду зорі нам здаються білими. Однак якщо придивитися уважніше, можна розрізнити цілий діапазон їх кольорів: блакитні, білі, червоні, жовті і навіть оранжеві. У зимовому сузір'ї Оріона можна спостерігати за прекрасним контрастом між червоною Бетельгейзе у "пахві" мисливця-Оріона і блакитною Беллатрікс на його плечі. Причина того, що зірки світяться різними кольорами була загадкою протягом усієї історії науки, аж до часу, коли фізики досягли достатнього рівня розуміння природи світла і властивостей випромінювання речовини за високих температур. Зокрема було розвинуто фізичне розуміння природи випромінювання абсолютно чорного тіла, яке надало нам змогу зрозуміти причину різного кольору зір. Невдовзі, після вивчення випромінювання чорного тіла було помічено, що спектри зірок дуже нагадують криві випромінювання чорного тіла для різних температур у діапазоні від декількох тисяч градусів Кельвіна до приблизно 50000 градусів Кельвіна. Очевидним висновком з цього факту було те, що зірки за своєю природою близькі до ідеальних чорних тіл, і що різниця у кольорах зірок є прямим наслідком різної температури їх поверхонь.

Слоанівський цифровий огляд неба (англ. *Sloan Digital Sky Survey, SDSS*) — масштабне дослідження зображень, спектрів та червоного зміщення галактик, за допомогою 2,5- метрового оптичного телескопу в обсерваторії Апач-Пойнт (Нью-Мексико, США). Проект названо на честь фонду Альфреда Слоуна (американської некомерційної благодійної організації). Збір даних розпочався з 2000 року, в процесі реалізації проекту було проведено картографування більше, ніж 35% зоряного неба з фотометричною інформацією приблизно про 500 млн об'єктів, та спектральною інформацією про більш, ніж 1 млн об'єктів [5]. Середнє значення отриманого червоного зміщення за зображеннями галактик склав  $z = 0,1$ , для яскравих червоних галактик — до  $z = 0,7$ , для квазарів —  $z = 5$ . Спостереження в рамках огляду сприяло виявленню квазарів з червоним зміщенням понад  $z = 6$ .

Проект поділяється на кілька фаз: *SDSS-I* (2000 р. – 2005 р.), *SDSS-II* (2005 р. – 2008 р.), *SDSS-III* (2008 р. –

2014р.), *SDSS-IV* (2014 р. – 2020 р.). Зібрані в ході оглядів дані публікуються у вигляді окремих релізів (*Data release*), останній з них *DR13* був опублікований у серпні 2016 р. *SDSS* використовує окремий 2,5 – метровий ширококутний оптичний телескоп. З початку 2000 року розпочалося масштабне дослідження зображень, спектрів та червоного зміщення зір та галактик, за допомогою 2,5 метрового оптичного телескопу в обсерваторії *Апач-Поїнт* (Нью Мексико, США). Огляд охоплює більше 7500 квадратних градусів Північної галактичної півкулі з даними про майже два мільйони об'єктів і спектри більш ніж 800 000 галактик і 100000 квазарів. Інформація про позиції і відстані до об'єктів дозволила отримати уявлення про великомасштабну структуру Всесвіту.

Провівши за базами даних *SDSS* візуальну класифікацію певної сукупності зір за кольоровою ознакою ми помітили існування безпосередньої залежності між видимою зоряною величиною зорі, визначеною на різних довжинах хвиль і кольором зорі. Нами встановлено, що різниця між зоряними величинами зорі, вираженими у зеленій (*g*) та червоній (*r*) довжинах хвиль (*g-r*) може слугувати критерієм, який визначає колір зорі.

Використовуючи провідник об'єктів *Sky Server* з бази даних *SDSS* виберемо сукупність зір з таким розрахунком, щоб вибірка містила принаймні 10 представників кожної кольорової групи (2 стовпчик таблиці 1). Запишемо зоряні величини обраних зір у п'яти фільтрах *SDSS* – *u*, *g*, *r*, *i* та *z*, та обчислимо значення характеристичних показників: *u-g*, *g-r*, *r-i* та *i-z* (2 стовпчик таблиці 1).

Таблиця 1

Частина експериментальних даних за *SDSS*

№	Ідентифікатор об'єкта у <i>SDSS</i>		Видима зоряна величина ( <i>m</i> )				
			<i>u</i>	<i>g</i>	<i>r</i>	<i>i</i>	<i>z</i>
	<i>ra</i>	<i>dec</i>	<i>u-g</i>	<i>g-r</i>	<i>r-i</i>	<i>i-z</i>	
1	587722982813794309		18,56	17,57	17,38	17,38	17,43
	179,899683	-0,259393	0,99	0,19	0	-0,05	
2	587722982813794626		22,21	21,09	20,62	20,50	20,41
	179,898008	-0,278426	1,12	0,47	0,12	0,09	
3	587722982813794410		19,79	18,30	17,61	17,39	17,23
	179,908378	-0,283742	1,49	0,69	0,23	0,16	
4	587722982813728809		17,24	16,09	15,68	15,53	15,50
	179,832176	-0,284703	1,15	0,41	0,15	0,03	
5	588015508741619727		18,92	16,37	15,35	14,91	14,67
	20,796095	-0,229791	2,55	1,02	0,44	0,24	

Використовуючи графічні можливості програми *Microsoft Excel* за повними даними таблиці 1 побудуємо графік залежності показника *g-r* (*OX*) від показника *r-i* (*OY*), *рис. 1*. Проводячи порівняльний аналіз даних таблиці та їх графічної інтерпретації приходимо до висновку, що згідно зазначених характеристичних показників (*g-r* та *r-i*) зорі групуються у певних областях, які відповідають за належність до визначеної кольорової групи.

Аналізуючи графічну залежність показника *g-r* від показника *r-i* для досліджуваної групи зір зроблено

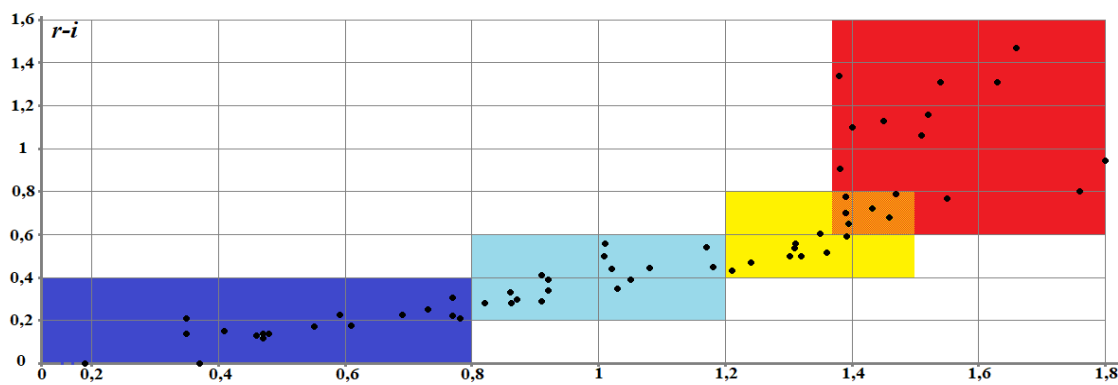


Рисунок 1. Графічна залежність показника *g-r* від показника *r-i* звичайних зір. *g-r*

висновок про існування тенденції групування зір у певних областях. Встановлений безпосередній зв'язок між даними зонами та кольором зорі. Нами чітко виділено чотири таких зони: область блакитних зір ( $g-r < 0,8^m$ ;  $r-i < 0,4^m$ ), область білих зір ( $0,8^m < g-r < 1,2^m$ ;  $0,2^m < r-i < 0,6^m$ ), область жовтих зір ( $1,2^m < g-r < 1,5^m$ ;  $0,2^m < r-i < 0,8^m$ ), область червоних зір ( $1,3^m < g-r$ ;  $0,6^m < r-i$ ).

Використовуючи дані таблиці 1 та сформульовані вище критерії належності зорі до певної кольорової групи (рис. 1) побудуємо графік залежності показника  $u - g$  ( $O_X$ ) від показника  $g - r$  ( $O_Y$ ), рис. 2.

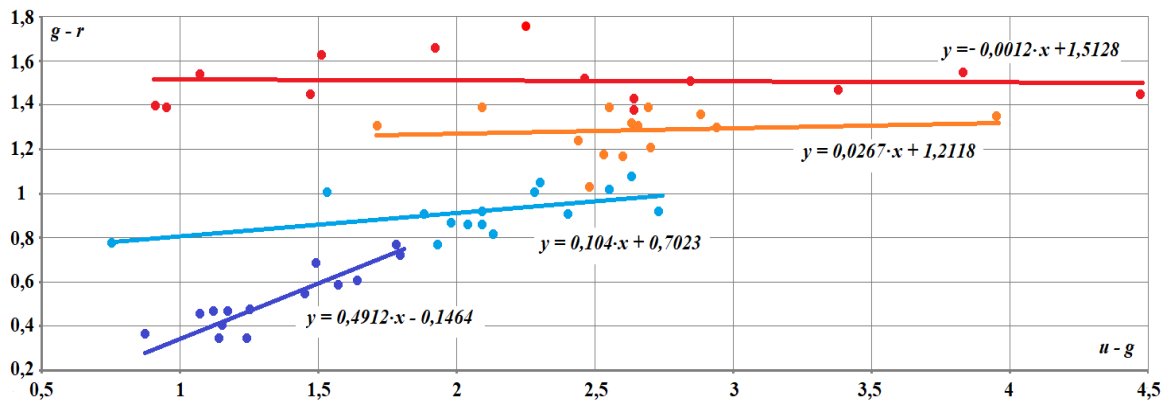


Рис. 2. Залежність показника  $u - g$  від показника  $g - r$  звичайних зір.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у встановленні безпосереднього зв'язку між даними зонами та кольором зорі: коефіцієнт детермінації лінії тренду для різних кольорових груп; кутовий коефіцієнт нахилу лінії тренду та ін.

#### Список використаних джерел:

1. Інструмент навігації *Sky Server* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cas.sdss.org/dr5/en/tools/chart/navi.asp>.
2. Інструмент *Plate Browser Sky server*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cas.sdss.org/dr5/en/tools/getimg/plate.asp>.
3. Астрономічний енциклопедичний словник / За загальною редакцією І.А. Климишина та А.О. Корсунь. – Львів: ЛНУ – ГАО НАНУ, 2003. - 547 с.
4. Астрономія / Боярченко І.Ф., Гулак Ю.К., Раздехама Г.С., Сандалова Е.В. – К.: Вища школа, 1976, - 320 с.
5. SDSS III. Data Access for SDSS DR8. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://sdss3.org/dr8/data\\_access.php](https://sdss3.org/dr8/data_access.php).
6. SDSS III. Publication. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sdss3.org/publication.php>.
7. Plate Browser. Sloan Digital Sky Survey. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cas.sdss.org/dr5/en/tools/getimg/plate.asp>.

### ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ПРИРОДНИЧИХ НАУК НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛІВ АСТРОНОМІЧНИХ БАЗ ДАНИХ

Коханевич І.М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Левшенюк В.Я., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничих наук з методиками навчання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Необхідність відродження національної системи освіти сучасної України прослідковується в контексті розвитку наступних її пріоритетних напрямків: підвищення професіоналізму педагогічних кадрів, формування здатності вчителів динамічно реагувати на запити сучасного життя, забезпечення дослідницької спрямованості менталітету майбутніх педагогів, широке використання в якості предмета дослідження найсучасніших даних різних астрономічних спостережень. Отже модернізація сучасної загальноосвітньої школи передбачає формування цілісної системи універсальних знань, умінь і навичок, а також досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності учня. Останнє дозволить сучасному випускникові не лише адаптуватися в швидко змінному світі, але й були здатними до перетворення цього світу, отже володіти не лише знаннями, але й уміти застосовувати їх у процесі власної самостійної, дослідницької й творчої діяльності.

Астрономія – одна з найдавніших наук, що зародилася із практичних потреб людини й бажання пізнати довкілля. Сучасна астрономія – наука про небесні світила, про закони їхнього руху, будови і розвитку, а також про будову і розвиток всесвіту в цілому. Організація дослідницької діяльності учнів з природничих наук на основі матеріалів астрономічних баз даних покликана сприяти залученню учнів до самої нової астрономічної інформації, інтерпретування її з точки зору правильного розуміння будови, розвитку і функціонування Всесвіту. Корисною в даному плані, на нашу думку, може стати наступна астрономічна інформація та відповідні бази астрономічних даних: Голосівський архів астрофотографічних платівок *ГАО НАН України*; *ГНСС-група (Global Navigation Satellite System) ГАО НАН України*; база даних об'єктів Сонячної системи *Planetary Data System*; база даних з вмісту озону та ультрафіолетових потоків *TEMIS*; Електронні бази даних результатів спостережень на радіотелескопах (*Pulse Parker*); База даних зображень викидів корональних мас *SOHO LASCO CATALOG*; База даних позагалактичних об'єктів *NED*; Астрономічна база даних об'єктів далекого космосу *SIMBAD*; Формат астрономічних файлів даних *FITS*. Ефемериди планет (*JPL Horizons*); Найдетальніші тривимірні карти Всесвіту (*Sloan Digital Sky Survey*). Кожна з наведених баз може слугувати джерелом корисної та вихідної інформації для організації науково-дослідницької діяльності учнів.



Прикладом тем науково-дослідницьких робіт, виконання яких можна здійснити з використанням наведених вище баз даних можуть бути наступні: "Визначення відстані до пульсару та оцінка його густини" (*Pulse Parker*), "Визначення швидкості руху викиду корональної маси Сонця (за даними супутника *Solar & Heliospheric Observatory Satellite*)" (*SOHO LASCO CATALOG*); "Дослідження параметрів озонової діри періоду 2017 – 2023 р." (*TEMIS*); "Дослідження фотометричних характеристик зір різних кольорових груп", "Дослідження фотометричних характеристик квазарів", "Визначення сталої Хаббла" (*Sloan Digital Sky Survey*).

Українська освіта загалом й астрономічна освіта зокрема мають бути адаптовані до нової об'єктивної реальності – діяльності та розвитку в умовах інформаційного суспільства. Нині в умовах інформаційного суспільства освіта насамперед має допомогти людині діяти на випередження як в адаптації до соціального життя, так і до швидкоплинних змін у пізнанні наукою довкілля. Саме тому варто наголосити, що у навчальному процесі вчитель та його учні мають справу не лише з готовими системними знаннями, а радше з інформацією. І оскільки це так, то з одного боку учня потрібно навчити отримувати з інформації, власне суб'єктне знання, а з іншого – уміти працювати з нею, організовувати на її основі науково-дослідницьку діяльність. Адже не викликає заперечення той факт, що добре інформовану, але нездатну діяти людину, тобто таку, яка не спроможна показати на практиці власні знання і вміння, годі вважати компетентною. На цьому шляху перед освітою постає ще одне важливе завдання – виховати в учня усвідомлене ставлення до інформації, що передбачає оцінку її характеристик як знакової системи в культурі (достовірність, сенс, значимість, тощо). Учень мусить не лише працювати з інформацією, як із зовнішнім об'єктом та перетворювати її в знання, а й опанувати принаймні базові вміння оцінювати її з науково-природничого погляду, тобто з позицій сучасної науки.

#### Список використаних джерел:

1. Астрономічний енциклопедичний словник / [За загальною редакцією І.А. Климишина та А.О. Корсунь]. – Львів: ЛНУ-ГАО НАНУ, 2003. – 547 с.
2. Астрономічний календар. 2023 / ред. кол.: А.П. Відьмаченко (гол. ред.) та ін.; ГАО НАН України. – Київ: Академперіодика, 2022. – 254 с.
3. Концепція астрономічної освіти (12-річна школа) / Ю.В. Александров, І.П. Крячко – Київ: 2006. – 45 с.
4. Крячко І. нове в астрономії: книга для вчителя та учня / Іван Крячко – К.: Шкільний світ, 2013. – 104 с.
5. Довідник учителя фізики, астрономії в запитаннях та відповідях / [довідник / автор-упорядник О.В. Хоменко]. – Харків: Видавництво "Ранок", 2006. – 480 с.

#### ДОСЛІДЖЕННЯ ОРБИТАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТА ОЦІНКА ВІДСТАНІ ДО ПУЛЬСАРУ PSRJ0742-2822

Урбан Г.Ю., здобувач вищої освіти

Мислінчук В.О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізики, астрономії та методики викладання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Здавна люди намагалися роздивитися та дослідити небо. Дані спостережень оптичної астрономії були єдиним джерелом знань про Всесвіт за межами Землі впритул до наших днів, за винятком останніх кількох десятиліть. Великий прогрес у розвитку технічних засобів астрономії, історія якої починалася з простих візуальних спостережень багато тисячоліть назад, був зроблений на початку XVII ст. після винайдення оптичного телескопу і використання фотографічних методів у минулому столітті. Всі спостереження проводились у видимій частині електромагнітного спектру шириною близько октави. За останнє століття астрономічні спостереження в радіодіапазоні створили новий напрямок в науці, який отримав назву радіоастрономії. Радіоастрономія – розділ астрономії, який вивчає космічні об'єкти шляхом аналізу радіовипромінювання, яке приходить від них. Багато космічних тіл випромінюють радіохвилі, які досягають Землі: це, зокрема, зовнішні шари Сонця і атмосфер планет, хмари міжзоряного газу. Радіовипромінюванням супроводжуються такі явища, як взаємодія турбулентних потоків газу і ударні хвилі в міжзоряному середовищі, швидке обертання нейтронних зір з сильним магнітним полем.

Пульсар – космічне джерело радіо – (радіопульсар), оптичного – (оптичний пульсар), рентгенівського (рентгенівський пульсар) і/або гамма – (гамма пульсар) випромінювань, які приходять на Землю у вигляді періодичних спалахів (імпульсів). Згідно домінуючій астрофізичній моделі, пульсари представляють собою обертові нейтронні зорі з магнітним полем, яке нахилено до осі обертання, що викликає модуляцію випромінювання, яке приходить на Землю. Нейтронні зорі володіють дуже щільними, короткими та правильними періодами обертання, що призводить до регулярних однакових інтервалів між імпульсами, які здебільшого тривають від мілісекунд до секунд. Періоди пульсарів роблять їх зручним інструментом для астрономів.

Обсерваторія Паркса – радіообсерваторія, розміщена в 20 км. на північ від міста Паркс, штату Нового Північного Уельсу, Австралія. Радіотелескоп обсерваторії став одним із декількох радіотелескопів, які прийняли дані прямої телевізійної трансляції Аполлона – 11, який висадився на Місяць 20 червня 1969 року. Основний спостережуваний апарат – це 64-метрова рухома «тарілка» телескопу, яка за розмірами друга у Південній півкулі та одна із перших великих рухомих «тарілок» у світі. Після того, як телескоп був побудований, його постійно запускають. Поверхню «тарілки» обновлюють, добавляючи в середину гладкі металічні пластини, які забезпечують здатність фокусувати хвилі мікрометрового випромінювання у сантиметрових і міліметрових діапазонах. Pulse@Parkes – інноваційний проєкт, який надає учням можливість керувати знаменитим радіотелескопом Parkes та спостерігати за пульсарами під керівництвом професійних астрономів. Експериментально отримані дані можуть бути проаналізовані для спроби визначення ряду властивостей пульсарів та залишків наднових. Отримані дані додаються у базу, яку використовують професійні астрономи. Проєкт дозволяє виявити новий пульсар або допомогти визначити відстань до існуючих пульсарів.

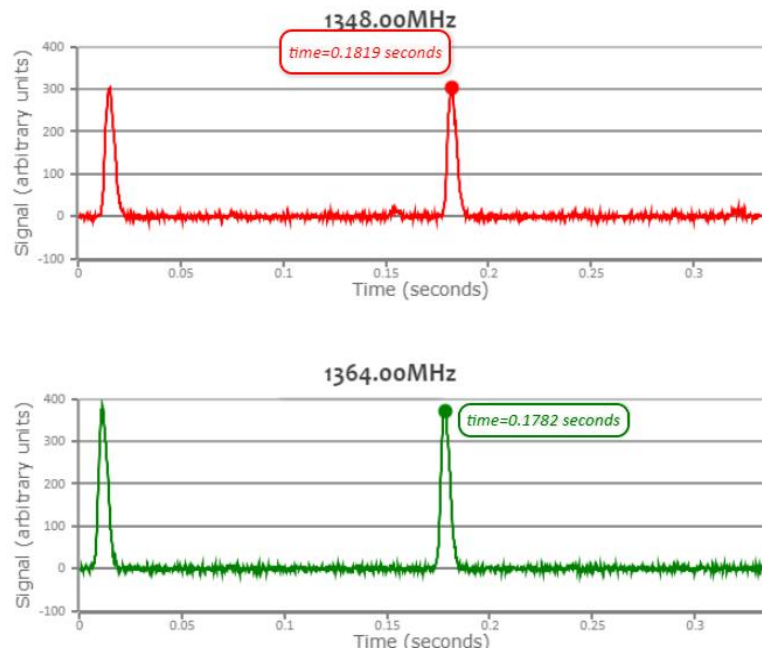


Рис. 1. Спектри радіопульсару PSR J0742-2822 для частот 1348 та 1364 МГц.

Беручи участь у даному проєкті, учні мають можливість зустрітися із професійними астрономами, навчитися керувати сучасним телескопом, отримати досвід наукової роботи та поділитися своєю роботою зі студентами інших шкіл. Отримані дані також будуть використані астрономами для наукових досліджень з відстеження еволюції пульсарів протягом багатьох років, перевірки теорії гравітації Ейнштейна та відкриття гравітаційних хвиль.

В рамках діяльності проєкту Pulse@Parkes було вибрано дані роботи програми віртуальних спостережень 10 жовтня 2022 року. Серед наявних профілів пульсарів ми надали перевагу пульсару PSR J0742-2822. Даний профіль імпульсу характеризується наявністю чітких піків у сигналі, що дозволить підвищити точність вимірювання його часової характеристики.

Розглядаючи радіочастотні спектри пульсару помічаємо наявність чітких послідовних двох піків у спектрах для кожної з наведених частот. Отримані наступні часи приходу імпульсу для кожної частоти спостереження:  $\tau_{1348,00 \text{ MHz}} = 0,1819 \text{ c}$ ,  $\tau_{1364,00 \text{ MHz}} = 0,1782 \text{ c}$ ,  $\tau_{1380,00 \text{ MHz}} = 0,1744 \text{ c}$ ,  $\tau_{1396,00 \text{ MHz}} = 0,1707 \text{ c}$ ,  $\tau_{1412,00 \text{ MHz}} = 0,1676 \text{ c}$ ,  $\tau_{1428,00 \text{ MHz}} = 0,1638 \text{ c}$ ,  $\tau_{1444,00 \text{ MHz}} = 0,1601 \text{ c}$ ,  $\tau_{1460,00 \text{ MHz}} = 0,1568 \text{ c}$ . Відстань до пульсару можна визначити із співвідношення:  $L = \frac{2\pi m_e c}{\langle n_e \rangle e^2} \cdot \frac{t_{12}}{\left(\frac{1}{v_1^2} - \frac{1}{v_2^2}\right)} \approx \frac{t_1 - t_2}{124,5 \cdot 10^3 \cdot \left(\frac{1}{v_1^2} - \frac{1}{v_2^2}\right)}$  з якої відстань до пульсару отримується у парсеках, якщо час підставити у  $ms$ , а частоту у  $MHz$ .

$$L_{12} = \frac{t_1 - t_2}{124,5 \cdot \left(\frac{1}{v_1^2} - \frac{1}{v_2^2}\right)} = \frac{181,6 - 178,2}{124,5 \cdot 10^3 \cdot \left(\frac{1}{(1348)^2} - \frac{1}{(1364)^2}\right)} = 2731(\text{пк}).$$

Використовуючи аналогічним чином обчислені значення відстані до пульсару при різних комбінаціях частот, знаходимо середнє значення відстані до пульсару:  $\bar{L} = 2456 \text{ пк} \approx 8009 \text{ світлових роки}$ . Використовуючи графіки імпульсів пульсару PSR J0742-2822 на різних частотах визначимо його період (таблиця 1).

Таблиця 1

**Визначення періоду обертання пульсару**

$\nu$ , МГц	Час приходу першого імпульсу, с	Час приходу другого імпульсу, с	Період, с $t_{II \text{ імп.}} - t_{I \text{ імп.}}$
1348,00	0,0153	0,1819	0,1666
1364,00	0,0112	0,1782	0,167
1380,00	0,007	0,1744	0,1674
1396,00	0,0034	0,1707	0,1673
1412,00	0,0003	0,1676	0,1673
1428,00	0,1638	0,3303	0,1665
1444,00	0,1601	0,3272	0,1671
1460,00	0,1568	0,3241	0,1673
$t = \frac{0,1665+0,1666+0,167+0,1671+3 \cdot 0,1673+0,1674}{8} = 0,167 \text{ c}$			

Аналізуючи визначене вище числове значення періоду пульсару 0,167 с. можна оцінити характерну густину речовини нейтронних зір. Вважаючи, що максимальна доцентрова сила обертання тіла масою  $m$ , яке знаходиться на

екваторі нейтронної зорі (пульсара) масою  $M$  і радіусом  $R$  ( $F_d = \frac{m \cdot \vartheta_{max}^2}{R}$ ) буде рівна силі притягання ( $F = G \cdot \frac{m \cdot M}{R^2}$ ), де гравітаційна стала  $G = 6,67 \cdot 10^{-11} \frac{\text{м}^3}{\text{кг} \cdot \text{с}^2}$ . Отже,  $\frac{m \cdot \vartheta_{max}^2}{R} = G \cdot \frac{m \cdot M}{R^2}$  або  $\vartheta_{max}^2 = G \cdot \frac{M}{R}$ ,  $\vartheta_{max} = \sqrt{\frac{G \cdot M}{R}}$ . Тоді граничний період обертання зорі можна знайти із співвідношення  $T_{lim} = \frac{2\pi \cdot R}{\vartheta_{max}}$ , або  $T_{lim} = \frac{2\pi \cdot R}{\sqrt{\frac{G \cdot M}{R}}} = 2\pi \cdot \sqrt{\frac{R^3}{G \cdot M}}$ . Оскільки густина пульсара  $\rho = \frac{M}{V}$ , де об'єм кулі  $V = \frac{4}{3}\pi R^3$ . Можна оцінити густину пульсару за спостережуваним періодом обертання: звідки  $\rho > \frac{3\pi}{T^2 \cdot G}$ .

Таким чином отримана густина пульсару  $\rho = 177 \cdot 10^{14} \frac{\text{г}}{\text{см}^3}$  співмірна з густиною атомного ядра, тобто більше за мільйони тон на кубічний сантиметр, що відповідає густині нейтронної зорі.

#### Список використаних джерел:

1. *ATNF Pulsar Catalogue* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.atnf.csiro.au/research/pulsar/psrcat/>.
2. *The Extrasolar Planet Encyclopaedia — PSR J0742-2822*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://research.csiro.au/pulseatparkes/data-analysis/pulsar-distance/>.
3. Uddipta Bhardwaj Estimating the distance to PSR B0329+54 by measuring the dispersion delay in the pulse. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/337186236>.
4. Lorimer D.R., Kramer M. *Handbook of Pulsar astronomy* – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 295 с.
5. Ables J.G., Manchester R.N. Hydrogen-line absorption observations of distant pulsar. *Astronomy and Astrophysics*, vol 50 no 2, July 1976, p. 177-184.
6. Large MI; Vaughan AE; Mills B. A. Pulsar - Supernova Association? // *Nature* - 1968. - October (vol. 20, no. 5165). -P. 340-341 .
7. Климишин І.А. *Астрономія – Львів: Світ, 1994 р. – 381 с.*

#### ОЦІНКА ВІКУ ВСЕСВІТУ З АНАЛІЗУ СПЕКТРУ ВИПРОМІНЮВАННЯ НАДНОВОЇ SN-2022 prr

Усик М.С., здобувач вищої освіти

Мислінчук В.О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізики, астрономії та методики викладання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

З давніх часів астрономам відомо, що час від часу на небозводі з'являються зорі, які до цього часу не спостерігалися. У тих випадках, коли зоря, яка спалахує, буває достатньо яскравою, вона "порушує" звичну конфігурацію сузір'я в якому спалахнула, і звертає до себе увагу людей, які знають зоряне небо. Щорічно у нашій Галактиці спалахує декілька десятків нових зір, причому лише невелика їх частина доступна астрономічним спостереженням. Наднова (англ. *Super Nova*) — зоря, що раптово збільшує свою світність у мільярди разів (на 20 зоряних величин), а іноді й більше. У максимумі спалаху наднова випромінює стільки ж світла, скільки його випромінюють мільярди зір разом. Це найяскравіші з відомих зір, їх світність порівняна зі світністю цілої галактики, а іноді навіть перевищує її. Спалахи наднових — досить рідкісне явище. У нашому *Чумацькому Шляху* вони спостерігаються приблизно раз на 500 років, хоча очікуваний проміжок між спалахами —  $50 \pm 25$  років. Завдяки високій світності наднові спостерігають в інших галактиках.

Спектральні особливості наднових можуть дати важливу інформацію про їх фізичні властивості, такі як склад, температура, швидкість розширення та інші параметри. Ця інформація, в свою чергу, може бути використана для вивчення космології та обчислення головних космогонічних характеристик Всесвіту. Актуальність розв'язку відмічених вище проблем, обумовила мету публікації: використовуючи спектр та світні характеристики наднової SN-2022 prr оцінити параметри еволюції Всесвіту (сталу Хаббла, фрідманівський час та справжній вік Всесвіту).

27 липня 2022 року програма *Gaia Photometric Science Alerts* повідомила про відкриття наднової, яка отримала назву *SN-2022 prr*. Пізніше було встановлено, що дана наднова є однією з найближчих знайдених раніше, яка розміщена у галактиці *NGC 6745*. Перші спектроскопічні дослідження показали, що це може бути наднова типу *II*, розміщена на відстані понад 200 мільйонів світлових років, що робить її яскравішою, ніж типова *SNeIIp* або *SNeIIL*. В миттєвому оповіщенні, розісланому електронною поштою було зазначено, що отриманий оптичний спектр (діапазон 370-850 нм) *SN-2022\_prr* (*Gaia 19 bin*), виявлений супутником *Gaia*, 27 липня 2022 року UT за допомогою 2,16-метрового телескопу (+*BFOSC*) на станції китайської національної обсерваторії *Xinglong*. Отриманий спектр показує синій континуум і в цілому відповідає спектру наднової типу *II* на її ранній фазі.

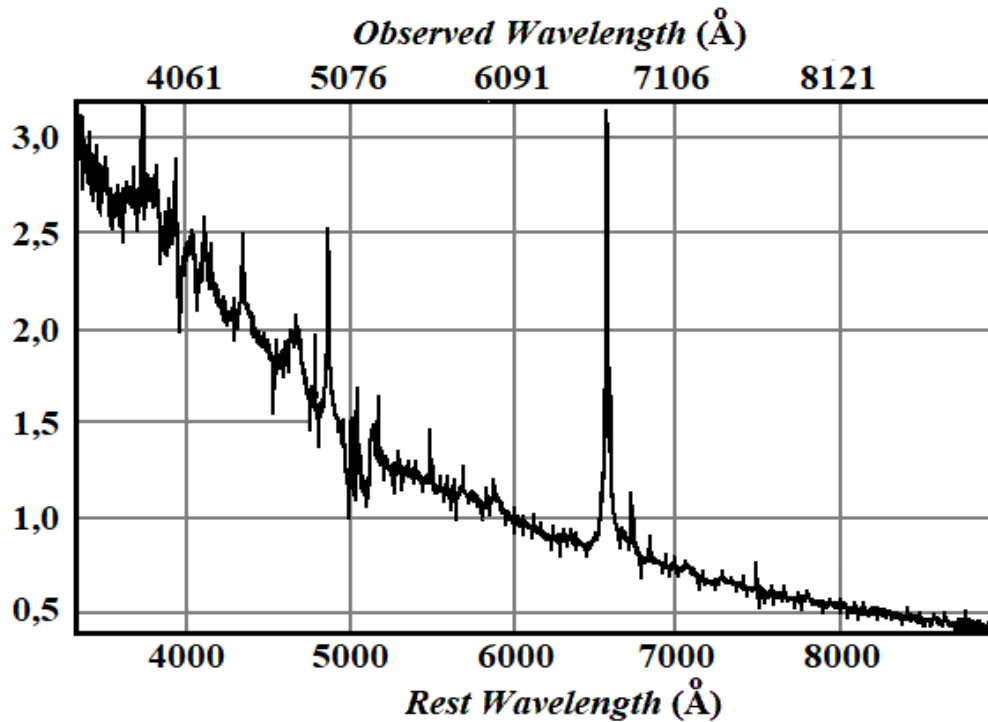


Рисунок. 1. Спектр наднової *SN-2022 hrs*.

Розглянемо спектр наднової. По осі ординат відкладено відносний потік у безрозмірних одиницях, по осі абсцис зверху відмічені довжини хвиль в (ангстремах), які реєструє спостерігач на Землі на свою апаратуру, знизу – довжини хвиль (теж в ангстремах), що відповідають випромінюванню в лабораторній системі відліку. Видима зоряна величина наднової у максимумі її блиску становила  $15,3^m$  [2]. Відповідно абсолютна зоряна величини наднової *SN-2022 prr* у максимумі блиску становить  $-18,7^m$  [3]. Розрахунок червоного зміщення проводимо шляхом порівняння позначок верхньої та нижньої шкал: їх різниця, поділена на значення нижньої шкали, це і буде шукане червоне зміщення:  $z = \frac{\lambda_1 - \lambda_2}{\lambda_2}$ . Результати визначення значень червоного зміщення подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати вимірювань реперних значень довжин хвиль і червоного зміщення наднової *SN 2022 prr*

Довжина хвилі $\lambda_{ik}^0, \text{Å}$	Червоне зміщення, $Z_n$	Середнє значення, $\bar{z}$
$\lambda_{11} = 4061$	$z_1 = \left(4061\text{Å} - 4000\text{Å}\right) / 4000\text{Å} = 0,01525$	$\bar{z} = 0,015177$
$\lambda_{12} = 4000$		
$\lambda_{21} = 5076$	$z_2 = \left(5076\text{Å} - 5000\text{Å}\right) / 5000\text{Å} = 0,0152$	
$\lambda_{22} = 5000$		
$\lambda_{31} = 6091$	$z_3 = \left(6091\text{Å} - 6000\text{Å}\right) / 6000\text{Å} = 0,015167$	
$\lambda_{32} = 6000$		
$\lambda_{41} = 7106$	$z_4 = \left(7106\text{Å} - 7000\text{Å}\right) / 7000\text{Å} = 0,015143$	
$\lambda_{42} = 7000$		
$\lambda_{51} = 8121$	$z_5 = \left(8121\text{Å} - 8000\text{Å}\right) / 8000\text{Å} = 0,015125$	
$\lambda_{52} = 8000$		

Нехай видима зоряна величина наднової з блиском  $E$  рівна  $m$ , а відстань її від спостерігача складає  $r$  парсек.

За означенням з відстані  $r_0 = 10$  пк. блиск  $E_0$  буде визначатися абсолютною зоряною величиною  $M$ . Тому:  $\frac{E_0}{E} = \frac{r^2}{r_0^2}$ , звідки  $\frac{E_0}{E} = \frac{r^2}{100}$ , або логарифмуючи ліву і праву частину  $\lg \frac{E_0}{E} = \lg \left( \frac{r}{10} \right)^2 = 2 \cdot (\lg r - 1)$ . Згідно формули Погсона  $\lg \frac{E_0}{E} = 0,4 \cdot (m - M)$ , отже  $0,4 \cdot (m - M) = 2 \cdot (\lg r - 1)$ ; або після спрощення  $r = 10^{0,2 \cdot m - 0,2 \cdot M + 1}$ . Якщо в останню формулу значення  $m$  і  $M$  підставлені у хвилинах, то відстань до наднової SN 2022 hrs у парсеках:

$$r = 10^{0,2 \cdot 15,51 - 0,2 \cdot (-18,5) + 1} = 10^{7,802} = 63\,386\,971 \text{ пк.} \approx 63 \text{ Мпк.}$$

Наведені вище розрахунки, отримані з аналізу спектру наднової SN 2022 prr дозволяють оцінити числове значення сталої Хаббла. Стала Хаббла – коефіцієнт (входить у закон Хаббла  $H_0 = \frac{c \cdot z}{r}$ ,  $c$  – швидкість світла), що пов'язує відстань до позагалактичного об'єкта зі швидкістю його віддалення. Знаючи величину червоного зміщення у спектрі наднової та відстань до неї знаходимо значення сталої Хаббла, виражену у  $\frac{\text{км}}{\text{с}}$  на мегапарсек:

$$H_0 = (c \cdot z) / r = (299792,458 \frac{\text{км}}{\text{с}} \cdot 0,015177) / 63,387 \text{ Мпк} = 71,75 \frac{\text{км}}{\text{с}} / \text{Мпк}$$

Знаючи істинне значення сталої Хаббла ( $66,93 \frac{\text{км}}{\text{с}} / \text{Мпк}$  [6]), оцінимо абсолютну похибку отриманого значення. Абсолютна похибка отриманого результату буде дорівнювати:  $\Delta H_0 = 71,75 \frac{\text{км}}{\text{с}} / \text{Мпк} - 66,93 \frac{\text{км}}{\text{с}} / \text{Мпк} = 4,82 \frac{\text{км}}{\text{с}} / \text{Мпк}$ . Відносна похибка знайденого значення сталої Хаббла рівна:  $\varepsilon = \frac{\Delta H_0}{H_0} \cdot 100\% = 4,82 \frac{\text{км}}{\text{с}} / \text{Мпк} / 71,75 \frac{\text{км}}{\text{с}} / \text{Мпк} \cdot 100\% = 6,7\%$ .

На основі числових даних сталої Хаббла можна оцінити вік Всесвіту. Під віком Всесвіту будемо розуміти час, що минув з моменту появи Всесвіту (часу і матерії), тобто з моменту Великого вибуху. Отримане числове значення постійної Хаббла має одиниці зворотного часу. Хаблівський час  $t_H$  просто визначається як обернена величина до постійної Хаббла  $t_H = 1/H_0$ .

$$t_H = 1: \left( 71,75 \cdot \frac{1000 \frac{\text{М}}{\text{с}}}{3,085 \cdot 10^6 \cdot 10^{16} \text{М}} \right) = 44,92 \cdot 10^{16} \text{с.} = 14,24 \cdot 10^9 \text{років}$$

Зауважимо, що вчені добре усвідомили певну умовність понять, які застосовуються у космології, особливо таких, як "початок і вік Всесвіту". Так на відміну від вітчизняних вчених, в іноземній літературі замість терміну "вік Всесвіту" частіше використовується поняття "хаблівського часу". Запроваджується термін "фрідманівський час", який є теоретичним корелятором "хаблівського часу" і передає "справжній" вік Всесвіту, тобто реальну тривалість космологічного розширення, що спостерігається сьогодні [5]. Фрідманівський час визначається за формулою:  $\tau = 0,85 \cdot t_H = 12,104$  млрд. р.

#### Список використаних джерел

1. de Grijs, R.; Anders, P.; Bastian, N.; Lynds, R.; et al. (2003). "Star cluster formation and evolution in nearby starburst galaxies - II. Initial conditions". *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*. 343 (4): 1285–1300.
2. David Bishop Image of: SN 2022 prr in NGC 6745 - 20220731.98 (+15.8)c - C14+Starlight X Press Trius SX 9 - 60 sec. exposure. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.flickr.com/photos/snimages/52255179849>
3. Supernova SN 2022prp in NGC 6745 galaxy: a image – 20 Aug. 2022. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.virtualtelescope.eu/2022/09/03/supernova-sn-2022prp-in-ngc-6745-galaxy-a-image-20-aug-2022/>
4. SN 2022 prr / transient name server [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https:// www.wis-tms.org/object/2022prp](https://www.wis-tms.org/object/2022prp).
5. Carl Sagan Cosmos. – London: Random House, 2013. – 298 p.
6. Kip Thorne The science of interstellar. – London: W.W. Norton&Company, 2014. – 316p.
7. Климишин I.A. Астрономія. – Львів: Світ, 1993 р. – 384 с.

#### ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ФІЗИКИ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ

Чабан А.А., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Мислінчук В.О., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізики, астрономії та методики викладання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Масове використання мобільних пристроїв у повсякденному житті, широкі їх поширення серед школярів створює сприятливі умови та можливість їх застосування як засобу навчання для всіх учасників освітнього процесу. Процесам вивчення інтеграції мобільного навчання в освітній процес присвятили свої дослідження Г. Авраменко, О. Базелюк, В. Білоус, К. Капранікова, В. Куклев, В. Кухаренко, С. Литвинова, Н. Рашевська, П. Сисосев, Г. Скрипка, С. Тітова, К. Пітерс, Дж. Тракслер та ін. Аналіз праць вищезазначених авторів дозволяє стверджувати, що застосування мобільних засобів в освітньому процесі сприяє подоланню комунікативного бар'єру, формуванню навичок дослідницької діяльності, підвищенню мотивації до оволодіння життєвими компетенціями, розвитку мислення та використання їх у житті. Гнучкість та доступність навчання, відкритість для реалізації індивідуального

підходу, автономність – беззаперечні характеристики, які свідчать про переваги мобільного навчання.

Крім того, більшість науковців наголошує, що ефективність мобільного навчання залежить від забезпечення трьох основних умов: мобільності пристроїв, мобільності учнів та мобільності навчання. Мобільність пристроїв заключається у відповідності їх технічних характеристик сучасним вимогам задля ефективної реалізації мобільного навчання учнів. Мобільність учнів залежить від їх готовності до використання мобільного навчання, самоорганізації, самонавчання. А мобільність навчання залежить від умінь педагога організувати навчання, обирати і застосовувати оптимальні педагогічні методи, прийоми і засоби у мобільному навчанні, використовувати технічні можливості мобільних пристроїв. Можливості мобільних пристроїв успішно реалізуються як у навчальному середовищі (class learning), так і поза ним (out-of-class learning). Під мобільними пристроями будемо розуміти компактні портативні пристрої, що працюють під управлінням операційної системи (наприклад iOS, Android, Windows Phone тощо), підтримують роботу в мобільних мережах і технологію Wi-Fi. Відмінними рисами мобільних пристроїв є малагабаритність, можливість індивідуалізації, максимальна простота використання, забезпечення комунікації та роботи в мережі Інтернет, сумісність зі стаціонарними комп'ютерами. На рис. 1. зображено інтерфейси найпростіших мобільних додатків, використання яких дозволяє організувати дослідницьку роботу з фізики. Так перший додаток – люксиметр (прилад для вимірювання освітленості) дозволяє провести дослідження зміни інтенсивності світла від точкового джерела.

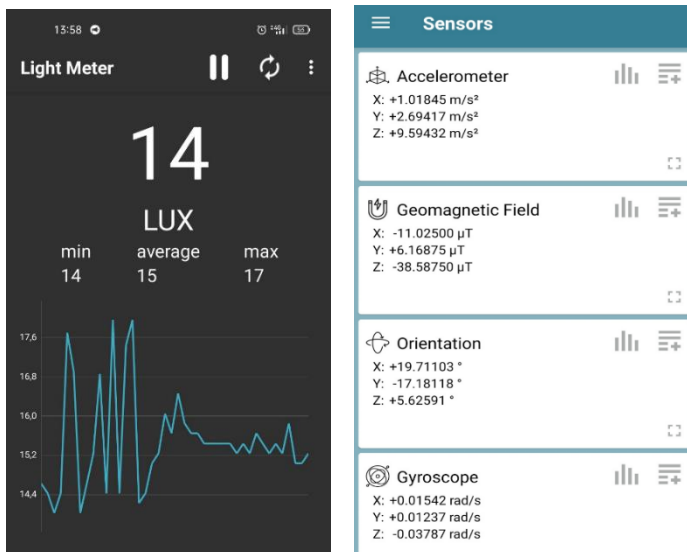


Рисунок 1. Вимірювальні датчики та мобільні додатки.

Інтенсивність видимого випромінювання світла визначається за освітленістю, яку вони створюють. Отже *блиск світла* – це освітленість, яка створюється світилом на приймачах променистої енергії (око, фотоплатинка, фотоелемент та ін.). Блиск світла вимірюється не в одиницях освітленості, які прийняті у фізиці (*Лк*), а у відносних одиницях, які носять назву *зоряних величин*. При цьому чим яскравіше світило, тим менша його зоряна величина. Інтенсивність світла (тобто, енергія, що припадає на одиницю площі в одиницю часу) або інших лінійних хвиль, що випромінюється точковим джерелом обернено пропорційна квадрату відстані від джерела. Це означає, наприклад, що об'єкт, переміщений на відстань у 2 рази більшу від джерела, отримує лише чверть тієї потужності, яку він отримував в первісному положенні. Пропонуємо самостійно експериментально перевірити справедливості закону обернених квадратів для визначення інтенсивності освітленості від точкового джерела (електричної лампочки).

#### Список використаних джерел:

1. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. – К.: Атіка, 2009. – 684 с.
2. Горбатюк Р.М. Мобільні технології у вищих навчальних закладах України: пошук шляхів розвитку // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, досвід, проблеми. – 2014. – Вип. 37. – С. 181 – 185.
3. Горбатюк Р.М. Мобільне навчання як нова технологія вищої освіти // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. - № 27. – С. 31-34.

### МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІ СУБСТАНЦІЙ КАЛЬЦІО ГЛЮКОНАТУ ТА БОРНОЇ КИСЛОТИ

Джус С.Л., здобувач вищої освіти

Сачук Р.М., доктор ветеринарних наук, професор кафедри екології, географії та туризму

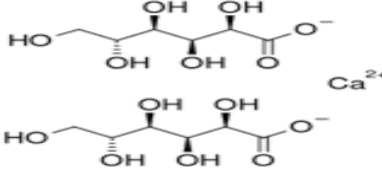
Якута О.О., старший викладач кафедри екології, географії та туризму

*Рівненський державний гуманітарний університет*

В період формування ринкових відносин, розбудови фармацевтичних підприємств збільшується ймовірність появи фальсифікованих лікарських засобів.

Фальсифікація субстанцій, які використовуються для виробництва ветеринарних лікарських засобів існує давно, але якщо раніш вона була більш простою, то тепер вона стала більш складною. Лабораторний контроль вхідної сировини складається з таких операцій: проведення ідентифікації та визначення масової частки кальцію глюконату і борної кислоти. Проведення випробування, зокрема підготовка проб для досліджень (табл. 1).

Таблиця 1

Показники якості субстанції кальцію глюконату згідно із етикеткою та сертифікатом якості	
Назва субстанції	Кальцію глюконат
Виробник	Rensin chemicals Ltd, Китай
Постачальник	ТД «Макрохім», Україна
Форма випуску	Мішок поліетиленовий двошаровий, 25 кг
АТС vet	A12A A0, препарати кальцію
Хімічна формула	$C_{12}H_{22}CaO_{14}$
Структурна формула	
Хімічна формула	Кальцієва сіль глюконової кислоти
Брутто-формула	$C_{12}H_{22}CaO_{14}$
Молярна маса	430,373 г/моль
CAS№	299-28-5
Фармакотерапевтична група	Субстанції
Фармакологічна група	Макро- і мікроелементи
Показання	Виробництво готових лікарських форм

Проаналізувавши документацію субстанції, встановлено, що наведена інформація є достовірною і точною. Ці серії продукції було вироблено (включаючи пакування та маркування) у повній відповідності з ліцензійними вимогами, встановленими місцевим регуляторним органом, а також відповідно до специфікацій.

Також проведено контроль якості субстанції відповідно до вимог (табл. 2).

Таблиця 2

Показники якості та методи контролю субстанції кальцію глюконату		
Показники якості	Допустимі межі	Методи контролю
Опис	Білий зернистий або кристалічний порошок без запаху і смаку	ДФУ-1.0 ст. 379
Розчинність	Повільно розчиняється в холодній воді (1:50), легко - в киплячій (1: 5), практично не розчиняється в етанолі і ефірі	ДФУ-1.0 ст. 379
Ідентифікація	Повна: якісні реакції, ТПХ	ДФУ-1.0 ст. 379
Кількісне визначення	Кальцію глюконат містить не менше 98,5 % і не більше 102,0 % кальцію D-глюконату моногідрату	ДФУ-1.0 ст. 379
Упакування	Поліетиленові пакети	ДСТУ 7275:2012
Зберігання	У сухому захищеному від світла місці, при температурі не вище 25 °С.	ДФУ-1.0 ст. 379

Визначення зовнішнього вигляду і кольору проводять візуально при розсіяному світлі. Визначення запаху проводили органолептично.

*Проведення контролю.* Вміст упакування субстанції висипали на аркуш фільтрувального паперу тонким шаром (2-3 мм), притискають шпательом і оцінюють консистенцію і колір препарату. Для визначення запаху від 0,5 г до 2,0 г субстанції розподіляли тонким шаром на годинниковому склі, діаметром 6-8 см, через 15 хв визначають запах або його відсутність.

*Ідентифікація. Якісна реакція.* 1 г субстанції розчиняють у 50 мл води, додають 0,3 мл 3 % розчину заліза (III) хлориду; має з'явитися світло-зелене забарвлення. Субстанція дає характерні реакції на Кальцій.

Таблиця 3

Показники якості субстанції борної кислоти, згідно із етикеткою та сертифікатом якості	
Назва субстанції	Кислота борна
Виробник	Rensin chemicals Ltd, Китай
Постачальник	ТД «Макрохім», Україна
Форма випуску	Мішок поліетиленовий двошаровий, 25 кг
АТС vet	D08AD, борна кислота
Хімічна формула	Одноосновна кислота Льюїса
Структурна формула	
Хімічна формула	Кальцієва сіль глюконової кислоти
Брутто-формула	$BH_3O_3$
Молярна маса	61,83 г/моль
CAS№	10043-35-3
Фармакологічна група	Антисептичні та дезінфікуючі засоби. Препарати борної кислоти.

*Кількісне визначення.* 0,8000 г випробуваного зразка розчиняють в 20 мл гарячої води Р, охолоджують, доводять водою Р до об'єму 300 мл і проводять комплексометричне визначення кальцію (ДФУ 1.0 ст. 98 п. 2.5.11). 1 мл 0,1 М розчину натрію едетату відповідає 44,84 мг  $C_{12}H_{22}CaO_{14}$ .

*Вивчення фальсифікації субстанцій борної кислоти.* Визначення зовнішнього вигляду і кольору проводять візуально при розсіянню світлі. Визначення запаху проводять органолептично.

Матеріали і обладнання: папір фільтрувальний за ГОСТ 12026; скло годинникове діаметром 6-8 см; шпатель металевий за ТУ 64-1-64.

Проведення контролю. Вміст упаковки субстанції висипають на аркуш фільтрувального паперу тонким шаром (2-3 мм), притискають шпателем і оцінюють консистенцію і колір препарату. Для визначення запаху від 0,5 г до 2,0 г субстанції розподіляють тонким шаром на годинниковому склі діаметром 6-8 см, через 15 хв. визначають запах або його відсутність.

Таблиця 4

**Показники якості та методи контролю субстанції кислоти борної**

Показники якості	Допустимі межі	Методи контролю
Опис	Безбарвні, блискучі, трохи жирні на дотик лусочки або дрібний кристалічний порошок	ДФУ-1.0 ст. 392
Розчинність	Розчинна у холодній (1:25) і (легко) – в киплячій (1:4) воді; розчинна також у спирті (1:25)	ДФУ-1.0 ст. 392
Ідентифікація	Повна: якісні реакції, ТШХ	ДФУ-1.0 ст. 392
Кількісне визначення	Борна кислота містить не менше 99,0 % і не більше 100,5 % $H_3BO_3$	ДФУ-1.0 ст. 392
Упакування	Поліетиленові пакети	ДСТУ 7275:2012
Зберігання	У сухому, захищеному від світла місці, при температурі не вище 25 °С	ДФУ-1.0 ст. 392

*Ідентифікація.* Обладнання: посуд лабораторний скляний: циліндри, мензурки, колби, бюретка, пробірки за ГОСТ 1770.

Якісна реакція з метанолом в присутності кислоти сірчаної конц., утворюється борнометилловий ефір, який горить полум'ям із зеленою облямівкою реакції на кальцій.

*Кількісне визначення.* Обладнання: посуд мірний лабораторний скляний: циліндри, мензурки, колби, бюретка, пробірки за ГОСТ 1770;

1,000 г випробуваного зразка розчиняють при нагріванні в 100 мл води Р, що містить 15 г манніту Р, і титрують 1 М розчином натрію гідроксиду до появи рожевого забарвлення, використовуючи як індикатор 0,5 мл розчину фенолфталеїну Р.

1 мл 1 М розчину натрію гідроксиду відповідає 61,8 мг  $H_3BO_3$ .

Отже, фальсифікація субстанцій кальцію глюконату та борної кислоти здійснюється такими способами: ідентифікація та кількісне визначення.

**Список використаних джерел:**

1. Дубініна А. А., Овчиннікова І. Ф., Дубініна С. О. та ін. Методи визначення фальсифікації товарів. Підручник. К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2010. 272 с.
2. Державна Фармакопея України. Держ. п-во «Науково-експертний фармакопейний центр». 1-е вид., доп. 1. Харків : РІРЕГ, 2004. 520 с.
3. Державна Фармакопея України. Держ. п-во «Науково-експертний фармакопейний центр». 1-е вид., доп. 2. 2008. 620 с.

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОДРАЗНЮВАЛЬНОЇ ДІЇ ЛІКАРСЬКОГО ЗАСОБУ БТФ ПЛЮС НА КРОЛЯХ**

Руснак І.М., здобувач вищої освіти «бакалавр»

Лико Д.В., доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри екології, географії та туризму

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Костишин Л.Є., асистент кафедри хірургії

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

Подразнювальну (шкідливу) дію препарату БТФ ПЛЮС на слизову оболонку ока досліджували на 3 кролях. У кон'юнктивальний мішок лівого ока тварин із піпетки закапували по 0,1 мл препарату. Для контролю в праве око тварини закапували по 0,1 мл води для ін'єкцій. Тварину фіксували, відтягували кут кон'юнктивального мішка і протягом 1 хв пальцем перетискали слізньо-носовий канал. Після обробки через одну, 24, 48, 72, 96 год та до 14 діб проводили ретельний огляд очей. Подразнювальну дію препарату БТФ ПЛЮС визначали за наявністю (відсутністю) гіперемії кон'юнктиви, ін'єкцією кровоносних судин, станом склери, рогівки, повік і оцінювали за бальною системою, згідно таблиці 1.



Таблиця 1

Оцінка подразнювальної дії препарату БТФ ПЛЮС	
А. Гіперемія кон'юнктиви та рогівки	
1. Судини ін'єктовані	1 бал
2. Окремі судини погано видно	2 бали
3. Дифузне глибоке почервоніння	3 бали
Б. набряк повік	
1. Слабкий набряк	1 бал
2. Виражений набряк з частковим виверненням повік	2 бали
3. У результаті набряку око закрите наполовину	3 бали
4. У результаті набряку око закрите більше, ніж наполовину	4 бали
В. Виділення	
1. Мінімальна кількість в кутику ока	1 бал
2. Кількість виділень зволожує повіку	2 бали
3. Кількість виділень зволожує повіку та шкіру навколо	3 бали

Під час визначення подразнювальної дії ветеринарного препарату БТФ ПЛЮС на слизову оболонку ока кроликів були одержані наступні результати (таблиця 2).

Таблиця 2

Оцінка подразнювальної дії препарату БТФ ПЛЮС на слизову оболонку ока кролів, у балах														
Подразнювальна дія	Термін досліджень, доба													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Оцінка подразнювальної (шкідливої) дії препарату на слизову оболонку ока першого кроля														
Гіперемія	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Набряк	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Виділення	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Оцінка подразнювальної (шкідливої) дії препарату на слизову оболонку ока другого кроля														
Гіперемія	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Набряк	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Виділення	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Оцінка подразнювальної (шкідливої) дії препарату на слизову оболонку ока третього кроля														
Гіперемія	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Набряк	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Виділення	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Після нанесення препарату БТФ ПЛЮС на слизову оболонку ока кролів (n=3) встановлено, що впродовж усього терміну спостережень він не викликав подразнювальної дії (таблиця 3.2), лише протягом першої доби після нанесення спостерігали ін'єкцію судин та помірні виділення, при цьому набряку повік не спостерігали.

Отже, дослідженнями встановлено, що препарат БТФ ПЛЮС не викликає подразнювальної дії на слизову оболонку ока кролів.

#### Список використаних джерел:

1. Коцюмбас І. Я. Доклінічні дослідження ветеринарних лікарських засобів. Львів : Тріада плюс, 2005. С. 134–147.
2. Западнюк І. В. Лабораторные животные. Разведение, содержание, использование в эксперименте. К.: Вища школа. 1983. 383 с.
3. Каркищенко Н. Н., Грачев С. В. Руководство по лабораторным животным и альтернативным моделям в биомедицинских исследованиях. М.: Профиль – 2С, 2010. 358 с.
4. European convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes. Council of Europe. Strasbourg, 1986. 53 p..

## ВИЗНАЧЕННЯ ГОСТРОЇ ТОКСИЧНОСТІ НЕСТЕРОЇДНОГО ПРЕПАРАТУ ЦЕЛЕКСИБ НА БІЛИХ МИШАХ І ЩУРАХ

Гоюка Д.А., здобувач вищої освіти

Сачук Р.М., доктор ветеринарних наук, професор кафедри екології, географії та туризму

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Кацараба О.А., кандидат ветеринарних наук, доцент, доцент кафедри акушерства, гінекології та біотехнології відтворення імені Г.В. Звереві

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького*

За введення препарату Целексиб (розчин для ін'єкційного застосування) мишам III–VI дослідних груп (доза 30000,0–45000,0 мг/кг маси тіла) у тварин через 1–2 години реєстрували збудження, часте дихання, відмову від корму

та води, збільшення актів сечовипускання та дефекації. Таку симптоматику виявляли протягом двох діб після введення, далі до (4-6)-ої доби клінічний стан тварин поступово відновлювався і не відрізнявся від такого в контролі, характерною в даний період для цих груп тварин була спрага. Загибелі мишей у цих групах також не спостерігали.

На 15-ту добу після введення проводили евтаназію мишей з використанням хлороформного наркозу та патологоанатомічний розтин. Під час зовнішнього огляду трупів дослідних тварин не спостерігали витікань з ротової, носової порожнини та ануса.

На розтині у мишей реєстрували:

- трахеї, стравоходу, слизові оболонки ротової порожнини та глотки – без патологічних змін;
- шлунок із залишками корму, слизова оболонка без патологічних змін;
- серце не збільшене в об'ємі, передсердя кровонаповнені;
- кров згорнута;
- печінка не збільшена в об'ємі, темно-коричневого кольору, пружної консистенції;
- підшлункова залоза, селезінка та легені – без змін; сечовий міхур порожній, нирки світло коричневого кольору, не збільшені в об'ємі;
- у тонкому та товстому кишечнику мишей патологічних змін не виявлено.

Отже, за результатами токсикологічних досліджень ветеринарного препарату Целексиб (розчин для ін'єкційного застосування) показник LD<sub>50</sub> розрахувати не вдалося, оскільки загибелі лабораторних тварин не було виявлено протягом 14-ти діб після введення.

При цьому максимальна введена доза (за абсолютною масою препарату) становила 45000,0 мг/кг маси тіла, що дозволяє віднести препарат Целексиб (розчин для ін'єкційного застосування) до VI класу токсичності – речовини відносно нешкідливі (LD<sub>50</sub>>15000,0 мг/кг маси тіла), а за ступенем небезпечності до IV класу – малонебезпечних речовин (LD<sub>50</sub>>5000,0 мг/кг) (Коцюмбас І. Я., 2005).

У досліді щурам підшкірно вводили препарат Целексиб (розчин для ін'єкційного застосування) у дозах 5000,0; 10000,0; 15000,0; 20000,0 і 25000,0 мг/кг маси тіла. Клінічні спостереження показали, що підшкірне введення препарату щурам I–V дослідних груп не викликало картини гострого отруєння. Щури були рухливі, добре реагували на зовнішні подразники, активно споживали корм та воду. Виключення складало незначне збудження протягом (2-3) год після введення препарату у дозах 20000,0 і 25000,0 мг/кг маси тіла. Загибелі щурів у цих групах не спостерігали. У місці введення препарату не відмічали болючості та припухлості протягом терміну досліджень, кулька після введення препарату зникала протягом доби після введення.

На 15-ту добу після введення проводили діагностичний забій щурів та патологоанатомічний розтин. Під час зовнішнього огляду трупів дослідних тварин встановлено, що шерсть була блискуча; витікань з ротової, носової порожнини та ануса не спостерігали. На розтині у щурів: не реєстрували змін слизових оболонок ротової порожнини, трахеї, глотки та стравоходу; у місці введення не виявляли запалення підшкірної клітковини та гематом; шлунок із залишками корму, без ознак запалення; серце не збільшене в об'ємі, передсердя не кровонаповнені; кров згорнута; печінка не збільшена в об'ємі, темно коричневого кольору, пружної консистенції; легені, селезінка, підшлункова залоза та нирки – без змін; у тонкому та товстому кишечнику не встановлено патологічних відхилень у порівнянні з нормою.

Отже, за результатами токсикологічних досліджень препарату Целексиб (розчин для ін'єкційного застосування) показник LD<sub>50</sub> розрахувати не вдалося, оскільки загибелі лабораторних тварин не було виявлено протягом 14-ти діб після введення. При цьому максимальна введена підшкірно доза препарату Целексиб (розчин для ін'єкційного застосування) (за абсолютною масою препарату) становила 25000,0 мг/кг маси тіла, що дозволяє за токсичністю віднести препарат до VI класу – відносно нешкідливих речовин (LD<sub>50Subcut</sub>>4500 мг/кг маси тіла) (Коцюмбас І. Я., 2005).

#### Список використаних джерел:

1. Коцюмбас І. Я. Доклінічні дослідження ветеринарних лікарських засобів. Львів : Тріада плюс, 2005. С. 134–147.
2. Западнюк І. В. Лабораторные животные. Разведение, содержание, использование в эксперименте. К.: Вища школа. 1983. 383 с.
3. Каркищенко Н. Н., Грачев С. В. Руководство по лабораторным животным и альтернативным моделям в биомедицинских исследованиях. М.: Профиль – 2С, 2010. 358 с.
4. European convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes. Council of Europe. Strasbourg, 1986. 53 p.

## ОСОБЛИВОСТІ ШТУЧНОГО РОЗВЕДЕННЯ ФАЗАНІВ

Жирун О.А., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Сачук Р.М., доктор ветеринарних наук, професор кафедри екології, географії та туризму  
**Рівненський державний гуманітарний університет**  
Пепко В.О., кандидат сільськогосподарських наук, молодший науковий співробітник  
**Тернопільська дослідна станція ІВМ НААН**

Останнім часом у світі та в Україні все більш широке поширення отримує розведення фазанів для декоративних цілей, поповнення мисливських угідь та одержання оригінального м'яса-дичини. Для розведення в комерційних цілях частіше всього використовують звичайного, або мисливського фазана (*Phasianus colchicus*).

Мисливський фазан – гібридна форма, отримана в результаті спонтанного схрещування різних підвидів звичайного фазана. В основному, при гібридизації на європейському континенті приймали участь закавказький та китайський підвиди. Для декоративних цілей використовують також інші види та підвиди фазанів (діамантового, золотого, срібного, вухастого, рогатого, королівського, блакитного тощо).

В природі більшу частину життя звичайний фазан проводить на землі, віддаючи перевагу місцям поблизу водоймищ, де є наявності густа рослинність, зарості кущів, очерет тощо. Фазани можуть швидко бігати, як на відкритих місцях, так і в заростях високої трави, але літають вони мало і погано, швидко втомлюються і намагаються сховатися в заростях. Злітають круто вгору («свічкою»), потім планують, поступово знижуючись.

Жива маса мисливського фазана становить від 700 до 1800 г. Самці значно крупніші за самок, мають шпори на ногах, довгий хвіст і яскравіше забарвлення (рис. 1). Довжина самця з хвостом - 80-90 см, самки біля 60 см. Довжина хвоста, відповідно, 42-54 та 29-31 см.



В природних умовах самка відкладає від 7 до 18 яєць, насиджує в середньому 24 днів. Маса яєць становить 30-35 г. Фазанята вилуплюються вкриті густим пухом, обсохнувши – можуть швидко пересуватися і самостійно скльовувати корм. Добре лігати фазанята розпочинають з віку приблизно 50 днів, а величини дорослої птиці досягають в 4-5 місячному віці.

В природних умовах фазани живляться в основному рослинними кормами (насінням злакових та бобових культур, ягодами, кореневими частинками і зеленими частинами рослин), а також комахами, їх личинками, павуками, черв'яками, молюсками, інколи поїдають мишей. Особливістю фазанів являється те, що вони, на відміну від багатьох інших птахів, поїдають личинок та дорослих колорадських жуків. Фазани витривалі і невибагливі, легко переносять морози до 40С, але за глибокого снігу страждають від відсутності кормів.

М'ясо фазанів містить близько 68,9% води, 28,5% білку, 0,5% безазотистих екстрактивних речовин, дуже мало жиру (біля 1%) і холестерину та 1,2% золи. Коефіцієнт перетравності курячого м'яса дорівнює 72,28%, м'яса пекінської качки – 68,02%, індики – 66,68%, фазана - 92,15%.

В залежності від цілей, призначення та величини підприємства, організація технологічного процесу в фазанарії може бути декількох типів:

- на основі вільного утримання птиці, коли фазани представлені самим собі;
- на основі напіввільного утримання, коли здійснюється частково годівля фазанів за їх утриманням в вольєрах;
- на основі інтенсивного розведення, коли організується повноцінна годівля птиці, здійснюється інкубація яєць, виконується інтенсивна відгодівля фазанів на м'ясо.

Крім того, необхідно організувати централізоване виробництво стандартизованих повнораціонних кормосумішей для фазанят різних вікових груп. Для годівлі фазанят перші 20 – 30 днів вирощування треба використовувати високопротеїнові раціони.

При вирощуванні та утриманні фазанів дотримуються вимог чинних «Ветеринарно-санітарних правил для птахівницьких господарств і вимог до їх проектування». Заходи специфічної профілактики – профілактичних обробок та вакцинацій розробляються ветеринарними спеціалістами господарства в залежності від зони розміщення ферми і епізоотичної ситуації в регіоні.

#### Список використаних джерел літератури

1. Єременко О.А. Формування антиоксидантного захисту організму фазанів при різному протеїновому забезпеченні раціонів. О.А. Єременко. Вісник Запорізького національного університету. 2007. № 1. С. 74-78
2. Корж О.П. Використання морфометричних індексів для вивчення ростових процесів мисливського фазана. О.П. Корж. Вісник Запорізького національного університету. 2008. № 1. С. 117-123.
3. Фролов Д.О. Організаційні проблеми штучного вирощування мисливського фазана (*Phasianus colchicus*) в Україні / Д.О. Фролов, О.П. Корж // Вісник ЗНУ. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – № 2. – С. 55 – 62.

## ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АПІТУРИЗМУ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Галка І.В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Костолович М.І. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри екології, географії та туризму  
Сачук Р.М., доктор ветеринарних наук, професор кафедри екології, географії та туризму  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Дуже перспективно виглядає ще одна традиційна галузь рівненського тваринництва – бджільництво. Мед, віск, перга, прополіс – це лише частина тих благ, які отримують фермери від розведення бджіл. Запилення культур допомагає забезпечувати кращий урожай сільськогосподарських культур.

Нині приватних пасік на Рівненщині чимало. Точну цифру пасічників не беруться називати навіть спеціалісти. Бо ж місцеві ради на сьогоднішній день такого обліку не ведуть. І в профільному Міністерстві немає штатної одиниці, яка б керувала бджільництвом.

Сьогодні в нашій області бджільництво побутує у двох формах: лісове і домашнє. Перше зберігається в поліських районах. Саме лісове бортництво базується на утриманні бджіл у природних чи штучних дуплах дерев, розповідає у своїх наукових працях краєзнавець Алла Дмитренко. Їх ще називають бортями. З часом люди зрозуміли, що борті можна використовувати постійно як вулики.

В окремих районах Рівненщини бортництво дожило до наших днів. Зокрема, в Рокитнівському районі. Бортні дерева зустрічаються майже в кожному селі на півночі Рівненщини. Мова йде про сосни і дуби. Навіть є борті, яким понад сотні років. Більшість дерев знаходиться за межами населених пунктів, тобто у лісах. Борті – це тип вулика, придуманий самою бджолою і пристосований під житло.

Апітуризм (назва походить від латинської назви бджоли – *Apis mellifera*) – це перспективна форма туризму в Рівненській області, пов'язана з бджільництвом як традиційною професією та продуктами бджільництва в екологічному, харчовому і медичному аспектах. Заходи, які зараховують до апітуризму, охоплюють відвідування пасік, музеїв просто неба та бджолиних музеїв, де в туриста є можливість спостерігати за роботою бджоляра, методом виготовлення меду, його особливостями (включно з де-густациєю різних видів меду), дізнатися про інші продукти бджільництва (пилко, віск, бджолиний хліб, маточне молочко), подивитися, як живуть бджолині сім'ї. Апітуризм може розвиватися на основі вже наявних музеїв бджільництва та музеїв просто неба, але передусім пропозицію можуть сформувати власники пасік, бджільницьких господарств і ферм агро- та екотуризму з домашніми пасіками.

Апітуризм в Рівненській області буде виконувати декілька функцій:

- просвітницька функція – апітуризм популяризує екологічну діяльність, інформуючи туристів про величезну роль, яку бджоли відіграють у функціонуванні багатьох екосистем;
- туристична функція привертає увагу до специфіки природи та традицій регіону, особливо до роботи бджоляра й історії бджільництва;
- функція оздоровлення – просування природних методів лікування та продуктів бджільництва, які у разі правильного використання можуть замінити складні лікарські засоби.

соціальна функція – апітуристична пропозиція дає змогу активізувати місцеву громаду через створення нових робочих місць, розвивати агротуристичні господарства та скористатися потенціалом знань і досвіду пасічників.

У даному напрямку вже розпочата робота. Новий еколого-туристичний маршрут "Медове коло" планують впровадити в Рівненській області. Як повідомив один з авторів концепції проекту Сергій Підмогильний, маршрут буде орієнтований на лісове бджільництво.

Маршрут пройде по п'яти районах волинського краю. Рівненська область багата лісами, ріками і озерами, якими легко і зручно пересуватися, можна добре відпочити. Туристичною родзинкою маршруту буде бортництво як древній вид бджільництва, який тут зберігся. До створення маршруту будуть залучати бджолярів, виробників сувенірної продукції, власників екосадиб і перевізників.

Серед визначних пам'яток, які можна буде побачити в "Медовому колі": "Тунель кохання" в Клевані, Парк караїмів в Деражному, заказник "Базальтові стовпи", ландшафтний парк "Надслучанська Швейцарія".

Проект буде орієнтований, як на велосипедистів, так і на автомобілістів – до основних місць можна буде дістатися і з перевізниками.

Організатори переконані, що новий туристичний маршрут активізує сільські громади через розвиток «зеленого туризму». Це буде сприяти зайнятості місцевих жителів, а також наповнювати бюджети громад, розвивати території.

У перспективі до проекту планують залучати іноземних експертів, зокрема, з Польщі та Білорусі. Також одним із завдань маршруту є його включення до міжнародної мережі "Зелених шляхів" (Greenways), щоб оживити туристичний потік з-за кордону.

### Список використаних джерел

1. Практикум з бджільництва / В.В. Мирось, С.Б. Ковтун; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. –Х.:ХНАУ, 2014. – 192 с.
2. Бджільництво. І.А. Бабич, О.Г. Мегедь. К. : Вища шк., 1987. 336 с.
3. Бджільництво: навч. посібник. В.В. Мирось, І.Г. Бабарика. Х. 2007. 278 с.

## ТОКСИКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ РЕГІДРАТАЦІЙНОГО ЛІКАРСЬКОГО ЗАСОБУ

Казека О.В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Сачук Р.М., доктор ветеринарних наук, професор кафедри екології, географії та туризму  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Стравський Я.С., доктор ветеринарних наук, доцент кафедри медичної біології  
*Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського*

Ацидостоп (розчин для парентерального застосування) – комплексний препарат-коректор кислотно-основного стану. 1 мл препарату містить діючі речовини: бікарбонат натрію – 60 мг, ацетат натрію – 30 мг, цитрат натрію – 2 мг, наповнювач – до 1 мл. Дослідження параметрів гострої токсичності препарату були проведені на 42 нелінійних білих щурах-самках 4-місячного віку, масою (220-230) г відповідно до рекомендацій [1], що утримувались за оптимальних умов віварію [1-3]: температура у приміщенні складала (18±2)°С, відносна вологість повітря (60 – 70) %, цикл освітлення день–ніч, упродовж експерименту, складав (10 – 14) год, а також було забезпечено 10-ти разову зміну об'єму повітря в кімнаті віварію за годину.

Для годівлі щурів використовували повнораціонний комбікорм для гризунів. Тварини мали вільний доступ до води та корму.

Перед початком досліджень кожному тварину зважували. Дози препарату, що вводили, розраховували індивідуально, відповідно до маси кожного щура. За принципом аналогів було сформовано 6 дослідних груп: щурам вводили препарат у дозах 15000,0; 20000,0; 25000,0; 30000,0; 35000,0 і 40000,0 мг/кг маси тіла за абсолютною масою препарату одноразово (доза 15000,0 мг/кг), дворазово (дози 20000,0 і 25000,0 мг/кг), триразово (доза 30000,0 мг/кг) і 4-разово (дози 35000,0 і 40000 мг/кг маси тіла) перорально за допомогою стравохідно-шлункового зонду. Доза 40000,0 мг/кг маси тіла була максимально можливою для введення, враховуючи об'єм шлунку щурів.

Щурам контрольної групи за аналогічним регламентом вводили воду для ін'єкцій в об'ємі 2,5 см<sup>3</sup>. У кожній групі (як дослідних, так і контрольній) було по 6 щурів (n=6).

За клінічним станом дослідних щурів спостерігали упродовж 14 діб. Відмічали можливу появу та розвиток клінічних ознак отруєння, строки загибелі або відновлення до фізіологічної норми. Під час клінічного обстеження щурів звертали увагу на поведінку, реакцію на зовнішні подразники, наявність апетиту, стан шерстного покриву, колір слизових оболонок, частоту дихання та дефекації, зміни кольору фекалій тощо.

Слід зазначити, що маніпуляції над щурами здійснювали відповідно до існуючих нормативних документів [4-6], що регламентують організацію робіт із використанням експериментальних тварин і дотриманням принципів «Європейської конвенції про захист хребетних тварин, що використовуються в експериментальних та інших наукових цілях» (Страсбург, 1986).

Після загибелі (діагностичного забою) тварин проводили патологоанатомічний розтин. Для встановлення патологоанатомічних змін використовували макроскопічний метод досліджень [7]. Патологоанатомічний розтин виконували за наступною схемою:

- на першому етапі проводили зовнішній огляд, відмічаючи стан шерстного покриву і слизових оболонок;
- на другому – виконували розтин та огляд порожнин тіла і внутрішніх органів, таких як глотка, трахея, гортань, серце, легені, печінка, селезінка, нирки, шлунок, кишечник, відмічаючи зміни кольору, консистенції, малюнку та форми органів.

У результаті одноразового внутрішньошлункового введення щурам-самкам препарату Ацидостоп (розчин для парентерального застосування) в дозах (за абсолютною масою) 15000,0; 20000,0; 25000,0; 30000,0; 35000,0 і 40000,0 мг/кг маси тіла були отримані наступні результати. Клінічні спостереження показали, що внутрішньошлункове введення препарату щурам I–III дослідних груп не викликало картини гострого отруєння. Щури були рухливі, добре реагували на зовнішні подразники, активно споживали корм та воду. Загибелі щурів у цих групах не спостерігали.

За кратного введення препарату Ацидостоп (розчин для парентерального застосування) щурам IV–VI дослідних груп після останнього введення препарату у тварин реєстрували збудження, часте дихання, відмову від корму та води, збільшення актів сечовипускання та дефекації. Таку симптоматику виявляли протягом доби після введення, далі до (2-3)-ої доби клінічний стан тварин поступово відновлювався і не відрізнявся від такого в контролі, характерною в даний період для цієї групи тварин була спрага. Загибелі щурів у цих групах також не спостерігали протягом 14 діб після введення.

На 15-ту добу після введення проводили евтаназію щурів з використанням хлороформного наркозу та патологоанатомічний розтин. Під час зовнішнього огляду трупів дослідних тварин не спостерігали витікань з ротової, носової порожнини та ануса.

На розтині у щурів реєстрували:

- слизові оболонки ротової порожнини, трахеї, глотки та стравоходу – без патологічних змін;
- шлунок із залишками корму, слизова оболонка без патологічних змін;
- серце не збільшене в об'ємі, передсердя кровонаповнені;
- кров згорнута;
- печінка не збільшена в об'ємі, темно-коричневого кольору, пружної консистенції;
- легені селезінка та підшлункова залоза – без змін; сечовий міхур порожній, нирки світло коричневого кольору, не збільшені в об'ємі;
- у тонкому та товстому кишечнику щурів патологічних змін не виявлено.

Отже, за результатами токсикологічних досліджень ветеринарного препарату Ацидостоп (розчин для парентерального застосування) показник LD<sub>50</sub> розрахувати не вдалося, оскільки загибелі лабораторних тварин не

було виявлено протягом 14-ти днів після введення.

При цьому максимальна введена доза (за абсолютною масою препарату) становила 40000,0 мг/кг маси тіла, що дозволяє віднести препарат Ацидостоп (розчин для парентерального застосування) до VI класу токсичності – речовини відносно нешкідливі ( $LD_{50} > 15000,0$  мг/кг маси тіла), а за ступенем небезпечності до IV класу – малонебезпечних речовин ( $LD_{50} > 5000,0$  мг/кг) (Коцюмбас І. Я., 2005).

#### Список використаних джерел літератури

1. Коцюмбас І. Я. Доклінічні дослідження ветеринарних лікарських засобів. Львів : Тріада плюс, 2005. С. 134–147.
2. Западнюк І. В. Лабораторные животные. Разведение, содержание, использование в эксперименте. К.: Вища школа. 1983. 383 с.
3. Каркищенко Н. Н., Грачев С. В. Руководство по лабораторным животным и альтернативным моделям в биомедицинских исследованиях. М.: Профиль – 2С, 2010. 358 с.
4. European convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes. Council of Europe. Strasbourg, 1986. 53 p.
5. Стаття 26 Закону України № 5456-VI від 16.10.2012 р. «Про захист тварин від жорстокого поводження».
6. Council Directive 86/609/EEC of 24 November 1986 on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes // Official Journal of the European Communities L 358. 1986. P. 1-29.
7. Жаров А. В., Иванов И. В., Стрельников А. П. Вскрытие и патоморфологическая диагностика болезней животных. М.: Колос, 2003. 400 с.

## ОСОБЛИВОСТІ УТРИМАННЯ ТА ВИРОЩУВАННЯ МОЛОДНЯКУ ФАЗАНІВ

Крижик Н.Б., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Сачук Р.М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Сачук Р.М., доктор ветеринарних наук, професор кафедри екології, географії та туризму  
*Рівненський державний гуманітарний університет*  
Пепко В.О., кандидат сільськогосподарських наук, молодший науковий співробітник  
*Тернопільська дослідна станція ІВМ НААН (м. Тернопіль)*

Молодняк фазанів вирощують на підлозі або в кліткових батареях. На вирощування приймають здорових курчат не пізніше, ніж через 10 годин після виведення їх в інкубаторах. Здорові, тільки но вилуплені пташенята рухливі, з вираженим рефлексом до пошуку корму, точно і швидко орієнтуються в навколишньому середовищі. Слабких пташенят ставлять на вирощування окремою групою. Годівлю і напування фазанят розпочинають не раніше, ніж через 8-12 годин після виведення, при цьому, спочатку їх напувають, потім дають корм. Підстилку весь період вирощування підтримують у чистому і сухому стані (вологість не більше 25%), у разі необхідності – підсипають свіжу. Дуже важливо підтримувати правильний світловий режим. Занадто велика освітленість може призвести до розвитку канібалізму. Перші 2-3 дні рекомендується підтримувати цілодобове освітлення, освітленість 30-50 лк. Далі тривалість світлового дня протягом двох тижнів поступово знижують до 16 годин, освітленість до 5-10 лк і підтримують на такому рівні до кінця вирощування. У разі виникнення канібалізму - освітленість знижують до 1-3 лк. Зниженню рівня канібалізму сприяє також застосування для освітлення пташника ламп блакитного або зеленого світла.

Пташенят годують сухими повнораціонними комбікормами згідно чинних норм годівлі.

Впродовж періоду вирощування контролюють параметри мікроклімату у пташнику, якість та поїдання кормів, живу масу та збереженість птиці.

Загальна тривалість вирощування складає 12-16 тижнів. Самців відправляють на забій при досягненні ними маси 1,1-1,2 кг, самок 0,8-0,9 кг. Технологія забою та обробки тушок така ж, як і курей.

Вирощування ремонтного молодняку. Для отримання 100 кондиційних ремонтних самок і відповідної кількості самців на вирощування в добовому віці ставлять 300 фазанят, несорттованих за статтю. Ремонтний молодняк фазанів вирощують переважно у пташниках з вигулами, на підлозі. До 12-добового віку допускається вирощувати ремонтний молодняк в кліткових батареях. Технологічні параметри вирощування ремонтного молодняку у пташниках практично такі ж, як і при вирощуванні молодняку на м'ясо. Деякі відмінності є у температурному і світловому режимах. Якщо при вирощуванні на м'ясо фазанят весь час утримують у пташниках за температури не нижче 20°C, то ремонтний молодняк за 30-добового віку за теплої сухої погоди розпочинають випускати на вигули, утримують за природної температури. В такому разі він виростає більш загартованим та витривалим. Освітленість та тривалість світлового дня у пташниках для молодняку до 30-добового віку такі ж, як і при вирощуванні на м'ясо, далі – природні. Протягом всього періоду вирощування фазанят годують сухими повнораціонними розсипними або гранульованими комбікормами.

Оцінку правильності розвитку молодняку виконують шляхом періодичного зважування частини (близько 1%) поголів'я та огляду птиці. В 50-добовому віці фазанят розділяють за статтю за вторинними статевими ознаками. У віці 70 днів проводять друге вибракування. У батьківське стадо переводять фазанів, що відповідають нормативним параметрам живої маси, гарної статури, отриманих від самок з високою несучістю. Відібраний молодняк відправляють в зимові вольєри для утримання дорослої птиці в непродуктивний період. Кожну вікову групу фазанів утримують в окремих вольєрах.

Утримання батьківського поголів'я в непродуктивний період. Непродуктивний період розпочинається з

закінчення яйцекладки (як правило у серпні) до початку наступного періоду розмноження. В цей період відбувається линяння птахи. В непродуктивний період всіх фазанів утримують великими угрупованнями в зимових вольєрах згідно технологічних параметрів, наведених в табл. 1, годують згідно норм для непродуктивного періоду.

Утримання батьківського поголів'я в продуктивний період. Для відтворення молодняк фазанів розпочинають використовувати з віку 8-12 місяців. Період продуктивного використання батьківського стада мисливських фазанів звичайно складає 2-3 роки. Сім'ю (1 самець і 5-10 самок) мисливських фазанів комплектують з молодих здорових птахів: самок – 8-18-місячного віку, самців віком від 1-го до 2,5 років в кінці січня - на початку лютого. Бажано вибирати фазанів великого розміру, без дефектів розвитку. Не беруть у батьківське стадо фазанів з явними недоліками екстер'єру, з хронічними захворюваннями або травмованих, а також дуже лякливих або дуже агресивних. Кожну сім'ю розміщують в окремій вольєрі. Якщо самець проявляє агресію по відношенню до самок або байдужість, самця міняють. Те ж саме роблять у разі низької заплідненості яєць. Яйцекладка у фазанів розпочинається в кінці лютого – березні і триває близько 3-4-х місяців. Самки за період яйцекладки зносять 30- 45 яєць. Заплідненість яєць, як правило, складає 70-88%.

Збір яєць потрібно проводити вранці (під час годівлі птахи) і після полудня, щоб запобігти їх розкльовуванню і забрудненню шкаралупи в сухі продезинфіковані паперові або пластикові прокладки. Яйця збирають чистими руками, беручи їх двома пальцями за гострий і тупий кінці. Не можна обтирати та мити яйця. Зберігають яйця в темному приміщенні за температури 10-15 °С і вологості 65-70% у вертикальному положенні тупим кінцем вгору. Якщо до інкубації яйцям належить лежати більш 3-х днів - їх потрібно щодня перевертати, інакше жовток спливе і прилипне до шкаралупи. Такі яйця для інкубації непридатні. Термін зберігання яєць до інкубації – не більше одного тижня. Збільшення строку зберігання понад указанного призводить до суттєвого зниження виводимості яєць.

Після припинення несучості птацю поступово переводять на раціон для непродуктивного періоду і розміщують у вольєрах для утримання дорослих фазанів в непродуктивний період.

#### Список використаних джерел літератури

1. Єременко О.А. Фрмування антиоксидантного захисту організму фазанів при різному протеїновому забезпеченні раціонів. О.А. Єременко. Вісник Запорізького національного університету. 2007. № 1. С. 74-78
2. Корж О.П. Використання морфометричних індексів для вивчення ростових процесів мисливського фазана. О.П. Корж. Вісник Запорізького національного університету. 2008. № 1. С. 117-123.
3. Фролов Д.О. Організаційні проблеми штучного вирощування мисливського фазана (*Phasianus colchicus*) в Україні / Д.О. Фролов, О.П. Корж // Вісник ЗНУ. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – № 2. – С. 55 – 62.

## ЕКОТОКСИКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ІНСЕКТИЦИДУ НОВОГО МЕХАНІЗМУ ДІЇ

Лясковець Г.С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Сачук Р.М., доктор ветеринарних наук, професор кафедри екології, географії та туризму  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Калиновська Л.Г., науковий співробітник

*Державний науково-дослідний контрольний інститут ветеринарних препаратів та кормових добавок  
(м. Львів)*

#### Інформація про досліджуваний препарат.

**Опис.** Водорозчинний порошок.

**Склад.** 1 г препарату містить діючу речовину: циромазину – 600 мг, лимонна кислота – до 1 г.

**Фармакологічні властивості.** Діюча речовина препарату – циромазин – синтетична сполука з групи триазинів. Циромазин є регулятором росту комах з роду Двокрилі (мухи, мошки, тощо), який подавляє розвиток личинок шляхом пригнічення синтезу хітину. Найбільш чутливими до дії циромазину є личинки мух першої стадії розвитку. Візуальний ефект від дії циромазину проявляється через 2 тижні після першого використання препарату за зменшенням численності дорослих комах.

До дії циромазину нечутливі личинки корисних комах (бджоли, тощо) та теплокровні тварини.

**Застосування.** Препарат застосовують для обробки тваринницьких приміщень (корівники, свинарники, пташники) для знищення личинок двокрилих комах: *Muska spp.*, *Drosophila spp.*, *Stomoxys calcitrans*.

**Дозування.** Попередньо готується розчин препарату у співвідношенні препарат/вода не менше, ніж 1:50. Цим розчином обробляється поверхня підлоги (решіткової або перфорованої), з розрахунку 0,8 г. Циромазину на 1 м<sup>2</sup> площі. Обробку проводять двічі або тричі впродовж 2 тижнів.

**Застереження.** Запобігати контакту препарату зі шкірою та слизовими оболонками.

**Форма випуску.** Полімерні пакети по 1000 г.

**Зберігання.** Сухе, темне, недоступне для дітей місце при температурі 10-25 °С. Препарат зберігати окремо від харчових продуктів, напоїв, у тому числі від корму для тварин.

**Термін придатності** – 2 роки з дати виготовлення.

**Для ветеринарної медицини!**

**Виробник готового продукту:**

ТОВ “ДЕВІЕ” 22300, Україна, Вінницька область, Літинський район, смт. Літин, вул. Богдана Хмельницького, 37. Тел./факс (04347) 2-21-44.

**Власник реєстраційного посвідчення:**

ПП “Біофарм”  
22300, Україна, Вінницька область, Літинський район, смт. Літин, вул. Богдана Хмельницького, 37. Тел./факс (04347) 2-21-44.

*Вивчення токсичності на прісноводних рослинах роду Lemna (ряска).*

Принцип методу полягає в тому, що культурам рослин роду Lemna, вирощують як монокультури в різних концентраціях досліджуваної речовини протягом 7 днів. Метою даного методу є кількісна оцінка впливу речовини на вегетативний ріст та визначення концентрація, яка викликає певний % пригнічення росту.

При визначенні впливу досліджуваного засобу на інтенсивність росту прісноводних водоростей використовували молоді, швидко зростаючі рослини без видимих пошкоджень або зміни кольору (хлорозу). За цих умов, за сім днів до тестування достатню кількість колоній асептично переносять у свіже стерильне середовище та культивують протягом 7-10 днів за умов тесту. Для визначення токсичності досліджуваної речовини для Lemna, використовували п'ять концентрацій. Для цього використовують колонії, що складаються з 2-4 видимих листочків, які переносяться з культури інюкуляту, які за принципом аналогів розподіляються по дослідним посудинам в асептичних умовах. Кожна тестова посудина містила від 9 до 12 листочків. Кількість листя та колоній була однаковою в кожній тестовій посудині. Для освітлення використовували постійне тепле або холодне біле флуоресцентне освітлення.

На початку експерименту підраховували і реєстрували кількість листя в дослідних посудинах, при цьому визначали число нормального або ненормального листя. зміни в розвитку рослин, розмір листя, зовнішній вигляд, ознаки некрозу, хлорозу або гіббозу, розпад колонії або втрату плавучості, а також довжину та зовнішній вигляд коренів.

Крім визначення кількості листя під час випробування також оцінювали вплив досліджуваної речовини на одну (чи більше) з наступних вимірювальних змінних:

- (i) загальна площа листя,
- (ii) суха маса,
- (iii) свіжа вага.

Загальна площа листя має перевагу в тому, що її можна визначити для кожної тестової та контрольної посудини на початку, під час і в кінці тесту. Суху або свіжу масу слід визначати на початку випробування із зразка інюкулянтної культури, яка є репрезентативною для того, що було використано для початку випробування, і в кінці випробування з рослинним матеріалом з кожної тестової та контрольної посудини. Якщо площа листя не вимірюється, сухій вазі віддається перевага над свіжою.

Загальна площа листя, суха вага та свіжа вага можуть бути визначені таким чином: (i) Загальна площа листя: загальну площу листя всіх колоній можна визначити шляхом аналізу зображень. Силует досліджуваної посудини та рослин можна зафіксувати за допомогою відеокамери (тобто, помістивши посудину на світлову коробку), а отримане зображення оцифрувати. Шляхом калібрування з плоскими формами відомої площі можна визначити загальну площу листя в випробувальній посудині. Слід бути обережним, щоб виключити перешкоди, спричинені краєм випробувальної посудини. Альтернативним, але більш трудомістким підходом є фотокопіювання тестових судин і рослини, вирізання отриманого силуету колоній і визначення їх площі за допомогою аналізатора площі листя або міліметрового паперу. Інші методи (наприклад, співвідношення маси паперу між площею силуету колоній та одиницею площі) також можуть бути прийнятними.

(ii) Суха маса: усі колонії збирають із кожної тестової посудини та промивають дистильованою або деіонізованою водою. Їх промокають, щоб видалити надлишок води, а потім сушать при 60 °C до постійної ваги. Слід включити будь-які фрагменти коренів. Суху вагу слід виражати з точністю не менше 0,1 мг.

(iii) Свіжа вага: усі колонії переміщують у попередньо зважені пробірки з полістиролу (або іншого інертного матеріалу) з невеликими (1 мм) отворами в закругленому дні. Потім пробірки центрифугують при 3000 об/хв протягом 10 хвилин при кімнатній температурі. Пробірки, що містять уже висушені колонії, повторно зважують і свіжу вагу обчислюють шляхом віднімання ваги порожньої пробірки.

*Вивчення гострої токсичності на черв'яках.*

При визначенні гострої токсичності досліджуваного засобу використовували дорослих черв'яків (не менше двох місяців з клітелом) з масою тіла від 300 до 600 мг. Для цього змішували досліджуваний засіб у концентраціях 0,01, 0,1, 1,0, 10, 100, 1000 мг/кг з штучним ґрунтом [3].

Для кожного досліді брали 750 г досліджуваного середовища та 10 дощових черв'яків, які поміщали у 1 л скляну ємність, які попередньо витримали протягом 24 годин у штучному ґрунті. Контейнери накривали перфорованою пластиковою плівкою, щоб запобігти висиханню тестового середовища, і витримували в умовах тестування протягом 14 днів. При цьому для кожного досліді робили чотири повтори. Для кожного тесту використовували чотири контрольні чашки, оброблені тим самим розчинником, який використовувався в досліді, і містили десять черв'яків. Тривалість випробування становила 14 діб (оцінка загибелі на 7 і 14 добу), при цьому температура повинна бути 20° ± 2°С. Тестування проводили при безперервному освітленні (щоб переконатися, що черв'яки залишаються в тестовому середовищі протягом усього тесту).

Загибель оцінювали шляхом виявлення загиблих хробаків, сортування черв'яків із середовища та тестування їх реакції на механічний подразник на передньому кінці. Після 7-денної оцінки хробаки та середовище замінують у тестовий контейнер, при цьому звертали увагу на будь-які помічені поведінкові або патологічні симптоми. Наприкінці експерименту оцінювали вміст вологи в досліджуваному середовищі.

*Список використаних джерел літератури*

1. «Fish, Acute Toxicity Tests», OECD № 203
2. «Daphnia sp., Acute Immobilisation Test», OECD № 202
3. «Earthworm, Acute Toxicity Tests», OECD № 207
4. «Lemna sp. Growth Inhibition Test», OECD № 221



## НАЙПОШИРЕНІШІ БУР'ЯНИ В КУЛЬТУРНИХ РОСЛИНАХ ЗАХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ

Маркарян В.В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Велесик Т.А., кандидат економічних наук, доцент кафедри екології, географії та туризму

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Маркарян Н.А., науковий співробітник

*Інститут сільського господарства Західного Полісся НААН*

**Вступ.** Серед чинників, що суттєво впливають на урожайність сільськогосподарських культур, слід окремо виділити забур'яненість посівів. Втрата врожаю польових культур від бур'янів залежно від ступеня забур'яненості може коливатися від 10 до 60% і більше [1]. Деякі науковці наголошують, що зростання кількості бур'янів у повторних посівах відбувається за рахунок специфічних бур'янів, стійких до гербіциду [2].

Нині одним з елементів обмеження шкідливості бур'янів є використання різних систем обробітку ґрунту на тлі короткоротаційних сівозмін.

Суттєвий вплив на видовий склад забур'яненості має технологія окремих систем основного обробітку ґрунту [3].

З метою збереження та отримання максимальної продуктивності впродовж періоду вегетації пшениці озимої велике значення мають заходи захисту культури від шкідливих організмів. Серед таких чільне місце мають посісти заходи обмеження чисельності бур'янів, які можуть бути причиною суттєвих втрат врожаю різних культурних рослин. Тому проблема забур'яненості посівів усіх сільськогосподарських культур завжди буде актуальною [4].

На забур'яненість посівів впливають різні способи основного обробітку ґрунту. Так, окремі автори вказують на те, що за безпліцевих та мілких дискових обробітків забур'яненість посівів кукурудзи зменшується, порівняно із оранкою. Результати інших досліджень свідчать протилежне, тобто застосування безпліцевого і поверхневого обробітку, порівняно із оранкою, підвищує забур'яненість на 25-32% [5].

Істотний вплив на забур'яненість посівів має застосування побічної продукції рослинництва як органічного добрива. Причиною цього є залишення на полі всієї вегетативної маси побічної продукції (солома, стебла, полова), де зосереджена основна маса насіння бур'янів [6].

Обстеження посівів на забур'яненість є головним етапом гербологічного моніторингу орних земель. Воно повинно проводитись щорічно на всіх посівах сільськогосподарських культур. Найчастіше для цього використовують окомірний, кількісний та кількісно – ваговий методи. Окомірний метод визначення забур'яненості посівів застосовують у виробничих умовах на великих масивах [7].

**Методика проведення досліджень.** Експериментальну частину виконували в Інституті сільського господарства Західного Полісся НААН у 4-пільній польовій сівозміні, де попередником кукурудзи був ріпак ярий.

Ґрунт дослідної ділянки – темно-сірий опідзолений на лесових породах з такою агрохімічною характеристикою 0-30 см шару ґрунту: гідролітична кислотність (за Каппеном) 3,24 мг-екв. на 100 г ґрунту; рН сольове – 5,35; вміст гумусу (за Тюрніним) 1,50 %; рухомі форми фосфору та обмінного калію (за Кірсановим) відповідно 254 та 110 мг на кг ґрунту.

У сівозміні під кукурудзу вивчали три варіанти основного обробітку ґрунту: 1) пліцевий на 20-22 см (контроль); 2) мілкий на 10-12 см; 3) поверхневий на 6-8 см, що проводили по двох фонах удобрення: мінеральному – з внесенням  $N_{120}P_{90}K_{120}$  та без заробляння побічної продукції попередника (фон 1); органо-мінеральному – з внесенням  $N_{120}P_{90}K_{120}$  та з зароблянням побічної продукції попередника (фон 2).

Розмір посівної ділянки 100 м<sup>2</sup>, облікової 50,4 м<sup>2</sup>. Повторність триразова. Розміщення ділянок систематичне.

**Результати досліджень.** За результатами спостережень встановлено, що системи удобрення та обробітку ґрунту впливали на забур'яненість. Так, при обліку бур'янів на період сходів культур сівозміни виявлено значні відмінності у кількісному та видовому співвідношенні по варіантах досліду. Забур'яненості культур сівозміни у досліді коливалася залежно від систем удобрення та обробітку ґрунту. Кількість бур'янів на початок і кінець вегетації рослин була меншою за пліцевого обробітку ґрунту і становила відповідно на посівах кукурудзи на зерно 175,0–239,0 шт./м<sup>2</sup> і 4,0–14,0 шт./м<sup>2</sup>; ячмені ярому 5,0–13,0 шт./м<sup>2</sup> і 3,0–6,0 шт./м<sup>2</sup> та ріпаку озимому 5,0–10,0 шт./м<sup>2</sup> і 5,0–11,0 шт./м<sup>2</sup>.

Видовий склад найбільш чисельних бур'янів в посівах культур становили: фіалка польова (*Viola arvensis*); мишій зелений (*Setaria viridis*); гірчак беззковидний (*Polygonum convolvulus* L.); метлюг звичайний (*Apera spica-venti*); лобода біла (*Chenopodium album*); щириця звичайна (*Amaranthus retroflexus*).

На фонах із зароблянням побічної продукції попередника рясність бур'янів була більшою: за оранки на 58,3 %, за мілкого дискування на 57,1 %, а за поверхневого обробітку – на 26,2 % порівняно з фоном, де застосовували лише мінеральні добрива.

Застосування як органічного добрива побічної продукції попередника – також вплинуло на забур'янення посівів.

**Висновки.** Отже, найбільш поширені бур'яни в посівах Західного Лісостепу це фіалка польова (*Viola arvensis*); мишій зелений (*Setaria viridis*); гірчак беззковидний (*Polygonum convolvulus* L.); метлюг звичайний (*Apera spica-venti*); лобода біла (*Chenopodium album*); щириця звичайна (*Amaranthus retroflexus*).

Також обробіток ґрунту впливає на забур'яненості посівів культу сівозміни через скупчення основної кількості насіння бур'янів у верхньому шарі ґрунту, а використання соломи попередника на добриво знижує ефективність гербіцидів через зосередження післяжнивних решток на поверхні ґрунту, що сприяє інтенсивному розвитку бур'янів.

### Список використаної літератури

1. Танчик С. П. Эффективность основного обороту грунта в борьбе с бур'янами при вирощуванні кукурудзи. С. П. Танчик. Вісник аграрної науки. 1999. № 8. С. 17-20.
2. Задорожний В. С. Вплив різних способів обробітку ґрунту на видовий склад бур'янів при вирощуванні кукурудзи на зерно. В. С. Задорожний, І. В. Мовчан, С. В. Колодій. Наукові праці Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків. 2014. Вип. 20. С. 37-40.
3. Циков В. С. Кукуруза. Научно-практическое издание. Днепропетровск: Зоря, 2003. 296 с.
4. Шпаар Д. Кукуруза. Вирощування, збирання, консервування і використання. Д. Шпаар, К. Гінап, Д. Дрегер, А. Захарченко, С. Каленська. К.: Альфа-стевія ЛТД 2009. 396 с.
5. Малиенко А. М. К теории контроля вредоносности сорняков в посевах полевых культур / А. М. Малиенко // Вісник аграрної науки. Спец. випуск, травень. 2000. С. 19-24.
6. Марущак А. М. Особливості обробітку ґрунту під кукурудзу в умовах зональної технології її вирощування. А. М. Марущак. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 163-166.
7. Баздырев Г.И., Зотов Л.И., Полин В.Д. Сорные растения и меры борьбы с ними в современном земледелии. М.: Изд-во МСХА, 2004. 288 с.

## ТОКСИКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ НЕСТЕРОЇДНОГО ЛІКАРСЬКОГО ЗАСОБУ

Найко Д.О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Сачук Р.М., доктор ветеринарних наук, професор кафедри екології, географії та туризму  
*Рівненський державний гуманітарний університет*  
Пономарьова С.А., науковий співробітник  
*Державний науково-дослідний контрольний інститут ветеринарних препаратів та кормових добавок (м. Львів)*

### Інформація про досліджуваний препарат.

**Назва препарату:** Локсидев (для ін'єкцій)

**Опис:** Прозора рідина жовтого кольору.

**Склад:** 1 мл препарату містить діючу речовину: мелоксикам – 20 мг. Допоміжні речовини: гліцин, гідроксид натрію, меглумін, вода для ін'єкцій – до 1 мл.

**Фармакологічні властивості:** АТС vet класифікаційний код QM01A – протизапальні і протиревматичні препарати. QM01AC56 – Мелоксикам.

Мелоксикам – нестероїдний протизапальний засіб класу оксикамів з анальгетичними та жарознижувачими властивостями. Механізм дії базується на зниженні біосинтезу простагландинів, які є медіаторами запалення, внаслідок пригнічення ферментативної активності ЦОГ-2. Частково впливає на ЦОГ-1, що зменшує ризик виникнення побічних ефектів.

Має виражені хондропротекторні властивості і при тривалому застосуванні не пригнічує кістковий метаболізм, тому може використовуватися для лікування захворювань опорно-рухового апарату. Крім того, не впливає на перебіг гестаційного процесу в корів.

Після підшкірного, внутрішньом'язового або внутрішньовенного введення повністю абсорбується, відносна біодоступність становить 89-99%. Максимальна концентрація у крові досягається через 1-5 годин. Має високий ступінь зв'язування з білками плазми, переважно з альбуміном (99%). При потрапленні в синовіальну рідину концентрація препарату зменшується вдвічі у порівнянні з плазмою крові.

Майже повністю метаболізується ферментами у печінці і виводиться з сечею та калом, частково з молоком. Період напіввиведення – близько 20 годин. Загальний плазматичний кліренс у середньому складає 8 мл/хвилину.

**Застосування:** Лікування тварин при захворюваннях: лань європейська, олені – запальні процеси опорно-рухового апарату (травматичні набряки, артрити, артрози, бурсити, тендініти тощо), гострі респіраторні інфекції, гнійно-катаральні мастити (у комплексі з терапією антибіотиками; спортивні коні – гострі і хронічні запальні захворювання опорно-рухового апарату (травматичні набряки, артрити, артрози, бурсити, тендініти, тендовагініти, ламініти, пододерматити, ураження копит гнійно-запального характеру (у комплексі з антибактеріальними засобами), коліки.

**Дозування:** Локсидев застосовують лань європейська, олені одноразово підшкірно або внутрішньовенно в дозі 1 мл на 40 кг маси тварини, що відповідає 0,5 мг мелоксикаму на 1 кг маси тварини. Коням застосовують препарат одноразово внутрішньовенно в дозі 1 мл на 33 кг маси тварини, що відповідає 0,6 мг мелоксикаму на 1 кг маси тварини.

**Протипоказання:** Не призначати тваринам із підвищеною чутливістю до діючих речовин препарату, виразкою шлунку та дванадцятипалої кишки, геморагічним синдромом, вираженою нирковою або печінковою недостатністю. Не застосовувати телятам віком до 1 тижня, лошатам віком до 6 тижнів, собакам і котам віком до 6 тижнів, жеребним та лактуючим спортивним кобилам, вагітним та годуючим кішкам та сукам, продуктивним тваринам.

Не призначати одночасно з іншими нестероїдними протизапальними препаратами, кортикостероїдами та антикоагулянтами.

**Форма випуску:** флакони по 100 мл.

**Зберігання:** Сухе темне місце при температурі від 5 до 25 °С. Препарат зберігати окремо від харчових продуктів, напоїв, у тому числі від корму для тварин.

**Термін придатності:** 2 роки з дати виготовлення. Після першого відбору препарат необхідно використати протягом 28 діб за умови зберігання в оригінальній упаковці при температурі від +4 до +8 °С.

**Для ветеринарної медицини!**

**Власник реєстраційного посвідчення:**

ПП «Біофарм»

22300, Україна, Вінницька область, Літинський район, смт. Літин, вул. Богдана Хмельницького, 37. Тел./факс (04347) 2-21-44.

**Виробник готового продукту:**

ТОВ «ДЕВІЕ»

22300, Україна, Вінницька область, Літинський район, смт. Літин, вул. Богдана Хмельницького, 37. Тел./факс (04347) 2-21-44.

Параметри гострої дермальної токсичності препарату Локсидев (для ін'єкцій) досліджували на 20 кролях породи Шиншила, віком 4 міс, масою (2,9-3,2) кг. Тварин утримували в стандартних умовах віварію за температури (18-21)°С, вологості (55-65) %, на стандартному раціоні, що відповідає нормативам.

Досліди на тваринах проводили з дотриманням правил «Європейської конвенції по захисту хребетних тварин, яких використовують для експериментальних та наукових цілей».

Для проведення досліджень було сформовано одну контрольну та три дослідних групи, по 5 кролів у кожній. За день до початку дослідів на передбачуваному місці аплікації видаляли шерсть, ретельно вистригали її ножицями. Крім того, тваринам були одягнені захисні комірці з метою попередження злизування препарату.

Спостереження за дослідними тваринами тривало 14 діб, при цьому враховували загальний стан тварин, характер уражень шкіри в місці аплікації, а також терміни загибелі або видужання тварин. Аплікація препарату була проведена вранці до годівлі тварин.

Препарат рівномірно наносили на ділянку шкіри кролів розміром 6×6 см.

Кролям дослідних груп препарат Локсидев (для ін'єкцій) наносили на шкіру в дозах (за абсолютною масою): I групи — 750,0 мг/кг, II — 1500,0 мг/кг, III — 3000,0 мг/кг маси тіла, відповідно.

Тваринам контрольної групи за аналогічних умов наносили ПЕГ-400.

Аплікацію препарату проводили вранці до годівлі тварин. Спостереження за дослідними тваринами тривали 14 діб, при цьому враховували загальний стан дослідних кролів, кількість корму та води, що споживались, глибину і характер уражень шкіри в місці аплікації, а також строки загибелі або видужання тварин.

Встановлено, що після нанесення препарату Локсидев (для ін'єкцій) на шкіру кролів в дозах (750,0-3000,0) мг/кг маси тіла у тварин не спостерігали змін загального стану та апетиту, що свідчить про відсутність токсичного впливу препарату при одноразовому нанесенні на шкіру кролів. Слід також зазначити, що жодна з дослідних тварин не загинула впродовж експерименту.

У кролів протягом усього терміну дослідження (14 діб) не було виявлено еритеми, набряку шкіри, утворення кірочок та тріщин на шкірі, що свідчить про відсутність ознак дерматиту та подразливої дії на шкіру.

Отже, ветеринарний препарат Локсидев (для ін'єкцій) при нанесенні на шкіру кролів у дозах від 750,0 до 3000,0 мг/кг маси тіла не проявляє подразливої дії, а за ступенем небезпечності його можна віднести до IV класу – малонебезпечних речовин ( $DL_{50Cut} > 2500,0$  мг/кг маси тіла) (Коцюмбас І.Я., 2005).

#### **Список використаних джерел літератури**

1. Коцюмбас І. Я. Доклінічні дослідження ветеринарних лікарських засобів. Львів : Тріада плюс, 2005. С. 134–147.
2. Западнюк І. В. Лабораторные животные. Разведение, содержание, использование в эксперименте. К.: Вища школа. 1983. 383 с.
3. Каркищенко Н. Н., Грачев С. В. Руководство по лабораторным животным и альтернативным моделям в биомедицинских исследованиях. М.: Профиль – 2С, 2010. 358 с.
4. European convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purposes. Council of Europe. Strasbourg, 1986. 53 p.
5. Стаття 26 Закону України № 5456-VI від 16.10.2012 р. «Про захист тварин від жорстокого поводження».
6. Council Directive 86/609/EEC of 24 November 1986 on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes // Official Journal of the European Communities L 358. 1986. P. 1-29.

## **СЕКЦІЯ IV. МОЛОДИЙ ІТ-СПЕЦІАЛІСТ**

### **ОРГАНІЗАЦІЯ ВІДДАЛЕНИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ ЗАСОБАМИ VDI**

Саєць П.М., здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

Шинкарчук Н. В., кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій та моделювання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Останнім часом, дедалі популярнішими стають «віртуальні (віддалені) робочі місця». Це повноцінна альтернатива придбання комп'ютерної техніки та програмного забезпечення. Такі місця гарантують продуктивність відповідного обладнання та дозволяють організації економити час та кошти, забезпечуючи при цьому високу ефективність бізнес-процесів.

Поняття VDI (Virtual Desktop Infrastructure) було введено компанією VMware у 2006 році. VDI – технологія, що дозволяє віртуалізувати робоче середовище користувача, тобто ізолювати його від фізичного пристрою та забезпечити доступ до нього через мережу. Ця технологія може використовуватися для забезпечення безпеки та керуваності робочих станцій, зокрема для централізованого управління патчами, програмними засобами та політиками безпеки. Серед науковців, які визнали важливість VDI для розвитку сучасного інформаційного середовища, можна виділити:

- Майкл Вайзер (Michael W. Wizer), який у статті «Virtual desktop infrastructure (VDI): A review of current technology and its implications» (2010) досліджував технологію VDI та її вплив на інформаційну безпеку, масштабованість та продуктивність віддалених робочих місць [1].

- Луїс Еспіноса (Luis Espinosa), який у статті «Virtual Desktop Infrastructure: A Conceptual Overview» (2010) провів огляд технології VDI та дослідив її вплив на зниження витрат на обслуговування комп'ютерів користувачів, підвищення безпеки та зручності доступу до інформації [2].

- Инду Малхотра (Indu Malhotra) та К. Субрамані (K. Subramani), які у статті «Virtual Desktop Infrastructure – A Revolution in Corporate Information Systems Management» (2015) досліджували технологію VDI та її вплив на підвищення ефективності та продуктивності бізнес-процесів в організаціях, зменшення витрат на обслуговування комп'ютерів та збільшення мобільності співробітників [3].

Організація віддалених робочих місць за допомогою VDI передбачає наявність централізованого серверу, на якому розміщуються віртуальні стільниці, які надаються користувачам (рис. 1). Кожен користувач отримує доступ до віртуальної стільниці через веб-браузер або спеціальний додаток, який дозволяє віддалено керувати діяльністю на віртуальній машині. Віртуальні машини можуть бути розміщені в централізованому дата-центрі або на хмарному сервері. Користувачі можуть підключатися до віртуальних машин з будь-якого пристрою з підтримкою веб-браузера, в тому числі зі смартфонів, планшетів та персональних комп'ютерів. Для забезпечення безпеки доступу до віртуальних машин використовуються різноманітні механізми автентифікації, шифрування даних та контролю доступу. Також, деякі системи VDI можуть мати можливість контролювати доступ користувачів до конкретних додатків та даних, забезпечуючи контроль над безпекою даних.

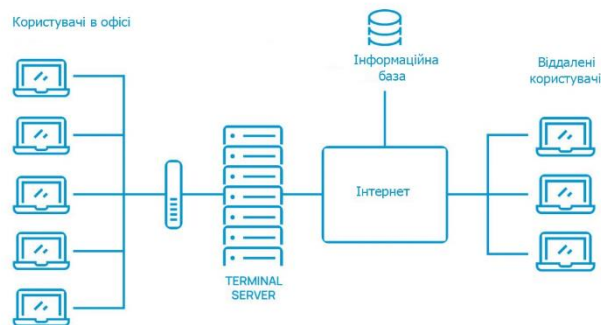


Рис.1 Інфраструктура віртуальних робочих місць VDI

О.О. Бабій, О.М. Лупенко, Ю.В. Логвіненко в статті «Створення віртуальної інфраструктури для організації віддалених робочих місць на основі технології VDI» розглядають такі переваги використання VDI: «Організація віддалених робочих місць на основі VDI забезпечує централізоване управління програмним та апаратним забезпеченням, дозволяє забезпечити безпеку даних та знизити витрати на підтримку обладнання. Така система є більш гнучкою та ефективною у порівнянні з традиційними методами роботи з віддаленими працівниками» [4].

О.В. Лихоліт, С.А. Рожко, І.М. Хоміч у статті «Можливості та переваги віртуального віддаленого робочого місця на основі технології VDI» вказують: «Використання віртуальних віддалених робочих місць на основі технології VDI є більш ефективним та економічно вигідним порівняно з традиційними робочими місцями, що базуються на фізичних ПК та локальних мережах. На відміну від звичайних робочих станцій, які мають окреме зберігання інформації та програм, віртуальні машини зберігаються на серверах, що зменшує ризики втрати даних внаслідок поломки апаратних засобів. При цьому, робоче місце користувача може бути доступним будь-де та будь-коли, що дає можливість бути більш мобільним та незалежним від географічного розташування» [5].

Отже, VDI – це технологія, яка дозволяє надавати користувачам віртуальні робочі столи та забезпечувати централізований доступ до програмного забезпечення та даних з будь-якого місця і на будь-якому пристрої, що підключений до мережі Інтернет. В цілому, використання VDI дозволяє підвищити безпеку даних, спростити управління та знизити витрати на обслуговування технічних засобів у порівнянні з традиційними методами розгортання комп'ютерних систем.

Основними перевагами VDI можна назвати:

1. Зменшення витрат на обладнання та програмне забезпечення. Використання VDI дозволяє підтримувати меншу кількість фізичних комп'ютерів та забезпечити централізоване управління програмним забезпеченням.
2. Забезпечення безпеки. Дані та програмне забезпечення зберігаються на центральному сервері, що робить їх більш захищеними від втрати або крадіжки.
3. Зменшення часу на обслуговування. Централізоване управління програмним забезпеченням та оновленнями дозволяє зменшити час, витрачений на підтримку фізичних комп'ютерів.
4. Мобільність. Користувачі можуть працювати з будь-якого місця та на будь-якому пристрої, що підключений до мережі Інтернет, зберігаючи при цьому доступ до своїх даних та програмного забезпечення.
5. Зменшення витрат на електроенергію. Використання VDI дозволяє зменшити витрати на електроенергію, оскільки менша кількість фізичних комп'ютерів працює в режимі очікування.

б. Ефективне резервне копіювання. Забезпечення резервного копіювання даних та їх відновлення стає більш ефективним та простим, оскільки дані зберігаються на центральному сервері.

DAAS (Desktop-as-a-Service) є одним з типів VDI, де розміщення та управління віртуальними робочими столами здійснюється в хмарному середовищі. Це дозволяє знизити вартість та складність управління IT-інфраструктурою, оскільки усі віртуальні машини та додатки зберігаються на серверах провайдера DAAS.

DAAS – це хмарна послуга, яка дозволяє користувачам доступатися до віртуального робочого столу через Інтернет. DAAS дозволяє віддаленим користувачам працювати на будь-якому пристрої з Інтернет-підключенням, включаючи комп'ютери, планшети та смартфони.

Серед основних характеристик DAAS можна виокремити:

1. Гнучкість: DAAS дозволяє компаніям з легкістю налаштувати ресурси, які вони потребують в реальному часі, забезпечуючи більшу гнучкість для змін потреб бізнесу.

2. Економічність: компанії можуть скористатися віртуалізованою інфраструктурою, не витрачаючи великі суми на фізичну інфраструктуру. Вони можуть також оплачувати лише за те, що вони використовують.

3. Менеджмент інфраструктури: DAAS звільняє компанії від відповідальності за керування інфраструктурою, оскільки це забезпечується провайдером DAAS. Це дозволяє компаніям сконцентруватися на своїх основних завданнях.

Однак слід зауважити, що відмінність DAAS від VDI полягає в тому, що при DAAS замість розгортання віртуальних машин на власному обладнанні, користувачі отримують доступ до віртуальних стільниць, які розташовані на хмарних серверах, керованих та обслуговуваних ззовні. Даний підхід дозволяє користувачам використовувати віртуальну стільницю за певну плату, не займаючись питаннями збереження даних, оновленням програмного забезпечення і технічної підтримки.

DAAS розглядають як специфічний вид SaaS (Software-as-a-Service), оскільки це хмарна послуга, яка забезпечує доступ до програмного забезпечення, але забезпечує доступ до повного віртуального робочого столу, а не окремих програм.

#### **Список використаних джерел:**

1. Майкл В. Вайзер. Virtual desktop infrastructure (VDI): A review of current technology and its implications // Proceedings of the Northeast Region Decision Sciences Institute Conference. 2010. С. 492-497.

2. Льюїс Еспіноса. Virtual Desktop Infrastructure: A Conceptual Overview // International Journal of Computer and Information Technology. 2010. Vol. 1, No. 2. С. 118-124.

3. Инду Малхотра, К. Субрамани. Virtual Desktop Infrastructure – A Revolution in Corporate Information Systems Management // International Journal of Computer Applications. Vol. 116, No. 11, 2015. С. 17-24.

4. Бабій О.О., Лупенко О.М., Логвіненко Ю.В. Створення віртуальної інфраструктури для організації віддалених робочих місць на основі технологій VDI. Інформаційні технології в освіті. 2015. № 22. С. 3-10.

5. Лихоліт О. В., Рожко С.А., Хомічю, І.М. Можливості та переваги віртуального віддаленого робочого місця на основі технологій VDI. Вісник НТУУ «КПІ». Серія Радіотехніка, Радіоапаратобудування. В.78. С. 45-50.

## **ЦИФРОВИЙ РЕПОЗИТОРІЙ У НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ**

Марчук С.В. здобувач вищої освіти

Петренко С.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій та моделювання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Цифровий репозиторій є важливою складовою науково-освітньої інформаційної системи, яка допомагає в організації, зберіганні та розповсюдженні наукової та освітньої інформації. Використання цифрових репозиторіїв стає все більш поширеним у наукових та освітніх закладах, дозволяючи ефективніше управляти, зберігати та отримувати доступ до наукових робіт, навчальних матеріалів та інших ресурсів. У цій доповіді розглянемо роль цифрового репозиторію в науково-освітній інформаційній системі та його переваги.

Цифровий репозиторій в науково-освітній інформаційній системі відіграє важливу роль в організації, зберіганні та поширенні наукових досліджень, навчальних матеріалів та інших ресурсів. Він забезпечує зручний та доступний спосіб для науковців, викладачів, студентів та інших користувачів отримати доступ до актуальної наукової інформації. Основні переваги використання цифрового репозиторію включають:

1. Забезпечення відкритого доступу: Цифровий репозиторій може допомогти в реалізації принципів відкритого доступу до наукової інформації, що сприяє підвищенню прозорості та розповсюдженню знань. Це дає можливість науковцям та іншим користувачам вільно використовувати наукові роботи, навчальні матеріали та інші ресурси, що сприяє більш широкому поширенню наукових досягнень та підвищенню рівня освіти.

2. Забезпечення збереження та довготривалої доступності: Цифровий репозиторій дозволяє зберігати наукові роботи, навчальні матеріали та інші ресурси в електронному вигляді, що забезпечує їх збереження та довготривалу доступність. Це особливо важливо в контексті забезпечення сталої доступності наукових досліджень та забезпечення можливості подальшого використання та цитування результатів досліджень.

3. Організація та каталогізація наукових робіт: Цифровий репозиторій дозволяє ефективно організувати та каталогізувати наукові роботи, навчальні матеріали та інші ресурси, що спрощує пошук, доступ та використання цих ресурсів користувачами.

4. Підвищення видимості наукових робіт: Цифровий репозиторій дозволяє науковцям та іншим авторам публікувати свої наукові роботи в відкритому доступі, що допомагає збільшити їхню видимість та вплив. Це також дозволяє науковцям отримувати цитування та індексацію своїх робіт, що може сприяти їхній репутації та науковому визнанню.

5. Формування наукової спільноти: Цифровий репозиторій може виступати як платформа для формування наукової спільноти, сприяючи обміну ідеями, співпраці та взаємодії між науковцями. Зокрема, він може допомогти в організації наукових конференцій, семінарів та вебінарів, використовуючи вбудовані функції спілкування та обміну документами. Це сприяє активній взаємодії між вченими, обміну дослідницькими результатами та сприяє розвитку наукової спільноти.

6. Відкритий доступ до навчальних ресурсів: Цифровий репозиторій може бути використаний для забезпечення відкритого доступу до навчальних матеріалів, таких як підручники, лекції, вправи та інші ресурси. Це дозволяє забезпечити більший доступ до якісної освіти, зменшити витрати на навчальні матеріали та сприяти розвитку освітніх можливостей.

7. Збереження культурної спадщини: Цифровий репозиторій може використовуватись для збереження та доступу до цифрових копій культурної спадщини, такої як рукописи, архівні документи, картини, фотографії та інші цінні ресурси. Це дозволяє зберегти ці важливі культурні реліквії та забезпечити доступ до них широкому загалу, сприяючи науковим дослідженням, освіті та культурному розвитку.

8. Забезпечення авторських прав: Цифровий репозиторій може допомогти в забезпеченні авторських прав науковців та інших авторів, забезпечуючи відповідні механізми контролю доступу, ліцензування та використання матеріалів, а також застосовуючи технічні заходи, такі як цифрові підписи, шифрування та ідентифікація авторства. Це дозволяє захистити права авторів та сприяє відповідальному використанню науково-освітніх ресурсів.

9. Архівація та довготривала збереження: Цифровий репозиторій може виконувати функції архівації та довготривалого збереження наукових матеріалів, забезпечуючи їх довготривалу доступність та збереження наукової спадщини для майбутніх поколінь.[2]

Цифровий репозиторій у науково-освітній інформаційній системі є потужним інструментом для підтримки наукової спільноти, сприяння відкритому доступу до наукових ресурсів, збереження культурної спадщини та захисту авторських прав. Він може забезпечити зручний доступ до наукових матеріалів, покращити видимість та вплив науковців, сприяти співпраці та інноваціям. Завдяки цифровим технологіям, цифровий репозиторій може стати важливим елементом науково-освітньої інфраструктури, сприяючи розвитку науки, освіти та культури. [1]

Проте, існують деякі виклики, пов'язані з цифровим репозиторієм в науково-освітній інформаційній системі. Одним з таких викликів є необхідність стандартизації та однорідності метаданих, форматів файлів та архітектури репозиторію, щоб забезпечити інтероперабельність між різними репозиторіями та можливість взаємодії з іншими системами. Також, важливо вирішувати питання щодо авторських прав, ліцензування та використання наукових ресурсів, забезпечуючи відповідні правові рамки.

Крім того, забезпечення довготривалої збереженості цифрових ресурсів вимагає вирішення питань щодо технічної і технологічної оновленості репозиторію, забезпечення резервного копіювання та захисту даних від втрати, знищення або несанкціонованого доступу. Також, ефективне керування цифровим репозиторієм вимагає забезпечення відповідної інфраструктури, людських ресурсів та фінансової підтримки для розробки, впровадження та підтримки репозиторію в робочому стані.

Узагалі, цифровий репозиторій в науково-освітній інформаційній системі має великий потенціал для підтримки науковців, наукових установ, освітніх закладів та ширшої наукової спільноти. Він може сприяти відкритому доступу, збереженню наукової спадщини, розповсюдженню знань та співпраці між науковцями. Проте, вирішення технічних, правових, організаційних та інших викликів є важливим кроком у розвитку цифрового репозиторію.

Для розв'язання цих викликів, необхідно впроваджувати стандартизовані протоколи обміну даними, метадані та формати файлів для забезпечення інтероперабельності між різними репозиторіями. Важливо також розробляти політики щодо авторських прав, ліцензування та використання наукових ресурсів, забезпечуючи дотримання відповідних правових рамок.

Цифровий репозиторій має великий потенціал для розвитку науково-освітньої інформаційної системи, сприяючи відкритому доступу до наукових ресурсів, збереженню наукової спадщини, співпраці між науковцями та розповсюдженню знань. Проте, успішна реалізація цифрового репозиторію вимагає вирішення викликів, пов'язаних з технічними, організаційними, юридичними та фінансовими аспектами. Деякі з можливих викликів, які можуть виникнути при розвитку цифрового репозиторію, включають:

1. Технічні виклики: це можуть бути проблеми зі зберіганням великої кількості даних, забезпечення їх цілісності, безпеки та захисту від несанкціонованого доступу, а також розробки та впровадження стандартів метаданих та форматів файлів.

2. Організаційні виклики: це можуть бути питання керування, координації та організації роботи з репозиторієм, розподілу відповідальності між різними зацікавленими сторонами, залучення ресурсів для розвитку та підтримки репозиторію, а також сприяння співпраці між різними організаціями.

3. Юридичні виклики: це можуть бути питання авторських прав, ліцензування та використання наукових ресурсів в цифровому репозиторії, включаючи забезпечення відповідності до національного та міжнародного законодавства, розробки політик щодо використання та цитування даних.

4. Фінансові виклики: це можуть бути питання залучення фінансування для розвитку, підтримки та управління цифровим репозиторієм, розробки бізнес-моделей для забезпечення його фінансової стабільності, а також встановлення механізмів збору внесків від користувачів або спонсорів.

5. Соціокультурні виклики: це можуть бути питання свідомості та освіти користувачів щодо використання цифрового репозиторію, забезпечення доступності ресурсів для різних груп користувачів, включаючи осіб з обмеженими можливостями, розробки стратегій залучення різноманітних типів даних для репозиторію, а також взаємодії з науковою спільнотою та іншими зацікавленими сторонами [3].

Ці виклики можуть бути різноманітними та вимагати комплексного підходу до розвитку цифрового репозиторію. Ефективне керування цими викликами може включати розробку стратегій, політик, процедур та

стандартів, взаємодію з різними зацікавленими сторонами, залучення експертів та спеціалістів, а також розвиток управлінської компетенції та ресурсів для успішного впровадження та управління цифровим репозиторієм.[4]

Взагалі, розвиток цифрового репозиторію може бути складним та вимагати уваги до різних аспектів, таких як стратегія, організація, технології, управління змінами, безпека та співпраця з різними зацікавленими сторонами. Правильне розуміння цих викликів та прийняття відповідних заходів можуть допомогти забезпечити успішний розвиток та ефективне управління цифровим репозиторієм.

#### Список використаних джерел:

1. Benefits of an institutional repository [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.journals.ala.org/index.php/lt/article/view/4376/5059>.
2. Gobbur D. The Benefits of Digital Repositories for Research and Teaching [Електронний ресурс] / Devendra S. Gobbur – Режим доступу до ресурсу: <https://core.ac.uk/reader/333967000>.
3. Digital Repositories: Concepts and Issues [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://core.ac.uk/display/333967000?source=2>.
4. Chandana P. Digital repository in ceramics A Metadata study [Електронний ресурс] / Patra Chandana. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://shodhganga.inflibnet.ac.in:8443/jspui/handle/10603/212642>.

## ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНІТОРУ СТАНУ КОМП'ЮТЕРА

Микитенко О.О., здобувач вищої освіти

Борак К.В. кандидат технічних наук, завідувач відділенням «Механізація с/г»

*Житомирський агротехнічний коледж*

Сьогодні, коли комп'ютери є необхідністю, важливо знати стан вашого пристрою, щоб запобігти виходу його з ладу, виникнення збоїв у його роботі і втрати даних. Один зі способів відстежування стану комп'ютера – використання мікрокомп'ютера Arduino в якості монітору стану комп'ютера.

Arduino – це портативна платформа з відкритим кодом, на базі якої легко пристосовуються апаратні засоби і безкоштовне програмне забезпечення для побудови простих систем автоматизації та робототехніки. Платформа Ардуіно повністю відкрита для розробників і доступні ціни на плати, модулі та датчики зробили її найпопулярнішою платформою для радіоаматорів в цілому світі [1]. До уваги користувачів пропонується безліч варіантів виконання плати з різними технічними характеристиками, що дозволяє підібрати плату під кожний проєкт і бюджет.

Монітор стану комп'ютера дозволяє користувачеві бачити, наприклад, температуру компонентів комп'ютера та навантаження на них. При потребі, такий пристрій може сповіщати про неочікувані зміни звуковими або світловими сигналами, присилати повідомлення на додаток для мобільного телефону, а також взагалі знеструмувати комп'ютер у разі виходу його з ладу. Такі можливості є надзвичайно корисними, якщо і не необхідними для обладнання серверів або шкільних комп'ютерів. Також монітор стану комп'ютера стане у нагоді тим, хто бажає змінити базові налаштування своїх процесорів, графічних чипів та оперативної пам'яті, адже саме через відстеження їх навантаженості, температури і частоти роботи можна досягти найвищої стійкості роботи системи.

Програмне забезпечення для моніторингу стану комп'ютера на ардуіно включає в себе дві частини: програмне забезпечення на комп'ютері та програмне забезпечення на ардуіно. Перша частина зчитує дані про стан комп'ютера і передає їх на ардуіно. Ця програма може бути написана на будь-якій мові програмування, яка дозволяє передавати інформацію у обраний нами спосіб: Universal Serial Bus, Bluetooth, або з допомогою радіочастот. Друга частина програмного забезпечення – це програма на ардуіно, яка приймає дані від комп'ютера і обробляє їх. Ця програма може бути написана на C++ або Assembler. Вона відображає дані на екрані, підключеному до ардуіно.

Одна з найбільших переваг використання Ардуіно як монітору стану комп'ютера полягає у тому, що він дозволяє користувачам перевіряти стан свого комп'ютера в реальному часі, при тому не займаючи місця на екрані самого комп'ютера та обрати найзручніші для користувача компоненти. Такий монітор стану дозволяє навіть дещо віддалено слідкувати за завантаженням компонентів комп'ютера, а відкритий програмний код дозволяє створювати і редагувати програми для моніторингу так, щоб вони ідеально підходили під ваші задачі і обрані компоненти.

Отже, програмне забезпечення монітору стану комп'ютера на ардуіно – це потужний інструмент для забезпечення безпеки мережі та комп'ютера. Воно дозволяє користувачам отримувати інформацію про стан їх комп'ютера в реальному часі і надає необхідну інформацію про можливі проблеми, що дозволяє уникнути негараздів у роботі ПК, або і виходу його з ладу. Використання у проєкті плат Ардуіно дозволяє спростити підбір компонентів і процес розробки, а невелика ціна таких плат дозволяє кожному спробувати повторити його. Виконання такого проєкту дозволяє користувачу навчитися програмуванню, електронному моделюванню, а через те, що компоненти, використані у проєкті, є достатньо безпечними, його можна запропонувати навіть як компоненту у програмі гуртка у школі або коледжі.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лехан С.А. «Arduino для школярів» 2018
2. M. Schmidt «Arduino: A Quick-Start Guide»: Pragmatic Bookshelf, 2015
3. K. O'Leary «How to Build an Arduino-Based Data Logger: A Step-by-Step Guide»: MakeUseOf.com, 2017
4. J. Fitzpatrick «How to Monitor Your Computer's CPU Temperature»: HowToGeek.com, 2020.

## ІНФОРМАЦІЙНО-КОМПЮТЕРНИЙ АНАЛІЗ УЛЬТРАЗВУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ

Діда Г.А., викладач

Бордюк М.А., кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри фундаментальних дисциплін  
*КЗВО «Рівненська медична академія», Рівне, Україна*

Створення нових фармацевтичних матеріалів зумовлює пошук нетрадиційних експериментальних та теоретичних підходів. Це зумовлено тим, що такі матеріали повинні мати інтелектуальні властивості, які програмуються в процесі їх створення і здатні змінюватися в залежності від зовнішніх умов.

Акустичні хвилі в медичній практиці знаходять широке застосування: кардіологія, хірургія, стоматологія, урологія, акушерство, гінекологія, педіатрія, офтальмології абдомінальної патології та інших областях медичної практики. Ультразвукові хвилі використовуються в діагностиці, терапії, приготуванні ліків, очищенні та стерилізації інструменту і препаратів. Показано, що відбиття і поглинання ультразвуку тканинами та речовинами залежить від їх структури, властивостей і частоти ультразвукових коливань.

Застосування ультразвукових методів ґрунтується на зв'язку між структурою препарату і їх пружними динамічними характеристиками – модулями пружності і внутрішнім тертям. Перевага ультразвукових методів полягає в тому, що вони дозволяють досліджувати силове поле гетерогенної структури, що обумовлює швидкість поширення ультразвуку, його поглинання, кінетику та динаміку руху структурних одиниць і одержати дані про внутрішню структуру матеріалу без його руйнування.

Для пресованих фармацевтичних препаратів розглядали модель мікронеоднорідного середовища, де властивості дефектів описували параметрами стислості, які не пов'язані безпосередньо із конкретною фізичною моделлю. Середовище моделювали у вигляді пружної однорідної матриці, що містить „м'які” планарні дефекти-включення, яким можуть відповідати реальні пори, тріщини, контакти або їх комбінації, поблизу яких при навантаженні проходить концентрація пружної енергії. При цьому „м'якість” дефектів є значно більшою у порівнянні із стисливістю однорідного середовища-матриці. Будемо вважати, що дефекти ізотропно-орієнтовані у середовищі-матриці, а їх розміри (приведені радіуси включень), і відстані між ними менші за характерну довжину поздовжньої та поперечної пружних хвиль в середовищі.

Об'єктами дослідження використовувалися лікарські форми у вигляді пресованих таблеток: амлодипін-здоровя (фармакотерапевтичної групи селективних антагоністів кальцію), лізиноприл-астрафарм (фармакотерапевтичної групи інгібіторів АПФ), каптопрес-дарниця (фармакотерапевтичної групи комбінованих препаратів інгібіторів АПФ) різного вмісту діючої речовини. Густина досліджуваних зразків визначали методом гідростатичного зважування з відносною похибкою 0,3%. В основу роботи експериментальної установки з визначення акустичних параметрів пресованих фармацевтичних препаратів покладена методика імпульсного режиму.

Робота експериментальної установки базується на проходженні поздовжніх та поперечних ультразвукових хвиль (УЗ) через зразок, що занурений у імерсійну рідину. Умова хорошого акустичного контакту між рідиною і зразком як правило виконується автоматично. Це дає змогу вважати зразок еквівалентним відрізком визначеної довжини  $d$ , навантаженим на обох його кінцях на опір, рівний хвильовому опору рідини, що допустимо при використанні високочастотних імпульсів, так як при цьому в рідині не виникають стоячі хвилі. Середовищем поширення УЗ-хвиль в кюветі є силіконове масло марки ПФМС – 4.

Експериментальна установка складається із кювети електронного блоку та персонального комп'ютера для обробки та візуалізації результатів вимірювань. Установка дозволяє за один прийом визначити швидкості поширення поздовжньої  $v_l$  і поперечної хвилі  $v_t$ , а також коефіцієнти їх затухання  $\alpha_l$  і  $\alpha_t$  при частоті  $\omega = 1,884$  МГц. Результати експериментальних досліджень дійсних частин динамічних модулів  $\mu'$ ,  $E'$  показали, що їх значення різняться для різних препаратів, що вказує на різну структурну організацію мікро- та макrorівнів. Характер залежності дійсних частин динамічних модулів свідчить про структурні зміни на межі поділу фаз складових таблеток. На ці зміни вказують і обчислені значення величин уявних частин модулів поздовжньої деформації  $E''$  і  $\mu''$ . Збільшення значень  $\mu''$ ,  $E''$  пояснюється зростанням інтенсивності руху структурних елементів і збільшенням дисипативних втрат енергії, що передається ультразвуковими хвилями.

Комп'ютерне моделювання процесів поширення ультразвукових хвиль в таких препаратах, з використанням віртуальної лабораторії, показало як деформаційні ефекти розповсюджуються в неоднорідній матриці у вигляді поздовжніх та поперечних хвиль, що дало можливість визначити теоретичні значення коефіцієнта Пуассона за швидкостями  $v_l$ ,  $v_t$  та відповідними характеристичними частотами Дебая. В віртуальній лабораторії здійснювалася візуалізація процесів поширення ультразвуку в пресованих таблетках та процесів взаємодії деформацій з структурними неоднорідностями та дефектами. Використання топологічних моделей таких препаратів, що проектувалися в динамічно керованих системах Simulink групи інженерних і наукових розрахунків MATLAB зумовило розгляд їх структуроутворень з дефектами, що здатні поглинати та розсіювати ультразвукові хвилі і вжати їх як матеріали з комплексною щільністю.

Визначені механічні характеристики пресованих фармацевтичних препаратів дозволяє прогнозувати їх поведінку в умовах зберігання, транспортування, використання та в процесах виготовлення.

## ОГЛЯД ТА РОЗРОБКА РОЗУМНОГО ГОДИННИКА З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЇ ARDUINO

Зінчук Я.С., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Ляшук Т.Г., кандидат фізико-математичних наук, ст. викладач кафедри інформаційних технологій та моделювання



Сьогодні смарт-технології [1] стали невід'ємною частиною життя людей у різних сферах їх діяльності. На побутовому рівні, своєю популярністю вони завдячують тому, що дозволяють полегшити та автоматизувати виконання щоденних справ, і як результат, дозволяють значно зекономити час. Серед всіх смарт-технологій, смарт-годинники відіграють не найменшу роль.

Смарт-годинник – це електронний пристрій, якого основна функція якого, власне показувати поточний час. Проте, завдяки новітнім мережним технологіям, які реалізуються на даному пристрої, годинник власне і набуває статусу «смарт». Одними із найпопулярніших додаткових функцій смарт-годинників, які реалізуються їх виробниками, можна виділити наступні:

- отримання повідомлень (GSM, соціальні мережі), дзвінків, електронних листів;
- моніторинг стану здоров'я свого власника (серцебиття, тиск тощо);
- GPS-навігація, яка дозволяє визначати місцезнаходження користувача;
- керування іншими смарт-приладами.

Дана технологія є досить таки популярною не лише серед молоді, але й в старшого покоління. Власне тому, дана тема є досить таки актуальною. Власне тому, була поставлена ціль розробки з «нуля» розумного годинника. При цьому, сам інжиніринг передбачає як програмну так і апаратну складову, що ще більше спрямовує розробника в поняття Full Stack.

Для апаратної реалізації такого девайсу було використано ряд електронних пристроїв, серед яких:

- плата Arduino Uno [2] з відкритим кодом на базі мікроконтролера ATmega328P;
- 4-ох розрядний семисегментний індикатор;
- годинник реального часу на мікросхемі DS1307;
- зумер;
- датчик вологості та температури DHT22.

Головними причинами використання Arduino в проєкті слугували:

- широкий вибір моделей та додаткових модулів: Arduino пропонує різні моделі плат, які відрізняються функціональністю і ціною. Це дає можливість вибору плати, яка найкраще відповідає потребам розробника;
- існування великої кількості додаткових модулів, які є апаратно сумісними з Arduino;
- простота використання – Arduino володіє простим для розуміння інтерфейсом, що робить його доступним для початківців;
- відкритість та модульність – плата базується на відкритих стандартах, що забезпечує відкритість доступу як до внутрішнього програмного забезпечення, так і до вільної взаємодії з модулями інших виробників, розширюючи можливості використання Arduino.

Що ж стосується програмної складової, то було розроблено ряд алгоритмів, які забезпечують функціонал такого годинника. Серед основних можна виділити наступні:

- відображення та можливість встановлення поточного часу;
- наявність програмованого будильника з функцією повтору;
- збереження інформації про поточний час попри знеструмлення пристрою з допомогою модуля RTC;
- виведення інформації про температуру та вологість повітря;
- секундомір;
- календар.

Підсумовуючи можна сказати наступне, що тема розробки «старт-девайсів» є досить таки цікавою та актуальною, дозволяючи розробнику якнайкраще проявити здібності інженера, як в галузі програмної, так і в галузі комп'ютерної інженерії. При цьому, розробка нових та модифікація вже існуючих алгоритмів роботи старт-годинника, дозволяє розширити функціонал такого пристрою, забезпечуючи його власника рядом «приємних» можливостей.

#### **Список використаних джерел:**

1. J. Vaananen, J. Gosling, B. Balsic The Smart Device CreateSpace. 1st edition. – Independent Publishing Platform, 2016. – 206 p.
2. M. Banzl, M. Shiloh. Getting Started with Arduino. Third Edition. – Maker Media, Inc., 2015. – 262 p.

#### **ВИКОРИСТАННЯ СИМУЛЯТОРА CISCO PACKET TRACER ДЛЯ РОЗРОБКИ ІОТ РІШЕНЬ**

Джус М.В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Шинкарчук Н.В., кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій та моделювання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Інтернет речей, IoT (Internet of Things) технологія, яка стала невід'ємною частиною глобального ринку інформаційних технологій, що має значний вплив на більшість галузей світової економіки. Застосування IoT в різних галузях економіки, таких як промисловість, сільське господарство, транспорт, логістика, охорона здоров'я та інші, вже дозволяє підприємствам знижувати витрати, збільшувати ефективність та поліпшувати якість продуктів та послуг.

Розробка та впровадження IoT рішень вимагає значних інвестицій у засоби зв'язку, збереження та обробки даних, забезпечення безпеки та конфіденційності персональних даних, створення програмного забезпечення та сервісів. Широкий спектр компонентів IoT систем значно ускладнює розробку та тестування рішень через необхідність інвестицій у середовище розробки. Спеціальний клас програм-симуляторів складних IT-інфраструктур,

дозволяє зменшити витрати на розробку IoT рішень та відкриває широкі можливості для моделювання та тестування інфраструктури та сервісів.

Програми для моделювання IoT систем – це спеціалізовані інструменти, які дозволяють створювати, тестувати та аналізувати різні сценарії взаємодії між сенсорами, контролерами та інших пристроїв, що підключені до мережі Інтернет. Такі програми можуть бути корисними для розробників, інженерів, науковців та студентів, які хочуть дослідити можливості та виклики IoT. Програми для моделювання IoT систем можуть мати різний рівень складності та функціональності, в залежності від потреб користувача. Сьогодні на ринку програм симуляторів IoT представлена порівняно невелика кисть рішень – ThingSpeak – це хмарна платформа для збору, обробки та візуалізації даних з IoT пристроїв. ThingSpeak дозволяє створювати канали для передачі даних з сенсорів, контролерів та інших джерел, а також використовувати математичні операції, логічні умови та інтеграцію з іншими сервісами для аналізу даних. IoTIFY – це онлайн-сервіс для моделювання IoT систем на основі симуляції мережевого трафіку. IoTIFY дозволяє генерувати велику кількість віртуальних IoT пристроїв, які імітують реальну поведінку та передають дані на задану адресу. MATLAB/Simulink – це потужний математичний пакет для наукових обчислень та моделювання, як дозволяє створювати складні моделі IoT систем з використанням графічного інтерфейсу та програмного коду. MATLAB/Simulink також надає можливість симулювати роботу IoT систем у реальному часі та з'єднуватися з фізичними IoT пристроями.

Один з найбільш розповсюджених та потужних симуляторів для планування та розробки IoT рішень є програмний комплекс Cisco Packet Tracer [1], яка дозволяє створювати, налаштовувати та тестувати віртуальні мережі з різними пристроями IoT. Програма має інтуїтивний графічний інтерфейс, який дозволяє перетягувати та з'єднувати пристрої на робочому полотні. Програма також має багато інструментів для моніторингу та аналізу мережевого трафіку, а також для симуляції реальних сценаріїв IoT систем. До переваг також потрібно віднести наявність достатньо широкої бібліотеки пристроїв та компонентів IoT, які можна легко додавати та конфігурувати в топологію мережі. Також окремої уваги заслуговує зручний графічний інтерфейс, який дозволяє користувачам налаштовувати та керувати своїми пристроями та компонентами IoT як за допомогою інтерфейсу та і за допомогою командного рядка.

Потрібно відмітити реалістичний механізм моделювання, що надає розробникам Cisco Packet Tracer, який імітує поведінку та взаємодію пристроїв та компонентів IoT у різних мережевих умовах та середовищах, з можливістю аналізу на рівні пакетів, який дозволяє користувачам перевіряти та аналізувати пакети даних, якими обмінюються пристрої та компоненти IoT. Інструмент візуалізації, який дозволяє користувачам переглядати стан та продуктивність пристроїв та компонентів IoT рішень за допомогою графіків, діаграм та таблиць.

Також Cisco Packet Tracer є потужним інструментом для моделювання та проектування програмних рішень Інтернету Речей. Користувачам надається можливість програмувати пристрої, використовуючи різні мови програмування, такі як Python, C та JavaScript. Cisco Packet Tracer підтримує кілька протоколів для зв'язку з IoT, таких як API MQTT, CoAP, HTTP і RESTful.

Cisco Packet Tracer є ідеальним інструментом для тих, хто хоче вчитися, досліджувати та експериментувати з рішеннями IoT. Це може допомогти користувачам розвинути навички та знання, необхідні для розробки та розгортання рішень IoT у реальному світі. Cisco Packet Tracer також сумісний з різними сертифікатами та курсами Cisco, які охоплюють теми IoT. Використовуючи Cisco Packet Tracer, користувачі можуть отримати конкурентну перевагу в швидко зростаючій області IoT.

#### Список використаних джерел:

1. Cisco Packet Tracer. URL: <https://www.netacad.com/courses/packet-tracer> (дата звернення 12.05.2023)

### ТРЕНДИ ЗАСТОСУВАННЯ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ В ПОТОЧНОМУ РОЦІ

Шинкарчук Н.В., кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій та моделювання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

За допомогою сучасних нейронних мереж, обчислювальні системи виконують якісний аналіз вхідних даних, що дозволяє мінімізувати помилки в розрахунках та усунути «людський фактор». Рік 2023 «обіцяє» продемонструвати ряд трендів, які мають показати хорошу динаміку впровадження і використання нейромереж.

*Мова і текст.* На даний момент найпросунутішою нейронною мережею на базі нейролінгвістичного програмування вважається GPT-3, яка здатна сформулювати зв'язну відповідь на запитання та легко спілкуватися з людиною, демонструє вміння робити логічні висновки. У 2023 році перспективним напрямом стане розширення сфери розуміння і сприйняття, включаючи можливість безпомилково розпізнавати образи, зображення, тексти, голоси, звуки та відбитки. IT-експерти відзначають, що штучному інтелекту не вистачає емоційної складової, почуттів, щоб бути ближчим до людини, яка здатна не тільки оволодіти новою інформацією і генерувати швидке рішення, а й врахувати контекст, різні фактори та діяти в середовищі, яке змінюється. Тому найінноваційніші моделі нейронних мереж, серед яких і GPT-3, повинні розвиватися.

*Мультимодальні мережі.* Завдання вчених – розробити і реалізувати мультимодальну систему, яка дозволить поєднати сенсорне сприйняття та розпізнавання тексту для роботи з даними та пошуком рішень. Трендом на 2023 рік стане подальше впровадження у мовні нейромережі знань про навколишній світ за використання матеріалів «Вікіпедії» та подібних електронних джерел. Такі нейронні моделі, які працюють з текстом і зображенням, здобули популярність ще у 2021 році і тенденція у 2023 році повинна збережеться. У 2022 році компанією OpenAI була представлена нейромережа DaLL-E-2, яка створює зображення реалістичного вигляду за допомогою лише короткого текстового опису. Подібна система є корисною для дизайнерів та художників цифрової галузі.

*Комп'ютерний зір.* Це модель нейронної мережі, яка допомагає визначати особу, об'єкт і згенерувати

зображення. Процес розпізнавання осіб, ведеться вже багато років, особливо у відєоспостереженні. У 2023 році та наступних роках буде великий інтерес до тематики метасесвітів та віртуальної реальності. Нейронні мережі потрібні і тут, адже можуть генерувати 3D-персонажів за допомогою комп'ютерного зору, визначати рухи, міміку тощо. Безпілотні літаючі апарати – одна з ключових сфер, де використовується комп'ютерний зір. Застосування комп'ютерного зору на будівництві, в торгівлі та медицині є теж актуальним у 2023 році.

*Нейронні мережі для науковців.* Нейронні мережі: були, є і будуть корисними в процесі професійної діяльності вчених. За допомогою штучного інтелекту вирішуються новітні наукові завдання у сфері генної інженерії, біології, квантової механіки. Зокрема, нейронна модель AlphaFold від компанії DeepMind змогла повністю передбачити структуру білка.

*Нейронні мережі в медицині.* Згідно з даними корпорації IBM, дев'яносто відсотків світової інформації у галузі охорони здоров'я це зображення, за прогнозами у 2023 році їхня кількість невпинно і постійно зростатиме [1]. В результаті нейронна мережа стане важливим медичним інструментом для обробки візуальної інформації. Такі мережі зможуть швидко проводити аналіз знімків і повідомляти про виявлені захворювання лікарів. Такий підхід суттєво спрощуватиме роботу медиків, заощаджуючи їхній час.

*Маркетинг і нейронні мережі.* Маркетологи постійно працюють над тим, щоб «влучно» формувати аудиторію на різні рекламні сегменти. Наприклад, запуск реклами для аудиторії 18-55 років є неефективним і такий віковий критерій необхідно розділити на 3-5 видів. Доцільним є вирішення такого завдання у 2023 році через тренди на сегментацію користувачів і персоналізацію контенту. Нейронні мережі можуть не просто створювати зображення по опису, а й виконувати аналіз текстової складової, надаючи варіанти для цільової аудиторії. Маркетингові системи швидко підлаштовуюватимуться під конкретного потенційного клієнта.

*Сфера дозвілля.* Нейронними мережами зараз масово користуються люди, які зовсім непов'язані з інформаційними технологіями. Ринок додатків для смартфонів, наповнився програмами для роботи з зображеннями на основі штучних нейронних мереж. За використання таких програм можна суттєво змінити зовнішність: нанести професійний макіяж, змінити волосся, скоригувати риси обличчя і навіть додати емоції та міміку. Причому зараз все це виглядає настільки природно і натурально, що навряд чи з першого погляду запідозриш маніпуляції. Нейромережі по фотографії вже можуть визначити вік, стать, настрій, спрогнозувати як обличчя виглядатиме в майбутньому. У 2023 році, процес вдосконалення таких моделей тільки посилиться.

Нейронні мережі намагаються зробити світ більш персоналізованим, кожному індивідуально запропонувати: їжу, музику, кіно, літературу на основі аналізу «цифрового сліду». Однак, штучний інтелект, як і раніше не зможе повністю замінити людину і її земну діяльність.

#### **Список використаних джерел:**

1. IBM Research. URL: <https://research.ibm.com/?lnk=flathl> (дата звернення: 22.11.2022).

### **РОЗВИТОК ІНФОРМАТИКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

Баньковський О. О. здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Антонюк М. С. кандидат педагогічних наук, доцент

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Для інноваційного розвитку вищого навчального закладу важливу роль відіграє ефективне використання інформаційних технологій в управлінні університетом. У сучасних умовах впровадження та ефективне використання ІТ ставить перед керівниками ВНЗ завдання вирішення низки проблем, об'єднання яких дає нам можливість з'ясувати одне з головних питань, а саме - задоволеність адміністрації освітньої установи результатами інвестування в інформаційні технології. Кожен навчальний заклад є складною комплексною системою, що управляє різними активами, які, у свою чергу, вимагають правильного розподілу[2].

Одним із значущих напрямів реформування управління є використання найновіших технологій менеджменту, наприклад, інформаційних систем, що успішно інтегруються із перевіреними роками методами управління [1].

Вирішення питання ефективності управління закладами освіти, в першу чергу, вказує на актуальність організації та проведення дослідження способів ефективної побудови моделі навчального середовища та її впровадження у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів.

Дослідженням проблем пов'язаних з використанням інформаційно- комунікаційних технологій (ІКТ) в галузі освіти, зокрема, у навчальному процесі присвячені праці багатьох зарубіжних (Г. Рейнгольд, Е. Венгер, К. Свон, П. Ші (США); та вітчизняних учених (В. М. Глушков, Г. О. Атанов, Г. О. Балд, В. Ю. Биков, М.М. Глибовець, В.І. Гриценко, О.М. Довгялло, М.І. Жалдак, М.З. Згуровський, С.П. Кудрявцев, А.Ф.Манак, Г.Ю. Маклаков, Є.І. Машбіць, Н.В.Морзе, Н.Д. Панкратова, С.А. Раков, І.В. Сергієнко, К.М. Синиця, О.В.Співаковський, В.А. Широков, М.С. Львов, Л.Є. Петухова, О.М. Спінрін, А.М. Гуржій та багато інших).

Навчальне середовище, у якому можливе повноцінне використання інформаційних технологій, створюється внаслідок поєднання декількох передумов, а саме:

спільного бачення процесу інтеграції інформаційних технологій у всіх учасників навчального процесу і за умови сприяння й підтримки з боку керівництва системою освіти;

наявності певного досвіду викладачів у галузі використання освітніх інформаційних технологій;

знання освітніх стандартів і наявності ресурсів для навчальних курсів;

володіння особистісно-орієнтованою методикою навчання;

цінювання ефективності застосування інформаційних технологій унавчальному процесі;

наявності технічної допомоги під час використання й обслуговування технологічних ресурсів;  
належної фінансової підтримки тривалого використання інформаційних технологій;  
наявності відповідної політики і стандартів, що підтримують новітні навчальні середовища;  
доступу до сучасних інформаційних технологій, зокрема до програмного забезпечення і телекомунікаційних мереж.

Поняття «доступу до навчання» передбачає можливість і наявність необхідних послуг і є первинним відносно таких характеристик навчання, як доступність, а також якість й ефективність. Без реалізації доступу неможливо говорити про доцільність організації середовища та інші властивості навчання. Гармонійне поєднання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з традиційними методичними системами може складати основу успішного формування інформаційних технологій навчання. За кордоном та у нашій країні [3] використовують різні методи і моделі навчання з використанням засобів ІКТ в навчальному процесі

Використання інформаційно-комунікаційних технологій повинно бути педагогічно виправдане й обґрунтоване. Хоча деякі елементи ІКТ можуть мати певні *недоліки* [4]:

- ✓ збої в роботі комп'ютера – внаслідок недосконалості програмного забезпечення і незадовільного стану апаратної частини можуть видаватися повідомлення про помилки, що не мають безпосереднього відношення до розв'язування поставленої задачі;
- ✓ нестійкість до неправильних дій – неправильно введені дані або невідповідність уведених даних встановленим стандартам операційної системи можуть викликати збої в роботі програми або неправильну відповідь;
- ✓ надмірна категоричність – програма не сприймає розв'язок задачі, який не передбачений у програмному забезпеченні, нівелюється творчий підхід;
- ✓ неадекватність суджень оцінок – не враховуються попередні результати навчання;
- ✓ недостатня або надмірна допомога – підказки подаються в загальному вигляді, що не дає можливості знайти правильну відповідь, або навпаки подаються надто детально, що зменшує роль студента в пошуку розв'язку задачі.

Слід зазначити, що кожен програмний засіб необхідно розглядати окремо, тому що недоліки одного можуть бути відсутні в іншому.

До основних *переваг* застосування інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі можна віднести [3]: мотивація навчання; активізація діяльності студентів у процесі навчання; індивідуалізація навчання – коли програма враховує попередні відповіді на поставлені задачі, а також враховує вікові і психологічні особливості й забезпечує різні шляхи подання навчального матеріалу, рівня допомоги, необхідного для успішного засвоєння матеріалу; залучення до науково-дослідницької роботи; можливість візуалізації результатів проведеного дослідження або розв'язування задачі; розширення можливостей подання навчального; збільшення бази навчальних задач – забезпечує збільшення кількості і введення нових типів навчальних задач, з можливістю впливати на процес розв'язку задач; контроль за навчальним процесом; зменшення рутинної роботи – комп'ютер використовується як засіб для розрахунку, який проводить рутинні проміжні розрахунки, що зменшує втомлюваність під час розв'язування задачі і збільшує час на пошук оригінальних ідей і реалізації творчих здібностей.

На нашу думку, використання інформаційних технологій у навчальному процесі під час підготовки бакалаврів інформатики надає можливість активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів шляхом візуалізації складних для розуміння математичних і фізичних понять. Досить важливими для майбутнього вчителя інформатики є образне мислення, впевненість у собі, вміння висловлювати гіпотези, проводити експерименти. Такі якості розвиваються в тому числі й під час розв'язання задач графічним способом.

Для ІКТ навчального призначення, як і для будь-яких традиційних засобів і систем навчання, є визначені основні і загальні принципи дидактики: принцип єдності навчання, виховання і розвитку; принципи науковості і систематичності; свідомості і творчої активності учнів у навчанні; принцип наочності, принцип міцності засвоєння знань, формування умінь і навичок; принцип диференційованого підходу до навчання кожного учня за умов колективної роботи класу; принцип розвивального навчання.

Доцільно гармонійно поєднувати застосування сучасних ІКТ з іншими засобами навчання. Це пов'язано з тим, що: програмний продукт не може адекватно оцінити метод розв'язування задачі, який не був передбачений розробником; виховання повноцінного громадянина не можливо без безпосереднього спілкування людей між собою; існує достатня кількість задач, які неможливо розв'язати за допомогою програмних засобів; неможливо правильно дібрати і використати програмний продукт без знання теоретичних основ розв'язування задачі.

У навчальному процесі педагогічного університету недостатньо використовується дослідницький підхід з використанням ІКТ у навчанні. Це пояснюється низьким рівнем компетентності учителів у галузі інформатики, ІКТ, педагогіки, а це, у свою чергу, обумовлено недостатньою розробленістю питань дослідницького підходу в підготовці бакалаврів інформатики з використанням ІКТ.

Залучення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес впливає на підвищення ефективності й інтенсивності навчання, його гуманізацію. Поєднання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з традиційними методичними системами може бути основою успішного формування і використання інформаційних технологій навчання.

Основні переваги застосування інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі: мотивація навчання, активізація діяльності студентів у процесі навчання, індивідуалізація навчання, залучення до науково-дослідницької роботи, формування рефлексії діяльності, збільшення можливостей подання навчального матеріалу, збільшення бази навчальних задач, контроль за навчальним процесом, ігрові прийоми, зменшення рутинної роботи. Врахування даних чинників є однією з передумов успішної інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес педагогічного університету, зокрема, у викладанні інформатичних дисциплін.

Опрацювання різних аспектів впровадження і використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі, аналіз ефективності різних типів технологій, їх впливу на результати навчання є предметом подальших науково-педагогічних досліджень.

#### Список використаних джерел:

1. Співаковський О.В, Глуценко О.О., Кудас Н.А., Федорова Я.Б., Чаловська Н.М., Щедролюсьєв Д.Є. Інформаційні технології в управлінні вищими навчальними закладами: Методичний посібник .- Херсон. Айлант, 2005.-152 с.
2. Співаковський О.В. Управління ІТ-активами в контексті синхронізації іншими ключовими активами університету. : Монографія. - Херсон: Айлант, 2012.-120с.
3. Львов М.С. Теоретичні основи побудови систем комп'ютерної математики навчального призначення: дис. доктора фізико-математичних наук: 01.05.03/ Михайло Сергійович Львов. – Київ, 2012.- 336 с.
4. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія. – К.: Атіка, 2009. – 684 с.

### РОЗРОБКА СЕРВЕРНОЇ ЧАСТИНИ ДОДАТКУ З ВИКОРИСТАННЯМ NEST.JS НА ПРИКЛАДІ ОНЛАЙН-АУКЦІОНУ

Леміч М.І., здобувач вищої освіти

Кирик Т.А., ст. викладач

*Рівненський державний гуманітарний університет*

На сьогодні існує багато мов програмування, і ще більше різних фреймворків, за допомогою яких можна розробляти серверні частини додатків. У Node.js існують такі найпопулярніші фреймворки: Express, Nest.js, Коа, Нарі.js, Sails.js.

Express – це мінімалістичний і гнучкий фреймворк для Node.js. Водночас він є найбільш популярним фреймворком на даний момент.

Nest.js – це новіший фреймворк за Express. У архітектурному плані ці два фреймворки відрізняються між собою. Nest.js використовує більш складну архітектуру й принципи побудови серверних додатків. Він комбінує сучасні архітектурні рішення з модульним підходом написання коду.

Nest.js використовує по замовчуванню TypeScript. Це мова програмування, що в результаті компілюється у JavaScript, але має вбудовані типи, що дозволяє писати великі enterprise проекти максимально безпечно. Завдяки використанню TypeScript у Nest.js, цей фреймворк є дуже популярним у командах, які знаються на цій мові програмування, знають її переваги, і вміють з нею працювати.

Фреймворк також йде із вбудованою CLI, яка значно пришвидшує процес написання коду, і розробки в цілому. За допомогою неї розробник може швидко створити сам додаток із встановленими усіма залежностями. Також вона може генерувати різні контролери, сервіси тощо.

Переваги Nest.js:

- Потужний, але водночас простий. Фреймворк є досить простим у використанні для розробників. Команда розробки Nest.js розробила фреймворк так, що з ним дуже легко стартувати і фокусуватись саме на написанні бізнес-логіки у той час, коли фреймворк займається іншими аспектами додатку.

- TypeScript. Nest.js підтримує TypeScript з коробки, що відразу вирішує проблему інтеграції TypeScript самостійно, а також додає багато різних перевірок у код, що покращує його рівень підтримки.

- Детальна і зрозуміла документація. У Nest.js одна з найкращих документацій з усіх фреймворків, і яку до того ж не складно зрозуміти й читати.

- Гарна архітектура і швидка розробка. Nest.js заощаджує час на розробку додатку, тому що він пропонує правильну архітектуру, налагоджені процеси і зрозумілу документацію.

Мінуси Nest.js:

- Важкий для новачків. Nest.js може бути трішки заплутаним для розробника новачка, який не знайомий з Angular. Також не всі JavaScript розробники знайомі з TypeScript.

- Він не є таким популярним, як Express. Це може ускладнювати пошуки рішень на деякі специфічні проблеми.

До прикладу проекту, який використовує Nest.js можна віднести сайт онлайн-аукціону “Лоти Проти”. Розробка цього сайту розпочалась влітку 2022 року. Серверну частину було вирішено написати на Node.js, та обрати фреймворком Nest.js.

Було обрано саме Nest.js, адже фреймворк допомагає будувати чисту і правильну архітектуру. Модульна архітектура, яку просуває Nest.js, дозволяє швидко будувати сам продукт.

Модульна архітектура — це окремий підхід до проектування програмного забезпечення, при якому продукт розбивається на окремі частини (модулі), кожен з яких відповідає за окрему функціональність. Кожен модуль може бути імплементований незалежно від інших модулів, що дозволяє зменшити залежності між ними, і спростити процес розробки і підтримки проекту.

Модульна архітектура зазвичай характеризує високу якість продукту, що сприяє його легкому тестуванню. Також при використанні модульної архітектури командам розробників легше працювати над одним продуктом, так як є можливість розподілення зон відповідальності між ними і модулями.

Варто також зазначити інші технології, які були використані при розробці сайту онлайн-аукціону “Лоти Проти”. Було застосовано базу даних PostgreSQL та розподілене сховище Redis. В якості хмари використовується Heroku для запуску серверної частини, також AWS для розгортання PostgreSQL. Redis запускається у RedisLabs.

Також існує API документація у Swagger.

У проєкті Redis використовується для:

- роботи з стоп задачами, такими як автоматична перевірка та закриття закінчених лотів (щогодини), система антиснайпінгу;
- зберігання даних для дашборду (кількість зібраних коштів, кількість зареєстрованих користувачів, кількість розіграних лотів);
- зберігання даних для системи OTP (one time password), ця система використовується для авторизації по номеру мобільного телефону.

PostgreSQL використовується як основна база даних, де зберігається вся необхідна інформація для функціонування додатку.

На даний момент сайт технічно успішно функціонує завдяки рішенням, прийнятим на етапі проєктування, включаючи архітектуру додатку, схему бази даних, клієнт-серверна комунікацію тощо. Також сайт активно розвивається, імплементуються нові функції і доповнення, наприклад, збереження переглядів лотів, історія ставок та ін.

#### Список використаних джерел

1. Mario Casciaro, Luciano Mammino. Node.js Design Patterns: Third Edition. Birmingham : Packt, 2020. 664 p.
2. Hans-Jürgen Schönig. Mastering PostgreSQL 12: Third Edition. Birmingham : Packt, 2019. 470 p.
3. Josiah L Carlson. Redis in Action. Shelter Island, NY : Manning Publications Co, 2013. 320 p.
4. Martin Kleppmann. Designing Data-Intensive Applications. Sebastopol : O'Reilly, 2017. 300 p.

### ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА «ЕЛЕКТРОННИЙ ЖУРНАЛ»

Хевзюк В.М, здобувач вищої освіти

Кирик Т.А., старший викладач

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Розробка електронного журналу для викладачів є важливою темою у сучасній освіті. Електронні журнали дозволяють вчителям відстежувати плани уроків та успішність студентів в одному зручному місці.

Однією з ключових переваг електронного журналу є зручність та швидкість введення даних. Електронні журнали виключають можливість помилок та забезпечують швидкий доступ до необхідної інформації. Викладачі можуть легко фіксувати та відстежувати прогрес своїх студентів, а також додавати примітки при необхідності. Ще однією перевагою електронних журналів є можливість редагувати дані в будь-який час і з будь-якого місця. Це гарантує, що важлива інформація завжди актуальна і легко доступна.

Інформаційна система «Електронний журнал» є інструментом для автоматизації процесу ведення журналу викладачем та відстеження академічної успішності студентів.

Основною мовою програмування обрано C#, це потужна та ефективна мова програмування, що входить до сімейства мов .NET. Вона надає широкі можливості для розробки веб-додатків, включаючи доступ до баз даних, маніпулювання даними, роботу зі структурами даних та багато іншого.

Основною технологією, використаною для створення електронного журналу, буде ASP.NET Core. Це фреймворк, який дозволяє створювати веб-додатки з високою продуктивністю та масштабованістю. ASP.NET Core також забезпечує високу безпеку веб-додатків, що є важливим аспектом для електронного журналу.

Для розробки інформаційної системи "Електронний журнал" будуть використані сучасні технології та інструменти, які дозволять створити функціональний та зручний продукт. Також технології, що будуть використані, включають: Bootstrap, TypeScript, Angular, ASP.NET Identity, JWT Token.

**Bootstrap** надає гнучкі та привабливі веб-інтерфейси з CSS-стилями, дозволяє швидко та легко стилізувати елементи, забезпечуючи їх адаптивність та сумісність з різними пристроями. **TypeScript** розширює JavaScript, дозволяючи писати структурований та масштабований код з підтримкою статичного типізування (типізації), об'єктно-орієнтованого підходу та функціональних конструкцій.

**Angular** – це потужний фреймворк для розробки динамічних веб-додатків з використанням TypeScript.

**Entity Framework Core** спрощує доступ до баз даних, забезпечуючи ORM та інструменти для мапінгу об'єктів на структуру бази даних.

**ASP.NET Identity** – розширює фреймворк ASP.NET Core для автентифікації та авторизації користувачів у веб-додатках.

**JWT Token** є стандартом для безпечної передачі інформації про автентифікованого користувача між клієнтом і сервером з цифровим підписом.

Мета цієї інформаційної системи - забезпечити викладачам швидке та ефективне ведення електронного журналу, що включає базу даних з інформацією про групи, предмети, студентів та їхні оцінки. Викладачі можуть створювати групи, додавати студентів та предмети, а також ставити оцінки та додавати завдання.

Застосування електронного журналу спрощує організацію навчального процесу, оцінювання студентів та взаємодію з ними. Система зберігає всю інформацію в одному місці та забезпечує доступ до неї у будь-який час. Електронні журнали сприяють модернізації освітніх систем і є корисним інструментом, що підвищує ефективність роботи викладачів.

#### Список використаних джерел:

1. Наконечна О., Головченко Н. Розробка електронного журналу для вчителів. *Педагогіка і психологія*, т. 3, С. 43-48, 2020.
2. Петренко І., Глухов В. Використання електронних журналів в освітньому процесі, *Інформаційні технології в освіті*, т. 1, С. 34-39, 2021.
3. Кулик С., Романюк О. Інформаційні технології в освіті: можливості та перспективи, *Інформаційні технології і засоби навчання*, 71(3), С. 1-12.
4. Волошин, В. М. (2020). "Використання електронних журналів в навчальному процесі вищих навчальних закладів", *Інформаційні технології в освіті*, 45(4), С. 38-46.

#### ВЕБЗАСТОСУНОК «САЙТ ФАКУЛЬТЕТУ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ РДГУ»

Ушаков М.А., здобувач вищої освіти

Вороницька В.М., м.т.н, ст.в. кафедри інформаційних технологій та моделювання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

**Анотація.** Розглянуто головні аспекти створення вебсайту освітнього закладу.

**Ключові слова:** вебсайт, факультет, освітній заклад.

**Ushakov M., Voronytska V. Website of the Faculty of Mathematics and Informatics of RSHU.**

**Abstract.** The main aspects of creating a website for an educational institution are considered.

**Keywords:** website, faculty, educational institution.

Для сучасного суспільства важливу роль грає віртуальний інформаційний простір, який є джерелом актуальної достовірної інформації та комунікації. Сайти закладів вищої освіти та їх окремих структурних підрозділів інформують суспільство про надання різноманітних освітніх послуг, ефективно впливають на майбутніх здобувачів вищої освіти, створюють позитивний імідж як факультету, так й університету в цілому.

Сучасний сайт факультету повинен виконувати цілий ряд різнопланових задач, які спрямовані як на потенційних, так і на дійсних здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, стейкхолдерів тощо:

- інформаційно-комунікативна задача;
- виробничі, які регламентують освітню діяльність факультету;
- професійні, що спрямовані на професійну діяльність майбутніх фахівців;
- культурно-виховні;
- маркетингові;
- іміджеві.

Стрімкий розвиток та зміна технологій спонукають до вдосконалення існуючих інформаційних ресурсів чи заміни їх новими.

Оскільки нині діючий сайт факультету математики та інформатики РДГУ був створений понад 10 років тому, то потребує оновлення чи заміни дизайну, системи навігації та засобів створення контенту згідно сучасних тенденцій розробки сайтів [1]. Крім того, він має деякі технічні проблеми, такі як низька швидкість роботи повної версії сайту (2 секунди) та низька швидкість на мобільних пристроях (10 секунд).

До початку розробки нової концепції вебсайту факультету математики та інформатики були проаналізовані: сайт факультету математики та інформатики Рівненського державного гуманітарного університету [1], сайт факультету прикладної математики та інформатики Львівського національного університету імені Івана Франка [2], сайт факультету комп'ютерних наук та кібернетики Київського національного університету імені Тараса Шевченка [3], сайт факультету математики та комп'ютерних наук Вроцлавського університету [4] за наступними критеріями:

1. Система навігації в меню сайту;
2. Наповнення сторінок;
3. Макети сторінок;
4. Адаптація сторінок для мобільних пристроїв.

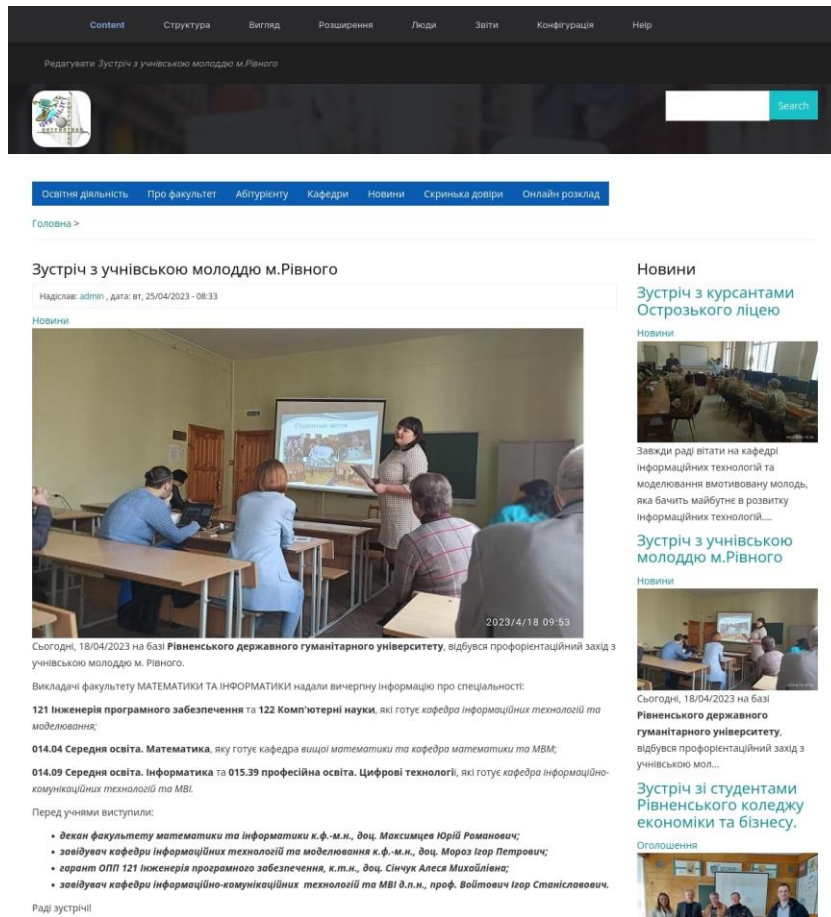


Рис 1. Сторінка новини сайту

Для реалізації сайту факультету математики та інформатики була обрана система керування вмістом Drupal [5]. Після аналізу сайтів факультетів провідних університетів структура вебсайту факультету математики та інформатики РДГУ буде містити наступні елементи:

1. Сторінки контенту – це основні сторінки вебсайту, які містять текстовий контент, зображення та інші медіаелементи;
2. Новини – це сторінки, які містять інформацію про життя факультету, університету чи кафедр;
3. Меню – це навігаційний інструмент, який дозволяє користувачам переходити між сторінками вебсайту.
4. Типи користувачів – це елементи, які дозволяють адміністраторам керувати доступом до вебсайту та редагувати права користувачів;
5. Блоки – це елементи, які дозволяють розміщувати додатковий контент на сторінках вебсайту. На даний момент на сайті присутній тільки блок останніх новин;
6. Адміністративне меню – це меню, яке містить посилання на всі адміністративні функції Drupal, такими як керування користувачами, керування сторінками та налаштування вебсайту.

При створенні нового сайту були враховані його задачі, концепції та цільова аудиторія, враховані також основні критерії ефективності: контент, дизайн, навігація, коректність відображення інформації на пристроях різного типу.

#### Список використаних джерел:

1. Сайт факультету математики та інформатики РДГУ. URL: <http://fmi-rshu.org.ua> (дата звернення: 14.05.2023)
2. Факультет прикладної математики та інформатики ЛНУ ім. Івана Франка. URL: <https://ami.lnu.edu.ua/en/> (дата звернення 14.05.2023)
3. Факультет комп'ютерних наук та кібернетики КНУ ім. Тараса Шевченка. URL: <http://csc.knu.ua> (дата звернення 14.05.2023)
4. Факультет математики та комп'ютерних наук Вроцлавського університету. URL: <https://www.wmi.uni.wroc.pl> (дата звернення 14.05.2023)
5. Drupal - Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Drupal> (дата звернення: 14.05.2023)



## РОЗРОБКА ВЕБСАЙТУ КАФЕДРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МОДЕЛЮВАННЯ РДГУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО МОДЕРНІЗАЦІЇ

Дехтерук О. А. здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Вороницька В.М., м.т.н, ст.в. кафедри інформаційних технологій та моделювання  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

**Анотація:** Розпочато розробку сайту кафедри інформаційних технологій та моделювання.

**Ключові слова:** вебсайт, розробка, контент, якість, заклад вищої освіти, інформація.

### Development of the website of the Department of Information Technologies and Modeling of RDSU and prospects for its modernization.

**Scientific supervisor:** senior lecturer of the Department of Information Technologies and Modeling of the Rivne State Humanities University, Master of Technical Sciences Voronytska Vira.

Dekhteruk Oleksandr

1st-year master's student, major 122 Computer Science, Faculty of Mathematics and Informatics Rivne State Humanitarian University.

**Abstract:** Start development of the Department of Information Technologies and Modeling website.

**Keywords:** website, development, content, quality, institution of higher education, information.

Першим кроком розробки нового вебсайту є повний аналіз структури поточного вебсайту [1]. А також дослідження та розуміння поточної структури, проведення структурної оптимізації та проектування нового вебсайту. Системою на якій буде працювати нова система є Drupal [2]. Отже дослідивши поточний проект, маємо:

- три типи контенту: «Статті», «Сторінки», «Склад кафедри»
- системні категорії в системі Drupal які мають назву «Словники таксономії».
- навігаційне та адміністративне меню.
- різні ролі користувачів для визначених обсягів роботи, наприклад адміністрування сайту, адміністрування контенту, та ін.
- функціонал для SEO [3], який додавати метатеги для сеооптимізації, рис. 3.
- функціонал REST API [4]. Цей функціонал буде надавати можливість отримання інформації з вебсайту іншим структурним підрозділам та використовувати матеріал за потреби в межах відображення свого домену.
- Функціонал багатомовності для інформаційного контенту.
- Адаптивність дизайну, яка дозволяє зручно змінювати контент навіть з використанням мобільного телефону. Це наглядно продемонстровано на рис. 1 та рис. 2. Налаштування теми відображення здійснюється в адміністративній частині вебсайту.

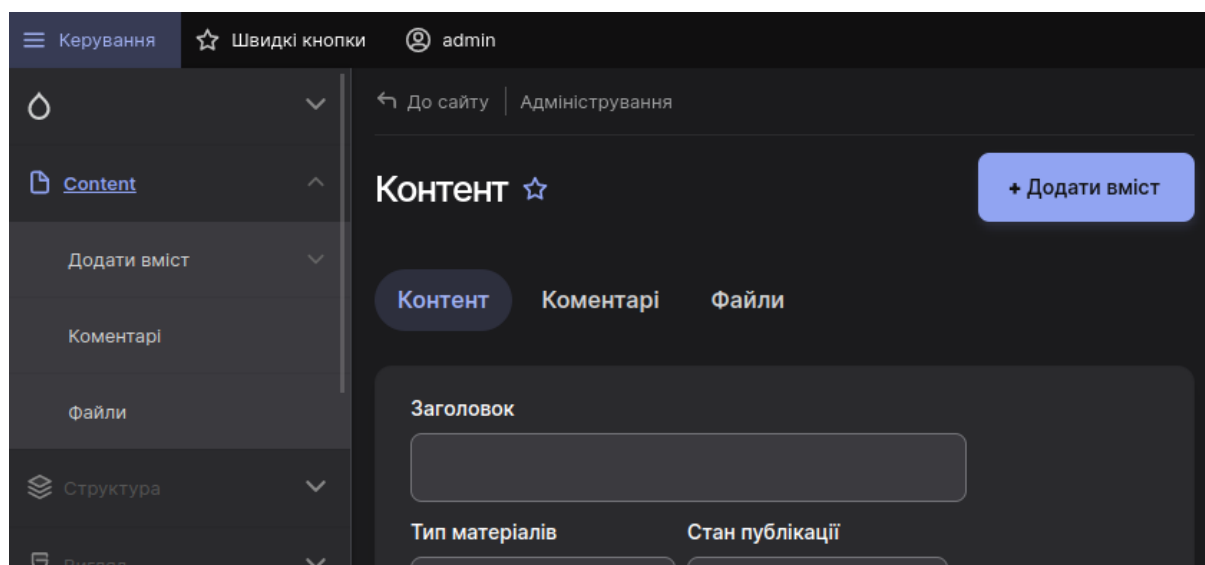


Рис. 1. Відображення меню на інформаційній області з використанням iPhone 12 Pro в горизонтальному положенні.

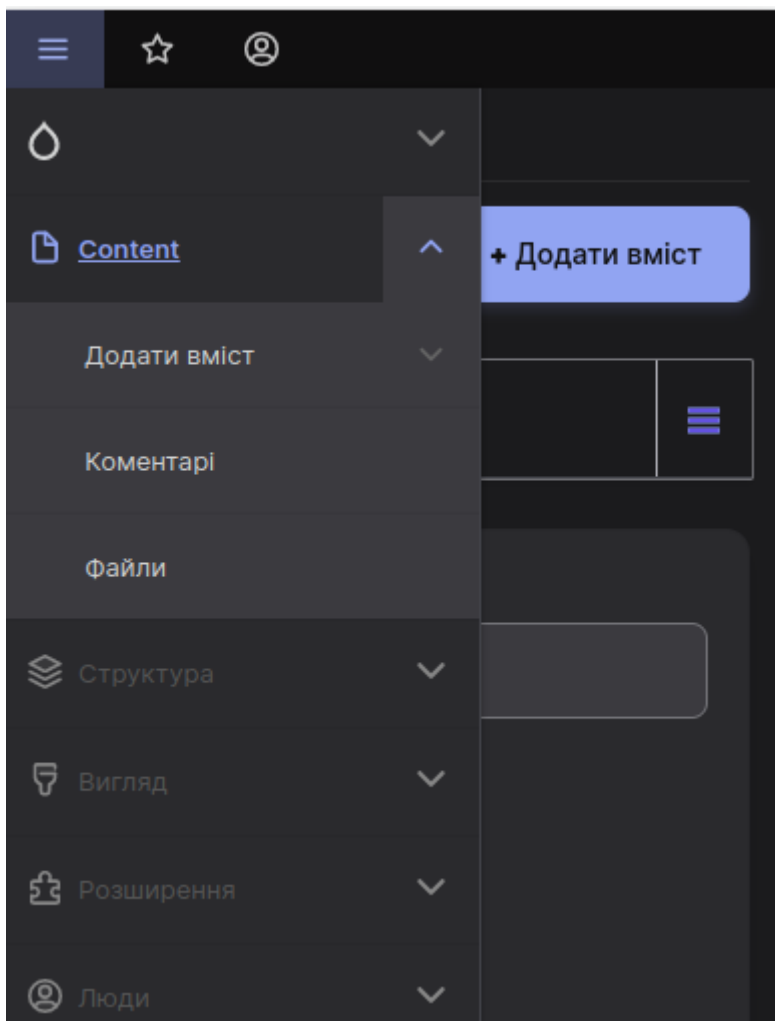


Рис. 2. Відображення меню на інформаційній області з використанням iPhone 12 Pro в вертикальному положенні.

КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МОДЕЛЮВАННЯ

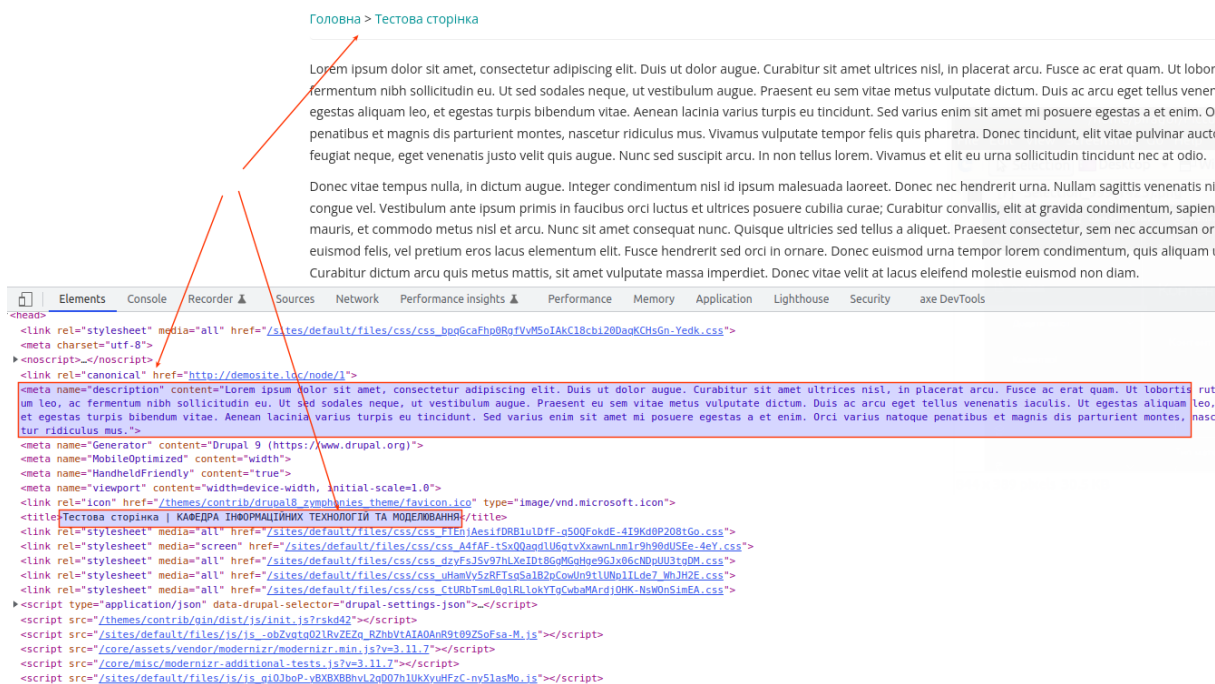


Рис. 3. Відображення мета тегів та Breadcrumb [5].

Розробка нового вебсайту здійснюється на основі кращих практик веброзробок, з використанням нових

технологій, та рішень.

#### Список використаних джерел:

1. Сайт кафедри інформаційних технологій та моделювання [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://kitm.rshu.edu.ua/>
2. Друпал [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.drupal.org>
3. SEO [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://developers.google.com/search/docs/fundamentals/seo-starter-guide>
4. REST API [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ibm.com/topics/rest-apis>
5. Breadcrumb [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://en.wikipedia.org/wiki/Breadcrumb\\_navigation](https://en.wikipedia.org/wiki/Breadcrumb_navigation)

#### References:

1. Website of the Department of Information Technologies and Modeling [Electronic resource] –Resource access mode: <https://kitm.rshu.edu.ua/>
2. Drupal [Electronic resource] – Resource access mode: <https://www.drupal.org>
3. SEO [Electronic resource] – Resource access mode: <https://developers.google.com/search/docs/fundamentals/seo-starter-guide>
4. REST API [Electronic resource] – Resource access mode: <https://www.ibm.com/topics/rest-apis>
5. Breadcrumb [Electronic resource] – Resource access mode: [https://en.wikipedia.org/wiki/Breadcrumb\\_navigation](https://en.wikipedia.org/wiki/Breadcrumb_navigation)

### ВИВЧЕННЯ WEB-ДИЗАЙНУ В КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Веремейчик С.В., кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії та культурології  
*Національного університету водного господарства та природокористування*

Сучасний етап розвитку суспільства відзначений зростаючою роллю Інтернету в життєдіяльності людини. Взаємодія жителів міст та сільської місцевості стає дедалі більше пов'язаною із цифровими технологіями. Так, звичайні користувачі, що не мають спеціалізованих навичок, починають дедалі більше приймати участь у процесі формування контенту віртуального простору. Проте варто зауважити, що даний вплив, зі сторони пересічного користувача, на змістовну генезу Глобальної мережі має також і зворотній канал зв'язку, через який практично безмежний мультимедійний продукт, починає все більше впливати на становлення культурних вподобань окремо взятої особистості.

Сучасний Інтернет містить петабайти інформації найрізноманітнішого характеру, однак значна частина із даного інформаційного масиву є знеособленою глобалізаційними процесами та впливом масової культури, а деколи навіть і доведеною до повної відсутності естетичної компоненти. В даному контексті Web-дизайн слід розглядати у якості однієї із граней відображення пост-культури, що дозволяє організовувати інтертекстовий простір Мережі та впливати на світосприйняття індивіду, а отже і на культуру відвідувача, тим самим змінюючи її у кращий чи гірший бік. Характерною особливістю Web-дизайну, в пост-культурному дискурсі, є те, що він підміняє собою репрезентативний об'єкт, тим самим трансформуючись у симулякр, тому він вже не є обрамленням чи то упаковкою товару, він не є і візуальним представленням продукту, та й не являється його поміжною частиною у гносеологічному акті [1]. Від так проектуючи сайт, web-дизайнер створює повноцінний та незалежний продукт, а не тільки оформляє його, інакше кажучи роль дизайну у web-проекті є головною, а web-дизайнер виступає в якості творця нового предмету, де Web-дизайн фактично стає фундаментом інтернет-проектів та одною із основних частин візуально-інформаційного образу самої Мережі. У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно приділити особливу увагу питанню вивчення впливу інтерактивного дизайну на культуру користувачів Інтернету. Оскільки представники мистецтва та культури, володіючи теоретичними основами Web-дизайну, цілком здатні будуть власними силами повпливати на світогляд інформаційного суспільства та сприяти зростанню рівня його культури.

Питання, присвячені процесу цифровізації, доволі добре висвітлені в культурології та філософії. Проте проблеми Web-дизайну поки що мало розглянуті в сучасних дослідженнях культурологічних студій. Можливо це пов'язано із тим, що Web-дизайн, в сучасному суспільстві більше сприймається як дисципліна, що належить до галузі знань, які безпосередньо пов'язані із інформаційними технологіями. Але разом із тим, можна стверджувати, що сьогодні Web-дизайн починає вивчатися з різних точок зору, зокрема і в культурології. Парадоксально, але в просторі Всесвітньої павутини, можна спостерігати, як на новій основі відроджуються деякі властивості людської комунікації, втрачені на попередніх щаблях еволюції культури. Щоб проаналізувати теоретико-методологічні засади вивчення Web-дизайну, звернемося до етапів розвитку способів передавання інформації та форматворчих напрямів, що передували Web-дизайну.

Так, Лаврентьев О.М., у своїй праці, виокремив наступні тенденції формоутворення в дизайні ХХ ст.: геометрична, органічна, метафорична і технонаукова (інформаційна). В основі «геометричної» концепції формоутворення лежить світ чистих універсальних форм. «Органічна» концепція ґрунтується на структурних і конструктивних закономірностях об'єктів живої природи, підвищується суспільний інтерес до екологічної проблематики. «Метафоричний» напрям у формоутворенні ґрунтується на символічному значенні об'єкту, що вписує її в культуру. «Інформаційний» напрям пов'язаний із розвитком електронних засобів комунікації. У цьому напрямі об'єкти набувають програмованості та інтерактивності, а інформація – метафізичності [2, с. 74-76]. Таким чином, Web-дизайн поєднує у собі різні сфери людської діяльності: інформаційну (будучи формоутворювальним засобом цифрового простору Глобальної мережі) та культурну (перебуваючи в залежності від культури суспільства, що диктує затребуваність змісту). Тому можна констатувати, що у майбутньому робота web-дизайнера буде вимагати поєднання двох, вище означених, напрямків людської діяльності, спонукаючи майбутнього спеціаліста оволодіти не

тільки відповідними ІТ навичками, але й виховати у собі належні компетентності гуманітарного спрямування.

Дизайнер Джеффри Зельдман, описує Web-дизайн у всіх його аспектах не тільки як технологію, а й як явище, що розвивається в часі, відповідно до своїх законів і правил. На його думку, у сучасних сайтах багато стилістичних запозичень, а більшість розробників несумлінно ставляться до створення контенту, його верстки та подачі, надаючи перевагу меню та заставкам [0]. З теоретико-культурологічного боку дизайн вивчає Розенсон І.А. і наводить його докладний опис в «Основах теорії дизайну» [3]. Дослідник приходить до висновків, що розглянутий дизайн інформаційних повідомлень – це певним чином «активний професійний вплив на стан (ступінь впорядкованості, естетичну організацію, сугестивність тощо) глобального інформаційного поля, а отже, і безпосередній вплив на свідомість людей» [3, с. 137]. Він вводить додаткове розуміння поняття «інформаційне поле», що означає з точки зору культури «позапросторове вмістилище, куди занурений закодований досвід людства. Найдосконалішим каналом комунікації сьогодні виступає, звісно, Інтернет, що забезпечує цьому досвіду вельми вражаюче глобальне поширення» [3, с. 137].

Розвиток інформаційного суспільства визначає новітні тенденції перетворень у сфері вищої освіти. Широке поширення web-ресурсів та мультимедійних інформаційних продуктів вимагає роботи кваліфікованих спеціалістів міждисциплінарного профілю. Однак міждисциплінарні спеціальності, що займаються вивченням питань Web-дизайну та культурології, поки що не так широко поширені в нашій країні. Можна сміливо стверджувати, що сьогодні відбувається критична зміна культурного поля під впливом Інтернету, основним формувальним засобом якого є Web-дизайн, тому до вивчення засад естетичної візуалізації контенту Мережі слід підійти із різних точок зору. Також варто зазначити, що у зв'язку з прискоренням розвитку цифрових технологій, Web-дизайн поки що доволі мало вивчений у культурології. Навчальні посібники, присвячені теоретико-методологічному аспекту Web-дизайну, поки що не так широко поширені. Володіючи знаннями в галузі культурології, мистецтвознавства та Web-дизайну, можна впливати на широку аудиторію відвідувачів сайтів і, як результат, досягати виховних та естетичних цілей.

#### Список використаних джерел:

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция : Рипол Классик, 2016. 320 с.
  2. Лаврентьев А.Н. Стили и визуальные метафоры в дизайне. Визуальная культура и визуальное мышление в дизайне. Москва : ВНИИТЭ, 1990. 88 с.
  3. Розенсон И.А. Основы теории дизайна. СПб. : Питер, 2008. 218 с.
  4. Эко У. От интернета к Гуттенбергу: текст и гипертекст. Интернет. Москва, 1998. № 6-7. С. 90–95.
- Zeldman J. Taking Your Talent to the Web. A Guide for the Transitioning Designer. Indianapolis : New Riders Publishing, 2001. 425 p.

### ЯКІ Є ОСНОВНІ АЛГОРИТМИ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ГЕОМЕТРІЇ

Кальницький Д.М., здобувач вищої освіти

Кривонос О. М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій,

*Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Обчислювальна геометрія - це галузь математики, що займається вивченням алгоритмів для обробки геометричних об'єктів, таких як точки, відрізки, прямі, кола, поверхні та тіла. У цій статті будуть розглянуті основні алгоритми обчислювальної геометрії, які використовуються для розв'язання різних задач.

Алгоритм Джарвіса є одним з найпростіших алгоритмів для знаходження опуклої оболонки (випуклої оболонки) множини точок на площині. Опукла оболонка - це найменший опуклий многокутник, який містить усі точки множини.

Алгоритм полягає в обході множини точок та знаходженні найменшої праворучної точки. Потім з цієї точки починається обхід опуклої оболонки у напрямку годинникової стрілки. Кожна наступна точка додається до опуклої оболонки, якщо вона знаходиться праворуч від попередньої точки. Алгоритм продовжується до тих пір, поки не буде досягнуто першої точки.

Цей алгоритм має часову складність  $O(nh)$ , де  $n$  - кількість точок, а  $h$  - кількість вершин опуклої оболонки.

Алгоритм Грехема є більш складним алгоритмом для знаходження опуклої оболонки. Він також починається зі знаходження найменшої праворучної точки, а потім точки сортуються за кутом відносно цієї точки.

Потім алгоритм продовжується використанням стеку для зберігання вершин опуклої оболонки. Починаючи з першої та другої точок, алгоритм додає на стек кожен наступну точку, якщо вона знаходиться праворуч від лінії, яка проходить через дві останні точки у стеку.

Якщо наступна точка знаходиться ліворуч від лінії, то алгоритм видаляє зі стеку вершину, яка не належить опуклій оболонці. Процес продовжується до тих пір, поки всі точки не будуть оброблені.

Алгоритм Грехема має часову складність  $O(n \log n)$ , де  $n$  - кількість точок.

Алгоритм Ейлера для побудови триангуляції Делоне.

Триангуляція Делоне - це розбиття множини точок на трикутники таким чином, щоб жодна точка не знаходилася у колі, описаному навколо будь-якого трикутника. Алгоритм Ейлера є ефективним алгоритмом для побудови триангуляції Делоне.

Алгоритм полягає в створенні суперструктури, яка містить усі точки. Суперструктура - це граф, в якому вузлами є точки, а ребра представляють зв'язки між точками.

Алгоритм Ейлера розбиває суперструктуру на триангули із збереженням властивості триангуляції Делоне. Це досягається шляхом обчислення відстаней між точками та пошуку найбільшого порожнього кола, яке містить лише

одну точку та один трикутник.

Алгоритм Ейлера має часову складність  $O(n \log n)$ , де  $n$  - кількість точок.

Алгоритм Вороного - це алгоритм побудови діаграми Вороного, яка використовується для розбиття площини на регіони, що належать кожній з точок площини. Діаграма Вороного побудована наступним чином: для кожної точки площини побудовано найближчий до неї сайт (точку, яку потрібно охопити), і вся площа розбита на регіони, які належать кожній з цих точок.

Алгоритм Вороного має дуже багато застосувань в областях, таких як комп'ютерна графіка, комп'ютерне зорове сприйняття, геометричне моделювання та інші.

Алгоритм Брезенхема - це алгоритм побудови ліній на двовимірній растровій площині. Цей алгоритм є дуже ефективним, оскільки він використовує тільки цілочисельні операції, тобто не потребує операцій з дійсними числами.

Алгоритм Брезенхема дозволяє побудувати лінію, використовуючи мінімальну кількість пікселів, тобто з максимальною точністю та ефективністю.

Алгоритм Марчиньяка - це алгоритм побудови многокутника, що охоплює задану множину точок. Цей алгоритм дозволяє побудувати найменший многокутник, який охоплює всі задані точки.

Алгоритм Марчиньяка має застосування в областях, таких як комп'ютерна графіка, дизайн, робототехніка та інші.

Алгоритм Каспера - це алгоритм, який дозволяє знаходити точку перетину двох відрізків на площині. Цей алгоритм базується на векторному і дотичному продуктах.

Алгоритм Каспера має дуже велике значення в області комп'ютерної графіки та комп'ютерного зору. Він дозволяє точно та ефективно знаходити точку перетину двох відрізків, що є важливим для багатьох задач.

Алгоритм Джарвіса - це алгоритм обходу многокутника, який дозволяє знайти зовнішній контур многокутника. Цей алгоритм називається також "алгоритм обгортки подарунка".

Алгоритм Джарвіса має застосування в областях, таких як графічний дизайн, робототехніка, відеоігри та інші. Він дозволяє швидко та ефективно знайти зовнішній контур многокутника, що є важливим для багатьох задач.

Основні алгоритми обчислювальної геометрії мають велике значення в багатьох областях, таких як комп'ютерна графіка, комп'ютерний зір, робототехніка, геометричне моделювання та інші. Вони дозволяють розв'язувати складні геометричні задачі та здійснювати точні обчислення з високою ефективністю. Кожен з цих алгоритмів має свої унікальні характеристики та застосування, але вони всі мають важливе значення для обробки геометричних даних.

У заключенні можна сказати, що обчислювальна геометрія - це важлива галузь математики, яка є необхідною для розв'язання багатьох задач у багатьох різних областях. І вивчення цих алгоритмів допоможе зрозуміти, як комп'ютери обробляють геометричні дані, і як можна застосовувати ці знання для вирішення реальних завдань.

#### Список джерел:

1. О'Рурк, Дж. (1998). Обчислювальна геометрія на  $S^2$  (2-е вид.). Кембридж: Cambridge University Press.
2. Preparata, F. P., & Shamos, M. I. (1985). Обчислювальна геометрія: Вступ (2-ге вид.). Нью-Йорк: Springer-Verlag.
3. Едельсбруннер, Г. (1987). Алгоритми в комбінаторній геометрії. Берлін: Springer-Verlag.

### ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРА У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З ФІЗИКИ

Сало В.В., здобувач 2-го рівня вищої освіти

Ляшук Т.Г., к.ф.-м.н., ст. викладач кафедри інформаційних технологій та моделювання

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Нові інформаційні технології змінили все навколо. Сьогодні неможливо уявити сучасний клас без використання комп'ютеризованих засобів навчання. Використання нових інформаційних технологій у процесі навчання фізики відкриває широкі можливості для підвищення ефективності навчального процесу [1, 2]. Використання комп'ютера дозволяє більш раціонально розподіляти навчальний час, що сприяє підвищенню сприйнятливості, інформативності та засвоєності навчального матеріалу.

Поєднання звичайних уроків фізики з використанням комп'ютерів дозволяє проводити експерименти в тих частинах фізики, які були б просто неможливі за звичайних умов. На мій погляд, одним із основних напрямків їх застосування в курсах фізики є реалізація віртуальних експериментів. Звичайно, ніщо не замінить справжні експерименти. Проте слід зазначити, що віртуальні досліди, відтворені за допомогою комп'ютерів, є не лише помічниками для учнів, а й помічниками для вчителів.

Основні сфери застосування комп'ютерної техніки в курсах фізики можна виділити наступні:

- інтерактивне навчання в персональному режимі,
- пояснення нового матеріалу (презентації, аудіо- та відеозаписи реальних лекцій, навчальні відео, комп'ютерні моделі фізичних експериментів)
- дає можливість підготуватися до використання реального обладнання під час лабораторних занять і може бути важливим, коли реальне обладнання недоступне.

В свою чергу до недоліків використання комп'ютера можна віднести:

- можливість отримання недостовірних даних з інтернет сайтів,

- майже повна відсутність живого спілкування з класом.

У цілому можна сказати, що комп'ютери доповнюють системи засобів технічної освіти і перевершують їх за якістю. Можна сказати, що це універсальний навчальний матеріал, який можна використовувати одночасно з аудіовізуальними засобами, проєкторами, електронними підручниками, посібниками, довідниками тощо.

В результаті дослідження застосування комп'ютера у навчальному процесі з фізики встановлено, що використання комп'ютерів будуть корисними під час підготовки до лабораторних занять. Це також підвищує інтерес учнів до вивчення фізики, розвиває їхній творчий потенціал, розширює кругозір, поєднує теорію з практикою. Але лише використання комп'ютерів не може замінити справжню фізичну лабораторію, де студенти можуть успішно та старанно використовувати обладнання, моделі та апаратуру для практичних та експериментальних завдань.

#### Список використаних джерел:

- [1] П'яних І. М. Використання комп'ютерних технологій при виконанні лабораторних робіт з фізики / П'яних І. М. // Фізика та астрономія в школі. – 2008. – №5–6. – С. 11–13
- [2] Ментова Н. О. Інтегративний підхід до змісту лабораторних робіт / Ментова Н. О. // Фізика. Нові технології навчання : зб. наук. праць студентів і молодих науковців. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. – Вип. 5. – С. 122–127.
- [3] Фізика в школі - HTML5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vasck.cz/physicsanimations.php?l=ua>

## СЕКЦІЯ V. МОЛОДИЙ ІСТОРИК

### «РІДНІ ХАТИ» ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА

Романюк Г. М., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, вчитель історії  
 Давидюк Р. П., доктор історичних наук, професор кафедри історії України  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Згідно Ризького мирного договору, підписаного 18 березня 1921 р., території Холмщини, Підляшшя, Західної Волині та Західного Полісся відійшли до складу Польської держави. Приєднання західноукраїнських земель супроводжувалося становленням нової системи органів адміністративно-територіального управління, змінами в національній, культурно-освітній політиці та інших сферах. Впродовж 1921–1926 рр. в основі національної політики Польської держави була інкорпоративна модель націонал-демократів. Згідно з якою влада розглядала українців, які становили переважну більшість населення східних воєводств Польщі, як потенційний об'єкт асиміляції, через зміну національної структури приєднаних територій, мовну, освітню та релігійну політику. У 1928–1938 рр. реалізовувався «волинський експеримент» воєводи Генрика Юзевського, що став регіональним варіантом політики державної асиміляції. Його сутність, окрім іншого, полягала у сприянні українським проурядовим культурно-освітнім та господарчим організаціям з метою формування у місцевих українців почуття належності до польської держави. Відтак, на порядку денному влади постало завдання надання українському рухові пропольських тенденцій. Іван Кедрин, зокрема зауважував, що «волинський воєвода Г. Юзевський приманював українців до лояльної з державними чинниками співпраці за ціну невеликих культурно-господарських концесій, а речником тієї течії був редагований часопис «Українська нива» [16, с. 127–128].

Одним із перших проєктів нової політики стала поява Українського клубу «Рідна хата», що з'явився 1929 р. у м. Луцьк. Її засновниками були політичні емігранти, наддніпрянці, сконсолідовані навколо редакції газети «Української ниви» [8, с. 471]. Перший очільник «Рідної хати» Пилип Пилипчук (уродженець Київщини, голова РНМ і міністр фінансів уряду УНР в екзилі) уявляв її як інституцію для української інтелігенції, «як продовження Київських і Петербурзьких українських клубів. «Рідна хата» радо прийме під свою стріху всіх тих, кого лиха доля вигнала по цей бік Ризької лінії, всіх тих, кому дорога згадка про українські степи, про українське сонце, про гуркіт хвиль могутнього Дніпра» [5, с. 2]. Ідеологічне спрямування нової організації полягало у нав'язуванні «приятних відносин між управою «Рідної хати» та польським громадянством». Зрозуміло, що такі погляди критикували члени ще діючих на той час «Просвіт», які вважали «Рідну хату» «гальмом у розвитку вже існуючих українських культурно-освітніх організацій». До утворення проурядових осередків негативно поставилися у Східній Галичині, назвавши їх «звичайною панською хатою, ворожою Просвіті» [20, с. 2–4; 9, с. 213–217].

Поступово «Рідна хата» стала культурно-освітнім осередком української регіональної політичної партії «Волинське українське об'єднання» (ВУО), яка виникла при сприянні воєводської адміністрації у червні 1931 р. на установчому конгресі у Луцьку і оголосила своїм завданням налагодження українсько-польської співпраці [18, с. 27–28]. 3-поміж засновників ВУО була група колишніх соратників Симона Петлюри, які після поразки Української революції поселилися на Волині і виявляли готовність до співпраці з Г. Юзевським. ВУО і його культурно-освітні осередки, «Рідні хати» у містах та «Просвіт'янські хати» у селах, покликані були, крім поширення ідеї польсько-українського співжиття, заповнити, утворений після заборони польською владою «Просвіт», культурно-освітній простір регіону.

У Волинському воєводстві перша «Рідна хата» була утворена в Луцьку. Урочистості з нагоди її відкриття на сторінках «Української ниви» описували таким чином: «Кімната правління вся в українських килимах, які позичила власниця української килимарської фабрики О. Пилипчукова. О 8 год вечора відразу засвітилося 200 електричних лампочок – на сцені, в кімнатах і на вулиці. Усі місця були платні – по 5 зл за крісло... Лунав польський гімн, а

потім український національний гімн... На святі було запрошено багато гостей – поляків від влади, зокрема воєвода і віце-воєвода, яких зустрів «вартовий старшина» П. Певний». «Рідна хата» у Луцьку займала просторе помешкання, що складалося з великої зали на 200 осіб, сцени, бібліотеки, двох кімнат-ресторацій, кімнати для дирекції. Ціна оренди цього приміщення складала 500 злотих на місяць. Це засвідчує той факт, що організація мала державну фінансову підтримку [5, с. 2].

«Рідна хата» організувала різні урочистості й імпрези, родинні вечірки для об'єднання сімей членів українського клубу. У приміщенні проводив репетиції та виступав український хор під керівництвом Михайла Тележинського, церковний хор «Чесно-хресного братства», відбувалися репетиції та вистави «Волинського українського театру» (ВУТ) під керівництвом Миколи Певного, діяли курси для диригентів. Артисти послуговувалися залом, сценою, декораціями, артистичною кімнатою, де безоплатно мешкали семеро з них. У клубі читали реферати, лекції, функціонувала бібліотека, проводили урочисті академії, діяли танцювальні курси та гурток дитячого балету для 20 дітей віком від 3 до 8 років [22, с. 6]. Приміщення клубу використовували для репетицій не лише українські організації, але й польський воєводський театр, єврейський аматорський гурток та професійний театр, музичне товариство, чеська організація та ін. [14, арк. 3].

Упродовж 1929–1931 рр. там відбулося 629 заходів українських організацій, 50 – польсько-українських, 89 – польських, 96 – єврейських, 18 – російських, 6 – чеських. Із 1931 р. у приміщенні клубу працювали всі українські установи, ідеологічно споріднені з «Рідною хатою»: редакція й адміністрація «Української ниви», ВУО, «Товариство імені митрополита Петра Могили», «Волинське українське театральне товариство», Українське Товариство прихильників Ліги Націй у Польщі, Український кредитовий банк на Волині, бібліотека-читальня, тут проходили репетиції ВУТ [27, с. 3].

У 1932 р. до нового складу управи «Рідної хати» увійшли наддніпрянці М. Маслов, П. Певний, М. Тележинський, С. Тимошенко, В. Галушка, О. Ковалевський, І. Крамаренко. Господарем клубу обрали Ю. Константинова (уродженець Катеринославщини, старшина армії УНР, інженер-агроном, випускник Української господарської академії (УГА) у Подєбрадах), скарбником – П. Ерастів (уродженець Київщини, військовий урядовець, інженер, випускник УГА у Подєбрадах), керівником секції фізичного виховання – А. Долуда, культурно-освітньої секції – Т. Ловецького. Членами ревізійної комісії стали О. Алмазов, В. Ігнатович, П. Чупрун, М. Тиравський. 2 лютого 1932 р. «Рідну хату» в Луцьку очолив П. Певний [4, с. 3–4; 9, с. 215; 28, с. 1].

З огляду на те, що «Рідна хата» підтримувала політику регіоналізму, пропагувала ідеологію українсько-польського співжиття в рамках польської державності, то марно І. Пулавський підкреслював, що польське громадянство з великою симпатією ставиться до українського руху, започаткованого «Рідною хатою». Демонструючи відданість владі, управа клубу, на урочистостях з нагоди святкування п'ятиріччя своєї діяльності, ухвалила помістити в залі портрет воєводи Г. Юзевського [10, арк. 212 зв.; 19, с. 2]. В той же час, «Рідна хата», намагалася популяризувати українську культуру, книгу, виставу.

Традиціями для роботи більшості «Рідних хат» стали національні свята, що сприяли поширенню української культури. Важливим було влаштування Свята матері. На території Рівненського повіту його вперше урочисто відзначали 20 червня 1937 р. у Глинську. Було організовано піший похід дівчат, хлопців і дітей у національному вбранні під керівництвом оркестру, виїзд дев'ятнадцяти вершників у історичних козацьких строях, молебень українською мовою, виступ хору, декламацію віршів, концерт, театральні сценки, що створювало урочисту, сповнену національного духу атмосферу [25, с. 6].

За ініціативою емігранта Василя Сочинського 13 лютого 1937 р. «Рідна хата» в Луцьку виступила з пропозицією заснувати товариство, яке б видавало друком українські книги науково-популярного, історичного, релігійного та белетристичного змісту, шкільні підручники, періодичні та неперіодичні часописи, календарі, утримувало книгарні, читальні та бібліотеки, збирало історичні, етнографічні, статистичні й інші матеріали, пов'язані з національною культурою. 23 листопада 1938 р. влада затвердила статут «Видавничого товариства ім. князя Костянтина Острозького» в Луцьку [3, с. 3]. Однак для реалізації означених планів не вистачало коштів, часу, а також далася взнаки зміна національної політики.

Зусиллями емігрантів Степана Скрипника (родом із Полтавщини, небіж Симона Петлюри, посол до польського сейму, у майбутньому патріарх Мстислав), Олександра Палієнка (родом із Київщини, отаман УНР), Микити Бури (родом із Рівненщини, посол до польського сейму, воював в армії Андерса), Василя Проказюка (родом із Львівщини, вчитель, священник), постала «Рідна хата» в Рівному і було підписано її статут. Урочисте відкриття відбулося 25 квітня 1931 р. На 1 вересня 1932 р. товариство нараховувало 44 члени. Очолював організацію Степан Скрипник, до управи належали Євген Колодязний, Олександр Палієнко, Любов Литвиненко, Микита Бура. Управа клубу допомагала уcnям української гімназії шляхом забезпечення безкоштовними обідами чи надання на них знижки [7, с. 202-205; 8, с. 480-481; 9, с. 216; 17, с. 4].

Згодом рівненська «Рідна хата» переїхала до нового, просторішого приміщення в центрі міста, де містились також інші, ідеологічно близькі установи. У приміщенні клубу виступали польські, українські діячі, проходили дискусії. 1936 р. було організовано тримісячні інструкторські курси в Рівному, курси для неписьменних у Глинську, 9 конкурсів на честь Симона Петлюри, 27 на честь Шевченка, 4 конкурси, присвячені героям Базару тощо. 21 березня 1937 р. у помешканні Українського клубу «Рідна хата» у Рівному на академії, присвяченій пам'яті Лесі Українки, декламувала вірші Є. Зінченко, з рефератом про життя та діяльність поетеси виступила М. Сав'юк. У січні 1937 р. проводили урочисту академію з нагоди річниці проголошення незалежності УНР у Києві [1, с. 4; 11, арк. 9–10; 13, арк. 82; 21, с. 3].

У 1934 р. «Рідна хата» була відкрита у Володимирі, очолив її наддніпрянець Микола Звойницький (уродженець Одещини, вчитель). 23 січня 1938 р. у клубі «Рідна хата» відзначили річницю проголошення незалежності України. Полковник армії УНР Михайло Крат виголосив реферат, присвячений IV Універсалу, поінформував присутніх про завдання та цілі Музею визвольної боротьби України. Звучали національні пісні, патріотичні вірші. Культурно-освітній осередок «Рідна хата», організований Мартином Волковим (уродженець

Віленщини, посол до польського сейму, священник), діяв і у Сарнах, однак його робота була порівняно менш активною [2, с. 13; 9, с. 217]. Іноді діячі «Рідних хат» проводили спільні заходи.

Традиційним було урочисте влаштування академії, присвячених постаті Симона Петлюри, подіям Крут, героям Базару. Зокрема, 1 листопада 1936 р. відзначили 15-і роковини Другого Зимового походу Армії УНР. У «Рідній хаті» м. Луцька захід відкрив П. Пилипчук, присутні вшанували пам'ять полеглих устанавляючи хор співав «Вічну пам'ять», «Чуєш брате мій». Учасник Другого Зимового походу Сергій Тимошенко поділився споминами, демонструючи шлях українських вояків на спеціально намальованій мапі. Академія в Рівному, присвячена пам'яті розстріляних під Базаром, складалася з панахиди за загиблими 22 листопада, виступу хору Рівненської української гімназії, декламування віршів, виголошення реферату. Відзначили пам'ять героїв Базару також у Ковелі, де з рефератом виступив Йосип Мацюк, а всі присутні старшини та козаки Армії УНР прийшли із «Хрестами Симона Петлюри» [8, с. 482].

Таким чином, незважаючи на труднощі суспільно-політичного та економічного характеру, специфічну асиміляційну політику польської влади стосовно мешканців Волині, культурне та освітнє життя в окремих напрямках тут все ж розвивалося. В тогочасних умовах значимими культурно-освітніми осередками були «Рідні хати», які об'єднували політичних емігрантів, наддніпрянців, та з одного боку, мали на меті налагодження «приятних відносин між управою «Рідної хати» та польським громадянством», а з іншого, в міру своїх можливостей, намагалися впливати на різні сфери життя краю – культуру, церкву, економіку, політику та популяризувати українську культуру, книгу, виставу. Тобто, поряд з іншими організаціями вони деякою мірою заповнювали, утворений після заборони польською владою «Просвіт», культурно-освітній простір регіону.

#### Список використаних джерел:

1. Академія на честь Лесі Українки в Рівному. *Волинське слово*. 1937. Ч. 13. 1 квітня.
2. В Ковелі. *Тризуб*. 1938. Ч. 8. 20 лютого.
3. Видавниче Т-во ім. кн. К. Острозького. *Волинське слово*. 1938. Ч. 33. 4 грудня.
4. Відбулися загальні збори членів Українського клубу. *Українська нива*. 1932. Ч. 4–5. 24 січня.
5. Відкриття Рідної Хати. *Українська нива*. 1929. Ч. 20. 11 травня.
6. Гатальська Н. Клуб «Рідна хата» у Володимир-Волинському (за матеріалами газети «Українська нива» 1931, 1933–1935 рр.). Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край : матеріали ІХ наук. іст.-красн. міжнар. конф. Луцьк, 1998. С. 99–100.
7. Давидюк Р. Культурно-освітні осередки на Волині у кінці 20–30-х рр. : навч.- метод. Матеріали. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. 2000. № 3: Історичні науки. С. 202–206.
8. Давидюк Р. Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства: Львів ; Рівне: Дятлик М., 2016. 704 с.
9. Давидюк Р., Данильчук В. «Рідні хати» як проурядові культурно-освітні осередки Волинського воєводства. *Слов'янський світ і Україна*. 2021. С. 213–219.
10. Держархів Рівненська обл., ф. 33, оп. 4, спр. 56.
11. Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 20, спр. 841.
12. Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 20, спр. 844.
13. Держархів Рівненської обл., ф. 33, оп. 4, спр. 86.
14. Держархів Рівненської обл., ф. 481, оп. 1, спр. 1.
15. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4253.
16. Кедрин І. Життя–Події–Люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк: Вид-ча Кооператива «Червона Калина», 1976. 724 с.
17. Корисна діяльність «Рідної Хати». *Українська нива*. 1931. Ч. 34. 15 листопада. С. 4.
18. Кучерепа М. Давидюк Р. Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.). Луцьк: Надстир'я, 2001. 420 с.
19. П'ятилітній ювілей «Рідної Хати» в Луцьку. *Українська нива*. 1934. Ч. 17. 22 травня. С. 2.
20. Певний П. Ідеологічний напрямок «Рідної Хати». *Українська нива*. 1932. Ч. 6–7. 4 лютого.
21. Рідна Хата в Рівному. *Українська нива*. 1931. Ч. 39. 23 грудня.
22. «Рідна Хата» в Луцьку. Дитячий балет. *Українська нива*. 1934. Ч. 12–13. 8 квітня.
23. «Рідна Хата» в Рівному. *Українська нива*. 1931. Ч. 13. 15 квітня.
24. «Рідна Хата» у Володимирі. *Українська нива*. 1935. Ч. 14. 7 квітня.
25. Свято Матері у Глинську. *Волинське слово*. 1937. Ч. 22. 8 липня.
26. Сивіцький М. Записки сірого воляняка. Вид. 2-ге. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2000. 400 с.
27. У «Рідній Хаті» в Луцьку. *Українська нива*. 1931. Ч. 37. 7 грудня. С. 3.
28. У «Рідній Хаті» в Луцьку. *Українська нива*. 1932. Ч. 6–7. 4 лютого. С. 1.

#### ПРОЦЕС ПОЯВИ ТА РОЗВИТКУ ПЕРШИХ ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ІДЕЙ ТА КОНЦЕПЦІЙ В. ЛИПІНСЬКОГО

Рушак В. Ю., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Гуменюк О. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

**Актуальність теми.** В. Липинський є непересічною постаттю в українській історії. За національністю – поляк, за релігійним переконанням – католик, з європейською освітою, він прикладав великі зусилля аби покращити відношення польської еліти до українців. Значну частину свого життя він присвятив ідеї побудови самостійної



української держави. Формування та поява перших ідей та політичних переконань розпочалося напередодні Першої світової війни. Актуальним і важливим із науково-теоретичного і практичного погляду є конкретно-історичний аналіз інтелектуальної складової появи та розвитку перших ідей та концепцій В. Липинського.

**Історія вивчення теми.** Дослідники відповідної тематики нерідко мали різне уявлення про формування, становлення й розвиток, актуальність поглядів мислителя загалом. Суттєвий внесок у науковий аналіз поглядів мислителя зробили діаспорні вчені, які активно популяризували політико-правову, історико-публіцистичну спадщину мислителя та акцентували увагу на проблематиці українського державо- та правотворення.

**Метою дослідження** є висвітлення процесу появи та розвитку перших державницьких ідей та концепцій В. Липинського.

**Виклад основного матеріалу.** Теоретик українського монархізму народився 18 квітня 1882 р. в сім'ї польської заможної шляхетської родини у с. Затурці на Волині. Навчався В. Липинський у гімназіях Житомира, Луцька і Києва. Під час навчання у Києві познайомився з місцевою інтелігенцією і часто бував на їхніх зборах. Пізніше покинув їх, розуміючи що вони як і хлопомани хочуть стати все ближче до простого люду, але не намагаються підняти народ на свій інтелектуальний рівень. В березні 1901 р. в Києві на з'їзді представників шкільних організацій Правобережжя В. Липинський висунув ідею заснувати учнівське товариство на основі віросповідання та місцевого розташування. Але його ідея не була прийнята і В. Липинський залишив з'їзд [6, с. 22-23].

Здобувши освіту в гімназії у 1902 р. вступив на військову службу у драгунський полк. Пізніше був звільнений з неї, але з початком Першої світової війни повернувся на службу. Після цього В. Липинський вступив на навчання в Ягелонський університет Кракова. Здобував освіту агронома, але ходив і на інші лекції з історії та літератури. Там він зустрів майбутню дружину Казимиру Шумінську. Невдовзі після одруження переїхав до Женеви де жив майже рік. Саме цей час справив значний вплив на В. Липинського, як майбутнього політичного діяча з європейським мисленням. Там він ознайомився з працями відомих соціологів. Тоді ж він починає розроблювати свою концепцію територіалізму, яка визначала, що компактне проживання людей різних за походженням та соціальним статусом на одній території, дозволяє появі їхньої підтримки та зобов'язань по відношенню до того регіону чи країни, яку вони населяють. Водночас, В. Липинський зауважує, що це не означає про розрив з колишнім станом. Наприклад, поляки, що проживають на українських етнічних землях не обов'язково забувати свою культуру і національність [7].

Починаючи з 1907 р. В. Липинський перебував в декількох країнах: Австро-Угорщині і Російській імперії.

Тривале знаходження в колі українців, посилили його проукраїнські позиції. Цілком ясно, що приєднання до українського національного руху поєднувалось з аналізом його основних напрямів, розвиток своїх власних концепцій ідей та поглядів.

Перша партія в Наддніпрянській Україні – Революційна Українська Партія (РУП), яка пізніше змінила назву на Українську Соціал-Демократичну Робітничу Партію (УСДРП) у своїй брошурі «Самостійна Україна» розкрила колоніальну політику Московії в Україні. Головною ідеєю партії стало положення про національну і територіальну автономію України в складі демократичної Російської республіки. Наступна – Українська Народна Партія, створена 1902 р. вже ствердно констатувала ідею незалежності України. УСДРП, яка була однією з найбільших політичних сил – стала слабшати. Згодом створюється Товариство Українських Поступовців (ТУП). В основу їхньої діяльності входило розвиток політичного та культурного життя. Тому майже всім українським політичним силам було характерне наявність соціал-демократичних поглядів, які не дуже поєднувались з національно-визвольними ідеями. Конкретна ідея незалежності з'явилася серед українців в Галичині та за кордоном. Стимулом до її формування стали міжнародні війни на Балканах [2, с. 47].

На той час В. Липинський сформував свій погляд на цю проблему: повна незалежність України або входження до складу Австро-Угорщини на правах автономії. В. Липинський зовсім не вірив у російську демократію і взагалі був впевнений у її неефективності [2, с. 49].

Свої перші починання в громадському житті В. Липинський розпочав уже маючи певний авторитет серед українських кіл, намагаючись зацікавити поляків, які проживають в Україні національними питаннями. Польську шляхту він хотів долучити до розв'язання українського національного питання. Перша участь у громадсько-політичному житті В. Липинського відбулася влітку 1908 р. виголосивши промову на зібранні польських поміщиків. На ній він коротко окреслив історію України, розповів про сучасність її еліту та ін. Хоча ідеї В. Липинського прийняли з цікавістю, проте конкретних результатів не було досягнуто [9].

Відсутність результатів не зупинила ідею В. Липинського про приєднання польських землевласників до створення української національної держави. В своїх листуваннях з М. Грушевським він розкривав свої наміри про створення товариства українських католиків [4, 359]. Він організував проведення з'їзду «українців польської культури» у Києві, куди прибули великі землевласники, що поділяли його плани. Серед всіх учасників були також С. Чикаленко, С. Єфремов, Ф. Матушевський і Д. Дорошенко. На з'їзді В. Липинський виголосив промову де підкреслював територіальну і культурну спорідненість поляків правобережжя і українців. Основною відмінністю між ними було походження і національність, яка повинна була нівелюватися заради створення власної держави. З його ініціативи, погодженні позиції присутніх внесли в програму [8, с. 113].

Щоб донести ці думки до польських мешканців було погоджено випуск тижневика «Przegląd Krajowy» [1, с. 114–115]. У першому зверненні тижневика зазначали про «демократично-територіальну» ідею, яка повинна згуртувати поляків і українців на основі однакових прагнень. Тому саме така форма, на думку В. Липинського, стане дієвим способом процесу приєднання поляків до українського національного відродження [4, с. 557].

Влітку 1909 р. у Києві було підготовлено та випущено брошуру, яка визначала головні цілі тижневика «Przegląd Krajowy». В ній вказувалось, що заради нашої Батьківщини, її культурного і духовного відродження, відновити нормальне життя Русі-України, вони беруться за цю справу. Тобто бачимо, що використання терміну «Русь-Україна» запропоновану В. Антоновичем, В. Липинський та його сподвижники, виходячи з цілей були

прогресивнішими ніж «хлопомани», які мали лише в більшості просвітницькі цілі [1, с. 115]. В цей момент у В. Липинського визріває принцип територіалізму, що потім буде однією з головних його ідей.

Проте тижневик видавався лише до січня 1910 р., через малу кількість читачів та протидію зі сторони польських націоналістів. В. Липинський навіть шкодував через закриття тижневика, адже він витратив багато часу над роботою з ним, а також це було дуже затратно [4, с. 558].

Починаючи з 1911 р. В. Липинський розпочинає політичну діяльність. Він долучається до з'їзду українських переселенців у Львові. Їхньою метою було заснування великої політичної партії, що захищала б національні позиції українців, з досягненням повної самостійності. Після кількох зустрічей було сформовано такі напрями діяльності: самостійницький – не зважати на інші партії та проавстрійська – яка опиралася на Австро-Угорщину [3, с. 283].

В той момент В. Липинський висунув тезу повної самостійності України, яку можна вибороти лише через всенародне повстання. Разом з тим він не поділяв класової і культурної боротьби через їх не значимість. До цієї боротьби повинні приєднатися усі верстви, які об'єднують спільна мета – незалежність своєї держави. В. Липинського турбувала діяльність москвофілів в Галичині, тому вважав що Московія готується до війни. Якщо так станеться, на його думку, Україна має шанс вибороти свою незалежність [6, с. 32].

Незважаючи на невдачі він не покидав своїх справ і продовжував шукати шляхи відновлення української державності. Він приєднався до створеного у 1912 р. А. Жуком Українського Інформаційного Комітету в якому згуртувалися багато українських емігрантів, що вели просвітницьку роботу за межами Батьківщини. Комітет розгорнув роботу щодо поширення української національної ідеї в країнах Європи. Цю роботу пізніше продовжив Союз визволення України, план заснування якого було розроблено В. Липинським [3, 294]. До того ж вказувалося, що непростя ситуація, яка склалася в міжнародних відносинах, перед Першою світовою війною, може стати фактором для здобуття незалежності України. Ці ідеї він проаналізував у «Меморіалі до Українського Інформаційного Комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі», де він закликав українців не підтримувати жодну зі сторін війни, відстоювати самостійність її територій і монархічну форму правління [6, с. 36].

Отже, свої наміри і плани В. Липинський втілював на практиці через свою громадсько-політичну діяльність. Центральним місцем його діяльності було приєднання польських правобережних землевласників до соціально-економічного і культурного відродження України. Заради цього він провів чималу роботу зі своїми земляками, проводив часті виступи з мотиваційними промовами, підготовлені спираючись на історію краю. Хоча ці ідеї не були сприйняті всіма, але все ж деяка кількість однодумців приєдналась до В. Липинського. Також було відкрито часопис, який поширював їхні ідеї. Політичне напруження, що наростало перед початком Першої світової війни, підштовхнуло В. Липинського до переосмислення своїх планів. Хоча його першочергові ідеї залишалися незмінними – національно-культурне відродження українського народу, В. Липинський почав розглядати можливість звільнення України від панування Російської і Австро-Угорської імперій і відновлення своєї держави. Ці ідеї підтверджуються його громадсько-політичною діяльністю в Галичині.

#### Список використаних джерел:

1. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле (1901-1914 роки). Вінніпег, Манітоба: Видавнича спілка Тризуб, 1949. 167 с.
2. Жук А. До історії української політичної думки перед Першою світовою війною. В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. 1 / упор. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 559с.
3. Забаревський М. (Дорошенко Д.). В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. *В'ячеслав Липинський та його доба: 200 наук. збірник* / Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. К.; Житомир: ВЦ КНЛУ, 2008. С. 261–294.
4. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії. *Серія «Архів»*. Листування / ред.: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т.1. (АЖ). К.: Смолоскип, 2003. 960 с.
5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Вид. 2-ге. Нью-Йорк. Булава, 1954. 580.
6. Передерій І. Г. В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2012. 622 с.
7. Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог української демократичної хліборобської партії. URL: [http://www.ukrterra.com.ua/review/210/turchenko\\_zalisk.htm](http://www.ukrterra.com.ua/review/210/turchenko_zalisk.htm).
8. Gancarz B. «My, szlachta ukraińska...». *Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego. 1882–1914*. Kraków: Arcana, 2006. 330 s.
9. Lipiński W. *Szlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów*. Kraków, 1909.

#### РЕФОРМАЦІЯ В ІСТОРІЇ НІМЕЧЧИНИ

**Онисковець А.О.**, здобувач вищої освіти факультету історії, політології та міжнародних відносин,

**Михальчук Р.Ю.**, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії,

*Рівненський державний гуманітарний університет*

*Анотація.* Мета статті – проаналізувати суспільно-політичний розвиток німецьких земель в XVI столітті, зокрема в умовах Реформації. З'ясовано, що Німеччина у XVI столітті була однією з найбільш розвинутих країн, проте одночасно з цим, зважаючи на ряд суспільно-політичних перетворень, внутрішню роздробленість та наявність економічних, політичних та ідеологічних причин тут зароджується рух Реформації, який згодом поширюється й на інші країни Європи, а пізніше торкається і українських земель. Реформація стала тим важливим важелем, який достеменно змінив суспільно-політичне життя не тільки Німеччини, але й всієї Європи, її наслідки помітні і в наш час.

*Ключові слова:* Реформація, Мартін Лютер, католицька церква, протестантизм, суспільно-політичний розвиток німецьких земель.

На межі XV-XVI ст. німецьке суспільство переживало підйом, який був обумовлений центральним становищем країни в Європі та місцезнаходженням Німеччини на перетині шляхів світової торгівлі. Це відіграло значну роль у розвитку її промислового виробництва. Також у цей час спостерігалось піднесення господарства, посилення феодальних відносин на селі. Спостерігався посилений розвиток торгівлі. Одночасно з цим зароджуються протиріччя економічного розвитку з роздробленістю, присутньою на німецьких землях в той час.

Важливим фактором у розвитку Німеччини на початку XVI ст. була політична сфера, де спостерігалась роздробленість суспільства – держава поділялась на велику кількість князівств та володінь церкви. Німеччина була частиною Священної Римської імперії. Влада імператора була обмежена, його посада була виборною (його обирали курфюрсти). У тогочасній Німеччині були відсутні єдині органи влади, армія та фінанси. Одночасно з цим відбувалося активне зростання міст, які були центрами торгівлі, ремесел, освіти та творчості. У містах розвивалося самоврядування, що породжувало конфлікт між зміцненням князівської влади та розвитком автономії міст.

У релігійній сфері Німеччини того часу простежувалось привілейоване становище католицької церкви, яка отримувала значні доходи з німецьких земель. Духівництво також було звільнене від податків та могло бути засуджене лиш церковним судом. Одночасно з цим простежується активізація продажу індульгенцій – так званих «відпущень» гріхів.

Соціальний розвиток німецьких земель того часу характеризувався змінами у поглядах німецького населення на людину, що сталися в епоху Відродження. У людині все більше і більше виявляли індивідуальність, особистість, здатну до прояву самостійних вольових та душевних зусиль для розуміння «Слова Божого». Зміцнювалось уявлення про те, що людина здатна сама, без сторонньої допомоги, спілкуватися з Богом, перебуваючи в гармонії з собою та з навколишнім світом. Віруючі дедалі більше усвідомлювали, що бог – це як «караючий Суддя», але перш за все «Спаситель людини», і що «кожен може мати особисте спілкування з Ним і отримувати Його любов і благодать» [2, с. 127]. Поширення ідей гуманізму сприяло поширенню антицерковних настроїв населення, більшість серед якого проживала у сільських місцевостях (близько 90%). Також значно зріс вплив бюргерства (буржуазії).

Ситуація, що склалася в німецьких землях, мала породити широкий суспільний рух. Але в конкретно-історичній обстановці початку XVI ст. першим етапом такого руху мав стати виступ більшості станів та громадських груп проти католицької церкви та папства. Князі та лицарі мріяли про секуляризацію церковних земельних володінь. Бюргерство вимагало здешевлення церковного культу, припинення платежів до Риму, скасування духовенства як стану та надання бюргерству керівництва справами місцевих церковних громад. Селянство та міські низи бачили у вищому духовенстві одержувачів усіляких рент, податків та інших поборів. Не менш важливим при цьому став і конфлікт між гуманістами та ортодоксальними прихильниками католицизму. Таким чином, церковне питання набуло у Німеччині характеру загальнонімецького, а скасування католицької церкви та її заміна новою реформованою церквою відповідали інтересам значної частини німців та суспільним завданням нової епохи.

У такому соціально-економічному та релігійному становищі знаходилася Німеччина, коли Мартін Лютер виступив із своїми «95 тезами», якими й було започатковано рух Реформації на німецьких землях. Саме в кінці жовтня 1517 р. він наважився відкрито, ризикуючи життям і репутацією священика (адже йому загрожувало не лише відлучення від церкви, визнання його еретиком, а й спалення на інквізиційному вогнищі) здійснити виступ, спрямований проти свавілля католицької церкви та зловживань з її боку [1, с. 7].

На думку О. Литвинова, Реформація – це протестний культурно-релігійний рух у Західній Європі XVI-XVII століття, державні і правові аспекти якого полягали у розвитку персоналістичного напрямку організуючої та регулюючої нормативності егалітарного характеру, що спирався на ранньо-християнські ідеали та, частково, на ідеї гуманізму Відродження і був започаткований в Німеччині в XVI столітті [4, с. 731].

Реформація була породжена сукупністю факторів, серед яких слід виділити наступні:

1. політичні (політична роздробленість німецьких земель; відсутність в Німеччині королівської влади; невдоволення народних мас політикою католицької церкви);
2. економічні (економічний тиск на населення; високі побори; продаж церковних посад; торгівля індульгенціями);
3. ідеологічні (неправильний спосіб життя католицьких священиків; прагнення суспільства до нового порядку та свобод; латинська мова церкви була незрозумілою для багатьох віруючих; поширення ідей гуманізму Відродження тощо).

Реформація отримала свій розвиток у трьох основних напрямках: бюргерському, плебейському та королівсько-князівському, охопивши таким чином широкі маси населення тогочасних німецьких земель. Реформація розвивалася як широкий суспільний рух, у якому ключову роль грали представники освічених кіл, бюргерство, селянство, міські та сільські громади. З одного боку, спостерігається активізація різних верств суспільства, а з іншого – стає очевидним безсилля імперської та князівської влади вирішити церковне питання та найгостріші соціальні та політичні проблеми [3, с. 116].

Основоположними засадами Реформації стосовно католицької церкви були:

1. sola gratia: тільки милістю Божою, а не своїми справами, рятується людина;
2. sola fide: тільки вірою, а не добрими справами виправдовується людина;
3. sola scriptura: тільки Святе Письмо, а не церковна традиція, є основою християнської віри;
4. solus Christus: тільки особистість, діяльність та вчення Ісуса Христа можуть бути основою віри та спасіння людини [5, с. 288].

Реформаційний рух на території німецьких земель XVI ст. мав ряд як позитивних, так і негативних наслідків для розвитку суспільно-політичного життя. Зокрема, до числа позитивних слід віднести звільнення частини німецьких земель від католицької гегемонії; появу нових прогресивних ідей у німецькому суспільстві; швидкий розвиток культури та освіти населення; зародження національних релігій; становлення капіталістичних відносин

замість феодальних тощо [5, с. 289-290]. Однак, не можна не відмітити й той факт, що поширення ідей протестантизму на німецьких територіях XVI століття призвело до посилення релігійної розбіжності серед населення, що в подальшому призвело до розв'язки кровопролитних війн.

Зважаючи на вище викладене, можна сказати, що період Реформації – це важлива історична епоха, яка поставила на порядок денний проблеми німецького суспільства щодо пошуку шляхів духовного оновлення індивіда та суспільства. З її допомогою для людства були відкриті нові горизонти, а також впроваджені в життя нові духовно-культурні та соціальні парадигми та нові політичні та економічні підходи. Реформація – це складний процес, що тривав протягом десятиліть, причини якого сягають далеко в історію і який вплинув не лише на духовне життя. Мало які історичні події змінили хід історії так сильно, як Реформація. Вона мала глибокий вплив на багато сфер життя та залишила сліди в усьому світі, які все ще помітні й у наш час, коли минуло вже більш як 500 років.

Реформацію можна назвати однією з перших релігійних революцій, яка докорінно змінила світ та дала поштовх до його подальшого розвитку, сприяла появі нових світоглядів, змінам у політичному, економічному та соціальному рівнях життя населення Німеччини, а пізніше й країн Європи. Реформація завдяки своєму світовому впливу стала серцевиною новітньої історії західного світу. Більше того, вона прямо чи опосередковано впливала на весь сучасний світ, включаючи католицьку Церкву. І вплив це був багатостороннім і глибоким. Наслідки Реформації безпосередньо впливають на найважливіші події сучасного державного, церковного, економічного та приватного життя.

Таким чином, виступ Лютера проти основ католицизму, розробка ним нового трактування християнського вчення і наступна Реформація, що охопила всю Німеччину, істотно вплинули на уявлення німців про бажану організацію суспільства. Крах авторитету католицької церкви потяг за собою повне неприйняття того соціально-політичного режиму, який існував у Німеччині на початку XVI ст. Тому широке трактування Реформації, особливо характерне для селянства та бюргерства, мало на увазі реформування всіх сторін життя. Проте князівська влада та міські магістрати, які часто проводили Реформацію у власних інтересах, не прагнули здійснення масштабних суспільних змін. Однак ці зміни були і вони назавжди докорінно змінили суспільно-політичне життя населення німецьких земель.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Головка О., Кагановська Т. Ідеї Реформації, держава і право. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО». 2017. Вип. 4. С. 6-10.
2. Голубчиков А., Щирський А. Реформація та її історичне значення (до 500-річчя початку Реформації). Євразійське наукове об'єднання. 2017. Т. 2. №2 (24). С. 127-130.
3. Дятлов В. Ідея порядку в конфлікті влади і суспільства під час Реформації у Німеччині (1517-1555 рр.). Середні віки, 2012. № 73. С. 113-132.
4. Литвинов О. Реформація. Велика українська юридична енциклопедія. Філософія права. Харків: Право, 2017. Т. 2. С. 731-735.
5. Хоружий Г. Реформація: передумови, сутність і наслідки. Науковий щорічник «Історія релігій в Україні». Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії, 2017. № 27-2. С. 284-291.

#### **СУЧАСНІ ІТ-ТЕХНОЛОГІЇ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Пухальська Н.В., здобувач вищої освіти  
Михальчук Р.Ю., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії,  
*Рівненський державний гуманітарний університет.*

*Анотація.* Мета статті – проаналізувати використання сучасних ІТ-технологій в археологічних дослідженнях крізь призму вивчення нових методів інформаційних технологій. XXI століття «вимагає» структурування та сортування величезної кількості інформації, що постійно оновлюється. Тому актуальним завданням є завдання модернізувати процес заміни застарілих методів досліджень в науці, зокрема в археології. Нові технології створюють сприятливі умови для розвитку та удосконалення археології як науки.

*Ключові слова:* Археологічні дослідження, ІТ-технології, 3D-моделювання, картографування методами ГІС, топографічні дослідження.

Розвиток інформаційних технологій за останні десятиліття вплинув на всі галузі нашого життя. Новітні методи дослідження імплементуються в науку і світі та в Україні. Археологія не виняток. На сьогоднішній день вже не достатньо паперових каталогів музейних експонатів, карт із нанесенням міток вручну, сучасні дослідження вимагають комп'ютеризації процесів. На допомогу дослідникам приходять 3D-моделювання об'єктів та знахідок, картографування методами ГІС (геоінформаційні системи), каталогізація даних з досліджень пам'яток та самих пам'яток, а також використання дронів та супутників для проведення топографічних досліджень.

Необхідність структурування археологічних знань тривалий час вирішувалась веденням паперових каталогів знахідок, музейних та приватних колекцій. Проте на сьогоднішній час їх замінили СКБД (системи керування базами даних) – взаємопов'язані бази даних і програми доступу до них, що дають можливість генерувати каталоги на основі конкретних рис пам'яток чи артефактів. Нові технології дозволяють сформувати вибірку на основі шару залягання знахідки, враховуючи її розташування чи конкретний атрибут. Такі каталоги дають можливість швидко знайти схожі знахідки чи провести паралелі з іншими дослідженнями автоматично, сортувати інформацію, виходячи з потрібних особливостей пам'ятки чи знахідки.

Бази даних допомагають археологам відстежувати знахідки, що знаходяться в різних частинах світу. Вони також допомагають зберігати дані про культури, які були вже знищені, і вивчати їхню історію. Наприклад, з

використанням баз даних археолог може знайти зв'язок між знахідками з різних частин світу та реконструювати історію культурного обміну.

Ще один важливий аспект використання баз даних в археології полягає в тому, що вони дозволяють археологам проводити комп'ютерні моделі культур, що досліджуються. Наприклад, археологи можуть застосовувати бази даних для побудови віртуальних моделей давніх міст або реконструкції життя попередніх народів.

Проблема просторового розміщення – одна з ключових в археологічних дослідженнях, адже від цього залежить контекст знахідок. Використанні ГІС (геоінформаційних систем) є надзвичайно важливим методом.

Методи геоінформатики стають у пригоді археологічним дослідженням ще до їх початку, адже прив'язка, аналіз, дешифрування та інтерпретація даних дистанційного зондування землі та аерофотознімання зазвичай здійснюються методами інструментальних геоінформаційних систем. Ще на цьому етапі іноді з'являється можливість визначити межі та виконати попередню класифікацію об'єкта [5, с. 115.].

Серед основних переваг використання ГІС, відзначених у процесі археологічних досліджень в умовах міста та польових робіт відзначимо такі:

- 1) точність у складних умовах фіксації;
- 2) універсальність системи координат для фіксації;
- 3) універсальний формат створених креслень об'єктів;
- 4) можливість реконструкції пам'ятки на основі об'єктів зафіксованих на кресленнях попередніх досліджень;
- 5) створення топографічної основи для подальших аналітичних досліджень;
- 6) приєднання в одній моделі різного типу інформації на основі зафіксованих об'єктів;
- 7) приєднання атрибутивних даних (бази даних) до зафіксованих об'єктів [4, с. 219.].

Окрім виявлення нових пам'яток, важливим завданням є також спостереження за наявними. Завдання моніторингу об'єктів культурної спадщини з метою визначення стратегії раціонального землекористування та захисту цих територій передбачає необхідність широкого застосування технологій ДЗЗ (дистанційне зондування Землі), супутникових навігаційних систем і ГІС-технологій для збирання, обробки та аналізу інформації у поєднанні з даними аеро візуальних обстежень і матеріалами традиційних наземних методів пам'яткоохоронних досліджень.

Такий комплексний підхід дозволяє зібрати великий масив актуальних даних і на цій основі створити достовірні карти, що характеризують стан об'єктів, використовувати отримані результати у процесах ведення державного земельного кадастру, комплексного обліку, моніторингу стану об'єктів охорони культурної спадщини.

Все зростаюче антропогенне навантаження на ландшафти (як у містах, так і поза їхньою територією), нарощування темпів використання земельних ресурсів з метою задоволення запитів суспільства, невиправдане вилучення територій пам'яток посилюють загальну негативну тенденцію у сфері охорони та використання об'єктів культурної спадщини [2, с. 302.].

Допомогти у картографуванні пам'яток на сьогоднішній день можуть також дрони та супутникові знімки. Розвідка дронами дає можливість знімати відео високої роздільної здатності та робити фото до 1,5-2 метри, що дозволяє зробити високоякісну аерофотозйомку територій, на піше дослідження яких могли б піти роки. Також важливою є перевірка стану об'єктів у важкодоступних місцях.

Можемо виділити такі завдання, які виконуються із застосуванням дронів:

1. Комплексне використання аерофотозйомки з квадрокоптера, що передбачає складання цифрових планів місцевості в районі археологічних досліджень, особливо під час моніторингу стану і оцінки аварійності археологічних пам'яток, поєднується з топографічною зйомкою та матеріалами геофізичних досліджень.

2. Використовуючи підхід дешифруючого аналізу на аерофотознімках, були виділені елементи місцевості, що в різних варіантах візуалізації дозволило розпізнати ще недосліджені об'єкти та визначити їхні можливі метричні характеристики.

3. Результати такого аерофотограмметричного дослідження (аерофото, фотоплани, ортофотоплани, 3D-моделі тощо) використовуються для написання наукових звітів, а також для створення облікової документації на місцеві пам'ятки археології.

4. Представлення аерофотознімків, доповнених історико-археологічною довідкою, об'єктів культурної спадщини України у всесвітній мережі інформаційного обміну - це якісно новий погляд на їхню охорону та популяризацію [1, с. 22.].

Дуже важливим методом використання ІТ-технологій в археології є 3D-моделювання об'єктів, знахідок. Донедавна реконструкцію втрачених об'єктів історико-культурної спадщини часто проводили на папері у вигляді ескізів, малюнків, макетів чи офісних паперових композицій, які чітко відображають загальний вигляд історичних пам'яток, що не збереглися до нашого часу. Під час такого моделювання не завжди витримується точність передачі творів, а автентичність реконструкції не зберігається.

Комп'ютерна модель об'єкта значно відрізняється ступенем надійності реконструкцій від проведених дослідником пошуків без використання комп'ютера, на папері у вигляді креслення або офісного макета. Використання технологій тривимірного моделювання в історичних дослідженнях вимагає змін у дослідницьких та наукових завданнях.

Останнім часом технології 3D-моделювання дали змогу створити точні тривимірні електронні моделі старовинних предметів мистецтва, які є як мобільними, так і монументальними, завдяки чому об'єкти культури, зокрема й ретельно захищені, є доступними широкому колу користувачів. Відтворення тривимірних моделей здатне заповнити інформаційний вакуум на наявних місцях культурної спадщини, які зараз представлені лише у вигляді музейних виставок чи окремих фотографій. Крім того, створення таких моделей може полегшити проблему збереження унікальних артефактів: взаємодія з електронним об'єктом не руйнує його, тоді як оригінальний об'єкт може погіршитися навіть за умов освітлення, не кажучи вже про прямий контакт з дослідником [3, с. 63.].

Слід зазначити, що у цій статті ми торкнулись лише деяких аспектів використання інформаційних технологій

в археології. Існує набагато ширший спектр доступних методів, якими вже зараз користуються дослідники у всьому світі. Науковий прогрес створює всі умови для розвитку археології, дозволяє більш глибоко та ґрунтовно опрацювати отримані знахідки.

#### Джерела та література:

1.Гнера В. Аналіз використання дистанційно пілотованих літаючих апаратів у археологічних дослідженнях. Праці Центру пам'яткознавства: зб. наук, пр.; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. Вип. 26. С. 16-25.

2.Івакін В., Зоценко І. Перспективи використання супутникових знімків для моніторингу стану пам'яток культурної спадщини. Пам'яткознавчі студії: проблеми, практики, перспективи розвитку. Вип.1, 2020. С. 301-308.

3.Коцюбівська К., Баранський С. 3D-моделювання при відновленні історико-культурних цінностей. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2020, Том. 3 № 1. С. 59-68.

4.Манігда О., Гнера В. Переваги використання геоінформаційних технологій при фіксації археологічних об'єктів. Археологія і давня історія України, 2019, вип. 1 (30). С. 218-230.

5.Радченко С. Навіщо потрібні геоінформатики та як їх правильно застосовувати? Археологія, 2019. № 4. С. 114-124.

### ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ГЕНОЦИДУ ВІРМЕН

Турченко М.М., здобувач вищої освіти  
Михальчук Р.Ю., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії,  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

*Анотація.* Мета статті – проаналізувати **геноцид вірмен, трагічну сторінку історії ХХ ст. Вивчення питання механізму геноциду важливе для подальшої класифікації таких страшних злочинів в майбутньому. Актуальним є вивчення геноцидних практик в зв'язку з російсько-українською війною, де наявні ознаки геноциду. Розуміння того, що геноцид є одним з найбільш жажливих та злочинних проявів людей особливо стало відчутно в новітньому часі.**

**Ключові слова:** Геноцид, вірмени, Туреччина, турки-османи, «Немезіс».

Вірмени в Малій Азії історично є значно давнішим народом, ніж турки-османи. Історичний регіон розселення вірмен з античних часів – територія від озера Севан у горах Кавказу на північному Сході до Середземноморського узбережжя на південному Заході в районі м. Адані (історична область Кілікія, Кілікійська Вірменія). Вірмени за релігією – християни з античних часів; турки – мусульмани. На початок ХХ ст. вірмени належали до найосвіченіших і соціальних прошарків османського суспільства. Це були адвокати, архітектори, лікарі, учителі й вчені, а також торгово-промислово буржуазія.

Передумовами до геноциду християнських меншин став результат поєднання кількох факторів:

1) занепаду Османської імперії, що викликало почуття приниження серед майбутніх революційних модернізаторів Туреччини;

2) вразливе становище християн в Османській державі;

3) фактор Першої світової війни, яка почалася для Туреччини з атаки із заходу (на Галліпольський півострів) та вторгнення росіян на північному сході.

Також важливу роль відіграв турецький варіант теорії про расову гігієну, яка перегукувалася з мотивами з пізнішого нацистського періоду в Європі. Расова теорія молодотурків, за Беном Кірнаном, поєднувала турків з героїчними монголами і протиставляла їх нижчим і зрадливим грекам, вірменам та євреям.

Приниження є одним із психологічних стимулів до насильства, у т.ч. до геноциду. В той час імперія перебувала у стан занепаду, як її армія була відкинута від воріт Західної Європи ще під Віднем у 1683 р. [1, с. 181-182]

**Оскільки вірмени були не вигідні правлячій еліті Туреччини, а також їх було майже не можливо асимілювати – младотурки вирішили їх знищити.** Геноцид здійснювався шляхом фізичного вбивства та депортації, включаючи переміщення цивільного населення в умовах, що призводять до неминучої смерті. У результаті 80 % депортованих не доїжджали до пункту призначення, цю дорогу називали «дорогою смерті» [2].

Початок реалізації цієї кампанії розпочався задовго до подій 1915 р. Відомі дві дати великої різанини – 1894 р. і 1896 р., що забрали життя близько 300 тис. людей. Чергова хвиля вбивства вірмен у Османській імперії, розпочата в 1909 р. у Адані (в результаті чого було вбито 30 тис. осіб), стала передвісником нової пантюркської політики Молодотурецького уряду. Успішний наступ російських та англо-французьких військ у 1914-1915 рр. наближав визволення Західної Вірменії та Кілікії, що, в свою чергу, сприяло активізації політики геноциду щодо вірменського народу Османської імперії.

24 квітня 1915 р. у Константинополі почалися масові арешти вірменської інтелектуальної та політичної еліти. До списків людей, що підлягали арешту, потрапили особи різних політичних поглядів і професій: письменники, артисти, музиканти, вчителі, лікарі, юристи, журналісти, бізнесмени, політичні та релігійні лідери. Єдине, що їх ріднило – національна приналежність.

Усього протягом кількох тижнів у одному тільки Константинополі було заарештовано близько 800 видатних вірмен, з яких уже до кінця літа мало хто залишився живим. Жертвами младотурецького терору стали письменники Даніел Варужан, Сіаманто, Рубен Зардарян, Рубен Севак, Арташес Арутюнян, Тлкатінци, Ерухан, Тигран Чекурян, Левон Шант та ін. Трохи пізніше були заарештовані й знищені депутати від партії Дашнакцутюн в османському парламенті: Вардгес, Хажак, письменник і публіцист Григор Зограб [5].

Окремі історики наполягають на тому, що підраховуючи демографічні втрати свого народу вірмени не враховують загального зростання смертності в Османській імперії в роки війни, котре повинно було б торкнутися й вірменського населення. Згідно з дослідженнями американського історика Джастина Маккарті упродовж 1912-1922 рр. середній відсоток зменшення мусульманського населення по всій території Османської імперії склав 18%. Чисельність мусульманського населення трьох східнотурецьких вілайєтів (Ван, Бітліс та Ерзрум) зменшилася ще більше: відповідно на 62%, 42% і 31%. Згідно із підрахунками Дж. Маккарті чисельність мусульман у цих вілайєтах зменшилася на 612 тисяч осіб. Вірменські втрати упродовж 1914-1922 рр. Дж. Маккарті оцінює також у приблизно 600 тис. осіб [4, с. 9].

Зважаючи на ці обставини назвати остаточну цифру втрат вірменського народу унаслідок геноциду складно. Дані з енциклопедії «Британіка» твердять, що жертвами масової екстермінації в роки Першої світової війни могли стати від 600 тисяч до 1,5 млн вірменських мешканців Османської імперії.

Согомон Тейлїрян вжив у вірменському геноциді 1915 р. Через шість років після геноциду, Тейлїрян буде очікувати на Талаата-пашу, колишнього міністра внутрішніх справ Османської імперії та одного з архітекторів різанини вірмен, у берлінському районі Шарлоттенбург. Согомон кілька разів вистрілив в нього, як помсту операції «Немезіс». Спочатку до переліку «Немезіс» увійшли близько 600 турецьких та азербайджанських політиків, які організували геноцид 1915 р. й різанину вірмен у Баку 1919 р. Потім кількість зменшили до 41 чиновника.

«Немезіс» планували 9 місяців. До академічних кіл Берліна, Тифліса й Рима відправляли вірмен європейської зовнішності, які дізнавалися у студентів, де можна знайти протурецькі інтелектуальні клуби. Там вони виходили на ближнє коло колишніх турецьких чиновників, вивчали їхній розклад, звичний маршрут і кількість охорони. Таким чином, з 1919 до 1922 рр. учасники операції «Немезіс» усунули 9 організаторів геноциду, включаючи міністра військово-морських сил Джемаля-пашу (також відповідального за масові страти ліванців та сирійців) і великого візира імперії Османа Халіма-пашу.

Після вбивства Талаата-паші німецька влада затримала Согомона Тейлїряна, однак суд його виправдав. Суддя та медексперти посилалися на стан афекту, в якому підсудний убив міністра, й на те, що новий турецький уряд заочно засудив Талаата-пашу до смерті. Також вони нагадали про історичну відповідальність турків перед народом Вірменії.

Ще одного агента операції «Немезіс» Мисака Торлакяна, який убив міністра внутрішніх справ Азербайджану, виправдали на британському військовому трибуналі.

У 1970-1980 рр. у Європі та США сталися вбивства турецьких послів й аташе – відповідальність за ці події взяли на себе організації лівих радикалів-марксистів ASALA і JCAG, яких пов'язують із правими націоналістами-дашнаками.

Протягом 10 років обидві організації вбивали турецьких дипломатів та аташе по всьому світу, але незабаром ASALA вдалася до терактів і мінування цивільної інфраструктури, через що лідерів радикального вірменського руху стали асоціювати з терористами ASALA припинила своє існування наприкінці 1980 рр. після вбивства лідера організації Акопа Акоюяна [3].

На сьогодні геноцид вірмен визнаний і засуджений багатьма країнами світу і міжнародними організаціями. Першим геноцид вірмен офіційно визнав і засудив Уругвай (1965 р.). У 1984 – Міжнародний Гаазький трибунал, у 1987 – Європейський Союз, Підкомісія ООН із запобігання дискримінації і захисту меншин. Серед інших країн, що офіційно визнали і засудили геноцид вірмен – Аргентина, Бельгія, Ватикан, Венесуела, Греція, Італія, Канада, Кіпр, Литва, Ліван, Нідерланди, Німеччина, Польща, Росія, Словаччина, Уругвай, Франція, Чилі, Швейцарія, Швеція [5].

Однак заперечення геноциду вірмен відбувається з боку Туреччини, яка використовує ст. 301-у кримінального кодексу про «образу турецької нації», за якою до відповідальності вже притягували кількох видатних письменників, які порушували питання про вбивство вірмен. Серед них – Нобелівський лауреат з літератури Орхан Памук, а також колишній редактор двомовної турецько-вірменської газети Грант Дінк, убитий в 2007 р. В 2011 р. за його вбивство на 23 роки ув'язнення засудили підлітка-ультранационаліста Огуна Самаста [5]. Не визнаючи вини за цей геноцид, Туреччина загострює сучасні відносини зі світом загалом, та з вірменами зокрема [5].

Отже, наслідки злочину, масові вбивства вірмен стали приводом до фіксації його як міжнародного злочину, а також регламентували його як масові вбивства та гоніння за людей на основі національної ознаки. Також це впливає на сучасну ситуацію у світі. Наприклад, позиція Туреччини у невизнанні геноциду впливає на позицію держав щодо її вступу в Європейський союз. Ця безумовно жаклива сторінка історії як приклад антигуманності не повинна ніколи повторитися.

#### Список використаних джерел та літератури:

1. Джонс А. Геноцид: Вступ до глобальної історії / пер. з англ. Катерини Дисси. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 696 с.
2. Геноцид вірмен – перший масовий злочин проти людяності XX століття. URL: <http://www.rionews.com.ua/newspaper/all/nov/n159216347>
3. Гнів людський: як народи мстилися за геноцид. URL: <https://birdinflight.com/uk/svit/gniv-lyudskij-yak-narodimstilisya-za-genotsid.html>
4. Дослідження Голодомору та геноцидні студії / Андрій Козицький. Львів: Видавництво «Апріорі», 2021. 244 с.
5. Суперечка про геноцид вірмен у запитаннях та відповідях. URL: [http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150423\\_armenia\\_massacre\\_ko](http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150423_armenia_massacre_ko)

## ДОКТРИНА НІКСОНА В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США 1970-Х РР.

Чижук С.Я., здобувач вищої освіти  
Михальчук Р.Ю., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

*Анотація.* Мета статті – проаналізувати зовнішню політику США 1970-х рр. через призму доктрини Р. Ніксона. З'ясовано, що за президентства Р. Ніксона відбувався процес, так званої «розрядки» напруженості між СРСР та США. Результатами цієї політики стало визнання ядерного паритету наддержав та безпрецедентне зближення з СРСР. Зовнішня політика США за президентства Дж. Форда продовжила «політику партнерства», започатковану Р. Ніксоном.

*Ключові слова:* Зовнішня політика США, доктрина Ніксона, «холодна війна», Г. Кіссінджер, політика «розрядки».

Зовнішньополітичні доктрини США традиційно вказують на напрямок та стратегію зовнішньої політики Президента США. Доктрини, зазвичай, оголошуються на початку президентства, або при суттєвій зміні міжнародної обстановки.

У 1968 р. на виборах переміг Р. Ніксон, який про висуненні своєї кандидатури на посаду Президента США пообіцяв реалізувати план «почесного миру» для виходу з В'єтнамської війни [9, с. 175].

Р. Ніксон завжди вважався прихильником жорсткої політики щодо радянського блоку. На вибори він пішов з реалістичною пропозицією, заявивши, що «після ери конфронтації настав час для ери переговорів» [6, с. 223]. У міжнародних справах Р. Ніксон став на шлях політичного реалізму й подолання конфронтаційних проблем «холодної війни» та регіональних конфліктів. 25 липня 1969 р. на прес-конференції під час відвідин бази ВМФ на о. Гуам президент оприлюднив доктрину своєї політики, що містила рекомендацію союзникам США у боротьбі з комунізмом надалі більшою мірою розраховувати на власні сили. США, не відмовлялися від своїх союзницьких зобов'язань, використовуючи всі можливі засоби, у т. ч. військові та ядерні (у разі конфлікту з іншими ядерними державами), для захисту тих країн, цілісність яких є життєво необхідною для безпеки США. Р. Ніксон наголосив, що хоча США й надалі будуть брати участь в обороні та допомагати розвитку своїх союзників, усе ж не можуть брати на себе в повному обсязі оборону «вільних країн», які повинні забезпечити «надання живої сили» для боротьби з міжнародним комунізмом [4, с. 111]. Практична реалізація цієї доктрини звелася до «в'єтнамізації» війни в Індокитаї та виведення в 1971 р. однієї дивізії США з Республіки Корея [9, с. 175].

«В'єтнамізація війни» переклала основний її тягар на південно в'єтнамську армію. Американці її зміцнили та реорганізували та поступово почали виводити свої війська. Цей план почав реалізовуватися з 1969 р. через Паризькі переговори про врегулювання у В'єтнамі. Під час третього раунду переговорів в лютому-червні 1971 р. США запропонували ідею «деамериканізації» та «в'єтнамізації» війни, що посприяло успіху переговорів. Переговори завершилися підписанням Паризької угоди про припинення війни і відновлення миру у В'єтнамі [9, с. 252-253].

Майбутнє Південного В'єтнаму мало вирішуватись шляхом вільних демократичних виборів під міжнародним наглядом. На практиці положення Угоди не виконувались: США продовжували певний час надавати військову підтримку Республіці В'єтнам; ДРВ у квітні 1975 р. здійснила анексію Південного В'єтнаму й порушила нейтралітет Лаосу. У грудні 1978 - січні 1979 р. в'єтнамські війська окупували Камбоджу [9, с. 248].

Одночасно з «в'єтнамізацією» війни в Індокитаї та ескалацією у квітні-грудні 1972 р. розгорнувся «дипломатичний наступ» на Пекін, що увінчався нормалізацією відносин із КНР під час офіційного візиту в лютому 1972 р. та сприяв укладенню Паризької угоди про припинення війни і відновлення миру у В'єтнамі 1973 р.

У відносинах із СРСР Р. Ніксон почав проводити політику розрядки, що формалізувалась у підписанні низки радянсько-американських договорів. 26 травня 1972 р. були підписані Договір про обмеження систем ПРО й Тимчасова угода про деякі заходи в області ОСО-1. Договір зобов'язував підписантів не створювати, випробовувати і розгортати системи ПРО, або їх компоненти, морського, наземного та повітряного базування для протидії балістичним ракетам та не створювати системи ПРО. Кожна сторона могла мати не більше двох систем ПРО – навколо столиці та в районі зосередження міжконтинентальних балістичних ракет можна було розгорнути не більше 100 протиракетних установок в радіусі 150 км. В липні 1974 р. було укладено додатковий протокол до Договору, який залишив лише одну установку – або навколо столиці, або в районі пускових установок. Цей договір діяв до 2001 р., коли США в односторонньому порядку вийшли з нього. Він зберігав силу ще півроку, до червня 2002 р. [1, с. 293].

Тимчасова угода про деякі заходи в області ОСО мала ще назву Угода про заходи щодо зменшення загрози виникнення ядерної війни, або Угода ОСО-1, підписана також 26 травня 1972 р. в Москві під час візиту президента США Р. Ніксона до СРСР. Успішне завершення першого етапу переговорів щодо ОСО засвідчило здатність двох великих держав досягти компромісних рішень із найскладніших військово-технічних питань, що стосувалися основ їхньої національної безпеки, і продемонструвало на практиці можливість лімітування нарощування стратегічних озброєнь, загальмувало цей дуже небезпечний процес [9, с.193].

Оскільки перші радянсько-американські домовленості про стримування стратегічних наступальних озброєнь мали тимчасовий характер, охоплюючи період з 1972 по 1977 р., та стосувалися лише частини проблеми, сторони домовилися про розробку нової угоди в галузі стратегічних наступальних озброєнь.

Теоретиком політичного реалізму став Генрі Кіссінджер. Він стверджував, що володіння ядерною зброєю, крім цілком воєнного, має велике політичне значення, а загроза ядерного удару є надійним стримуючим чинником для будь-якого агресора, тому ядерна зброя сприяє зміцненню миру.

У 1969-1974 рр. Г. Кіссінджер був помічником Р. Ніксона з питань національної безпеки, а в 1973-1977 рр. – Державним секретарем США. Ініціював політику розрядки у відносинах з СРСР, що призвело до підписання низки



радянсько-американських угод: радянсько-американської угоди про заходи по зменшенню небезпеки виникнення ядерної війни 1971 р., 26 травня 1972 р. – безстрокового Договору про обмеження систем протиракетної оборони і Договору про обмеження стратегічних наступальних озброєнь та безстрокової Американсько-радянської угоди про запобігання ядерної війни 1973 р., 3 липня 1974 р. Договору про обмеження підземних випробувань ядерної зброї та Додаткового протоколу до договору про ПРО [3, с. 12].

Велика заслуга Г. Кіссінджера полягала в забезпеченні нормалізації американо-китайських відносин та проведенні успішного візиту Р. Ніксона в Пекін в лютому 1972 р. Політик відіграв вирішальну роль в проведенні політики «в'єтнамізації» війни в Індокитаї та успішному завершенні Паризьких переговорів про врегулювання у В'єтнамі 1968-1973 рр., за що разом з представником ДРВ Ле Дик Тхо отримав Нобелівську премію миру. Активно використав «човникову дипломатію» для розблокування близькосхідного конфлікту після арабо-ізраїльської війни 1973 р. [8, с. 538].

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. Г. Кіссінджер виступив з планом врегулювання конфлікту в стилі «реальної політики», тобто пропонуючи віддати частину української території для Росії. Наприкінці 2022 р. відмовився від своїх традиційних поглядів та підтримав територіальну цілісність України.

В травні 1972 р. були підписані також й «Основи взаємовідносин між СРСР і США». Ця угода стала рамковою для комплексного налагодження радянсько-американських відносин. Дві наддержави визнавали, що існує реальна загроза ядерної війни та проголосили своє прагнення сприяти розрядці напруженості та забезпеченню миру. Сторони брали на себе зобов'язання співпрацювати заради зменшення гонки озброєнь, запобігати новим війнам на глобальному рівні. Кінцевою метою було визначено «вирішення проблеми загального і повного роззброєння та забезпечення ефективною системою міжнародної безпеки» у рамках ООН. Не визнавалися інтереси безпеки безпеки одного через особливі права чи привілеї. Такі ж особливі привілеї не визнавалися й за іншими країнами.

Продовжувалися переговори й про обмеження ядерних випробувань, що стало б ефективним способом припинити гонку ядерних озброєнь. Важливим кроком у цьому напрямі став підписаний 3 липня 1974 р. в Москві Договір між СРСР і США про обмеження підземних випробувань ядерної зброї. 31 березня 1976 р., підписанти домовилися довести потужність підземних випробувань ядерної зброї до 150 кілотонн. Випробування стали можливі у місцях, що перебували під їх юрисдикцією чи контролем, та на відповідних полігонах. Договір не поширювався на підземні ядерні вибухи, здійснювані з мирною метою. Цей Договір не був ратифікований, хоча він зробив чималий внесок у справу обмеження гонки ядерних озброєнь, оскільки сторони де-факто дотримувалися його обмежень у відповідності з домовленістю 1976 р.

Відставка Р. Ніксона, спровокована Уотергейтським скандалом, призупинила переговори про скорочення стратегічних наступальних озброєнь [5].

Р. Ніксон намагався виступити в ролі посередника у врегулюванні Близькосхідного конфлікту після арабо-ізраїльської війни 1973 р. [8, с. 419]. В грудні 1973 р. розпочалася Женевська конференція з Близького Сходу, скликана відповідно до рішення Ради Безпеки ООН №338 від 22 жовтня 1973 р. На конференції узгодили припинення бойових дій арабо-ізраїльського конфлікту та почали політичне врегулювання Близькосхідного конфлікту. У роботі конференції брав участь Держсекретар США Г. Кіссінджер. Підсумкове засідання Женевської конференції відбулося в червні 1974 р. Це була перша мирна конференція з проблем Близького Сходу.

Республіканська адміністрація взяла на озброєння доктрину Ніксона і вона продовжила своє життя в політиці Президента США Дж. Форда. В її рамках державам НАТО було запропоновано «зріле партнерство», припускалася передача відповідальності за власну безпеку самим європейським учасникам Альянсу [7, с. 31].

За період розрядки у США та СРСР виникли нові геополітичні протиріччя в Африці. Протягом 1960-х рр. Радянському Союзу вдалося сформувати партнерські відносини з Сомалі, Анголою, Мозамбіком та Ефіопією. З другої половини 1970-х рр. СРСР придбав ряд опорних точок та пунктів заходу військових кораблів на Червоному морі, що, зрозуміло, не могло не викликати занепокоєння Білого дому. Саме тому «політика партнерства» Р. Ніксона до середини 70-х років отримала друге дихання. Його наступник Дж. Форд та держсекретар Г. Кіссінджер намагалися налагодити відносини з майбутніми партнерами – національно-визвольними рухами на півдні Африки, які в свою чергу шукали собі союзників на міжнародній арені. Зокрема, під час поїздки по країнах Африки в квітні-травні 1976 р. Г. Кіссінджер відкрито говорив про наміри Вашингтону налагодити такі відносини. Державний секретар наголосив, що США виступають за «передачу влади африканської більшості в Родезії» і за «мирне, ненасильницьке вирішення проблеми апартеїду в ПАР». Такі заяви трактувалися як прямий заклик до дій. Але адміністрація Дж. Форда доживала свої останні дні, тому цим планам так не вдалося реалізуватися.

Отже, за президентства Р. Ніксона відбувається процес, так званої «розрядки» напруженості між наддержавами. При цьому Західна Європа і Японія перетворилися на глобальні економічні центри сили і вже менше потребували допомоги свого заокеанського партнера. У такій ситуації першочерговим завданням адміністрації Р. Ніксона стала реалістична переоцінка ролі США у міжнародних відносинах. Результатами цієї переоцінки стало визнання ядерного паритету наддержав та безпрецедентне зближення з СРСР. Зовнішня політика США за президентства Дж. Форда продовжила «політику партнерства», започатковану Р. Ніксоном.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Бадах Ю. Г. «Холодна війна» та її виміри (1946–1991 рр.): монографія. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. К., 2009. 457 с.
2. Гончар Б. Кризова дипломатія СРСР і США в конфліктах «третього світу» (70–80-і рр.). Київ, 1992.
3. Колеснікова К. Створення «Доктрини Ніксона» та її вплив на зовнішньополітичний курс США наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. XX ст. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. №13. С.111-116.
4. Колеснікова К. Річард Мілхауз Ніксон: шлях до президентського крісла. Історичні науки.

Всесвітня історія. Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. 2016. С.21-31. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7168/1/5.pdf> (дата звернення 09.01.2023 р.)

5. Крушинський В. Манжоло В. Міжнародні відносини та світова політика, 1945-1980: навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закладів. К.: Либідь, 2007. 192 с.

6. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945-поч. XXI ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Швагуляка М.М. Львів: Тріада плюс, 2011. 700 с.

7. Рижков М. Доктринальний вимір стратегії зовнішньої політики США: від стримування до глобальної демократизації: автореф. дис. д-ра політ. наук: 23.00.04 / НАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин. Київ, 2007. 47 с.

8. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т.1. 760 с.

9. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т.2. 797 с.

10. Чумак В. Ядерна стратегія США: від перевершення до нерозповсюдження: монографія. Київ: НІСД., 1999. 302 с.

## СТАТУТ ТА СТРУКТУРА ЛІГИ НАЦІЙ

Крижанська О.В., здобувач вищої освіти

Михальчук Р.Ю., кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії

*Рівненський державний гуманітарний університет*

*Анотація.* Мета статті – проаналізувати діяльність Ліги Націй як організації, метою якої було забезпечити мир між державами після закінчення Першої світової війни. Статут Ліги Націй передбачав створення Ради та Асамблеї Націй, при яких перебував постійний Секретаріат. Завдяки цим органам Ліга Націй здійснювала свою діяльність. Досліджено позитивні та негативні характеристики діяльності Ліги Націй, хоча основну мету – забезпечення мирного співіснування організації виконати не вдалося.

*Ключові слова:* Ліга Націй, Статут Ліги Націй, Асамблея, Рада Ліги Націй, Секретаріат Ліги Націй, міжнародний правопорядок.

Статут Ліги Націй було прийнято 28 квітня 1919 р. учасниками Паризької конференції. Мета статуту полягала в перетворенні Ліги Націй на основний інструмент встановлення післявоєнного світового порядку. В преамбулі статуту прописувалися основні принципи співпраці країн у досягненні миру і безпеки: протидія війні, розвиток відкритих стосунків між державами на основі принципів міжнародного права тощо. Найважливішою метою Ліги Націй полягала в підтримці післявоєнного «status quo» і 10 із 26 статей статуту організації передбачали засоби для досягнення даної мети [1, с. 7].

Згідно Статуту, щоб стати членом Ліги Націй, слід було пройти процедуру голосування, де потрібно було дістати згоду не менше 2/3 голосів держав, які були представниками Асамблеї.

У ст. 8 Статуту зазначалося, що підтримка миру вимагала скорочення озброєнь країн до рівня, який би відповідав їхній національній безпеці. Рада Ліги повинна була формулювати плани таких скорочень озброєнь. Такі плани мали переглядатися кожні п'ять років. Натомість члени Ліги Націй зобов'язувалися обмінюватися «повною і чесною» інформацією щодо озброєння та іншими питаннями про військове виробництво [4, с. 44].

Важливим було введення ст. 16, за якої коли держава розв'язувала війну, то такі дії повинні були розглядатися іншими членами Ліги як акт війни проти них усіх. В такому випадку решта держав повинні були припинити відносини з державою-агресором. В цю статтю також був включений параграф про заходи виключення з Ліги держав, які порушили даний Статут. Для того, щоб виключити державу, потрібна була більшість голосів членів Ради.

У ст. 23-25 встановлювалися правила міжнародної гуманітарної співпраці, а також питання трудових відносин. Також Ліга отримала право контролю в торгівлі опіумом та іншими засобами, торгівлею зброєю з країнами, відносно яких потрібен був такий контроль для «загальних інтересів». Члени Ліги Націй погодилися підтримувати і розвивати співпрацю з Червоним Хрестом задля поліпшенню охорони здоров'я та «полегшенню страждань у всьому світі» [6, с. 40].

Таким чином, Статут Ліги Націй чітко визначав засади діяльності і функціонування цієї організації, регулював міжнародні відносини у післявоєнному світі.

Також задля діяльності Ліги Націй її статутом передбачалося створення Ради та Асамблеї, при яких перебував постійний Секретаріат.

Асамблея була зборами, що склалися з представників членів Ліги, і зазвичай скликалися раз в рік. Вона розглядала питання миру і дотримання міжнародних договорів. Відповідно до статуту Ліги Націй, завданням Ради була відповідальність за дотримання миру та безпеки. Така функція виконувалася разом з Асамблеєю, адже ст. 3 та ст. 4 статуту закріплювали ідентичне формулювання щодо Асамблеї та Ради.

Слід зазначити, що жоден з цих органів не міг діяти постійно: Асамблея збиралася в певні періоди, Рада – кілька разів на рік. Постійно діючим органом був лише Секретаріат, однак в нього не було повноважень для прийняття рішень щодо міжнародного порядку, миру та безпеки.

За складом Рада мала складатися з 9 членів: 5 постійних (США, Франція, Великобританія, Італія, Японія) та 4 непостійних. Але зважаючи на те, що Конгрес США не ратифікував Версальський договір і Статут Ліги, спочатку Рада складалася з 8 членів (4 постійних і 4 непостійних). Їх обирали на три роки. Також статутом допускалася у певних випадках участь в роботі Ради і т.зв. представників ad hoc (п. 5 ст. 4). Будь-яка держава могла брати участь в

засіданнях Ради, якщо в цих питаннях зачіпалися її інтереси [3, с. 38].

Також серед держав існувала проміжна категорія – «напівпостійні члени» (непостійні), які обиралися на строк у три роки (наприклад Іспанія). Також слід відзначити постійну тенденцію до розширення членів Ради. В 1922 р. її склад становив 10 членів, в 1926 р. – 14, а 1934 р. – 16 [5, с. 15-16].

Відповідно до п. 1 ст. 5 статуту Ліги Націй рішення Асамблеї, або ж Ради мали прийматися одностайно дійсними членами, які були присутні на засіданні. За словами дослідниці О. Зайцевої, статут Ліги Націй встановлював обов'язковість одностайності в Асамблеї або Раді під час прийняття рішень [2, с. 29].

Під час прийняття рішення передбачалося не приймати до уваги голоси, які утримався від голосування. Будь-який член Ліги, за винятком сторін спору, мав в Асамблеї та Раді право вето [2, с. 30]. Така ситуація призводила до неможливості підтримки миру, адже держава-агресор могла паралізувати діяльність Ліги Націй, якщо заручилася б підтримкою держави, яка наклала б вето на відповідне рішення.

Як зазначає Д. Шибаніц, створення Ради в Лізі Націй було прикладом успішної реалізації ідеї щодо необхідності функціонування спеціалізованого органу з підтримки безпеки та миру. Рада стала першим дійсно реально діючим спеціалізованим органом на універсальному рівні по підтримці міжнародного миру і безпеки [7, с. 121-124].

В своїй діяльності Ліга Націй спробувала створити низку допоміжних та спеціальних органів: тимчасові комісії, комітети тощо. Їхні члени призначалися Радою з найбільш компетентних фахівців. Інколи держава могла відмовитися підтримувати рішення, посилаючись на відсутність своїх представників.

Отже, аналізуючи діяльність Ліги Націй, слід констатувати наявність різного роду позитивних і негативних характеристик. До позитивних характеристик можна віднести такі: а) Ліга Націй була першою в універсальною міжнародною організацією безпеки, новий міжнародно-правовий інститут; б) в діяльності Ліги Націй розвивалося міжнародне право з питань міжнародної безпеки та миру та мирного врегулювання конфліктів. Отже, було реалізовано ідею мирного врегулювання конфліктів та мирного співіснування держав; в) завдяки діяльності Ліги Націй вдалося вирішити серйозні конфлікти на міжнародній арені.

Негативні характеристики діяльності Ліги Націй стосуються (не)ефективності її роботи в контексті забезпечення міжнародного миру. Зокрема: а) нездатність провідних держав до консолідованих дій, наявність протиріч, закладених у Версальському договорі; б) недоліки статуту Ліги Націй, зокрема – відсутність виключної компетенції в Раді для забезпечення миру та безпеки, відмінної від компетенції Асамблеї, особливості процедури голосування в Раді, зокрема наявність права вето, а також відсутність реальних механізмів забезпечення міжнародного правопорядку та миру.

#### *Джерела і література:*

1. Бруз В. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів. К.: Либідь, 1995. 111 с.
2. Зайцева О. Международные организации и принятие решений. М., 1989. 160 с.
3. Історія сучасного світу: Навчальний посібник / За ред. Г. К. Парієнко. Одеса: ОДЕУ, 2009. 328 с.
4. Марущак М. Історія дипломатії ХХ століття. Львів: Бескид, 2003. 304 с.
5. Фёдоров В. Совет Безопасности ООН. М.: ИМО, 1965. 397 с.
6. Циганкова Т., Гордєєва Т. Міжнародні організації: Навч. посібник. Вид. 2-ге, переробл. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. 340 с.
7. Шибаніц Д. Діяльність ліги націй у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки: історико-правовий аналіз. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 24. Том, 2014. С. 121–124.

## **РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ТА ЕТИКО-МОРАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КОНФУЦІЯ**

Михалик С.В., здобувач вищої освіти

Михальчук Р.Ю., кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії,

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Філософ Конфуцій дотримувався чотирьох принципів: не бути категоричним у своїх судженнях; не виявляти упертості; не думати «диком»; не давати піклуватися про себе. Конфуцій був прихильником традиційного китайського етикету, дисципліни та порядку. Зі своїми учнями він був доброзичливим, уважним, ввічливим і щирим.

Конфуцій вважав, що людина повинен володіти п'ятьма основними моральними якостями: великодушністю, щирістю, серйозністю, працьовитістю і добротою. Він був переконаний, що людину з такими якостями «вважали б доброзичливим у будь-якій точці Піднебесної країни» [2, с. 62].

Моральне кредо Конфуція: «Не роби іншим того, чого не хочеш, щоб зробили тобі». Філософ виступав за чіткий розподіл праці між людьми, щоб кожен виконував свої обов'язки.

Конфуціанство – китайське етичне та політичне вчення, пов'язане з іменем Конфуція (551–479 рр. до н. е.). Воно зіграло велику роль у розвитку суспільного життя Китаю, формування філософського світогляду. Конфуцій захоплювався античними стародавніми книгами. Цьому він намагається навчити своїх учнів, оспівуючи книги предків. Небо для Конфуція – Вища сила. Небо контролює справедливість на Землі та захищає соціальну нерівність. Навіть доля власного вчення Конфуція залежала від волі неба. Він сам пізнав промисел Божий у віці 50 років і почав проповідувати. Конфуцій також надавав великого значення богам, але він відокремив культ предків і вчив людей триматися подалі від богів, а живі вище мертвих [1, с. 134].

Конфуціанські концепції неба надають цьому моральному формуванню значного значення. Для нього небо – найвища духовна сила, яка контролює справедливість на землі. Тому головним богом у конфуціанській системі є добрий імператор, бог предків людини, якому з давніх часів щорічно поклонялися китайські імператори. Водночас

від імені народу він спілкується з богами на небі. Людина народжується з певними моральними якостями, які потрібно жити в гармонії з нею, живучи за моральним законом (Дао), і вдосконалювати їх через освіту [4, с. 94].

У формуванні благородних людей принцип знання також виконує свою місію. Для Конфуція знання є знання людей, тобто його вчення про знання підпорядковане соціальним питанням. Навчання повинно бути вибірковим: «Я більше слухаю і вибираю найкраще». Навчання має супроводжуватися рефлексією, доповненою логічним мисленням: «Навчання без рефлексії – марна трата часу». Знання включають як сукупність інформації («Я спостерігаю різноманітність і все зберігаю в пам'яті»), і вміння розглядати проблеми з різних сторін, методів. Це метод, який найбільше цінують філософи.

У праведності бути людиною Конфуцій також вважав Іхе (обов'язок і пристойність). Навчання вірності, удосконалення дружби та обов'язковий етикет можуть посилити зв'язок між плоттю та кров'ю. Вони підтримують життя і служать духам (мертвим) і душам. Вони – ворота до раю і людських почуттів [3, с. 115].

Суспільство розвивається не саме по собі, не стихійно, а згідно з «шляхом неба» як верховного бога. Держава, її правителі, її повноваження – це святе, це «Божа воля». Відповідно до цього, Конфуцій розділив людей на чотири категорії: Перша категорія – це ті, хто народжується зі знанням. Такими знаннями дарує їх «День Неба». Друга група – це ті, хто здобуває знання в процесі навчання, третя – люди, які мають труднощі в навчанні; четверта група – це народ.

Конфуцій проповідував наступні принципи: Чжень (доброзичливість), Лі (норми поведінки), Чжи (знання), Віра (взаємність) і І (обов'язок) повинні ґрунтуватися на принципі синівської шанобливості – любові сина до батьків. Син ніколи не може бути розлучений зі своїми батьками. Після смерті батька син три роки не може нічого змінити в домі. І навіть якщо батько злочинний, синові залишається тільки смиренно підкоритися і переконати його повернутися на добру дорогу [4, с. 97].

Поклоніння предкам і норми Сяо сприяли процвітанню сімейного і родового культу. Сім'я розглядається як ядро суспільства. Її інтереси вище особистих. Сьогоднішнє китайське суспільство характеризує солідарність між членами однієї родини та високою повагою до батьків і померлих родичів. На думку китайців, померлі продовжують брати участь у житті сім'ї, тому майбутні покоління повинні піклуватися про них і шанувати їх.

Гармонійні стосунки є дуже важливим елементом конфуціанства. Із взаємин виникають різні обов'язки між дитиною і батьком, керівником і підлеглим, вчителем і учнем. Якщо молодший повинен бути вірним старшому, то старший повинен проявляти доброзичливість в свою чергу до меншого [1, с. 135].

Отже, конфуціанство зіграло велику роль у розвитку китайської культури. Слід погодитися з тими, хто стверджує, що конфуціанство в Китаї – це насамперед «мистецтво життя». Китайська цивілізація століттями формувала основні принципи релігії і етики, норми поведінки, певні ціннісні орієнтації. Стійкість і спадкоємність національних традицій і психологічних стереотипів сприяє їх міцності і стійкості.

#### Список використаних джерел:

- 1.Заліська М. Вплив Конфуціанства на розвиток культури Китаю. *Сходознавство. Актуальність та перспективи. Тези доповідей I Міжнародної науково-методичної конференції*, 20 березня 2020 р. Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 134–135.
- 2.Переломів Л.С. Конфуцій про людину. Особистість у Китаї: *Зб. ст. РАН, Ін-т сходознавства*. Суми, 1992. С.41-62.
- 3.Усик А. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект): дис. канд. філол. наук: 09.00.05 / Усик Алла Володимирівна. Київ, 1999. 168 с.
- 4.Шпарик О. Суспільно-історичні передумови становлення Конфуція як видатного мислителя і педагога Давнього Китаю. *Освіта Донбасу*. 2010. № 4/5 (141/142). С. 94–103.

### СКІФСЬКІ ЦАРСЬКІ КУРГАНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ.

Харчук В. С. здобувач вищої освіти

Гуменюк О. В. кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Скіфи, що жили на території України (степова і лісостепова зона, зокрема Придніпров'я, Крим) з VII до III – II століття до нашої ери, залишили по собі велику кількість курганних поховань. Історія перших розкопаних скіфських курганів почалася в 1763 році з так званого Мельгунівського кургану або Литої могили (2 половина VII століття до нашої ери). Він знаходиться в Кіровоградській області, Знаменський район, село Копань. Розкопки, якщо можна їх так назвати, проводилися за наказом генерал – губернатора Мельгунова Олексія Петровича. Оскільки ні про археологію, ні про скіфів, Мельгунов не мав ні найменшого поняття, то докладних і правдивих відомостей про стан кургану майже немає. Могильник був споруджений наприкінці VII століття до нашої ери та його добували в IV столітті до нашої ери. Приблизна висота кургану близько до 10,5 метрів, об'єм, на жаль невідомий. На вершині була кам'яна баба. Незважаючи, на те, що курган був розкопаний неправильно, по варварськи, деякі цінні знахідки вдалось віднайти. Наприклад, золоте оздоблення акінака та його піхов прикрашеними фігурками міфічних тварин в передньосхідному стилі та різноманітні золоті прикраси (золота діадема, 17 золотих платівок з зображеннями тварин), бронзові наконечники стріл, зброя скіфського стилю тощо. Всі знахідки були передані цариці Катерині II та потім опинилися в Ермітажі.

Одним з найбільших курганів Північного Причорномор'я та Криму є Куль – оба (з татарської мови – запах попелу). Виявлений матросами під час пошуку матеріалів для будівництва казарм у 1830 році за 6 км на захід від міста Керч. Курган Куль – оба (2 половина IV століття до нашої ери) мав висоту близько 10 метрів. Всередині було поховання царської родини скіфів. Цар у своєму дерев'яному саркофазі був вбраний у парадний одяг вкритий

чисельними золотими бляшками, на шії велика золота гривна (маса 416 г) з зображеними скіфами – вершниками, на голові мав гостроконечний башлик, так само вкритий золотими бляшками. При собі цар мав акінак з оздобленими золотом піхвами та прикрашеними фігурками тварин, нагайки, яка обвита позолоченою стрічкою, бруска, точила, сагайдак з луком та стрілами тощо. Біля саркофага також знайдено золота чаша – фіал. Цариця була в кипарисовому саркофазі, який був розписаний та прикрашений різноманітними сценами з міфології давніх греків і скіфського життя. Вона була вбрана в одяг вкритий золотими бляшками, шия вкрита золотою гривною з зображеннями левів, на руках масивні золоті браслети, голову прикрашала електрова (сплав золота і срібла) діадема та золоті скроневі підвіски. З особистих речей бронзове зеркало з позолоченим руків'ям, 6 ножів, веретено з слонової кістки, золотий кубок прикрашений зображеннями з скіфського життя. Біля слуги знайдено його грецькі поножі та шолом, кістки коня, срібну таріль, 2 ритони, кілік тощо. На жаль, коли шойно була досліджена північна частина склепу, туди прокралися грабіжники і винесли знайдені речі. Частину з них (наприклад, золота бляха в вигляді оленя) передали градоначальнику Стемповському. Матеріали розкопок зберігаються в Ермітажі.

Досить цікавим для дослідження є курган Чортомлик (кінець IV століття до нашої ери). Археологічні розкопки проводились Імператорською археологічною комісією, під керівництвом досить відомого на той час, російського археолога Івана Єгоровича Забеліна. Робота велась з 1862 по 1863 роки. Масштаби досліджень були велетенськими. Курган має висоту близько 20 метрів, діаметр – 350 метрів, розташований біля села Чкалове, на південний схід від міста Нікополь, Дніпропетровська область. Курганний насип має об'єм близько 82000 метрів кубічних. Для того, щоб пробитись до центру кургану робочим Забеліна довелося витягнути 17000 метрів кубічних ґрунту. На жаль, як і багато інших цей курган був розграбований. Та грабіжництво в цьому могилинику трохи відрізнялося, справа в тому, що одного невдачу завалило землею і біля його мертвого тіла знайшли: безліч золотих бляшок, шість акінаків з оздобленими золотом рукоятками, та оздоблені золотом піхви для меча з чеканними зображеннями битви давніх греків з скіфами. Та найбільш цінною знахідкою в невдалого грабіжника був обкладений золотом горит (скіфський футляр для лука й стріл) з зображеннями міфів з життя найвідомішого давньогрецького героя Ахілла.

Незважаючи на це, на археологів чекала ще одна дуже дорогоцінна знахідка. Камера з похованнями була досить складною підземною спорудою: від центральної ями у сторони відходили великі ніші, які не були помічені грабіжниками. Там було знайдено нові поховання, де містилось сотні золотих і срібних предметів, серед яких і знаменита Чортомлицька амфора. Цей витвір скіфського та давньогрецького мистецтва зображує фігурки людей та коней. Здається нічого особливого, але коні на малюнку мають стремена і вудила. Для кінця 4 століття такі речі були революційними і амфора доводить, що саме скіфські кочовки на території України першими використовували стремена і вудила. Найкраще їх видно на одному з скіфських коней зображеному в середньому фризі амфори. Археологи та історики сходяться у думці, що греки (а за ними й інші народи Європи) перейняли стремена у вигляді петель і ременів саме у скіфів та вдосконалили вони вже були багато років потому. Чортомлицька амфора та багато інших цінних дорогоцінних скіфських пам'яток досі зберігаються в Ермітажі, лише порівняно невелика кількість дорогоцінностей залишилась в Україні.

Найвідомішим за своїми пам'ятками є курган Товста Могила (IV століття до нашої ери). Він знаходиться недалеко від міста Покров, Дніпропетровська область, могилиник досліджено позаштатним співробітником Інституту археології НАН України і поетом Борисом Мозолевським (1936 – 1993) у 1971 році. Висота насипу кургану становить 8,6 метрів, діаметр 70 метрів. Виявлено два поховання (центральне і бічне) одне з яких було пограбоване. Особливо відомий курган завдяки золотій пекторалі. Досить значним є те, що знайдені дорогоцінні пам'ятки зберігаються в Україні, в Музеї історичних коштовностей у Києві, а не в Ермітажі, куди вивезли дуже велику кількість скіфських пам'яток. Взагалі перевезення пекторалі до Києва є дуже цікавою історією. Борис Мозолевський приховав дорогоцінну пам'ятку і таємно доставив її до Києва. Там дослідник зміг потрапити до Олеса Гончара, який зміг допомогти Мозолевському зустрітись з головою ЦК КПУ Петром Шелестом. Так Борис Мозолевський став наймолодшим співробітником Інституту археології НАН України. А золота пектораль залишилась в Києві у Музеї історичних коштовностей, навіть через тиск Москви і зберігається там до сьогодні.

Золота пектораль одна з найдорогоцінніших та найвідоміших пам'яток, яку будь – коли знаходили в скіфських курганах. Її вага становить 1150 г, діаметр – 30,6 сантиметрів, зроблена з золота 958 проби. Вона була виготовлена за допомогою лиття з невідомою восковою моделлю, карбування, гравіювання, філігрань, паяння, інкрустація кольоровими емалями. Пектораль місяцеподібної форми складається з трьох ярусів. На верхньому ярусі зображено кілька сцен, головна, де кілька напівроздягнених чоловіків готують якийсь ритуал. Ліворуч і праворуч можна побачити коней, корів та вівець, їх доять скіфські слуги тримаючи в руках горщик і амфору. На середньому ярусі фігурки птахів серед різноманітних квітів, на нижньому ярусі багато сцен полювань і терзань диких та фантастичних тварин. Все це виконано дуже майстерно, скоріше за все на замовлення десь в ювелірних майстернях Пантікапея чи навіть Афін. Про інтерпретацію сюжету цих сцен розроблено велику кількість гіпотез і концепцій. Кургани є дуже важливими джерелами для вивчення скіфської історії і їх дослідження також перевіряє інформацію надану істориками Стародавньої Греції, Риму та інших держав того часу.

#### Список літератури:

1. Мельгунівський курган / Ю. В. Болтрик // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018.
2. Куль-Оба / С. В. Полін // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016.
3. Мозолевський Б.М., Пустовалов С.Ж. Курган «Довга Могила» з групи Чортомлика / 36 наук. праць. Культурологічні студії. Вип.2. - К.: К-М Академія, 1999. - С. 118-140.

## ГЕНОЦИД ВІРМЕНІВ В 1915-1923 РОКАХ

Мефанік Т.С., здобувач вищої освіти

Плюта Н. В. кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Вірменський етнос сформувався на VI столітті до н. е. біля Вірменського нагір'я (території сучасних Азербайджану, Вірменії, Ірану та Туреччини). Протягом усієї історії, контроль над Вірменією, розташованої на кордоні Європи та Азії, відігравав ключову роль у політиці держав регіону. Перебуваючи на перетині основних торгових шляхів та поблизу великих центрів виробництва шовку та інших важливих товарів, Вірменське нагір'я було місцем постійних військових конфліктів та спустошливих набігів.

З середини VII століття більшість території Вірменії перебувала під владою арабів. Релігійне протистояння вірмен, які не бажали відмовитися від християнства під час численних вторгнень мусульман (арабських Аббасидів, сельджуків та огузьких тюрків, персів) на територію історичної Вірменії, що відбувалися протягом століть, а також спустошливі війни та вимушені масові переселення вірмен, етнічної структури населення регіону - чисельність вірменського населення зменшувалася.

Попри те, що переважно більшість вірменського населення становили бідні селяни, серед мусульманського населення був поширений стереотип «хитрого у успішного» вірменина. Ворожість до вірмен поглиблювали невіршені соціальні проблеми у містах і боротьба за ресурси в сільському господарстві. Ці процеси ускладнювалися припливом мухаджирів - мусульманських біженців з Кавказу та з новостворених балканських держав, а також кримських татар. Вигнані християнами зі своїх земель біженці направляли свою ненависть на місцевих християн. Претензії вірмен щодо надання гарантій національної безпеки та одночасне погіршення їх становища в Османській імперії призвели до виникнення так званого «вірменського питання».

Ситуація досягала апогею, і в 1894-1896 роках відбулись масові вбивства, які забрали життя багатьох десятків, а то й сотень тисяч вірмен, і включали три основні епізоди: різанину в Сасуні, вбивства вірмен по всій території імперії восени і взимку 1895 року та різанину в Стамбулі й в районі Вана, для яких послужили протести місцевих вірмен. Точну кількість жертв різанини 1894—1896 років підрахувати неможливо. Ще до закінчення насильницьких дій лютеранський місіонер Йоганнес Лепсіус, який перебував у Туреччині, використовуючи німецькі та інші джерела, зібрав таку статистику: убитих — 88 243 осіб [11], розграбованих міст і сіл — 2 — 456, осквернено церков і монастирів - 649, перетворено на мечеті церков – 328.

У період із 1909 по 1913 рік активісти руху «Єднання і прогрес», що на той час мали прихильність в Османській імперії схилилися до більш націоналістичного бачення майбутнього держави. Вони відкидали ідею поліетнічної османської держави та прагнули до створення культурно та етнічно однорідного турецького суспільства. Численне вірменське населення Східної Анатолії було, на їхню думку, демографічною перешкодою на шляху досягнення цієї мети. Після кількох років політичних потрясінь 23 листопада 1913 року внаслідок державного перевороту лідери партії «Єднання та прогрес» отримали диктаторську владу.

Перша фаза депортації почалася з відсилання вірмен Зейтуна та Дертіола на початку квітня 1915 року. 24 квітня було заарештовано та депортовано вірменську інтелігенцію Стамбула, депортації зазнало також вірменське населення Олександретти та Адани. 9 травня уряд Османської імперії ухвалив рішення вислати вірменів східної Анатолії із їх місць проживання.

26 травня 1915 року Талаат-Паша представив «Закон про депортацію», присвячений боротьбі з виступаючими проти уряду у мирний час. Закон було затверджено меджлісом 30 травня 1915 року. 21 червня 1915 року, під час заключного акта депортації, Талаат наказав вислати «всіх вірмен без винятку», які жили в десяти провінціях східного регіону Османської імперії, за винятком тих, хто був визнаний корисним для держави [12].

Депортація проводилася згідно з трьома принципами: 1) «принцип десяти відсотків», згідно з яким вірмени не повинні були перевищувати 10 % від мусульман у регіоні; 2) кількість будинків депортованих не повинна була перевищувати п'ятдесяті; 3) депортованим заборонялося змінювати місця їх призначення. Вірменам заборонялося відкривати власні школи, вірменські села мали перебувати з відривом щонайменше п'ять годин їзди від одного. Незважаючи на вимогу депортувати всіх вірмен без винятку, значна частина вірменського населення Стамбула та Едірне не була вислана з побоювань, що іноземні громадяни стануть свідками цього процесу.

Підкоряючись наказам центрального уряду, регіональна влада за допомогою місцевого цивільного населення влаштувала масові розстріли та депортації. Співробітники військових органів та служб безпеки, а також їхні прихильники знищили більшість вірменських чоловіків працездатного віку, а також тисячі жінок та дітей.

Під час конвойованих переходів по пустелі старі люди, жінки і діти, які вижили, зазнавали самовільних нападів з боку місцевої влади, банд кочівників, злочинних угруповань і цивільних осіб. У ході цих нападів відбувалися пограбування (наприклад, жертв роздавали догола, забирали у них одяг і піддавали їх огляду в пошуку цінностей), відбувалися звалтування, викрадення молодих жінок і дівчат, здириства, тортури та вбивства.

Після поразки Османської імперії в 1918 році країни-переможці вимагали від Туреччини покарати винних у злочинах проти військовополонених та вірменського народу. До початку роботи трибуналу основні керівники Іттіхат - Талаат, Енвер, Джемаль, Шакір, доктор Назім, Бедрі та Азмі - втекли за межі Туреччини. Згідно з обвинуваченням, депортації не були продиктовані військовою необхідністю або дисциплінарними причинами, а були задумані центральним комітетом Іттіхат, та їх наслідки відчувалися в кожному куточку Османської імперії. У доказах суд переважно спирався на документи, а не на свідчення. Трибунал вважав доведеним факт організованого вбивства вірмен лідерами Іттіхат. Суд визнав відсутніх на суді Енвера, Джемалья, Талаата і професора Незіма винними і засудив їх до страти. З присутніх на суді обвинувачених троє було засуджено до страти через повішення [14].

Геноцид вірмен визнаний та засуджений багатьма країнами світу та впливовими міжнародними організаціями. Знищення вірмен офіційно визнали геноцидом (відповідно до міжнародного права і засудили Франція, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Швеція, Росія, Польща, Ліван, Італія, Литва та інші держави. Вбивства вірмен в Османській імперії розглядалися кількома міжнародними організаціями. У 1984 року «Постійний суд народів» визнав події Османської імперії геноцидом. 8 червня 2000 року в газетах The New York Times і The Jerusalem Post опубліковано заяву 126 дослідників Голокосту (у тому числі Єгуда Бауер, Ізраель Чарні та Елі Візель), які підтвердили безперечність факту геноциду вірмен у Першій світовій війні. 24 квітня 2021 року президент США Джо Байден публічно визнав масові вбивства 1915 року геноцидом[13].

У 1965 році, у 50-і роковини геноциду, у Вірменії виникла ідея створення меморіалу. За два роки в Єревані, на пагорбі Цицернакаберд, що підноситься над ущелиною річки Раздан, була завершена споруда меморіального комплексу (архітектори С. Калашян і В. Хачатрян). 44-метрова стела символізує відродження вірменського народу. 12 плит, символізуючи собою 12 утрачених провінцій, що входять із 1923 року, за Лозанським мирним договором, до складу Туреччини, утворюють конус, у центрі якого, на глибині 1,5 метрів горить вічний вогонь. Поряд зі стелою знаходиться стометрова стіна з назвами міст і сіл, у яких відбувалася різанина.

#### Список використаних джерел :

- 1.24 квітня 1915 року : Геноцид вірмен у Туреччині : <https://www.jnsm.com.ua/h/0424M/>
- 2.Геноцид вірмен — перший масовий злочин проти людяності XX століття. Архів оригіналу за 25 квітня 2017. <http://gionews.com.ua/newspaper/all/now/n159216347>
- 3.Ярослава Музиченко. Свіча Вірменії.// Україна Молода. 22 квітня 2010 р. С. 9.
- 4.«Автономия» Армении и Антанта. Док. периода империалистической войны / [Предисл. Аш. Ионисяна]. — Ереван, 1926.
- 5.Народы Передней Азии / [ред. Н. Кислякова]. — М., 1957. — 615 с.
- 6.Akcam. From Empire to Republic: Turkish Nationalism and the Armenian Genocide. — P. 116—117
- 7.Akcam, Taner. A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility. New York: Metropolitan Books, 2007.
- 8.Akcam T. From Empire to Republic: Turkish Nationalism and the Armenian Genocide. — L.: Zed Books Ltd, 2004. — 273 p. — ISBN 1842775278, ISBN 9781842775271.
- 9.Antonio Elorza. Armenia: el primer genocidio del siglo XX // El País, 25.03.2015 (укр. переклад: Антоніо Елорса. Вірменія: перший геноцид XX століття // Zbruch, 30.03.2015)
10. Bloxham. The great game of genocide: imperialism, nationalism, and the destruction of the Ottoman Armenians. — P. 51—57.
11. Hovannisian R. G. The Armenian People from Ancient to Modern Times. — Palgrave Macmillan, 1997. — Vol. II. Foreign Dominion to Statehood: The Fifteenth Century to the Twentieth Century. — P. 224. — 493 p. — ISBN 0312101686, ISBN 9780312101688.
12. Fuat Dündar. Pouring a People into the Desert. The “Definitive Solution” of the Unionists to the Armenian Question // A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire. — P. 276—284.
13. Statement by President Joe Biden on Armenian Remembrance Day. The White House (амер.). 24 квітня 2021.
14. Vahakn N. Dadrian. Armenians in Ottoman Turkey and the Armenian Genocide // Dinah L. Shelton. Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity. Macmillan Reference, 2005. ISBN 0-02-865848-5, 9780028658483
15. Vahakn N. Dadrian. Armenian Genocide, court-martial of perpetrators // Charny I. W. Encyclopedia of genocide. — Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 1999. — 718 p. — ISBN 9780874369281.

#### АКВААЕРОБІКА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Плюта В.А., здобувач вищої освіти

Плюта Н.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Аквааеробіка з'явилася приблизно 30 років тому, на хвилі буму розвитку фітнесу в Європі. Потім її дуже швидко перейняла Америка, що обожає видавати подібні новинки за власні винаходи. Насправді потрібно відмітити: програми фізкультури у воді були відомі в 80-90 роках XX ст., розробляли їх вчителі, але практикувалася така гімнастика в основному в дитячих групах по навчанню плаванню [2]. Отже, спочатку аквааеробіка виникла як навантаження для реабілітації хворих людей, ослаблених, з проблемами опорно-рухового апарату. Менша, ніж на суші, сила тягаря дозволяє брати навантаження, при цьому, не травмуючи суглоби; також велике значення має психологічний чинник. Ваше тіло у воді, його ніхто не бачить - отже, відпадають багато які комплекси.

До речі, як фізіотерапевтичне пристосування для реабілітації після довгого періоду нерухомоті застосовувалися і міостимулятори. Однак як аква, так і міостимулятори швидко полюбилися і цілком здоровим людям. Деякі просто обожають воду, іншим важко примусити "принести" своє 100-кілограмове тіло в спортзал, треті дійсно мають проблеми зі здоров'ям. Про цілющу дію водних процедур було написано ще за 1500 років до н. е. в індійській книзі Риги веди: "Десять переваг дає обмивання - ясність розуму, свіжість, бадьорість, здоров'я, силу, красу, молодість, чистоту, приємний колір шкіри..."[3].

У древніх римлян зустрічаються описи свят на воді з театралізованими уявленнями, де від учасників було потрібне уміння не тільки добре плавати, але і зображати міфічні персонажі. Так, в Древньому Римі на Остійському озері щорічно в травні проводилися масова гра і розваги, що отримала назву "майюмі". У програму цієї гри включалися і виступу на воді. Древньоримський поет Марціал зазначав, що юнаки і дівчата плавали у вигляді

тритонів і німф, складаючи красиві хороводи на воді.

Ідея аквааеробіки уперше була описана в манускриптах Древнього Китаю. У ті часи, при навчанні східним єдиноборствам, китайські ченці часто примушували своїх учнів відпрацьовувати різкість і точність ударів у воді.

У 20-30-ті роки XX ст. було поширене так зване хороводне плавання, або фігурна маршировка у воді, під супроводом духового оркестру. Ці виступи не мали спортивної спрямованості, а служили засобом, що пропагує плавання. Легкоатлет високого класу Глен Макуотерз, отримавши поранення в стегно під час в'єтнамської війни, позбавився можливості займатися бігом. Розроблена ним система вправ зі спеціальним плавучим жилетом дозволила йому бігати у воді і повернути минулу спортивну форму [7]. Так з'явився акваджогінг - загально визнаний сьогодні спосіб позбутися зайвої ваги, укріпити координацію рухів і сердечно-судинну систему. Основне правило - ноги не повинні торкатися дна. Аквааеробіка спочатку активно використовувалася тільки як новий вигляд підготовки спортсменів практично всіх видів спорту. Біля 50% членів збірної команди США по легкій атлетиці застосовували біг і різні вправи у воді як одну з ефективних вправ при підготовці до Олімпійської гри і інших змагань [9].

Століттями у представників різних цивілізацій вода служила засобом відпочинку. Добре відомо, що стародавні греки і римляни використовували воду в різних цілях, включаючи і зняття втоми, і вихід з депресії, і підтримання чистоти тіла, і поліпшення загального самопочуття. Сучасне суспільство вже багато років використовує воду при фізіотерапії різних захворювань. Але лише порівняно недавно, два десятиліття тому, воду почали використовувати як середовище для занять фітнесом. Поряд із загальним оздоровчим впливом, характерним для будь-якого виду фітнес-тренувань заняття у воді мають свої виключні переваги:

- ефект виштовхування, притаманний водному середовищу дозволяє знизити навантаження на суглоби, що робить цей вид тренувань доступним для людей із зайвою вагою або з проблемами опорно-рухового апарату;

- водне середовище має гіпотензивний ефект, і тому людям з підвищеним артеріальним тиском рекомендується починати свої тренування саме у воді;

- вода відмінний провідник, у тому числі і тепла. Тому для збереження постійної температури тіла у водному середовищі організму потрібно продукувати більше енергії, ніж у звичайних умовах. Це досягається за допомогою додаткового спалювання калорій, що є важливою перевагою даного виду занять для бажаючих схуднути;

- вода створює додатковий опір нашим рухам, що діє рівномірно протягом всіх фаз руху. Це дозволяє розвивати силу наших м'язів більш гармонійно, по всій довжині.

В заняттях застосовується спеціальне обладнання (нудлси, акваганти), яке дозволяє урізноманітнити ефект тренувань підсиливши акцент на роботі рук або ніг. Також пропонуються заняття у спеціальних аквапоясах, які забезпечують ефект невагомості, і дозволяють виконувати цілу низку вправ у безпорному положенні не торкаючись ногами дна басейну. Для деяких видів занять бажано вміти плавати, але більшість із них не вимагають наявності плавальної підготовки.

Ціла система аеробних тренувань, яка відрізняється від всіх інших стилів, оскільки заняття проводяться у воді. Урок може бути як зі спорядженням, так і без. Спортивні обладнання для цього вигляду фітнесу досить незвичайні - акваганти з пінопласту, які у воді, вбираючи її, стають набагато важчими, ніж на суші, акваштанги, спеціальні кросівки для аквастепу [5]. Аквааеробіка - це один з різновидів аеробіки, тренування якої проходять в басейні. На сьогоднішній момент цей саме ефективний засіб для тих, хто хоче відновити здоров'я, схуднути і підтримувати себе в тонусі. Аквааеробіка показана людям різного віку і комплекцій, завдяки відсутності великих навантажень і профілактиці деяких захворювань.

Під час тренувань присутній і своєрідний масаж. Завдяки цьому масажу шкіра стає чудово зволоженою, пружною і еластичною. Водний масаж не дає нагромаджуватися в м'язах, що тренуються молочній кислоті, тому навіть після самих інтенсивних тренувань ви не відчуєте болювих відчуттів. І це незважаючи на те, що під час занять аквааеробікою проробляються практично всі групи м'язів! Крім того, заняття у воді дозволяють розвантажити хребет і, додавши спеціальні вправи, ви зможете виправити поставу.

Є важливим і те, що аквааеробіка це самий малотравматичний вид фітнесу. Людям, які мають таке захворювання як варикозне розширення вен, заняття аквааеробікою дозволять розвантажити хворі судини, поліпшити циркуляцію крові в організмі, налагодити стік венозної крові. Немолодим людям, страждаючим захворюваннями суглобів, заняття у воді допоможуть не тільки поступово пристосуватися до фізичних навантажень, але і розробити рухливість суглобів кінцівок. Але особливо популярні заняття аквааеробікою у вагітних і людей, страждаючих зайвою вагою. Представницям першої групи, такі заняття дозволяють розвантажити хребет, який випробовує величезне навантаження, особливо в останній триместр вагітності. Крім того, вони впливають сприятливим чином на надзвичайно вразливу в такому стані нервову систему. Також аквааеробіка надає м'який загартовувальний ефект, що дозволить майбутнім мамам не хворіти простудними захворюваннями, а це особливо важливе під час винесення дитини.

Нарешті, ті, хто хоче схуднути, вибирають заняття у воді внаслідок їх високої ефективності. Відбувається це за рахунок подолання опору води. Також додаткова кількість калорій спалюється завдяки температурі води, яка набагато нижче за температуру тіла. Важливу роль грає і присутність в цих заняттях психологічного моменту. Завдяки тому, що велика частина тіла прихована водою, повні люди відчувають себе впевненіше і комфортніше. Вони займаються із задоволенням і в повну силу, не соромлячись своїх великих габаритів. Гідромасаж - прекрасний засіб для боротьби з целюлітом. У поєднанні з вправами, аквааеробіка реально може допомогти позбутися його.

Перед початком заняття рекомендується трохи поплавати, щоб розігрітися, звикнути до водного середовища і температури води. Потім йде розминка, вправи основного комплексу і серія інших вправ. Як варіант, в основний комплекс можуть бути включені вправи, які зміцнюють сердечно-судинну систему, виробляють витривалість і м'язову силу, розвивають гнучкість тіла.

Час і інтенсивність занять залежать від складу групи і підготовленості тих хто займається. Як правило, на початковому етапі людям, з ослабленим здоров'ям, пропонується займатися 30 хвилин в помірному темпі. При переході на середній рівень підготовки, тривалість тренування збільшується до 45 хвилин. Професійним же



спортсменам і людям з хорошою фізичною підготовкою, рекомендується займатися 60 хвилин, в швидкому темпі, з використанням додаткового спорядження: різних гантель, м'язів і т. д.

Вода володіє властивостями які унікально впливають на організм. Найважливіші з них: виштовхування, опір, гідростатичний тиск. Виштовхування ослабляє гравітаційне тяжіння, це скорочує вагу і дозволяє зняти навантаження з суглобів, що різко знижує травматизм, навіть при виконанні дуже складних прижкових і бігових рухів. У той же час робота, направлена на подолання цієї сили, сприяє поліпшенню тонуусу, а, при використанні спеціального обладнання, сприяє зростанню м'язів.

Водні процедури, як і тренування на суші, бувають силовими (для розробки різних груп м'язів) і аеробними (зміцнюють серцево-судинну систему). У першому випадку використовується обладнання - легкі «спливаючі» рукавички, гантелі, чоботи, палки-нудліс. Темп занять нижчий, а навантаження - більше.

1. Дистанційне плавання з використанням спортивних, змішаних і самобутніх способів, в режимах різних тренувальних методів, з повною координацією рухів і по елементах, а також плавання під водою.

2. Гра у воді: від елементарно-рухових до програмних, спортивно-орієнтованих з елементами змагань, рекреативно-розважальні заходи, пірнання, стрибки у воду, варіанти прикладного плавання.

3. Нові форми рухової активності в умовах водного середовища, чий пріоритет над загальноприйнятими варіантами оздоровчого плавання забезпечує наявність наступних чинників:

- залучення більш широкого кола осіб, що займаються, в тому числі що не вміють плавати, з обмеженою руховою активністю, жінок в до- і післяпологовому періоді, хворих в стадії реабілітації і т. д.;

- можливість диференційованого впливу на морфофункціональні показники організму шляхом використання різних по характеру рухів;

- високий емоційний фон на заняттях, що проводяться, що забезпечується музичним супроводом вправ, що колективно виконуються за активною демонстративною участю інструктора;

- великий вибір додаткових технічних засобів (кола, пояси для опори і зміни плавучості, дощечки, м'ячі, труби, «колоди», ласті, перетинкові рукавички, платформи, гірки, хвильові гідроєфекти і т. д.);

- можливість ефективного використання басейнів різної конфігурації, а також природних водоймищ;

- практично безпечні умови проведення занять з будь-яким контингентом [1].

Основний контингент що займаються водною аеробікою - це жінки старше за 35 років, які ведуть малорухливий спосіб життя, як ті що уміють плавати, так і ті що не вміють плавати, з низьким рівнем фізичної підготовленості, надлишковою масою тіла і різними протипоказаннями до занять фізичними вправами на суші (остеохондроз, варикозне розширення вен, опущення внутрішніх органів, гіпертонія, болі в суглобах і інші. Основними мотивами для занять є: скинути зайву вагу, поліпшити фігуру і стан здоров'я.

#### Список використаних джерел:

- 1 Горцева, Г. Аеробіка. Фітнес. Шепінг [Текст] / А. Горцева. - М.: Фізкультура і спорт, 2002. - 123 с.
- 2 Давидов, В. Ю. Нові фитнес-системи [Текст] / В. Ю. Давидов, А. І. Шамардін, Г. О. Краснова. - В.: Фізкультура і спорт, 2005. - 125 с.
- 3 Лоуренс, Д. Аквааеробіка. Вправи у воді [Текст] / Д. Лоуренс. - М.: Фаир-Прес, 2000. - 256 с.
- 4 Майданюк, Е. В. Функціональне стан серцево-судинної системи у жінок першого зрілого віку, аквааеробікою [Текст] / Е. В. Майданюк, що займаються, Н. О. Гоглюватая. - М.: Фізкультура і спорт, 2001. - 111 с.
- 5 Профїт, Е. Аквааеробіка. 120 вправ [Текст] / Е. Профїт, П. Лопез. - Р-н/ Д: Фенікс, 2007. - 99 с.
- 6 Профїт, Е. Аквааеробіка [Текст] / Е. Профїт, П. Лопез. - Р-н/ Д: Фенікс, 2007. - 125 с.
- 7 Тіхомірова, І. Аквафітнес. Тренер вам не потрібен [Текст] / І. Тіхомірова. - М.: Фізкультура і спорт, 2002. - 123 с.
- 8 Яних, Е. А. Аквааеробіка [Текст] / Е. А. Яних. - М.: Фізкультура і спорт, 2006. - 189 с.
- 9 <http://www.vb.by/article.php?topic=24&article=4570>
- 10 <http://www.vb.by/article.php?topic=24&article=4570>

#### ЖІНКИ ТРЕТЬОГО РАЙХУ ПІД ПРИЗМОЮ ПОВСЯКДЕННОСТІ

Рижий.А.А. здобувач магістерського рівня вищої освіти  
Півоварчук В.М, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Особливу роль в становленні незалежності нашої держави є знання подій Другої світової війни. В середині минулого століття Україна як складова Радянського союзу, враховуючи його прорахунки у зовнішній політиці, була втягнута в одну з найкривавіших воєн ХХ ст. Події другої світової війни торкнулися усіх сфер суспільного життя. Чоловіки були мобілізовані на фронт для захисту кордонів, жінки також використовувались для потреб війни у ролі медсестр, робітниць, кухарок тощо. Враховуючи хронологію подій війни, можна говорити про те що з 1941 року по 1944 рік Україна знаходилась під окупаційним режимом Третього Райху. Нацистська Німеччина одразу запровадила на захоплених територіях Адміністративний окупаційний режим.

Політику яку проводила Німеччина на цих територіях можна охарактеризувати як політика спрямована в першу чергу проти євреїв. Голокост як найбільший злочин проти людяності, відбувався в тому числі в окупованих районах України. Невідомою складовою цих подій залишається гендерна складова. Роль жінок в нацистській машині смерті займає не останню роль, вона скоріш виступає наріжним каменем ідеології Третього Райху. Вагомий внесок в історичних знаннях подій війни займали жінки під окупацією, єврейські жінки, острабайтерки, жінки у підпіллі та ін. Неодноразово політика Райху впливала на свідомість жінок і перетворювала їх на злочинців або співучасників. Багато жінок ставали або свідками злочинів або їх жертвами.

Новітня історія України та зарубіжжя явно на підйомі інформації про аналіз особливостей жіночого досвіду в умовах війни. У творах істориків, чий дослідження зосереджені на повсякденному житті за нацистського режиму розкриваються своєрідні особливості життєвих і передсмертних звичок жінок. Значні зміни відбулися також у вивченні сексуального насильства над жінками, примусової проституції та використання тіла як ресурсу для виживання. [3, с.44]

Протягом тривалого часу в наукових дослідженнях Голокосту були сексуальні аспекти які недооцінювались. Деякі вчені вважають, що сегрегація жертв за статтю відволікає увагу від того факту, що нацисти знущалися над євреями різної статі та віку насамперед через їх етнічну приналежність. Однак, за словами Джоан Рінгельхайм, для єврейських жінок Голокост створив досвід і спогади, які не завжди були такими ж, як у єврейських чоловіків. Євреї обох статей піддавалися подібним формам знущань і насильства – образам, примусовій праці, голоду, депортації, побиттям, приниженням, смерті, але тільки жінкам доводилося стикатися з вагітністю, пологами, абортми, аменореею, інвазивним гінекологічним оглядом і тому подібне.[6,с.10] Дослідники показують, що спогади про війну мають статі. Спільною рисою жіночих наративів є те, що жінки згадують війну не лише як героїчну історію втрат і страждань, а й як повсякденне життя, наповнене переживаннями, почуттями, деталями (розповідь будується більше як пам'ять досвіду, ніж як особисті події); те, що вони показують, не є частиною публічного дискурсу про гендер воєнний і післявоєнний, навпаки, це те, що зазвичай замовчувалося. [7,с.41] Історія Голокосту, його специфіка є невід'ємною складовою імперіалістичного загарбання Німеччиною усієї Європи. Якщо розмовляти мовою нацистів то можна сказати що з їх точки зору бути частиною «народної єдності», означало брати участь у всіх діях Райху, а отже і у Голокості та завоюваннях. Найвпливовіші державні органи починаючи з поліції та СС, вважались основними виконавцями цієї ідеології та політики. Установи контролювані чоловіками а подекуди серед їхнього числа були і жінки. Жінки які посіли певні щаблі у політиці ієрархії Райху, або були дружинами представників владних інституцій, самі часто-густо отримували владу необмежену особливо перед незахищеними прошарками окупованих нацистами регіонів, перед євреями в першу чергу. У супроводі Гітлерівської Німеччини на сході було залучено тисячі жінок які обіймали різні посади, починаючи із звичайних вчительок закінчуючи наглядачками концентраційних таборів ГЕТТО та секретарками. Нацистки мали необмежену владу на «сході», серед тих кого режим називав «недолюдьми». Дозволялось використовувати різні методи включаючи смертну кару. Найцікавіше що серед жінок яким дозволили вершити покарання на свій розсуд вдавалися до жорстокості переступивши будь які гуманні людські засади включаючи материнський інстинкт. [1,с.30-31]

Отже здійснивши глибокий аналіз досліджень з даної тематики, опрацювавши джерела, біографії учасниць подій, свідчення злочинців, спогади, мемуари, щоденники постраждалих чи учасниць війни можемо з упевненістю говорити про вагомості доцільності вивчення даної тематики. А оцінка подій Другої світової війни та голокосту на прикладі повсякденного життя жінок Третього Райху показала нам нові сторони та аспекти для вивчення. Дане дослідження створило нам підґрунтя для подальшої орієнтації та розвитку історичних гендерних студій. Саме історії жінок Третього Райху змогли додати нових фарб у тематику війни та голокосту у цілому.

#### Список використаних джерел

1. Лауер В. Фурії Гітлера. Німецькі жінки у нацистських полях смерті / Венді Лауер; пер. з англійської В. Іваненко.- Київ: Укр. Центр вивч. історії Голокосту, 2020 – 280 с.: іл.
2. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / Пер. з англ. С. Коломійця, С. Ровного. – К.: Зовн. Видав. України; Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. – 368 с.
3. Стяжкіна О. Жінки України в повсякденні окупації: Відмінності сценаріїв, Інцесії й ресурси виживання. Український історичний журнал. – 2015. – №2
4. Проблеми історії голокосту. Випуск №7, Дніпропетровськ «Ткума» 2015.
5. Олійник Ю. Завальнюк О. Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» (1941-1944 рр.) / Ю.В. Олійник, О.М. Завальнюк. - Хмельницький: Поліграфіст-2, 2012. - 320 с
6. Гавришко М. Згвалтування у сховках: сексуальне насильство під час Голокосту в Україні. *Голокост і сучасність*. 2019. №17.
7. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства / за ред. Г. Грінченко, К. Кобченко, О. Кісь. – Київ: Арт книга, 2015. 335, с.
8. Снайдер Т.Криваві землі: Європа між Гітлером та Сталінін / Тімоті Снайдер; Пер. з англ Л. Журнаджі - К.: Дулібі, 2015. - 584 с

#### КОРОЛЕВИ ДИНАСТІЇ ТЮДОР В ІСТОРІЇ АНГЛІЇ

Петровець М.А. здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Ворон О.П. кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Марія Тюдор – королева Англії з 1553 р., що правила на рубежі між Середньовіччям та раннім Новим часом. На правлінні Марії історія Тюдорів не закінчилася, проте, ця жінка зробила пригломшливий зигзаг, відмовившись від політики батька та повернувши у несподівану для всіх сторону – сторону контрреформації.

Тривалий час постать Марії Тюдор в історіографії асоціювалася з владолюбством, кровавими розправами, жорстокістю, ортодоксальним католицизмом та інквізицією. Упродовж останнього десятиліття історики-біографи суттєво переглянули постать Марії I Тюдор (1516 – 1558), старшої доньки короля Англії Генріха VIII і першої королеви-регентки Англії. На противагу інтелектуально, релігійно і фізично слабкої «Кривавої Мері», як її характеризували протестантські історіографи, зокрема Джон Фокс, вчені ХХІ століття відкрили світові досконалу принцесу та ефектну королеву [1, с. 138].

Сьогодні історики характеризують правління Марії хоча й нетривалий, однак успішний період бурхливого розвитку Англії.

Марію Тюдор часто описують як безнадійну, криваву королеву, яка відчайдушно намагалася повернути Великобританію до католицької церкви, яка була вкрай важливою для її матері.

У цій радикальній переоцінці першої «справжньої» англійської королеви, яка панує, дуже мало істориків кидає виклик її репутації «Кривавої Мері», стверджуючи, що вона була ближчою до більш інноваційної, гуманістичної сторони Католицької Церкви.

Мають місце у наукових колах і переконання, що Марія, була набагато більш дівішою, і рішучою королевою, ніж прийнято вважати. Якби вона не померла, Англія могла б залишитися католицькою, а сама Марія, можливо, була б навіть більш позитивною постаттю в історії.

Марія спалювала еретиків, що принесло їй прізвисько «Кривава Мері», але вона також володіла вольовими якостями і дарів, зокрема хоробрістю, яку вона проявила у придушенні повстання Нортумберленда.

Натомість відомо королеву Єлизавету Тюдор пам'ятають з багатьох причин, зокрема вона була талановитим політиком та успішним лідером своєї країни. Вона знищила всі стереотипи середньовічного суспільства про жінку на троні. Головною зброєю "хранительки Англії" був її розум та мудрість. Її ім'ям була названа ціла епоха. Королева Єлизавета Тюдор зробила значний внесок не лише у політичне, а й культурне життя Англії.

Наслідки перебування при владі цієї особистості виявилися дійсно глобальними не лише для Альбіону, але й для інших держав, позначившись на їх соціокультурному розвитку. Як зазначав Вільям Ралф Індж (1860–1954), єлизаветинська Англія є однією серед країн, яким людство завдячує найбільше. Єлизаветі довелося очолити деморалізовану країну, доведену Едвардом VI (1547–1553) і Марією Кривавою (1553–1558) до економічного колапсу та знесилену перманентним релігійним протистоянням двох таборів, що ворогували, – католиків і протестантів [2, с. 8].

Єлизавета I була королевою Англії майже 45 років. Залишившись самотньою її образ «королеви діви» був закарбований у мистецтво та політику. Її правління ознаменувало утвердження англійської церкви.

#### **Список використаних джерел:**

1. Лобода Д. Виховна модель «ідеальної правительки» європейського Відродження у творі Вільяма Ньюмена «Моя леді принцеса» Витоки педагогічної майстерності. Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2020. Випуск 25. (Серія «Педагогічні науки»). 256 с.

2. Храброва Г.М. Художні стратегії формування іміджу королеви Єлизавети в літературі англійського ренесансу [Електронний ресурс]. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки.* 2015. № 1. С. 8-15.

### **ДОЗВІЛЛЯ ЗНАТНИХ ОСІБ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

Буржинська Н.А., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Ворон О. П., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Актуальність теми полягає у тому, що згадуючи про середньовіччя, прийнято вважати, що знать все своє життя проводила виключно у військових походах або займалась господарством. Та й важко уявити, які розваги були у людей, які жили в епоху «чорної смерті» та численних війн. Проте, насправді у знаті Середньовіччя було безліч варіантів, як провести своє дозвілля.

Одним з найпопулярніших видів дозвілля знаті були бали та банкетні. Неписаним правилом кожного феодала було запрошення та прийом гостей у власному замку, тож не дивно, що обов'язковим елементом його помешкання був великий банкетний зал, який повинен був вмщувати мінімум 50 осіб. Метою таких прийомів було не лише показати свою гостинність, а й перевершити попередній банкет та підкреслити свій статус у суспільстві. Тому на столах обов'язково стояли не лише приготовані зі звичайних продуктів, а й екзотичні, наприклад, запечене м'ясо павича [6, с.78]. Після великої трапези було багато танців і співів. Часто з'являлися професійні артисти, такі як жонглери.

Рицарські турніри – ще один вид дозвілля, який користувався популярністю серед знаті. Турніри являли собою військові змагання рицарів. Їх могли приурочувати до великих свят, коронації нового короля або проводити спонтанно. Кожен турнір включав у себе церемонію представлення, програму рицарських поєдинків та оголошення і нагородження переможців. Рицарський турнір проводили не лише для того, щоб оцінити фізичну підготовку воїнів, а також для того, щоб обмінятися останніми новинами.

У багатьох епох Середньовіччя асоціюється лише з двома видами дозвілля: бали та рицарські турніри. Однозначно, вони були досить популярними, проте варто зазначити ще і такі види дозвілля знаті, як гра в шахи та полювання, які користувались не меншою популярністю.

У мирний час феодала надавали перевагу полюванню. Полювали, як правило у власних угіддях або їздили на полювання за запрошенням до інших феодалів. Здобич мисливці поділяли на важкодоступну та легкодоступну. До першої категорії належали вовки, ведмеді та дикі кабани, до другої – косулі, зайці та олені. Полювання допомагало сеньйорам тримати себе у хорошій фізичній формі та відточувати навички володіння зброєю [3, с.121]. Звісно, що траплялись випадки, коли сеньйор гинув під час полювання від лап дикою звіра або впавши з коня. Проте, полювання вважалась доволі ефективним способом підготовки юнаків до війни.

Наступний вид дозвілля знаті пов'язаний з попереднім- розведення мисливських собак та ловчих птахів. Для полювання на оленів, як правило використовували гончих собак, а на птахів – яструбів. Існував навіть цілий перелік правил для володіння такими тваринами, наприклад: тільки королю дозволялося тримати кречета, багатший феодал мав право володіти сапсаном, а бідніший – міг використовувати для полювання сокола [4, с.255]. Птахи-помічники, цуценята гончих собак як і знаряддя для полювання були настільки дорогими, що дозволити собі таку розвагу могла лише еліта середньовіччя.

Представники знаті у вільний час полювали також грати у шах, за допомогою, яких вони опановували основи військової тактики та стратегії. За грою у шахи сеньйори могли проводити години свого вільного часу. Цікавим є той факт, що кожна з шахових фігур мала своє значення, король та королева- уособлювали монархів, а

пішки найбільш біднішу верству населення- селян. Найпопулярнішими кольорами шахових фігур були червоний та білий. В шахи навіть грали під час військових походів, щоб скоротати час під час тривалої облоги.

Отже, завдяки своєму привілейованому становищу в суспільстві знатні особи середньовіччя мали досить багато вільного часу, який вони витрачали на гуляння на банкетах, відвідини рицарських турнірів, полювання, розведення гончих собак та гри в шахи.

#### Список використаних джерел:

1. Батыр К.И. История феодального государства Франции. Москва: Нева, 1975. 486 с. URL: [https://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Pravo/batur/](https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/batur/) (дата звернення: 10.05.2023)
2. Блок М. Феодальное общество. М: Наука, 2003. 708 с.
3. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. Т. 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе / Ф. Бродель; пер. з франц. Г. Філіпчук. К.: Основи, 1995. 543 с.
4. Воскобойников О. Власть, общество, индивид в средневековой Европе: антология. М: Наука, 2008. 600 с.
5. Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого. М: Прогресс, 2001. 440с.
6. Марченко О. Повсякденне життя народів Європи в епоху Середньовіччя та Нового часу. К: Полімед-сервіс, 2017. 340 с.
7. Хинтон Д. Археология, экономика та суспільство: Англія з п'ятого по п'ятнадцяте століття. Великобританія: Routledge, 2002. 415 с.

### БАБІНИ ЯРИ УКРАЇНИ – МІСЦЯ МАСОВОГО ВБИВСТВА ЄВРЕЇВ

Школярчук М.О., здобувач вищої освіти

Плюта Н.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, політології та міжнародних відносин

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Доповідь

Голокост – одна із найбільших трагедій в історії людства, це явище займає особливе місце в історичній науці та суспільній думці.

На момент нападу Німеччини на СРСР Україна мала найбільше єврейське населення в Європі – 2,7 мільйона осіб.

Нацисти звинувачували євреїв у всіх своїх проблемах: соціальних, економічних, політичних та навіть культурних.

Голокост був ініціативою нацистської Німеччини та відбувався по всій Європі, контрольованій Німеччиною та гітлерівською коаліцією. Він торкнувся майже всього єврейського населення Європи.

За даними науковців, у часи німецької окупації на території України серед цивільного населення вбили близько 1,5 мільйона євреїв - від Львова до Луганська.

Головними виконавцями розстрілів були спеціальні підрозділи СС, німецькі поліційні батальйони, Вермахт та цивільна німецька адміністрація. Допомогала їм місцева поліція, яка формувалась з військовополонених та місцевих мешканців. При чому місцеві виконавці самі незабаром ставали жертвами.

Кам'янець-Подільський - перше місце масового розстрілу євреїв в Україні, серед вбитих були місцеві мешканці, а також угорські та інші іноземні євреї, яких сюди привезли.

Всього упродовж трьох днів, 26–28 серпня 1941 р., було знищено 23 600 осіб. Розстріли в місті продовжувались і надалі, влітку 1942 р. було страчено приблизно 800 єврейських дітей та людей похилого віку; декількома місяцями пізніше - 4 тис. мешканців гетто. Загалом до вигнання окупантів з міста з міста в ньому було вбито понад 30 000 євреїв.

Перші розстріли євреїв у Вінниці відразу після окупації міста 19-20 липня, коли зондеркоманда «4б» айзацкоманди «С» розстріляла 146 євреїв, представників інтелігенції міста. У цей час за наказом воєнної адміністрації звільнили працівників Вінницької психіатричної лікарні єврейської національності.

У Бердичеві 7 серпня 1941 року було створено гетто. І буквально того ж 7-8 серпня почалося масове виселення євреїв до Бердичівського гетто, яке розташовувалося в районі міського базару.

#### Список використаних джерел та літератури:

1. Венді Лауер, Творення нацистської імперії та Голокост в Україні (Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2010)
2. Володимир Косик. Україна і Німеччина в Другій світовій війні
3. Винокурова, «Євреї Вінниці»
4. Лауер, Творення нацистської імперії
5. Фаїна Винокурова, «Особові архівні фонди Державного архіву Вінницької області як джерело з історії євреїв Вінниччини у німецькій та румунській зонах окупації у 1941—1944 рр.», № 8, 2003
6. Щупак, Праведники народів світу
7. [http://berdychiv.in.ua/category/istoriya/istoriya\\_berdycheva/](http://berdychiv.in.ua/category/istoriya/istoriya_berdycheva/)
8. <http://ukrainaincognita.com/khasydy/berdychiv-volynskiy-erusalym>
9. Віталій Червоненко. Бабин Яр не один: 10 місць наймасовіших розстрілів євреїв в Україні // Вересень 2020
10. Andrej Angrick: Zur Rolle der Militärverwaltung bei der Ermordung der sowjetischen Juden. In: Babette Quinkert (Hrsg.): „Wir sind die Herren dieses Landes“. Ursachen, Verlauf und Folgen des deutschen Überfalls auf die Sowjetunion. VSA, Hamburg 2002
11. Andrej Angrick: Besatzungspolitik und Massenmord. Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowjetunion 1941–1943.

## ПОСИЛЕННЯ АБСОЛЮТИЗМУ У ФРАНЦІЇ ЗА ПРАВЛІННЯ ЛЮДОВІКА XIV

Портюх М. Л., здобувач вищої освіти  
Ворон О. П., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

XVII століття в історії Франції Вольтер назвав Століттям Людовіка XIV, за час правління якого Франція стала наймогутнішою країною тогочасної Європи. Людовик XIV був людиною свого часу, для якого королівський статус не лише визначав характер його правління, але й встановлював межі його королівських повноважень. Цей період є своєрідною кульмінацією діяльності династії Капетингів-Бурбонів.

Будучи прихильником традицій, молодий монарх вдало поєднував їх із новаторськими змінами в управлінні Французьким королівством. Це була епоха триумфу абсолютизму – такої політичної теорії, згідно з якою вся влада повинна належати винятково верховному правителю, щоб зберегти державну цілісність і єдність. Дотримуючись концепції божественного права королів, що відстоює божественне походження монархічної влади, Людовік XIV продовжив справу своїх попередників, зокрема батька Людовік XIII, зі створення централізованої держави. Основним завданням його політики стало викорінення залишків феодалізму, що зберігалися у деяких частинах тогочасної Франції.

У процесі написання тез було використано історичні дослідження таких науковців, як Ж.-К. Птіфіс «Людовік XIV. Слава та випробування» [9], Ф. Блюш «Людовік XIV» [1], А. Дюма «Людовік XIV і його століття» [3], які містять системний виклад історичних подій у Французькій монархії за правління Людовіка XIV, зокрема висвітлюють основні аспекти його діяльності та дають змогу розкрити об'єктивні та суб'єктивні сторони внутрішньополітичної діяльності французького короля.

Проблеми утвердження абсолютизму у Франції присвячене наукове дослідження Дж. Харта «Людовік XIV і парламент: утвердження королівської влади» [5], яка є першим науковим дослідженням політичних і економічних відносин Людовіка XIV з парламентом Франції та провінційним управлінням. Автор детально пояснює, як королю вдалося подолати столітній спротив парламенту новому законодавству та нав'язати їм сувору політичну дисципліну. Ґрунтуючись на архівних матеріалах, згадане дослідження надає багато цінної інформації про історію Франції раннього Нового часу.

Багато фактичного матеріалу містять дослідження П. Вілсона «Абсолютизм у центральній Європі» [10], Е. Дешодт «Людовік XIV» [2], у яких розглянуто вплив окремих факторів на розвиток світогляду та політичних вподобань молодого монарха; формування та розвиток дипломатичних відносин із країнами Західної Європи та їх вплив на становище тогочасної Франції. У працях детально описано напрями внутрішньополітичних реформ, аналізується їх вплив і наслідки для Франції у другій половині XVII ст.

Період правління Людовіка XIV, найтривалішого в історії європейських монархів XVII ст., став дійсно важливим в історії Франції. Людовік XIV, будучи свідком Фронди (1648-1653), у пам'яті закарбував той факт, що королівські судді парламенту, знатні дворяни, провінційні політичні еліти та народ в цілому можуть становити загрозу для королівської влади. Тому, як наслідок, проведення реформ, орієнтованих на уряд та парламент, стали виразною складовою внутрішньої політики монарха.

У березні 1661 р. король провів реорганізацію Ради, котра фактично була вершиною державного апарату. Людовік XIV неодноразово наголошував на тому, що він як король, повинен знати, бачити і чути абсолютно все, що стосується його двору та країни загалом. Попри те, що Людовік XIV домінував у діяльності уряду, та все ж він покладався на допомогу наближених до нього міністрів. Приймаючи поради і брати до уваги слухні думки тих чи інших питань від близького оточення, король не вважав слабкістю чи залежністю від уряду. Для Людовіка XIV це було свідченням розсудливості. Але в результаті всі рішення мали прийматися лише ним особисто. Такий принцип правління за допомогою Ради був виразною особливістю королівського інституту, а залежність від волі короля робила таку систему досить гнучкою [6, с. 26].

Чіткий розподіл обов'язків між довіреними особами Людовіка XIV свідчить про встановлення постійного зв'язку між урядовими відділами та особою монарха, що в результаті сприяє нормальному функціонуванню досить складного та ще не до кінця сформованого механізму влади. За найменшої підозри у зловживанні посадовими обов'язками та некомпетентності, король звільняє усіх осіб шляхетного походження. Натомість новими міністрами короля призначались лише ті, хто регулярно брав участь у роботі Ради. Відбір радників проводився за двома критеріями: відданість своїй справі та висока компетентність [10, с. 51].

Обмеження повноважень парламенту, що відбулось 1673 р., скорочувало можливості судів перешкоджати політиці монарха та впливати на населення Франції. Постійна присутність одноособного монарха на засіданнях Ради, особистий відбір королем кожної наближеної до нього особи дали змогу успішно провести реорганізацію центрального управління, сконсолідувати абсолютну владу у руках повноправного монарха та на тривалий час закріпити результати своєї діяльності. Такий шлях внутрішніх реформ змусив підданих коритися волі Людовіка XIV та перетворив Францію на домінуючу силу в міжнародному житті [5, с. 76].

У другій половині XVII ст. перетворень зазнала і військово-морська сфера. З чисельної, але слабо організованої армії найманців та гвардійських загонів (близько 70 тис. осіб) за досить короткий період часу вдалося створити високодисципліновану силу, що складалася з постійних полків під командуванням безпосередньо короля. Змінилася й структура французького війська, що дозволила створити постійну та професійну армію, у якій отримання посади залежало від професійних здібностей, а не від соціального статусу.

Відбулось удосконалення та оновлення зброї, муштри, уніформи та військової організації, також майже вдвічі зросла чисельність військових. Важливим нововведенням було встановлення суворого контролю над поведінкою королівських підданих, з метою зниження або цілковитого припинення мародерства та здириництва. Зокрема 1662 р. було видано наказ про відшкодування збитків усім постраждалим. Зміст цієї реформи полягав не

лише у тому, щоб покарати винних, але й у тому, щоб таким чином відновити раніше втрачену дисципліну і продемонструвати рівень турботи про добробут підданих короля. За повторне скоєння подібних злочинів передбачалось покарання [7, с. 490].

Покарання піддавались і офіцери, не лише за їхні власні проступки, але й за злочини, скоєні їх підлеглими. Таким чином, було встановлено принцип, суть якого полягала в наступному: «Командир, який не бере на себе зобов'язання припинити пануючий безлад, сам стає причиною його появи».

Так, якщо на початку 70-х рр. XVII ст. спільні зусилля Людовіка, Летельє і Лувуа, спрямовані на приборкання зловживань, були не досить успішними, то до кінця 1670-х рр. вдалось створити цілісний сучасний апарат військового управління, цілком підпорядкований королівській владі. Усі ці заходи фактично знищили можливість використання армії проти короля аристократичними колами у можливій громадянській війні. Удосконалення техніки ведення бойових дій, встановлення суворої дисципліни дозволило Франції зайняти провідні позиції у порівнянні з іншими європейськими державами [6, с. 53-54].

Під адміністративним контролем Кольбера французький флот Старого режиму менш ніж за чверть століття перетворився з непослідовного, каперського флоту на висококваліфіковану й модернізовану професійну морську силу. Активне реформування та розбудова військово-морської індустрії своїм наслідком мала відновлення портової інфраструктури в приморських містах Франції. З державної скарбниці щомісяця проводилося інвестування у мануфактури з вироблення корабельного озброєння та якорів, що, у свою чергу, робило країну незалежною від іноземного імпорту. Практично, модернізація військово-морських сил перетворила їх на основну опору королівської влади [9, с. 57.].

Людовік XIV, як і його попередники Генріх IV і Людовик XIII, прагнув досягти окрім політичної, ще й релігійну єдність у Франції. Попри те, що король був ревним католиком, він обурювався прагненням папи контролювати французьку церкву. Релігійна реформа Людовіка XIV у Франції, яку він провів у другій половині XVII ст., була спрямована на зміцнення централізованої влади в країні та на зменшення впливу релігійних груп, які, на думку короля, загрожували цілісності та стабільності монархії. Головні зміни передбачали відновлення галіканського католицизму, який надавав більше автономії французькому кліру й обмежував вплив Святого Престолу на церкву у Франції.

Наполегливість та бажання підпорядкувати своїй владі духовенство, допомогли Людовіку XIV остаточно об'єднати державу й церкву, формально зберігаючи залежність останньої від Святого Престолу. За період свого правління королем практично вдалось отримати цілковитий контроль над призначенням єпископів і внутрішніми справами церкви.

Таким чином, уміле пристосування до мінливих тогочасних обставин дозволило забезпечити внутрішню стабільність та посилити абсолютну владу монарха у Франції XVII ст.

#### Список використаних джерел:

1. Bluche F. Louis XIV. New York: F. Watts, 1990. 702 p.
2. Deshodt E. Lyudovik XIV. Molodaya gvardiya, 2011.
3. Dumas A. Louis XIV et son siècle. Vol. 2. Paris : J.-B. Fellenz et L.-P. Dufour. 1845. 452 p.
4. Harding R. Seapower and naval warfare, 1650-1830. London : UCL Press, 1999. 356 p.
5. Hurt J. J. Louis XIV and the Parlements: The Assertion of Royal Authority. Manchester University Press, 2002. 240 p.
6. John C. (Editor) Rule (Author) Louis XIV and the craft of kingship / ed. by R. J. C. [Columbus]: Ohio State University Press, 1969. 478 p.
7. Lynn M. R., Hasquin H. Louis XIV face à l'Europe du Nord: L'absolutisme vaincu par les libertés. The Sixteenth Century Journal. 2008. Vol. 39, no. 2. 588 p.
8. Mitchell J. H., Andre L. Louis XIV et L'Europe. The American Historical Review. 1951. Vol. 56, no. 3. 557 p.
9. Petitfils J.-C. Louis XIV. Paris: Perrin, 2002. 775 p.
10. Wilson P. Absolutism in Central Europe. Routledge, 2002. 192 p.

#### ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЯПОНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Дудай В.Ю., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
та міжнародних відносин

Мартинчук І.І., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Наприкінці Другої світової війни Японія була цілком окупована союзними державами на чолі зі Сполученими Штатами за участі Австралії, Великобританії та Нової Зеландії. Це був перший випадок окупації Японії іноземними державами. На початковому етапі окупації Сполучені Штати та інші союзні держави під керівництвом американського генерала Дугласа Макартура прагнули здійснити ґрунтовну трансформацію японської політики та суспільства, намагаючись запобігти тому, щоб Японія знову загрожувала миру в майбутньому.

Окупаційна влада змусила імператора Хірохіто зректися своєї божественності, розпустила японську армію, усунула лідерів військового часу від роботи в уряді, наказала розпустити величезні промислові конгломерати дзайбацу, значно збільшила власність на землю за допомогою широкої земельної реформи, легалізувала профспілки та Комуністичну партію Японії, а також була децентралізація та демократизація поліції та системи освіти. Багато з цих змін були формалізовані в абсолютно новій Конституції Японії, що була написана з нуля окупаційною владою та ухвалена сеймом Японії. Стаття 9 нової конституції прямо забороняла Японії мати військо [4, с. 25].

Окупація нарешті завершилася в 1952 році з підписанням Сан-Франциського мирного договору, який повернув суверенітет Японії. Договір було підписано 8 вересня 1951 року та він набрав чинності 28 квітня 1952 року. Однією з умов припинення окупації та відновлення суверенітету було підписання американо-японської угоди про безпеку, яка привела Японію до військового союзу із США. Початковий Договір про безпеку 1952 року засновував американо-японський альянс, але не ставив Японію на рівні зі Сполученими Штатами. Серед положень, що суперечили інтересам Японії, даний договір не мав конкретної дати закінчення та способів його скасування [1, с.29]. Протягом багатьох років японські керівники намагалися змінити положення договору, задля кращого становища Японії у ньому. 19 січня 1960 року в Білому домі американська і японська делегації підписали угоду про взаємне співробітництво та гарантії безпеки між Японією та Сполученими Штатами. Представниками японської делегації були прем'єр-міністр Кісі Н, міністр закордонних справ А. Фудзіяма, М. Ішії, Т. Адачі, К. Асакаї. Від Вашингтону це зробили державний секретар К.А. Гертер, посол США в Японії Д. Макартур-молодший, заступник держсекретаря з питань справ Східної Азії та Тихоокеанського регіону Дж. Г. Парсонс [5, с.233]. По суті, новий договір повторював попередній, за винятком ряду статей. Для вирівнювання партнерства сторін запроваджено механізм попередніх консультацій.

В середині 60-х рр. розгорнулися події, що суттєво вплинули на відносини між двома країнами. З моменту приходу до влади в 1964 р. кабінету Е. Сато, який був молодшим братом Кіші Нобусуке, в країні активізувалися під впливом лівих політиків настрої щодо повернення японських територій під контроль Токіо. Враховуючи цей факт, офіційна влада, а також політики правлячої партії вирішили перехопити ініціативи з боку лівих сил і здійснити відповідне озвучення про можливість передачі адміністративних прав на острові Рюкю Японії.

Однією з гострих проблем для японського уряду залишалося питання розміщення на Окінаві американської ядерної зброї. Відповідаючи на критичні виступи представників опозиційних партій Мікі Такео, який на той час займав посаду міністра закордонних справ, заявив, що це неправильно розглядати військові бази американців з точки зору того, ядерні вони чи неядерні та підкреслив, що вимога про надання адміністративних прав Японії над територією Окінави, була однією з причин перегляду договору безпеки в кінці 1950-тих років [6, с. 22].

Через декілька місяців японський уряд представив ряд законопроектів про Окінаву, розроблений Управлінням та Агентством у справах Окінави, на розгляд у парламенті Японії 67-ї надзвичайної сесії («Сесія парламенту Окінави»), що проходила з 16 жовтня по 27 грудня 1971 року. Під час її роботи були прийняті важливі рішення. Найголовнішим з яких було повернення островів Рюкю до Японії після 27 років окупації [6, с.31]. Рішуче та добровільне схвалення японським урядом договору про безпеку та вирішення питання про повернення Окінави означало, що дві основні політичні проблеми у японсько-американських відносинах були усунені. До кінця 70-х рр. на тлі загострення економічних протиріч почалися регулярні консультації щодо продовження Договору безпеки, термін дії якого закінчувався в червні 1980 р. Таким чином, після низки нарад між представниками Токіо і Вашингтона під час Консультативного комітету з безпеки, були розширені повноваження Японії та підписано наприкінці листопада 1978 року документ під назвою «Керівні принципи для двостороннього співробітництва в галузі оборони». За наполяганням японського уряду, до тексту документа були включені застереження, що заплановані дії виконуються відповідно до японського законодавства, щоб уникнути конфліктів з японською конституцією [5, с. 25]. У результаті, угоду було автоматично поновлено в червні 1980 року.

Після проведення виборів новим прем'єр-міністром було призначено Накасонє Ясухіро, що розпочав нову сторінку в японсько-американських відносинах. Я. Накасонє був відомий як прихильник незалежної японської політики, що тим самим породив думку послаблення зв'язків Японії із США на користь більш «автономної» оборони [5, с.203].

У травні 1992 року відбувся урочистий захід на честь 20-річчя повернення до Японії префектури Окінава. На честь цієї події до Токіо були запрошені високопосадовці Сполучених Штатів. Буш відвідав Японію в січні 1992 року в рамках 12-денної торгової поїздки до Азії. 8 січня 1992 року Буш зіграв парний тенісний матч з послом США в Японії Майклом Армакостом проти імператора Японії Акіхіто та його сина, кронпринца Нарухіто [6, с.32].

Після обрання Б. Клінтона Президентом США, міністр закордонних справ М. Ватанабе відвідав Вашингтон. Після нього вже прем'єр-міністр Японії, Міядзава відвідав Сполучені Штати та провів перший саміт з Президентом Б. Клінтоном. На цій зустрічі лідери двох країн підтвердили, що вони будуть дотримуватись базових основ американо-японської угоди відносин на основі американо-японського договору [2, с.471].

Торговельно-економічні відносини Японії та Сполучених Штатів за більш ніж п'ятдесят років зазнали значних змін. Японська економіка в середині 1950-х років не мала значних досягнень, оскільки її зростання фактично зупинилося. У країні зросла інфляція, з'явився відчутний дефіцит сировини, деформована економіка не могла функціонувати без імпорту. У середині 1950-х рр. Сполучені Штати активно проводили займи до Японії, однак видані позики не змогли виправити ситуацію [1, с. 169].

Деякі політики США, як-от посол Дуглас Макартур-молодший, були стурбовані тим, що Японія буде змушена піти на деякі економічні поступки комуністичних країн, якщо Вашингтон не забезпечить їй вихід для японського експорту. Щоб не допустити розвитку такого сценарію, адміністрація Д. Ейзенхауера, а потім Дж. Ф. Кеннеді і Л. Джонсона чинила опір протекціоністським вимогам американських груп і працювали над відкриттям ринку США для японських товарів [2, с.118].

У 1971 р. адміністрація Р. Ніксона призупинила конвертацію долара в золото, що зрештою призвело до краху Бреттон-Вудської системи фіксованих курсів валют. Було встановлена 10% надбавка на імпорт, явно спрямована на перешкодження японському експорту до Сполучених Штатів.. У результаті відокремлення єни від долара різко зросла її вартість, що значно зашкодило міжнародній торгівлі та економічним перспективам Японії. Ці потрясіння 1971 року ознаменували початок нового етапу у відносинах. Основні стосунки залишалися тісними, але суперечки виникали дедалі частіше, оскільки економічне зростання Японії призвело до економічного суперництва [5, с. 128].

Основною формою відмови від співпраці зі США у 1980-х роках був опір Японії постійним зусиллям Сполучених Штатів змусити її більше відкрити свій ринок для іноземних товарів і змінити інші економічні практики,

які вважалися такими, що суперечать американським економічним інтересам. Щоб впоратися з внутрішнім тиском, намагаючись уникнути розриву зі Сполученими Штатами, японський уряд розпочав тривалі переговори. Ця тактика виграла час для реструктуризації галузей, що занепадали та для зміцнення нових галузей. Досягнуті угоди стосувалися деяких аспектів проблем, але зазвичай торговельні чи економічні питання зтягувалися в переговорах протягом кількох років, включаючи більше ніж одну угоду про відкриття ринку [3, с.88].

До 1985 року в Сполучених Штатах посилювався політичний тиск з метою забезпечення кращого захисту від японського імпорту. Американський і японський уряди змогли лише зменшити тиск, усунувши акцент з боку ринку США на розширення продажів американської продукції в Японію. А вже на початку 1985 р. антияпонські, протекціоністські настрої у Вашингтоні досягли свого апогею. У березні 1985 року Сенат США односторонньо прийняв резолюція, в якій активно засуджував Японію як недобросовісного торговця, і закликав президента розпочати заходи проти неї [3, с.105].

Політику адміністрації Б. Клінтона проти Японії було оприлюднено на зустрічі G7 у Токіо в липні 1993 року у формі оголошення про те, що Японія та Сполучені Штати вступають у ще один раунд двосторонніх торгових переговорів, цього разу під назвою «Японсько-американська рамка нового економічного партнерства», більш відомий у західній історіографії як «каркас» переговорів. Рамкові переговори почалися в важкий період японської політики [2, с.122]. У серпні 1993 року, через місяць після початку переговорів, охоплена скандалом Ліберально-демократична партія втратила владу після 38 років безперервного правління.

Таким чином, зрозуміло, що японсько-американські торгово-економічні та політичні відносини в період перебування при владі ЛДП зазнали не тільки змін, а й певних проблем та протиріч. За даний період країнам вдалося поступово нормалізувати свої відносини, вирішити низку територіальних питань. Також варто зазначити, що через заходи, вжиті рядом адміністрацій президентів США Японія отримала гігантський ринок, на якому вона не мала серйозних обмежень.

#### Список використаних джерел та літератури

- 1.Вербицкий С. Японо-американский военно-политический союз (1951–1970). М.: Наука, 1972. 284 с.
- 2.Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989 – 2013 рр.) : монографія. К.: Прінт-Сервіс, 2014. 528 с.
- 3.Дубовий І. Політика США щодо Японії (80-і – початок 90-х років). Дис... канд. іст. наук: 07.00.03; МО України, КУ ім. Т. Шевченка. К., 1993. 210 с.
- 4.Евдокимов А. Д. Роль США в формировании военной доктрины Японии в 1945-2010 гг. *Вестник РУДН. Серия: Международные отношения*. 2013. №1. С. 24-27.
- 5.Кутаков Л.Н. Внешняя политика и дипломатия Японии. М.: Международные отношения, 1964. 536 с.
- 6.Лях М.П. Окинава в японо-американских отношениях. *Historicus Iuvenis*. 2011. №5. С. 22-32.

#### НЕЙТРАЛІТЕТ ШВЕЙЦАРІЇ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА

Мартинчук Ю.П., здобувач вищої освіти  
Малежик Д. І., кандидат історичних наук, доцент  
*Український державний університет ім. М. П. Драгоманова*

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну європейська підтримка нашої країни стала життєво необхідною, щоб вистояти перед навалою новітньої орди. Нові виклики міжнародних відносин змусили переглянути свій погляд на зовнішню політику багатьох країн Європи, в тому числі й Швейцарію.

Швейцарська конфедерація традиційно нейтральна держава, яка з XIX ст. не втручалася в жоден європейський конфлікт. На Віденському конгресі 1815 р. європейські держави визнали нейтралітет Швейцарської конфедерації та дотримувалися його, як в часи Першої світової війни, так і під час Другої світової війни.

Зовнішньополітичні амбіції В. Путіна, який поставив за мету реанімацію Радянського союзу та реалії холодної війни, призвели до агресивних дій РФ. Чеченські війни, пряма агресія проти Грузії у 2008 р. та України 2014 р., повномасштабне вторгнення 2022 р. засвідчили його прагнення змінити геополітичну ситуацію в Європі та світі.

Дипломатичні відносини Швейцарської Конфедерації та України були встановлені у лютому 1992 р., хоча незалежність України була визнана нею ще в грудні 1991 р. Революція Гідності в Україні та втеча В. Януковича з країни знайшли відгук в політиці Швейцарії. Були арештовані активи экс-президента в швейцарських банках до остаточного рішення суду, щодо цих коштів [11].

З початком агресії РФ у 2014 р., з анексією Криму та військовими діями на сході України, Швейцарія зайняла традиційно нейтральну позицію. Але цього разу швейцарський нейтралітет виявився схожим на проукраїнський, оскільки країна підтримала територіальну цілісність України, засудила анексію Криму та зробила все, щоб ніхто не міг використати швейцарську територію для обходу санкцій міжнародної спільноти проти Росії [12].

«Українська криза» стала предметом розгляду ОБСЄ, в якій у 2014 р. головувала Швейцарія. Було застосовано весь професійний досвід швейцарців у веденні переговорів з конфліктуючими сторонами. Посередником став швейцарський дипломат, Спеціальний посол Гайді Тальявіні [7]. Така діяльність мала позитивні результати, оскільки Швейцарія користувалася довірою як РФ так і України. Вона не є членом НАТО та ЄС, але й не перебуває під російським впливом.

Варто зауважити, що основна увага Швейцарії впродовж 2014-2022 рр. до України зосереджувалася на гуманітарних питаннях. Її представники намагалися доставляти гуманітарну допомогу по обидві сторони розмежування на Донбасі, вирішити проблему постачання питної води та ін. [13]. Окремо надавалася підтримка Україні в проведенні реформ, зокрема в створенні електронного уряду, антикорупційній боротьбі [10]. За обсягами



наданої допомоги Швейцарія входила до десятки лідерів серед усіх донорів України. Допомога мала дві складові – технічну і гуманітарну. Технічна допомога спрямовувалася на реалізацію проєктів у 4 сферах: розвиток інститутів миру та демократії, підтримка малого та середнього підприємництва, розвиток міст, реформування системи охорони здоров'я. Допомога для гуманітарних потреб надавалася як шляхом фінансової підтримки діяльності міжнародних організацій (Міжнародний комітет Червоного Хреста, УВКБ ООН, Офіс ООН з координації гуманітарних питань та Всесвітня продовольча програма), так і на двосторонньому рівні.

Швейцарці уважно слідкували, щоб виготовлене ними озброєння не було продане РФ. Але основними «українськими темами» в політиці Швейцарії до 2022 р. залишалася гуманітарна допомога для постраждалих від воєнних дій районів, фінанси Януковича і його оточення, та можливість їх передачі Україні. Для українців було важливо, щоб Швейцарія послідовно дотримувалася загальноприйнятих принципів міжнародних відносин щодо територіальної цілісності України [9].

Слід відзначити, що Швейцарія, незважаючи на нейтралітет, фактично засудила агресію Росії через приєднання до санкцій ЄС та США та створення санкційних списків тих, хто підтримував анексію Криму. Швейцарія ніколи не визнавала Крим російським, засуджувала його анексію та висловлювала стурбованість щодо порушень прав людини на півострові. Окреме занепокоєння стосувалося мілітаризації Криму та перетворення його на військову базу.

Вона продовжувала бути площадкою для переговорів, зокрема в Женеві у червні 2021 р. зустрілися Президент США Дж. Байден та В. Путін. Хоча, на жаль, на цій зустрічі не було представників України, а на пресконференції американський президент заговорив риторикою рашистів, про «Мінські домовленості, які мають стати шляхом до миру на Донбасі» [8].

Після 24 лютого 2022 р. Швейцарія офіційно не відмовилася від нейтралітету, але активно підтримувала українців: обговорювалося питання про статус українських біженців, спрощення бюрократичних процедур для їх перебування в країні, можливість не обмеження кількості прибулих. Швейцарці виходили на вулиці з протестами проти війни, одними з перших виступили за створення комісії з розслідування воєнних злочинів РФ в Україні. На швейцарському телебаченні з'явилася україномовна програма. Президент України В. Зеленський у виступі перед парламентом Швейцарії закликав до підтримки санкцій та заморожування активів російських олігархів, які підтримують війну [6].

Можна констатувати, що в гуманітарній сфері, санкційних діях позиція Швейцарії була проукраїнською, але в питаннях озброєння вона дотримувалася традиційного принципу невтручання. Питання про реекспорт боєприпасів в Україну довго дискутувалося в обох палатах парламенту – Раді кантонів та Національній раді. Обидві палати відхилили пропозицію послабити заборону реекспорту боєприпасів.

Країна вєтувала запити Іспанії, Німеччини та Данії, які хотіли поставити Україні зброю швейцарського виробництва. Прихильники України пропонували внести поправку в закон про нейтралітет, що дозволить таке постачання у випадку, якщо Рада Безпеки ООН визнає існування агресивної війни та засудить країну агресора. Розуміємо, що це неможливо, бо РФ, постійний член ООН завжди вєтуватиме таку резолюцію. Інша пропозиція такої можливості постачання полягала у прийнятті відповідної резолюції двома третинами голосів Генеральної Асамблеї ООН [1].

Президент Швейцарської конфедерації Ален Берсе на початку січня 2023 року заявив, що «Швейцарія долучилася до санкцій ЄС проти РФ. І це є повністю сумісним з нейтралітетом. Нейтралітет не повинен означати байдужість». Він також зазначив, що Швейцарія, яка з січня 2023 року стала непостійним членом РБ ООН, докладатиме зусилля у межах цього органу для сприяння мирному врегулюванню та вже робить внесок у мирний процес та посередництво [5]. З 1 травня розпочалося одномісячне головування Швейцарії в Раді Безпеки. Плануються дебати щодо розвитку сталого миру у світі [2].

Отже, Швейцарія з 2014 р. й після 24 лютого 2022 р. притримується традиційного нейтралітету в питаннях постачання зброї воюючим країнам, забороняючи навіть реекспорт зброї власного виробництва третім країнам. В гуманітарних питаннях швейцарці підтримують українців допомогою, наданням притулку для біженців. Окрім того, Швейцарія підтримала санкції ЄС та США проти Росії та заморозила активи не лише російських чиновників, а й українських колаборантів. Можна констатувати, що все таки нейтралітет Швейцарії перестав бути «байдужим», як це було в часи Другої світової війни.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Василенко Є. Вперше в історії. Швейцарія перейняла у Росії головування в Раді Безпеки ООН. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/shveyariya-pochala-golovuvati-v-radi-bezpeki-oon-ostanni-novini-50321416.html>) Дата звернення: 04.04.2023.
2. Василенко Є. Швейцарія остаточно не підтримала реекспорт боєприпасів в Україну URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/shveyariya-ne-pidtrimala-reeksport-boeypriipasiv-v-ukrajinu-50309375.html> Дата звернення: 01.04.2023.
3. Капінус О. А. Євроінтеграційна складова внутрішньої і зовнішньої політики Швейцарської Конфедерації. Науковий вісник «Гілея». Випуск 57 (№ 2). Київ, 2012. 655 с.
4. Манжоло В. А., Вдовенко В. М. Нейтралітет та позаблоковість у європейській системі міжнародних відносин: монографія. Київ: Видавничополіграфічний центр «Київський університет», 2007. 162 с.
5. Нейтралітет не повинен означати байдужість. URL: <https://espresso.tv/neutralitet-ne-povinen-oznachati-bayduzhist-shveysariya-poynasnila-chomu-doluchilasya-do-sanktsiy-es-proti-rf> Дата звернення: 08.02.2023.
6. Президент В.Зеленський виступив у парламенті Швейцарії. URL: <https://espresso.tv/tse-borotba-proti-zla-zelenskiy-zaklikav-shveysariyu-zablokuvati-bankivski-rakhunki-vidpovidalnikh-za-viyunu-rosiyan> Дата звернення: 09.02.2023.
7. Рене Швок: як Швейцарія може бути прикладом для України? URL:

<http://www.historians.in.ua/index.php/en/intervyu/1461-rene-shvok-yak-shveitsariia-mozhe-buty-prykladom-dlia-ukrainy>  
Дата звернення: 17.11.2022.

8. Слова про мінські угоди Д.Байдена. URL: <https://espreso.tv/slova-pro-minski-ugodi-za-doruchennyam-kremlya-u-vusta-baydena-vklav-kerri-piontkovskiy> Дата звернення: 23.01.2023.

9. Україна сподівається на подальше неприйняття Швейцарією окупації Криму. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina-nadeetsya-dalneyshee-nepriyatie-shveitsariye-1473323323.html> Дата звернення: 25.12.2022.

10. Швейцарія дала Україні 4,5 млн. на антикорупційний електронний уряд. URL: [https://espreso.tv/news/2015/06/05/shveycariya\\_dala\\_ukrayini\\_4\\_5 mln\\_na\\_rozvytok\\_antykorupciynogo\\_elektronnogo\\_uryadu](https://espreso.tv/news/2015/06/05/shveycariya_dala_ukrayini_4_5 mln_na_rozvytok_antykorupciynogo_elektronnogo_uryadu) Дата звернення: 15.01.2023.

11. Швейцарія заморозила рахунки Януковича та його соратників на чотири роки. URL: [https://espreso.tv/news/2014/02/28/shveycariya\\_zamorozyla\\_rakhunku\\_yanukovycha\\_i\\_yoho\\_soratnykiv\\_na\\_chotyry\\_roky](https://espreso.tv/news/2014/02/28/shveycariya_zamorozyla_rakhunku_yanukovycha_i_yoho_soratnykiv_na_chotyry_roky) Дата звернення: 18.12.2022.

12. Швейцарія не допомагатиме Росії обійти санкції ЄС та США URL: [https://espreso.tv/news/2014/03/26/shveycariya\\_ne\\_dopomahatyme\\_rosiyi\\_obiyty\\_sankciyi\\_yes\\_i\\_ssha](https://espreso.tv/news/2014/03/26/shveycariya_ne_dopomahatyme_rosiyi_obiyty_sankciyi_yes_i_ssha) Дата звернення: 01.02.2023.

13. Швейцарія привезла на Донбас 500 тонн препаратів для очищення води URL: [https://espreso.tv/news/2015/10/28/shveycariya\\_pryvezla\\_na\\_donbas\\_500\\_tonn\\_preparativ\\_dlya\\_ochyschennya\\_vody](https://espreso.tv/news/2015/10/28/shveycariya_pryvezla_na_donbas_500_tonn_preparativ_dlya_ochyschennya_vody) Дата звернення: 05.03.2023.

## **ЗАРОДЖЕННЯ СУФРАЖИЗМУ В АНГЛІЇ ТА БОРОТЬБА ЗА ВИБОРЧЕ ПРАВО ЖІНОК**

Федюшко В. О., здобувач вищої освіти

Мартинчук І.І., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Друга половина XIX ст. у Англії проходить під владою королеви Вікторії. Цей період вважають найвеличнішим в новій історії Великобританії через значне піднесення соціально-економічного життя та вихід Великобританії на провідне місце у світі. Але цей період, як і попередні виявився складним для англійських жінок. Фактично під словом жінка у тогочасному суспільстві мала на увазі беззахисна «кістота» без будь-яких прав, особистого простору, яка знаходилась під опікою свого чоловіка. І хоча на чолі держави знаходиться жінка, але суттєвих змін у статусі жінки в англійському суспільстві не відбулося.

Вийшовши заміж жінка втрачала все що мала. Без дозволу чоловіка вона не могла розпоряджатися своїм майном, працювати чи складати заповіт. Проте, після завершення промислової революції, значна кількість жінок заявляють про себе, як про робітниць, які можуть працювати на заводах та фабриках на рівні з чоловіками. Саме це несправедливе становище жінок і породжує таке нове явище, як суфражизм.

Рух за виборчі права жінок під назвою суфражизм, зародився в Англії ще у середині XIX ст., та широкого розповсюдження отримав у США та по всій території Великої Британії. У перекладі з англійської мови суфражизм означає голос, виборче право, але рух виступав не тільки за надання прав голосу, а й проти дискримінації в політичному та економічному житті.

В історії англійського суфражизму виділяють два напрямки: помірний або конституційний (в основному методами боротьби цього напрямку були мирні мітинги, створення та подача петицій до Парламенту та ін.), інший напрямок отримав назву «мілітантський» (радикальний). Мілітантський напрям набув значного розповсюдження серед жінок Англії після того як помірний напрям не дав результатів. Методи боротьби радикального напрямку в історіографії отримали назву «шокуючі публічні акти». І не дивно, адже методи боротьби у радикальних суфражисток це зокрема псування майна, зрив дебатів та зібрань Палати Громад, блокування доріг та проїздів [3, с. 117].

Основною причиною виникнення суфражизму вважають нерівні права чоловіків та жінок, дискримінацію економічного життя. Збільшення кількості фабрик призвело до того, що жінки, які ніколи не працювали, змушені були йти на важку роботу і отримувати меншу заробітну плату ніж чоловіки. Поширення алкоголізму серед чоловіків та відмова від утримання жінки та дітей, а також руйнування ідеї про те, що жінки не можуть працювати – це і є причинами, які вплинули на виникнення суфражизму. Радикальний рух суфражисток, здебільшого охоплював освічених жінок, котрі хотіли брати активну участь у політичному житті Англії.

Пізніше після створення Жіночого соціально-політичного союзу суфражистки почали боротьбу не тільки за виборчі права, але і за права робітників та соціалістичні ідеї. Однією з таких представниць була Мері Річардсон, яка розпочала свою діяльність учасницею Жіночого соціально-політичного союзу, де боролась за виборчі права, а пізніше увійшла до Британського союзу фашистів сера Освальда Мослі, де очолила жіночий підрозділ. Насильство, яке вчиняли суфражистки, здебільшого це биття вітрин у бібліотеках та магазинах та акції, які були спрямовані проти поліцейських, були швидше за все символічними та представлені як відповідь на насильство держави по відношенню до жінки. Попри жажливі описи у пресі та ідеологію жінок-суфражисток, багато хто з учасниць слідували моді та мали щасливе подружнє життя [4, с. 87].

У своїх промовах суфражистки говорили про використання ними британської традиції радикального протесту. Варто зазначити, що під час проведення акцій ніхто не постраждав, окрім самих суфражисток, та і це зустрічалося дуже рідко. До того ж радикально налаштованим суфражисткам було притаманне почуття патріотизму. Головною стратегією, яку ставили собі жінки-борчині всіяко, законними та незаконними методами привернути увагу британського суспільства та парламенту, задля вирішення проблеми жіночого питання. Зустрічаються випадки того, коли жінки з мілітантського напрямку ідеології переходили в лібералізм, соціалізм, а іноді і фашизм.

З поширенням суфражизму в Англії починають з'являтися перші жіночі організації. Спочатку широкої підтримки з боку знатних та впливових людей не було, та і працювали вони у підпіллі. Лише з часом організації офіційно оформлюються, та починають активну боротьбу.

Першою організацією яка розпочала активну боротьбу за виборче право жінок, був «Петиційний комітет», утворений у 1866 році. Основна мета комітету полягала у написанні петицій та подання їх до парламенту з вимогою надання виборчого права жінкам. До комітету також був залучений відомий англійський філософ та представник лібералізму Джон Мілль. Саме він вважається першим чоловіком, який став на захист жінок та почав активну боротьбу за залучення жінок до політичного життя Англії [4, с. 90]. Невдовзі комітет було реформовано та перейменовано у «Лондонське товариство за права жінок». Головою став Джон Мілль. Саме після створення цієї організації він починає переходити до більш радикальних дій. Але слава про хорошого філософа не допомогла йому здобути підтримку у Палаті Громад.

Слідом за цим створюється Національний комітет за надання виборчого права жінкам. Після створення комітету розпочинається справжня боротьба, до цього часу важко було уявити жінку, яка виступала з трибуни чи очолювала мітинги, хоча не рідко їм доводилось вислуховувати образливі слова та погрози. До них долучилась і королева Вікторія, вона написала лист у якому засудила жінок, котрі не сидять удома та займаються дурнею та жакливими речами. Одну з учасниць боротьби за жіночі права Лідію Беккер, було засуджено до ув'язнення. Вона, осінню 1866 року, брала активну участь у нараді Національної асоціації сприяння соціальним наукам, на той час це була революційна організація, яка вперше дозволила жінкам брати у ній участь та читати доповіді.

У 1867 році на арену боротьби виходить Манчестерське національне товариство, яке за мету ставить будь-яким способом домогтися визнання права голосу для представниць жіночої статі. В свою чергу товариство стало відомим через справу Лілі Масквелл, ім'я котрої випадково внесли у виборчий список. Сама Масквелл була жінкою заможною та підтримувала Ліберальну партію. Після довгих вмовлянь Масквелл разом із Лілі Беккер вирушили до виборчої дільниці, де їй відмовили у праві голосу. Після цієї резонансної події все більше заможних жінок починають вимагати надати виборче право.

Варто додати, що на кінець 1868 року суфражистські організації, які були офіційно зареєстровані, поширили близько 18 тисяч брошур. Суфражистські праці поширювати серед населення та знаті було не важко, пояснюється це тим, що суфражистки мали тісні зв'язки з видавництвами, які підтримували їхні ідеї.

Після чергової виборчої реформи 1867 року на арену боротьби за права жінок виходить визначна жінка – Еммелін Панкхерст. У 1888 році вона засновує радикальну організацію «Товариство парламент-стріт», пізніше воно реформується у «Жіночий соціально-політичний союз». Панкхерст починає боротьбу не тільки за виборче право, а й за гендерну рівність у сімейних відносинах, особливу увагу звертала на успадкування майна та розлучення [5, с. 112]. За час існування товариство створило безліч профспілок та зблизилось із соціалістичними організаціями. Після того як товариство не досягло своїх цілей, воно у 1903 році реформується у «Жіночий соціально-політичний союз».

У жовтні 1890 року в Брайтоні на зборах було вирішено об'єднати всі спілки та товариства у один Національний союз суфражистського руху. Офіційно союз почав існувати у 1897 році. Єдина мета, яку ставив союз, добитись парламентських привілеїв для жінок. У другій половині XIX ст. розпочинається пробудження свідомості жінок та зароджується новий етап суфражизму. На допомогу жінкам приходить Лейбористська партія, саме вона одна з небагатьох, хто відстоювала жіночі права у Палаті Громад [4, с. 86]. Окрім партії, суфражисткам також допомагали і працівниці фабрик та заводів, вони мали великий вплив на Лейбористську партію, а та в свою чергу на пресу.

Наприкінці століття рух суфражисток почав помітно занепадати, і це не дивно, адже методи, які використовували жінки у боротьбі були явно неефективними для досягнення поставлених цілей.

Відновлення руху пов'язують з іменем відомої радикальної, вже згадуваної, суфражистки Еммелін Панкхерст. «Жіночий соціально-політичний союз», який вона очолювала, поставив за мету домогтися тих самих прав для жінок, що мали чоловіки. Головним гаслом організації було «Голоси для жінок!». Участь у організації брали тільки жінки, чоловікам було заборонено вступати до неї. Союз діяв незалежно від будь-якої партії, і мав радикальну ідеологію [3, с. 45].

Через такі дії багато жінок були заарештовані, та відправлені до в'язниці, але і там не завершувалась боротьба. Суфражистки, які сиділи у в'язницях оголошували голодування, деяких із них відпускали з-під варти, а деяким, які відзначались великим впливом на інших жінок, запроваджували вимушене годування. Суть такого годування полягала в тому, що для голодуючої жінки зв'язували руки та ноги, розсовували щелепи та засовували трубку до самого шлунка, через яку і надходила їжа.

Отже, суфражистський рух започаткував боротьбу жінок за права. Його батьківщиною вважають США, де боротьба зародилась ще в XVIII ст.. Основною ідеєю руху вважають надання виборчого права, права на розлучення та дозвіл на працю. Ці ідеї почали швидко поширюватись серед жіночого населення, особливо їх підтримували жінки, чоловіки яких були зі знатного роду чи впливові. Неодноразово чоловіки допомагали своїм дружинам, вони звертались до уряду із вимогами чи створювали організації.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Айвазова С.И. Женское движение и политика. Массовые движения в современном обществе: Москва, 1990.
2. Бекер Л.Е. Женское избирательное право. Современный обзор IV: Москва, 1867.
3. Вершинина Д. Б. Британский суфражизм и викторианские ценности. Диалог со временем. № 20: Российское общество интеллектуальной истории: Москва, 2007. 414 с.
4. Школьников И. А., Шнырова О. В. Суфражизм и политические партии в Великобритании в середине XIX – начале XX века: опыт взаимодействия. Гендерная реконструкция политических систем: Санкт-Петербург, 2004.

5. Шнырова О.В. Борьба женщин за политические права в Великобритании. Суфражизм. Социально-правовой статус женщины в исторической ретроспективе. Материалы международной научной конференции: Иваново, 1997.

## **РОЛЬ «МАЛИХ» НЮРНБЕРЗЬКИХ ПРОЦЕСІВ 1946-1949 РР. ТА ФРАНКФУРТСЬКОГО ПРОЦЕСУ 1963-1965 РР. В ПОКАРАННІ НАЦИСТСЬКИХ ЗЛОЧИНЦІВ**

Чижевський О.О., здобувач вищої освіти  
Мартинчук І.І., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Актуальність обраної теми зумовлюється необхідністю вивчення та узагальнення досвіду покарання воєнних злочинців. Російсько-українська війна, особливо після 24 лютого 2022 р., принесла велику кількість жертв, особливо серед цивільного населення. Дії російської армії на окупованих територіях підлягають під ознаки геноциду. Саме такі умови породили необхідність розслідування воєнних злочинів та суду на воєнними злочинцями – від найвищого керівного складу Російської Федерації до виконавців злочинних наказів.

Нюрнберзький процес, «малі» Нюрнберзькі та Франкфуртський процеси над німецькими нацистами заклали основи міжнародного порядку засудження воєнних злочинців. Тому узагальнення досвіду цих судів дозволить скласти уявлення про можливості засудження й російських воєнних злочинців.

Міжнародний військовий трибунал (МВТ) в Нюрнберзі був судовим процесом над головними нацистськими воєнними злочинцями. Він закрив основи міжнародного правосуддя і передбачив наступні подібні процеси над іншими нацистськими злочинцями. В головному процесі брали участь представники чотирьох держав-переможниць. В наступних Нюрнберзьких процесах 1946-1949 рр. брали участь представники лише США, всі учасники – прокурори, слідчі – американці, оскільки місто входило в американську зону окупації. Було проведено 12 судових процесів, в ході яких звинувачено 185 осіб. З них 35 осіб було виправдано. 24 нацистських злочинця засуджено до страти, з них страчено 13, а 11 – замінено страту на ув'язнення. Початково до довічного ув'язнення засуджено 20 осіб, 98 осіб отримали різні терміни. Ще 8 осіб або померли під час судового розслідування, або були визнані неосудними за медичними показаннями [4].

На судових процесах, які проходили в окупаційних зонах союзників розглядалися злочини вчинені в межах їхньої зони окупації нацистськими чиновниками та функціонерами нижчої ланки. Незважаючи на те, що Німеччина була розділена на дві частини – ФРН (західні зони окупації) та НДР (радянська зона окупації), ще впродовж двох десятиліть проходили судові процеси в обох її частинах. З 1949 р. ФРН провела більше 900 слухань по звинуваченнях у воєнних злочинах. Характерна риса цих судових розслідувань та вироків – більшість підсудних отримали легкий вирок або взагалі були виправдані. У ФРН багато чиновників, які були запламовані співпрацею або безпосередньою участю в нацистській партії, ніколи не були притягнуті до суду, ба більше – повернулися до професій, якими вони займалися раніше, або зайняли високі посади. Так, один з лідерів батальйону «Нахтігаль» Т. Оберлендер до 1960-х років займав посаду в уряді ФРН. Радником К. Аденауера був Ганс Глобке – один з ідеологів Нюрнберзьких расових законів, які поставили євреїв за межі правового поля Німеччини та стали передумовою їх переслідування та подальшого знищення [2]. В період Третього рейху він займався плануванням і будівництвом концентраційних таборів. Лише після того, як в 1962 р. Верховний суд НДР заочно визнав Г. Глобке винним в злочинах націонал-соціалізму, він був змушений піти у відставку [3, с. 80].

В 1965 р. в НДР була видана «Коричнева книга», яка містила детальну інформацію про 1 800 осіб, які займали високі посади в державному апараті, економіці, збройних силах, органах юстиції, на дипломатичній службі, в сфері освіти та науки ФРН [3, с. 85].

До початку 1950-х років інтерес міжнародної спільноти переключився на проблеми холодної війни. Судові процеси за межами Німеччини майже припинилися, більшість засуджених, які не були страчені були помилувані, а деякі навіть звільнені. Якщо до 1950 р. судами Західної Німеччини було засуджено 5 228 колишніх нацистів, то в 1950-ті рр. кримінальне переслідування нацистських злочинців в ФРН фактично припинилося. Так, якщо в 1950 р. розглядалося 2 495 справ, то в 1957 р. — тільки 1835 [1, с.146].

Незначно ситуація змінилася в 1958 р., коли німецьке суспільство сколихнув Ульмський процес: перед судом постали учасники айнзатцгрупи, яка влітку 1941 р. ліквідувала 5 500 євреїв в районі німецько-литовського кордону [7, с. 100.]. Ця резонансна справа підштовхнула до створення в м. Людвігсбург у жовтні 1958 р. Центрального відомства по розслідуванню нацистських злочинів (Людвігсбургський центр). Центр збирав матеріали про злочини націонал-соціалізму на території Західної Німеччини та за кордоном. З 1958 по 1963 р. Людвігсбургський центр зібрав матеріалів по 645 злочинах нацистів, 418 справ були передані до прокуратури. За цими справами відбулося 45 судів проти 152 осіб [3, с. 94-95]. Характерною для повоєнного судочинства була низька зацікавленість подіями Голокосту. Це пояснюється тим, що переважна більшість судових процесів, пов'язаних зі злочинами проти євреїв, проходили в Польщі. Ситуація кардинально змінилася лише на початку 1960-х років, після судового процесу над Альфредом Айхманом – організатором транспортування євреїв до таборів смерті. Цей процес виніс на порядок денний й проблему недоступності правосуддю воєнних злочинців, які перебували за межами Європи, зокрема в Аргентині.

Франкфуртському процесу передувало звернення в березні 1958 р. в прокуратуру Штутгарта А. Регнера, колишнього в'язня Аушвіца. Регнер вказав, що знає де проживає колишній співробітник гестапо В. Богер, який служив в Аушвіці та описав його злочинну діяльність й назвав імена інших нацистів. Розслідування продовжувалося чотири роки. В ньому були задіяні різні громадські організації Німеччини та Ізраїлю. Прокуратура розробила спеціальну анкету для потенційних свідків з різних країн світу. Загалом було опитано 1500 осіб, ідентифіковано 599 есеєвців, які служили в Аушвіці. Справа нараховувала 51 том матеріалів [1, с.149].

Судовий процес розпочався 17 червня 1963 р., але Баєр помер в камері від серцевого нападу ще до його початку. Після цього основним фігурантом справи став ад'ютант коменданта табору Р. Мулька, пійманий лише завдяки випадку. Всього на лаві підсудних було 22 особи. Тільки 9 обвинувачених були ув'язнені, решта залишилися під заставою на свободі [1, с.150]. Підсудні складала досить позитивне враження у своїх сучасників: вони займали хороше місце в суспільстві, мали хорошу роботу та репутацію. Якщо Нюрнберзький процес викликав увагу міжнародної спільноти і висвітлювався ЗМІ всіх провідних країн світу, оскільки судили верхівку Третього Рейху, то процес у Франкфурті викликав резонансну увагу саме через «звичайність» обвинувачених – пересічних німців, які, як виявилось, колись були брутальними безжалісними есесівцями. Навіть свідки не завжди одразу могли впізнати в цих «звичайних» людях своїх катів. В залі суду завжди було багато глядачів та журналістів (більше 200).

Франкфуртський процес проходив саме в розпал «холодної війни», що ускладнювало переговори з радянською владою про дозвіл на виїзд у ФРН свідків з НДР, Польщі, СРСР. Це було надзвичайно важливо, оскільки документальних свідчень злочинів нацистів майже не збереглося, то покази свідків були ключовими в обвинуваченні. Цим скористалися адвокати, які наполягали на суб'єктивності таких показів, оскільки людина не може детально розповісти про події двадцятирічної давності. Особливо цинічним був адвокат Г. Латернзер, який або звинувачував свідків в неточності, бажанні помсти, а якщо свідок був з країн соціалістичного табору, взагалі закликав суд не брати до уваги такі свідчення, оскільки це «агенти-комуністи, навчені радянськими спецслужбами». Часто судді закликали адвокатів до поваги до свідків, які пережили табори смерті [1, с.153].

Характерно те, що ніхто з підсудних не визнав своєї вини. Адвокати робили ставку в захисті на тому, що їхні підзахисні лише виконували накази своїх начальників. Прокурори намагалися довести, що перед судом стоять люди, які розділяли ідеологію націонал-соціалізму і послідовно втілювали загальний злочинний намір.

Вирок підсудним зачитувався впродовж двох днів, з 19 по 20 серпня 1965 р.: 6 підсудних були засуджені до позиттєвого ув'язнення, 11 – отримали різні терміни ув'язнення, 3 – виправдані, 1 – відпущений у зв'язку з важкою хворобою. Такий вирок став розчаруванням як для прокурорів, так і для жертв націонал-соціалізму.

Генпрокурор Фріц Бауер визнав, що був готовий до такого м'якого вироку суду. Тому за основну мету процесу ставив не покарання конкретних злочинців, а пробудження німецького суспільства та розкриття правди про злочини націонал-соціалізму. В залі суду побувало близько 20 тис. осіб, в тому числі школярів з вчителями, вийшло друком близько 1500 газетних публікацій про Франкфуртський процес. Таким чином, мета цього суду була досягнута – німецьке суспільство дізналося правду про жорстокі злочини нацистських злочинців [6, с. 20].

Судові процеси, які відбулися після Нюрнберзького МВТ мали важливе значення. Саме на них розглядалися воєнні злочини вчинені безпосередньо виконавцями різних рівнів. Судовий процес у Франкфурті досягнув ще й просвітницької мети – усвідомлення німцями масштабів вчинених ними злочинців й відповідальності за ці злочини. Загалом воєнні трибунали другої половини ХХ ст. проведені над нацистськими злочинцями досягли своєї мети – злочини проти людяності були засуджені, а цивілізоване суспільство отримало надійне щеплення від подібного. Що не можна сказати про сучасне російське суспільство, яке не визнавши злочини радянського режиму, повторює шлях нацистів в Україні.

#### Список використаних джерел та літератури

- 1.Грахоцкий О.П. Франкфуртский процесс (1963-1965 гг.) и преодоление прошлого в Германии. *История права*. 2019. №3. С.146-158. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/frankfurtskiy-protsess-1963-1965-gg-i-preodolenie-proshlogo-v-germanii> (дата звернення 12.04.2023 р.)
- 2.Куленкова Е. Для справедливости не бывает поздно URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/dlya-spravedlivosti-ne-byvaet-pozдно-kak-germaniya-sudit-prichastnyh-k-prestupleniyam-nacizma-i-pochemu-eto-do-sih-por-vazhno> (дата звернення 28.04. 2023 р.)
- 3.Ледях И. А. Нацистские преступники и судебная практика в ФРГ. М.: Юрид. лит., 1973. 162 с.
- 4.Наступні Нюрнберзькі процеси URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BD%D1%96\\_%D0%9D%D1%8E%D1%80%D0%BD%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D1%96\\_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D0%B8](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BD%D1%96_%D0%9D%D1%8E%D1%80%D0%BD%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D0%B8) (дата звернення 04.05. 2023 р.)
- 5.Післявоєнні судові процеси. Енциклопедія Голокосту. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/war-crimes-trials>
- 6.Knigge-Tesche R. Weit mehr als ein Gerichtsverfahren... Der Auschwitz-Prozess in Frankfurt-am-Main // *Blickpunkt Hessen*. 2013. № 16. S. 20.
- 7.Miquel M. Wir müssen mit den Mördern zusammenleben! NS-Prozesse und politische Öffentlichkeit in den sechziger Jahren. Gerichtstag halten über uns selbst... Geschichte und Wirkung des ersten Frankfurter Auschwitz-Prozess / Hg. I. Wojak. Frankfurt - New York: Campus, 2001. S. 97-116.

#### КВЕБЕКСЬКА «ЖОВТНЕВА КРИЗА» 1970 Р.

Шушко М. О., здобувач вищої освіти  
Мартинчук І. І., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

У 1960-х роках у Канаді, у провінції Квебек, загострилися відносини між двома найбільшими національними групами: англо-канадською та франко-канадською. Перша переважає в Канаді, а друга – в Квебеці. Франкомовне

населення було більшістю у цій провінції та складало третину населення Нового Брансвіку. Поза цими регіонами французька мова та освіта майже не існувала. Французька мова майже зникла з публічного простору, для англо-канадців вона була такою ж чужою як і решта мов. Зіграла свою роль й конфесійна приналежність: англо-канадці – протестанти, а франко-канадці – католики. Таким чином відбувся розкол за національною та релігійною ознаками. Але Квебекська проблема мала, насамперед, соціально-економічний характер. Англо-канадці займали високооплачувані посади та більш високий рівень життя аніж франко-канадці. Навіть вивчивши англійську, франко-канадські робітники отримували меншу зарплатню, ніж англо-канадські колеги.

Це сформувало основи квебекського сепаратизму та ідею відокремлення провінції від Канади. Квебекці почали усвідомлювати себе не просто франко-канадцами, а окремою нацією – квебекуа (*les Québécois*) [2]. З'явилися політичні сили, які виступили з програмою незалежності Квебеку. У 1960-мі році виникло Об'єднання за національну незалежність Квебеку та інші подібні рухи, які в 1968 р. об'єдналися у Квебекську партію – нову політичну силу, яку очолив Рене Левек [1, с. 517]. Методи боротьби партія обрала демократичні та мирні. У програмі партії передбачалася перемога на виборах та переговори з Оттавою щодо нового статусу.

З'явилися й більш радикальні групи, які не хотіли чекати та проводити переговори. У 1963 р. група молоді створила Фронт визволення Квебеку. Це крайньо ліва терористична організація, яка боролася за незалежність провінції і перетворення її на соціалістичну державу. Її лідери вважали, що незалежність Квебеку неможлива без соціальної революції [4]. Методом боротьби «фронтовики» обрали терористичні акти. Об'єктами терору стали «символи колоніалізму» - казарми канадської армії та посадовці різних рангів, випадкові жертви. Вони заклали вибухівку під пам'ятник англійському генералу Вольфу, який захопив місто Квебек у 1759 р. Загалом під час цих терористичних актів з 1963 по 1970 р. загинуло 8 людей [4].

Апогеєм діяльності Фронту стала «жовтнева криза» 1970 р. [1, с. 519]. Фронт визволення викрав британського дипломата Джеймса Річардса Кросса та квебекського міністра праці П'єра Лапорта. 15 жовтня влада Квебека попросила про втручання канадської армії для подолання кризи, і в той самий день у Монреалі відбувся мітинг на підтримку Фронту визволення Квебеку, в якому взяли участь близько 3 тисяч людей. Федеральний центр 16 жовтня оголошує воєнний стан у провінції та вводить війська [4]. Поліція розпочала арешти прихильників незалежності. Викрадачі вбили Лапорта, його тіло знайшли 17 жовтня біля аеропорту. Прем'єр-міністр Канади П'єр Трюдо використав Закон про воєнні заходи, який дозволяв тимчасово затримувати будь-кого, хто підозрювався в приналежності до терористичного руху. З введенням воєнного стану заборонили масові протести та страйки. Були дозволені обшуки і затримання на сім днів без пред'явлення обвинувачень. Впродовж цих семи днів генпрокурор міг розпорядитися про продовження затримання до 21 дня.

Воєнний стан у Канаді в 1970 році тривав 46 днів - з 16 жовтня по 1 грудня. Всього поліція провела близько трьох тисяч обшуків і затримала 497 людей. 435 із них відпустили, 62 пред'явили обвинувачення. 32 з цих звинувачень були в тяжких злочинах [2]. Більшість активістів Фронту опинилися або за ґратами, або за кордоном, або переховувалися. В кінці грудня були заарештовані три члени Фронту визволення Квебеку, яких звинуватили у вбивстві міністра праці П'єра Лапорта. У 1971 році Фронт визволення Квебеку остаточно зник з політичної арени.

4 грудня, вже після скасування воєнного стану, був звільнений перший з викрадених заручників Джеймс Кросс – він провів у полоні 62 дні. В обмін на звільнення Кросса його викрадачі і деякі з їхніх родичів отримали дозвіл полетіти на Кубу. Після «жовтневої кризи» квебекці надавали перевагу мирним методам боротьби за суверенітет своєї провінції. Процес врегулювання Квебекської проблеми та пошук компромісів призвів до еволюції федеративної системи в бік децентралізації.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Ілюстрована історія Канади. 25-ювілейне видання. Під ред. Крейга Брауна / Пер. з англ. Г. Сташків. Львів: Літопис, 2019. 644 с.
2. Лакінський Є. Квебек і квебекуа. Коротка історія від колишнього одесита. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/5/152015> (Дата звернення 14.04.2023 р.)
3. Лакінський Є. Мій Квебек. Люди, мови і життя в Квебеку і навколишній Канаді. Київ: Нора-Друк, 2018. 272 с.
4. Одінцева А. Від Польщі до Панами. Які країни вводили воєнний стан за останні 50 років. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/vid-polshchi-do-panami-jaki-krajini-vvodili-vijskovij-stan-za-ostanni-50-rokiv-2509788.html> (Дата звернення 11.04.2023 р.)

#### ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ФАВОРИТИЗМУ У ФРАНЦІЇ

Рач М. В., здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»  
Северова О. В., доцент кафедри всесвітньої історії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Феномен фаворитизму присутній у всіх епохах і культурах історії людства. Актуальність теми фаворитизму і сьогодні залишається значною, оскільки явище пов'язується з емоційними аспектами людської індивідуальності та з особливостями психологічних характеристик людей різних епох. Навіть сьогодні фаворитизм присутній у всіх державних органах влади, а кожна людина зіштовхується з дрібним фаворитизмом у побуті, навіть не усвідомлюючи цього. Проблема фаворитизму пересікається з проблемою зв'язку особистості та влади, яка є однією найважливіших тем в історичній науці. Інститут фаворитизму впливовий в історичних та соціальних проявах, але його інституційна природа єдина: фаворити – змінні, фаворитизм – вічний.

Явище фаворитизму, притаманне феодальним і буржуазним державам Західної та Північної Європи в епоху абсолютизму, означає заступництво з боку правителя чи високопоставленої особи своїм улюбленим та призначення їх на високі посади, надання їм титулів і привілеїв. Часто це відбувалося незважаючи на те, що фаворити далеко не

завжди мали необхідні знання та здібності, які були необхідні їм для виконання професійних обов'язків. Зауважимо, що монархи часто дарували подарунки своїм коханим. Вони отримували різноманітні коштовності, титули, замки та інші «милості» короля, що приводило до розорення державної скарбниці та народного обурення. Фаворити користувались своїм положенням, щоб просувати своїх родичів на різні посади, отримувати для їх різноманітну допомогу. Зауважимо, що інколи королі використовували фаворитів для власної вигоди [4, с. 150-151].

Найбільш виражено та яскраво фаворитизм проявляється в період з середини XVI–XVIII ст. у Франції. Саме жінки-фаворитки особливо впливали на розвиток французької політичної культури. Це пов'язується з тим, що на троні майже постійно перебували королі, які були цінителями жіночої краси. **Отже, ми ставимо за мету нашого допису проаналізувати особливості французького жіночого фаворитизму.**

Традиційна ієрархія при французькому дворі була зломлена Карлом VII, який надав політичний вплив дворянці, що не мала королівського походження – Аньєс Сорель. Справжнім викликом для придворного суспільства стало те, що вона носила шлейф, який був довший за шлейф королеви [3]. Остаточне утвердження поняття «офіційної фаворитки» відбулось за правління Франциска I. Таким чином, у Франції фаворитизм почав діяти в громадянському суспільстві як законний інститут та припинив бути непристойним заняттям. Цей статус правитель надавав одній з своїх коханих жінок, яку згодом представляв при Версалі.

Здебільшого фаворитки були фрейлінами та походили з почесних та впливових сімей. До прикладу, з дворянського роду походили Аньєс Сорель, Діана де Пуатьє та Франсуаза, маркіза де Монтеспан, з родини військових Габріель, герцогиня д'Естре і Анна, герцогиня д'Етамп тощо. Проте, були і виключення, до прикладу, батько Франсуази, маркізи де Помпадур був сином ткача з Шампані, який заробив статок, працюючи у фінансовій сфері, тобто походила вона з буржуазного суспільства. Походження Жанни, мадам Дю Баррі було ще більш сумнівним, оскільки її мати була швачкою, а батько ченцем, тоді як вона сама була жінкою легкої поведінки. Королівські улюблениці мали хорошу освіту. До прикладу, фаворитки Людовіка XIV Луїза де Ла Вальєр хоч походила із збіднілої дворянської родини, проте була освіченою в придворній поведінці і соціальних нормах, а Франсуаза, мадам де Ментенон, отримала формальну освіту в монастирі [1].

Акцентуємо увагу на тому, що королю не можна було дати титул «офіційної фаворитки» неодруженій дівчині. Спочатку фаворитку потрібно було видати заміж, щоб вона мала титул і статок, лише тоді король міг подарувати їй землі та зробити маркізою. Чоловіки фавориток, як правило, ставились до цього чудово, оскільки вони отримували від цього щедрі вигоди. Проте траплялись випадки, коли чоловіки були проти стосунків їхніх дружин з правителем. До прикладу, чоловік фаворитки Людовіка XV маркізи де Монтеспан, не виявив бажання грати роль дурня та демонстративно показував свої ревності, влаштував королю сцени, вривався в його кабінет, шукаючи там свою невірну дружину. Інколи фаворитки самостійно розривали шлюб з своїми чоловіками, як приклад, фаворитка Генріха IV герцогиня д'Естре розлучилась для того, щоб король міг визнати їх сина своїм наступником [6, с. 131-132].

Образи жінок-фавориток часто пов'язувались з міфологією. Улюбленим заняттям знаті було полювання, тому поширювались різноманітні варіації міфів про богиню полювання Діану. В наслідок цього уособленням богині-мисливиці стала нова фаворитка Діана де Пуатьє, що інвестувала в нову сферу: мистецтво, як засіб вираження своєї ролі.

Офіційні фаворитки мали можливість впливати на політику та на прийняття державних рішень, інколи де-факто керували державою, брали участь у придворних змовах та інтригах, навіть втручалась у сімейні стосунки королівської династії. До прикладу, з авторитетом маркізи де Помпадур рахувались іноземні правителі, а австрійська імператриця Марія-Терезія у своїх листах називала її «моя дорога кузина» [2, с. 179]. Аналізуючи факти, ми з'ясували, що були фаворитки, які не прагнули до активної державної діяльності. Фаворитка Людовіка V мадам Дю Баррі, на відміну від своєї попередниці Помпадур, спеціально не вмішувалась у державні справи, але з її думкою рахувались всі.

Наголосимо на тому, що фаворитка з королем не завжди перебувала лише в інтимних стосунках. До прикладу, стосунки фаворитки Діана де Пуатьє і Генріха II, були схожі на стосунки сина та матері. Траплялись випадки, коли романтичні відносини між королем і фавориткою згасали, але при цьому фаворитка залишалась при своєму правителю і продовжувала впливати на політику держави. Так після охолодження почуттів маркіза де Помпадур, залишившись у дружніх стосунках Людовік V, продовжувала впливати на французьку політику. Прикладом лише інтимних фаворитних відносин може бути перша офіційна фаворитка Людовіка XIV герцогиня де Ла Вальєр, яка всією душею любила Людовіка XIV і страждала від свідомості, що вона живе у гріху і діти її народжені від гріха.

Позиція офіційної фаворитки була нестабільною. Після того, як правитель знаходив собі нову коханку, колишня фаворитка, як правило, залишала королівський двір та починала займатись благодійністю. Проте, були винятки. Мадам Монтеспан після втрати прихильності короля продовжувала жити при дворі та спілкуватися з ним. Після смерті короля фавориток відправляли з палацу, а інколи позбавляли всього майна. Інколи фаворитки ставали жертвами різних змов, до прикладу, жаклива смерть Аньєс Сорель свідчить про те, що хтось вважав її достатньо впливовою, щоб захотіти її позбутися [7, с. 261].

На відміну від дружини короля, королівська фаворитка завжди була французькою, тому вона користувалась більшою прихильністю всього населення. Придворні особи перетворювали фаворитку на засіб впливу, спритно робили на неї ставки або організовували її опалу. Виділимо те, що дуже часто придворні не були задоволеними фаворитками короля. До прикладу, герцогиню де Ла Вальєр придворні не полюбили через те, що вона часто була сумною, похмурою та не любила святкувань. Маркізу де Монтеспан не полюбили через її злопам'ятність, деспотичність, підступність, недоброзичливе, навіть іноді злісне ставлення до оточуючих. Проте, були фаворитки, яких любили, до прикладу, мадам де Помпадур придворні любили за те, що під час свого щоденного туалету вона їх приймала, вислуховувала прохання та заступалась перед королем [6, с. 152].

Зазначимо, що фаворитизм суперечив католицькій вірі. Французький король католик, який одружувався за законами церкви, де-факто був багатоженцем. Для церкви фаворитка залишалась грішницею. Інколи фавориткам

вдавалось вкладати шлюб з правителями, до прикладу, мадам де Ментенон та Людовік XIV таємно стали подружжям. Засудження духовенства виражалося у м'якій формі, через власні інтереси. Священники Боссюе і Бурдалу публічно засуджували розпущеність короля, навіть допускались образи монарха. Проте, представники духовенства добивались домінуючого положення завдяки політичній обачності, що сприяла розвитку кар'єри. Кардинал Флери для того, щоб зберегти пост прем'єр-міністра, привів у ліжко своєму суверену мадам де Майї, щоб за її допомогою закріпити свій вплив [5].

**Висновки.** Отже, королівські фаворитки були дуже могутніми та проводили активну діяльність у сфері політики та культури. Бути фавориткою короля було єдиним шляхом для жінки стати соціально важливою особистістю. До прикладу, Аньєс Сорель сприяла розвитку модних тенденцій та пробудила інтерес аристократії на вишукані речі. Будучи патріоткою, вона підтримувала ідею війни з англійцями, щоб повністю вигнати їх з Франції. Іншим яскравим прикладом є маркіза де Помпадур, яка запрошувала видатних людей і будувала архітектурні пам'ятки. В політичній діяльності вона призначала міністрів, просувала до влади аристократичні роди, боролася зі своїми суперниками, була ініціатором зближення Франції та Англії, що правда негативно вплинуло в майбутньому. Титул «офіційної фаворитки» припинив своє існування після Великої французької революції.

#### Список використаних джерел:

1. Воскресенська І. Фавориты и фаворитки государей Западной Европы. Издательство «ВЕЧЕ», 2014. 308 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://loveread.ec/read\\_book.php?id=74181&p=1](http://loveread.ec/read_book.php?id=74181&p=1)
2. Ковальська М. С. Роль маркізи де Помпадур в «дипломатичній революції» напередодні вступу Франції у Семирічну війну. *Записки історичного факультету*. Вип. 26. 2015. 175-184 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zif.onu.edu.ua/article/view/62168>
3. Новіков К. Наближений і дуже корисливий. *Закон і Бізнес*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zib.com.ua/ru/1139.html>
4. Фролова А. Інститут фаворитизму та його особливості при французькому дворі. *Наука. Освіта. Молодь*. 150-152 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://library.udpu.edu.ua/library\\_files/stud\\_konferenzia/2019\\_2/2/49.pdf](https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2019_2/2/49.pdf)
5. Шоссинан-Ногаре Г. Повседневная жизнь жен и возлюбленных французских королей. М.: Молодая гвардия, 2003. 249 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.litmir.me/br/?b=26952&p=1>
6. Adams T. Adams C. The Creation of the French Royal Mistress: From Agnes Sorel to Madame Du Barry. University Park: The Pennsylvania State University Press, 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://books.google.com.ua/books?id=2p2YEAAAQBAJ&pg=PA1&hl=uk&source=gbs\\_toc\\_r&cad=2#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.ua/books?id=2p2YEAAAQBAJ&pg=PA1&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false)
7. Charlier P. Qui a tue la dame be Beaute? *Histoire des sciences medicales*. Vol. 40. 2006. 255-262 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.biusante.parisdescartes.fr/sfhm/hsm/HSMx2006x040x003/HSMx2006x040x003x0255.pdf>

## СЕКЦІЯ VI. МОЛОДИЙ ЕКОНОМІСТ

### ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Мельник В.В. здобувач вищої освіти

Заглинська Л.В., кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії  
*Рівненський державний гуманітарний університет*

Для багатьох громадян України підприємництво та бізнес є основним видом трудової діяльності. Особливо відчуває потяг до ведення власного бізнесу молоде покоління. Молодим людям може здаватися, що стати успішним підприємцем без знань і спеціальної підготовки не складно. Проте основні знання та навички потрібні як тим, хто має власний бізнес, так і тим, хто наймається на роботу, хто продає товар, і хто його купує. В умовах ринкової економіки темпи зростання підприємництва практично в усіх сферах стрімко зростає. Нажаль, українські підприємці зустрічаються із багатьма проблемами, що пов'язані із різними змінами в економіці країни, зокрема, із воєнними діями на нашій території, що впливають на стан реального бізнесу не тільки в Україні, а й за її межами.

В Україні поняття «бізнес» і «підприємництво» сприймаються як слова-синоніми. Проте поняття «бізнес» ширше за змістом, оскільки до бізнесу належить здійснення будь-яких одноразових комерційних угод в будь-якій сфері діяльності, які направлені на одержання доходу. Суб'єктом в бізнесі називають бізнесменом або комерсантом. [1, с.6-7]

Підприємництво є складовою бізнесу як особлива, інноваційна його форма. Важливими рисами підприємництва є діяльність «своїм коштом» (на основі приватної власності), з власної ініціативи, на власний ризик. Підприємці несуть повну матеріальну відповідальність за результати своєї діяльності, **приймають** на себе особистий ризик, а також всю повноту відповідальності за кінцеві результати бізнесу.

У процесі своєї діяльності підприємець повинен передбачати можливість отримання збитків замість прибутку і навіть банкрутство. Повністю запобігти ризику неможливо, тому що складно прогнозувати розвиток подій на товарних ринках або дії фірм-партнерів, конкурентів чи покупців, особливо в умовах війни.

Підприємництво, як один із різновидів творчої, пошукової, ризикової економічної діяльності, у більшості країн світу з ринковою економікою, вважається одним із найпрестижніших занять. Адже, саме цей вид діяльності у відповідних умовах найкращим чином виявляє людську суть, допомагає проявитися працівнику як особистості. Здійснюючи самостійну підприємницьку діяльність, працівник зростає як у професійному плані, так і в інтелектуальному. І це має цілком реальні позитивні наслідки для всього суспільства. Що більше в країні



реалізованих підприємств, то вища конкуренція, задоволені споживачі, швидкий прогрес. Тоді країна нагадує тренований організм спортсмена, готовий підкорювати нові рекорди. Що менше підприємств, то слабший розвиток, а країна нагадує статичне болото.

Високий рівень підприємницької активності призводить не лише до зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), створення робочих місць, збільшення рівня податкових відрахувань, підвищення рівня життя мешканців країни. Він також породжує соціальні та ментальні зміни, формує середній клас, дозволяє людині відчути себе господарем своєї долі, перестати бути залежним від влади чи роботодавця.

Малий і середній бізнес в Україні за кількістю підприємств становить основу підприємництва. Він охоплює такі сфери, як: торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям; промисловість та будівництво. Серйозною проблемою для українського підприємництва на сьогодні є довготривалість і суттєво затратний процес отримання ліцензій, дозволів, погоджень, експертних висновків у будівництві; складна процедура закриття бізнесу; тощо.[2]

До початку повномасштабного воєнного вторгнення росії найбільшим роботодавцем в Україні був середній та малий бізнес, а найпопулярнішою сферою діяльності малого та середнього бізнесу (МСБ) в Україні є оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспорту.

Далі в різних пропорціях для середнього і малого бізнесів йдуть промисловість, логістика, сільське господарство та будівництво.

Важливою рисою для більшості малого і середнього бізнесу є географічна прив'язка до свого споживача. Саме цей фактор став вирішальним з початком війни. За даними Держстату, прифронтові та частково окуповані регіони відповідають за більш як 40% ВВП України. На їх території зареєстровані понад 45% компаній (за виключенням Києва). Важливо розуміти, що бойові дії руйнують фізичні активи підприємств. Частка підприємств, що перебувають під загрозою зникнення, у прифронтових та частково окупованих регіонах становить близько 45% для первинного сектору (сільське господарство та видобуток), 35% — для вторинного (заводи, фабрики, промислове виробництво) та 37% — для третинного сектору (послуги). Вплив війни на малий та середній бізнес також відрізняється, залежно від галузі. Так, МСБ сфери послуг страждають через скорочення населення в містах, що викликає як скорочення попиту на окремі види послуг (готельний та ресторанный бізнес, салони краси, надавачі позашкільних освітніх послуг, тощо), так і скорочення пропозиції висококваліфікованих спеціалістів (ІТ сектор, експерти в сфері фінансових, дизайнерських та консалтингових послуг). [4]

Отже, підприємцям нашої країни потрібно докласти ще багато зусиль для відновлення різних секторів їх підприємницької діяльності. Державним органам необхідно усвідомити значення всіх форм бізнесу для формування бюджету країни, зменшити кількість необґрунтованих регуляторних обмежень, скоротити тривалість дозвольно погоджувальних процедур, спростити систему адміністрування податків та зборів, обліку та звітності тощо. [3, с.86]

Незважаючи на суттєві проблеми в розвитку підприємницької діяльності в сучасних умовах, вітчизняні підприємці демонструють креативність, організованість і здатність підлаштовуватися до реалій життя. Вони знаходяться на передових позиціях у формуванні і становленні сервісної економіки, що забезпечує стійкість бізнесу, навіть в умовах війни.

#### Список використаних джерел:

- 1.Карпюк Г.І. Основи підприємництва: навч. посіб. для здобувачів проф. (проф.-тех.) освіти. 2021. 105 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryemnytstva.pdf>
- 2.Розвиток підприємницької діяльності в Україні. URL: [http://ukrexport.gov.ua/ukr/zakon\\_v\\_sferi\\_zed/ukr/5225.html](http://ukrexport.gov.ua/ukr/zakon_v_sferi_zed/ukr/5225.html)
- 3.Судак Г. В., Скидан О. В., Швець Т. В. Організація виробництва та агробізнесу. Житомир: ЖНАЕУ, 2017. №2 (61). Т. 1. С.84-90. URL: [https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%84%962\(61\)\\_84-90.pdf](https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%84%962(61)_84-90.pdf)
- 4.Ливч Д. Нове обличчя українського підприємництва: Як війна вплинула на малий та середній бізнес у різних регіонах України?. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937/>

## СЕКЦІЯ VII. МОЛОДИЙ МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ

### ОРГАНІЗАЦІЯ EVENT-ЗАХОДІВ У ТЕТЕРІВСЬКОМУ БУДИНКУ КУЛЬТУРИ: СУЧАСНИЙ ДОСВІД

Бондаренко М. І., здобувач вищої освіти

Тюска В. Б., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства

*Рівненський державний гуманітарний університет*

**Постановка проблеми.** Організація соціокультурних заходів, зокрема івент-заходів, стає невід'ємною частиною культури територіальної громади. Актуальність соціокультурних заходів не викликає сумнівів, оскільки їх професійна організація дає можливість використати значний соціокультурний потенціал населення та сприяє вирішенню проблем з відпочинку та дозвілля мешканців громади.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженням процесу створення event-заходів у сучасних соціокультурних умовах займалися: Г. Боудіна, Х. Пієлічати, О.Кузьмін, О.Мельник, В.Бліхарський, О. Жук, А.Кучарський, М.Заблоцький та ін.

**Вклад основного матеріалу.** Івент є однією із важливих форм соціокультурної діяльності, він набуває популярності серед населення України. Організація івент-заходів у територіальних громадах є багатофункціональною, та потребує професійних фахівців, які в ринкових умовах надають якісні послуги в

соціокультурній сфері.

Вітчизняні науковці приділяють значну увагу змісту івент-менеджменту в соціокультурній сфері. Дослідники зазначають, що соціокультурна сфера та івент-менеджери створюють умови для розвитку потенціалу кожної соціально-демографічної групи у вільний час, враховують потреби населення громади, пропонують різні додаткові послуги з саморозвитку та самоосвіти, активізують комунікативне поле за допомогою івент заходів [2, с. 59].

Event (з англ. «подія») – це будь-які публічні заходи розважального та/або рекламного характеру. До івентів відносять і виставки, і відкриття магазину, і випускний у школі, і тимблдинг. Як правило, івенти використовують як подієві заходи для формування лояльності споживачів та іміджу [1, с. 142].

Погоджуємося з думкою науковців, що івент-заходи – це певні події які мають на меті залучення громадськості до певних заходів, свят, виставок. Івент можна розуміти як проєкт, який потребує розробки ідеї, планування, адміністрування, організації кампанії з просування (івент-маркетинг), врахування ризиків й ефективного управління фінансами івент-проєкту. При цьому слід виділяти три основні ознаки івенту: встановлений кінцевий термін – чітка дата проведення івенту (дедлайн); наявність замовника або замовників; івент є соціальним за природою, обов'язково включає складову публічного проведення.

У нашому дослідженні зосереджуємо увагу на соціокультурній діяльності територіальних громад. Звертаємо увагу на те, що на території територіальних громад можуть проводитися івенти місцевого значення – локальні заходи, які орієнтовані на аудиторію місцевих громад. Серед них особливе місце займають культурні івенти - арт-фестивалі, інклюзивні фестивалі, спортивні івенти; бізнес-івенти.

Вони бувають різнопланові, містять розважальні, презентаційні, інформативні, ділові та освітні елементи. Тому, будинки культури все частіше організовують їх для створення позитивного настрою відвідувачів, релаксації та відпочинку населення громади.

Будинки культури – це центри суспільного та культурного життя людей. Найчастіше будинок культури – це єдине місце, де місцеві мешканці різного віку можуть провести своє дозвілля. В останні роки будинок культури став організовувати сучасні івент-заходи.

Позитивним прикладом проведення івент-заходів у Тетерівській територіальній громаді є будинок культури. Головна мета діяльності будинку культури – це розвиток та популяризація здобутків і традицій вітчизняного мистецтва, естетичне виховання глядача, задоволення культурних потреб громадян у популяризації народної традиційної культури, підтримки художньої творчості, соціокультурної ініціативи, організації дозвілля тощо.

У Тетерівському будинку культури проводиться багато соціокультурних заходів: концерти до державних та релігійних свят, творчі конкурси, зустрічі, фестивалі, презентації, виставки та інше [3]. Сьогодні соціокультурна діяльність територіальної громади заслуговує на увагу, оскільки країни та працівники галузі спільними зусиллями змогли із старого клубу зробити креативне молодіжне середовище, яке об'єднує молодь та створює можливості для їх креативного розвитку. Для місцевого населення заклад став осередком культурного розвитку, місцем просвітництва, де жителі громади розкривають свої таланти.

Нещодавно в Тетерівському будинку культури в рамках навчання «Як змінити сільську бібліотеку та клуб для потреб молоді?» проходив івент для керівників закладів культури Тетерівської ТГ. На зустрічі обмінялися досвідом, ознайомилися з соціокультурними методиками роботи з молоддю. Зокрема, Дмитро Клименко, радник з комунікації Житомирського Центру розвитку місцевого самоврядування, створеного Програмою «U-LEAD з Європою» та Мінрегіоном України, презентував учасникам приклади трансформації сільських бібліотек та клубів у громадах Житомирщини. Під час заходу начальник управління культури та туризму Тетерівської сільської ради В. Дверник зазначив, що «клуб та бібліотека мають стати центром культурного життя громади, там має постійно щось відбуватись, інакше конкурувати із соціальними мережами, вони не зможуть». У результаті роботи учасники освітнього івенту визначили низку завдань та заходів, які варто реалізувати вже найближчим часом. Зокрема, у клубах домовились організувати дебати, нетворкінг, мозкові штурми, у бібліотеках проєкт «Жива книга», опитування користувачів, кіно-бібліотеку та створити активні команди молоді для написання та реалізації різних соціокультурних проєктів.

**Висновки.** Організація сучасних event-заходів у будинках культури може сприяти: розширенню аудиторії; задоволенню потреб мешканців громади; якісному наповненню діяльності учасника (відвідувача) під час проведення подій; розвитку зовнішніх та внутрішніх зв'язків; позиціонування результатів своєї діяльності на ринку культурних послуг тощо. Організація івент-заходів є важливим компонентом у соціокультурній сфері, зокрема, у діяльності Тетерівського будинку культури.

#### Список використаних джерел:

1. Власенко О.Б. Івентивний менеджмент як окремий напрям досліджень в сучасній науці. Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. 2014. № 9. С. 142-145.
2. Кузьмін О., Мельник О. Теоретичні та прикладні засади event-менеджменту Львова: навчальний посібник. Львів : Національний університет «Львівська політехніка» ; Інтелект-Захід, 2017. 384 с.
3. Офіційна сторінка Тетерівського будинку культури.[Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://www.facebook.com/teterivkabbk> (дата звернення : 11.04.2023).

## СЕКЦІЯ VIII. НАУКА ТА ІННОВАЦІЇ

### ДО ПИТАННЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНИМ МИСТЕЦТВОМ РІДНОГО КРАЮ НА ЗАНЯТТЯХ ДЕКОРАТИВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Коваленко В.Р., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Янцур Л. А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти  
імені проф. Т.І.Поніманської

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Декоративно-прикладне мистецтво, що входить до народної культури, визнається як ефективний засіб комплексного розвитку дітей. Народна творчість представляє унікальний світ духовних цінностей, в якому виявляється духовна енергія народу. Українське народне декоративно-прикладне мистецтво має широке визнання в Україні та за кордоном. У його символічних образах, зручних формах і живих орнаментах втілені таємничі магичні аспекти, складні перипетії історії та особливості українського народу [1].

Народне мистецтво – неперевершений педагог, який впливає на світ емоцій, вчить мудрості, любові до рідного краю. Тому важливо, щоб народне мистецтво змалку увійшло в життя дитини, оточувало її, радувало, народжувало потреби у власній творчості. Важливу роль декоративного мистецтва у розвитку дітей підкреслювали Є. Фльоріна, Н. Сакуліна, Н. Ветлугіна, О. Ковальська, С. Антонович та ін. Це мистецтво відповідає віковим інтересам дітей, збагачує їх художнє сприймання, спонукає до естетичних переживань і творчої діяльності. Сучасні вчені-педагоги (О.Дронова, І.Ликова, Г.Сухорукова та ін.) розкривають естетичну специфіку декоративного мистецтва як важливого чинника у вихованні дошкільника, обґрунтовують технології розвитку дитини засобами декоративної діяльності [3]. При відборі творів народного декоративного мистецтва педагог повинен керуватись основною вимогою, визначеною Н. П. Сакуліною, – поширення його в побуті тієї місцевості, в якій проживає дитина. [3] Тому, закономірно, що особливу роль тут повинно відігравати місцеве декоративне мистецтво. Ознайомлення дошкільнят з декоративно-прикладним мистецтвом рідного краю є актуальним завданням сучасної педагогіки. Декоративно-прикладне мистецтво рідного краю є невід’ємною складовою культурної спадщини нашого народу, а заняття декоративною діяльністю в дитячих садках є одним із важливих засобів формування творчої особистості дитини. Відчуття прекрасного, розвиток естетичного смаку та здатності до мистецтва сприяють не лише формуванню творчої особистості, а й розвитку пізнавальної діяльності дитини, її мислення, уяви та уваги до деталей.

Отже, вивчення та дослідження питання ознайомлення старших дошкільників з декоративно-прикладним мистецтвом рідного краю на заняттях декоративною діяльністю є актуальним, яке може зробити свій внесок у формування культурної свідомості дітей та збереження культурної спадщини нашого народу.

Декоративна діяльність у закладах дошкільної освіти представлена такими видами: декоративне малювання, декоративне ліплення, аплікація, оригамі, виготовлення сувенірів з природного і викидного матеріалів. Метою декоративної діяльності є створення краси у предметній формі. Мотиви можуть бути різні: навчитись робити красиве власноруч, пізнавати закони краси і гармонії, зробити красиву річ у дарунок, виготовити атрибут для гри, декорації, костюму. У системі видів декоративної діяльності дошкільнят провідне місце посідає декоративне малювання.

Як показали результати дослідження, яке проводилося в ТВО «ЕКОЛЕНД» м. Львів, в даному закладі дошкільної освіти використовуються твори декоративно-прикладного мистецтва рідного краю, як вишивка, гончарство, килимарство, різьба і розпис по дереву. Проте найбільший інтерес представляє яворівський розпис. Цей вид народного мистецтва, що виник у Львівській області України, має свою унікальність і особливості.[4].

Основною метою ознайомлення дітей з яворівським розписом є розширення їхнього художнього уявлення, формування здатності розрізняти й оцінювати різні художні стилі та виявлення творчого потенціалу. Для досягнення цих цілей необхідно використовувати певні методи та підходи під час проведення занять декоративною діяльністю.

Початком ознайомлення з яворівським розписом може бути показ зразків робіт митців, які виконані в цьому стилі. Діти зможуть спостерігати за естетичними та художніми якостями мистецтва, розуміти його значення та важливість для культури рідного краю. Під час таких показів вихователі можуть розповісти про історію яворівського розпису, його особливості та символіку.

Практична діяльність є невід’ємною частиною ознайомлення з декоративно-прикладним мистецтвом. На заняттях декоративною діяльністю можна пропонувати дітям виготовлення власних робіт у стилі яворівського розпису. Це можуть бути малюнки на папері, фарбування дерев’яних виробів, аплікації, розписування керамічних виробів тощо. Під час створення власних робіт діти зможуть відчути радість творчості, розвинути свої моторні навички та навчитися застосовувати елементи яворівського розпису [2].

Окрім того, важливим аспектом ознайомлення з яворівським розписом є відвідування музеїв, виставок та майстерень, де представлені ці твори мистецтва. Прямий контакт з оригіналами робіт та спілкування з митцями допоможуть дітям ще глибше зануритися в цей вид народного мистецтва та зрозуміти його значення.

Ознайомлення старших дошкільників з декоративно-прикладним мистецтвом рідного краю на заняттях декоративною діяльністю, зокрема з яворівським розписом, сприятиме їхньому розвитку творчого мислення, художньої обізнаності та вихованню любові до національної культури. Це дозволить дітям не лише насолоджуватися мистецтвом, але й власноруч творити його шедеври, вносячи свій внесок у культурне надбання рідного краю.

#### Список використаних джерел

1. Антонович С. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів: Світ, 1993. 272 с.
2. Декоративно-ужиткове мистецтво Львова. Львів: Світ, 2008.

3. Сухорукова Г. В., Дронова О. О., Голота Н. М., Янцур Л. А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник . 4-е вид. Київ: Слово, 2020. 376 с.
4. Яворівський розпис: історія та сучасність. О. Борсук. І., Годзяк І. С., Журавський Л. О. Львів: Стародавній Львів, 2004.

## ЗМІСТ

### СЕКЦІЯ І. МОЛОДИЙ ПЕДАГОГ

Матюх О.С., Ціпан Т.С. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА.....	3
Пишняк М.М., Стельмашук Ж.Г. ФОРМИ І МЕТОДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ .....	4
Дулевич Д.Ю., Костолович М.І. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ВЕБ-СЕРВІСІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ .....	5
Гурєєва В.С., Ціпан Т.С., ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА .....	7
Колеснік А.О., Сяська І.О. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПЕРЕКОНАНЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ .....	8
Гомонець М.В., Стельмашук Ж.Г. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ .....	9
Фелістович Т.М., Ціпан Т.С. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА .....	10
Ничипорчук Г.П., Ціпан Т.С. ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ .....	12
Тарасюк Н.А., Ціпан Т.С. ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ .....	13
Пономаренко В.Ю., Сяська І.О. ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНИХ РЕСУРСІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ .....	15
Ткачук Н.Г., Федорова Н.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З МОТОРНОЮ АЛАЛІЄЮ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ .....	16
Чеб М.П., Рудюк О.В. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ .....	17
Марушка Я.М., Третяк О.М. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ .....	18
Синіцька Н. В. МЕТОДИКА РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СТЕРЕОМЕТРИЧНИХ ЗАДАЧ НА ДОВЕДЕННЯ .....	20
Ваколюк А.М. ОСВІТНІЙ МОНИТОРИНГ ЯКОСТІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ .....	22
Кравчук М.Ю., Шалівська Ю.В. ОСНОВНІ ФОРМИ І МЕТОДИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ .....	23
Рожко О.С., Стельмашук Ж.Г. ЗМІСТ І ФОРМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ .....	24
Маринич А.І., Баліка Л.М. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА .....	25
Гордусенко М.В., Стельмашук Ж.Г. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ .....	26
Яремович М.А., Сойчук Р.Л., ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗФПО ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НУШ .....	27
Барчук М.П., Грищай Н.Б. МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ «БІОЛОГІЇ І ЕКОЛОГІЇ» В СТАРШІЙ ШКОЛІ .....	28
Ляниця Б.І. І., Руденко Н. М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....	30
Акімов В. Ю. Сойчук Р. Л. ІНФОРМАЦІЙНЕ НАСИЛЛЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ .....	31
Єрис О.В., Галатюк Ю.М. ВИВЧЕННЯ ЗАКОНУ ОМА ДЛЯ ПОВНОГО КОЛА У ФОРМІ НАВЧАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ .....	32
Зеленчук О.В., Галатюк Ю.М. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛАБОРАТОРНИХ	

РОБІТ З ФІЗИКИ НА ОСНОВІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ .....	34
Михаревич Є.В., Галатюк Ю.М. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ .....	36
Огієвич С.М., Галатюк Ю.М. МІЖПРЕДМЕТНА ІНТЕГРАЦІЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ .....	37
Деркач О.І., Синіцька Н. В. ВЕКТОРНИЙ МЕТОД РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ .....	39
Собко В.О., Синіцька Н. В. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ КООРДИНАТНО-ВЕКТОРНОГО МЕТОДУ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОМЕТРІЇ .....	40
Шимчук Б.Р., Велесик Т.А. ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ .....	41
Дмитрієвич В. В., Левчук І.Б. ВИТОКИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЛАГОДІЙНИХ ПРАВОСЛАВНИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ .....	43
Філімонов Д.В., Левчук І.Б. СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ШКІЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 5 КЛАСУ .....	45
Романюк А.Л., Шадюк О.І. ЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРИ В ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОМУ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ .....	48
Кононець В.С., Шадюк О.І. СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР .....	49
Денищук С.О., Шадюк О.І. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІРШІВ ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....	50
Гомон О.С., Козлюк О.А. ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ ЗВУКОВИМОВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....	52
Зань З.П., Козлюк О.А. ПАРТНЕРСТВО ЗДО І СІМ'Ї З ПИТАНЬ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ .....	54
Покорська М.О., Маліновська Н.В. УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ІГРАШКА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ДИТИНИ .....	55
Гуринчук А.В., Маліновська Н.В. МЕТОДИКА КОРЕКЦІЇ ФОНЕМАТИЧНОГО СЛУХУ ТА ФОРМУВАННЯ СПРИЙМАННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗНМ .....	56
Колодій Т.М., Шадюк О.І. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО СУЧАСНИХ УМОВ ЗДО .....	57
Кравчук А.Л., Шадюк О.І. ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ПІД ЧАС ПОВІТРЯНОЇ ТРИВОГИ .....	59
Федорук І.Д., Маліновська Н.В. ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІДНИМ МІСТОМ .....	61
Антонюк К.В., Маліновська Н.В. ЛГОПЕДИЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ГРУПИ.....	62
Ковальчук В.Л., Янцур Л. А. ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ .....	64
Ребік М.О., Янцур Л. А. ДО ПИТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЗАНЯТТЯХ ОБРАЗОТВОРЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ .....	66

## **СЕКЦІЯ II. МОЛОДИЙ ПСИХОЛОГ**

Чорноус Я.М., Кулакова Л.М. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕЙДЖИЗМУ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ .....	68
--	----

### СЕКЦІЯ ІІІ. МОЛОДИЙ ПРИРОДОДОСЛІДНИК

Зджанська Ю.А., Шевчук Т.М. ТОПОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ НАНОСТРУКТУРОВАНОСТІ НАПОВНЕНИХ ПОЛІМЕРІВ .....	69
Водько І.С., Сяська І.О. ВРАХУВАННЯ ВПЛИВУ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ АСИМЕТРІЇ МОЗКУ НА РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНИХ І ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ .....	70
Федорчук М.О., Кривцов В.В. ГІПЕРСПЕКТРАЛЬНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ ..	71
Жигалок С.В., Береза М.В., Сачук Р.М., Рудь О.Г. СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ, ОСНОВ ЗДОРОВ'Я І ПРИРОДОЗНАВСТВА .....	72
Костів А.А., Радзиховський М.Л., Мельник В.В., Дишкант О.В. РОБОЧЕ МІСЦЕ ВЕТЕРИНАРНОГО ФАХІВЦЯ .....	73
Попадинець А.М., Сяська І.О. БІОІНДИКАЦІЙНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ВОДИ ОЗЕРА БІЛЕ .....	74
Касянчик А.В., Демчук В.В. ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ .....	74
Матеуш А.В., Шевців М.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЖИВАННЯ ОРНІТОФАУНИ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УРБАНІЗОВАНИХ УМОВАХ .....	76
Корнійчук Р.М., Мислінчук В.О. ДОСЛІДЖЕННЯ ФОТОМЕТРИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЗІР РІЗНИХ КОЛЬОРОВИХ ГРУП .....	78
Коханевич І.М., Левшенюк В.Я. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ПРИРОДНИЧИХ НАУК НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛІВ АСТРОНОМІЧНИХ БАЗ ДАНИХ .....	80
Урбан Г.Ю., Мислінчук В.О. ДОСЛІДЖЕННЯ ОРБІТАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТА ОЦІНКА ВІДСТАНІ ДО ПУЛЬСАРУ PSR J0742-2822 .....	81
Усик М.С., Мислінчук В.О. ОЦІНКА ВСЕСВІТУ З АНАЛІЗУ СПЕКТРУ ВИПРОМІНЮВАННЯ НАДНОВОЇ SN-2022 PRR .....	83
Чабан А.А., Мислінчук В.О. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ФІЗИКИ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ .....	85
Джус С.Л., Сачук Р.М., Якута О.О. МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ СУБСТАНЦІЙ КАЛЬЦІЮ ГЛЮКОНАТУ ТА БОРНОЇ КИСЛОТИ .....	86
Руснак І.М., Лико Д.В., Костишин Л.Є. ВИЗНАЧЕННЯ ПОДРАЗНЮВАЛЬНОЇ ДІЇ ЛІКАРСЬКОГО ЗАСОБУ БТФ ПЛЮС НА КРОЛЯХ.....	88
Гаюк Д.А., Сачук Р.М., Кацараба О.А. ВИЗНАЧЕННЯ ГОСТРОЇ ТОКСИЧНОСТІ НЕСТЕРОЇДНОГО ПРЕПАРАТУ ЦЕЛЕКСИБ НА БІЛИХ МИШАХ І ЩУРАХ.....	89
Жирун О.А., Сачук Р.М., Пепко В.О. ОСОБЛИВОСТІ ШТУЧНОГО РОЗВЕДЕННЯ ФАЗАНІВ.....	90
Галка І.В., Костолович М.І., Сачук Р.М. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АПІТУРИЗМУ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	92
Казека О.В., Сачук Р.М., Стравський Я.С. ТОКСИКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ РЕГІДРАТАЦІЙНОГО ЛІКАРСЬКОГО ЗАСОБУ.....	93
Крижик Н.Б., Сачук Р.М., Сачук Р.М., Пепко В.О. ОСОБЛИВОСТІ УТРИМАННЯ ТА ВИРОЩУВАННЯ МОЛОДНЯКУ ФАЗАНІВ.....	94
Лясковець Г.С., Сачук Р.М., Калиновська Л.Г. ЕКОТОКСИКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ІНСЕКТИЦИДУ НОВОГО МЕХАНІЗМУ ДІЇ .....	95
Маркарян В.В., Велесик Т.А., Маркарян Н.А. НАЙПОШИРЕНІШІ БУР'ЯНИ В КУЛЬТУРНИХ РОСЛИНАХ ЗАХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ .....	97
Найко Д.О., Сачук Р.М., Пономарьова С.А. ТОКСИКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ НЕСТЕРОЇДНОГО ЛІКАРСЬКОГО ЗАСОБУ.....	98

#### СЕКЦІЯ ІV. МОЛОДИЙ ІТ-СПЕЦІАЛІСТ

Саєць П.М., Шинкарчук Н. В. ОРГАНІЗАЦІЯ ВІДДАЛЕНИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ ЗАСОБАМИ VDI ...99	
Марчук С.В., Петренко С.В. ЦИФРОВИЙ РЕПОЗИТОРІЙ В НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ .....101	
Микитенко О.О., Борак К.В. ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНИТОРУ СТАНУ КОМП'ЮТЕРА...103	
Діда Г.А., Бордюк М.А. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИЙ АНАЛІЗ УЛЬТРАЗВУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ .....104	
Зінчук Я.С., Ляшук Т.Г. ОГЛЯД ТА РОЗРОБКА РОЗУМНОГО ГОДИННИКА З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЇ ARDUINO .....104	
Джус М.В., Шинкарчук Н.В. ВИКОРИСТАННЯ СИМУЛЯТОРА CISCO PACKET TRACER ДЛЯ РОЗРОБКИ ІОТ РІШЕНЬ .....105	
Шинкарчук Н. В. ТРЕНДИ ЗАСТОСУВАННЯ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ В ПОТОЧНОМУ РОЦІ .....108	
Баньковський О.О. Антонюк М.С. РОЗВИТОК ІНФОРМАТИКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ .....107	
Леміч М.І., Кирик Т.А. РОЗРОБКА СЕРВЕРНОЇ ЧАСТИНИ ДОДАТКУ З ВИКОРИСТАННЯМ NEST.JS НА ПРИКЛАДІ ОНЛАЙН-АУКЦІОНУ .....109	
Хевзюк В.М., Кирик Т.А. ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА «ЕЛЕКТРОННИЙ ЖУРНАЛ» .....110	
Ушаков М.А.Вороницька В.М. ВЕБЗАСТОСУНОК «САЙТ ФАКУЛЬТЕТУ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ РДГУ .....111	
Дехтерук О.А., Вороницька В.М. РОЗРОБКА ВЕБСАЙТУ КАФЕДРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МОДЕЛЮВАННЯ РДГУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО МОДЕРНІЗАЦІЇ .....113	
Веремейчик С.В. ВИВЧЕННЯ WEB-ДИЗАЙНУ В КУЛЬТУРОЛОГІЇ .....115	
Кальницький Д.М., Кривонос О.М. ЯКІ Є ОСНОВНІ АЛГОРИТМИ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ГЕОМЕТРІЇ .....116	
Сало В.В., Ляшук Т.Г. ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРА У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З ФІЗИКИ 117	

#### СЕКЦІЯ V. МОЛОДИЙ ІСТОРИК

Романюк Г.М., Давидюк Р.П. «РІДНІ ХАТИ» ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА .....118	
Рушак В.Ю., Гуменюк О.В. ПРОЦЕС ПОЯВИ ТА РОЗВИТКУ ПЕРШИХ ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ІДЕЙ ТА КОНЦЕПЦІЙ В. ЛИПІНСЬКОГО .....120	
Онисковець А.О., Михальчук Р.Ю. РЕФОРМАЦІЯ В ІСТОРІЇ НІМЕЧЧИНИ .....122	
Пухальська Н.В., Михальчук Р.Ю. СУЧАСНІ ІТ-ТЕХНОЛОГІЇ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ....124	
Турченко М.М., Михальчук Р.Ю. ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ГЕНОЦИДУ ВІРМЕН .....126	
Чижук С.Я., Михальчук Р.Ю. ДОКТРИНА НІКСОНА В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ США 1970-Х РР... 128	
Крижанська О.В., Михальчук Р.Ю. СТАТУТ І СТРУКТУРА ЛІГИ НАЦІЙ .....130	
Михалик С.В., Михальчук Р.Ю. РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ТА ЕТИКО-МОРАЛЬНЕ ВЧЕННЯ КОНФУЦІЯ .....131	
Харчук В.С., Гуменюк О.В. СКІФСЬКІ ЦАРСЬКІ КУРГАНИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ .....132	
Мефанік Т.С., Плюта Н. В. ГЕНОЦИД ВІРМЕНІВ В 1915-1923 РОКАХ .....134	
Плюта В.А., Плюта Н. В. АКВААЕРОБІКА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ .....135	
Рижий А.А., Півоварчук В.М. ЖІНКИ ТРЕТЬОГО РАЙХУ ПІД ПРИЗМОЮ ПОВСЯКДЕННОСТІ ....137	
Петровець М.А., Ворон О.П. КОРОЛЕВИ ДИНАСТІЇ ТЮДОР В ІСТОРІЇ АНГЛІЇ .....138	
Буржинська Н.А., Ворон О.П. ДОЗВІЛЛЯ ЗНАТНИХ ОСІБ У ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ .....139	



Школярчук М.О., Плюта Н. В. БАБИНІ ЯРИ УКРАЇНИ – МІСЦЯ МАСОВОГО ВБИВСТВА ЄВРЕЇВ	.140
Портюх М.Л., Ворон О.П. ПОСИЛЕННЯ АБСОЛЮТИЗМУ У ФРАНЦІЇ ЗА ПРАВЛІННЯ ЛЮДОВІКА XIV	.....141
Дудай В.Ю., Мартинчук І.І. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЯПОНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.	.....142
Мартинчук Ю. П., Малежик Д. І. НЕЙТРАЛІТЕТ ШВЕЙЦАРІЇ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА	..... 144
Федюшко В. О., Мартинчук І.І. ЗАРОДЖЕННЯ СУФРАЖИЗМУ В АНГЛІЇ ТА БОРОТЬБА ЗА ВИБОРЧЕ ПРАВО ЖІНОК	.....146
Чижевський О.О., Мартинчук І.І. РОЛЬ «МАЛИХ» НІОРНБЕРЗЬКИХ ПРОЦЕСІВ 1946-1949 РР. ТА ФРАНКФУРТСЬКОГО ПРОЦЕСУ 1963-1965 РР. В ПОКАРАННІ НАЦИСТСЬКИХ ЗЛОЧИНЦІВ	... 148
Шушко М. О., Мартинчук І. І. КВЕБЕКСЬКА «ЖОВТНЕВА КРИЗА» 1970 Р.	.....149
Рач М.В., Северова О.В. ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ФАВОРИТИЗМУ У ФРАНЦІЇ	.....150

#### **СЕКЦІЯ VI. МОЛОДИЙ ЕКОНОМІСТ**

Мельник В.В., Заглинська Л.В. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ	.....152
--	----------

#### **СЕКЦІЯ VII. МОЛОДИЙ МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ**

Бондаренко М. І., Гюска В.Б. ОРГАНІЗАЦІЯ EVENT-ЗАХОДІВ У ТЕТЕРІВСЬКОМУ БУДИНКУ КУЛЬТУРИ: СУЧАСНИЙ ДОСВІД	.....153
--	----------

#### **СЕКЦІЯ VIII. НАУКА ТА ІННОВАЦІЇ**

Коваленко В.Р., Янцур Л. А. ДО ПИТАННЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНИМ МИСТЕЦТВОМ РІДНОГО КРАЮ НА ЗАНЯТТЯХ ДЕКОРАТИВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	.....155
---	----------